

The Project Gutenberg eBook of Punicorum Libri Septemdecim

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Punicorum Libri Septemdecim

Author: Tiberius Catius Silius Italicus

Editor: N. E. Lemaire

Release date: November 9, 2008 [eBook #27219]

Most recently updated: January 4, 2021

Language: Latin

Credits: Produced by Louise Hope, Robert Connal and the Online Distributed Proofreading Team at <https://www.pgdp.net> (This file was produced from images generously made available by the Bibliothèque nationale de France (BnF/Gallica) at <http://gallica.bnf.fr>)

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK PUNICORUM LIBRI SEPTEMDECIM ***

This text uses utf-8 (unicode) file encoding. If the apostrophes and quotation marks in this paragraph appear as garbage, you may have an incompatible browser or unavailable fonts. First, make sure that your browser's "character set" or "file encoding" is set to Unicode (UTF-8). You may also need to change the default font.

The text and Argument of the *Punica* are taken from the 1823 critical edition of N. E. Lemaire. The full version, with notes, critical apparatus and supplementary material, is separately available from Project Gutenberg.

Typographical errors are marked with mouse-hover popups. The inconsistent handling of nested quotations is in the original.

CAIUS SILIUS

ITALICUS.

PUNICORUM

LIBRI SEPTEMDECIM

CURANTE

N. E. LEMAIRE

C. SILII ITALICI PUNICORUM	LIB. I	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. II	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. III	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. IV	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. V	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. VI	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. VII	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. VIII	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. IX	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. X	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. XI	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. XII	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. XIII	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS
	LIB. XIV	<i>Argumentum.</i>	TEXTUS

I.1

C. SILII ITALICI
PUNICORUM
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

EXPOSITO totius operis argumento; 1-20.

Carthaginis origo describitur, ubi Juno inprimis colebatur; 21-28.

Quæ prospiciens, Romanos, Trojana stirpe oriundos, et plurimum jam opibus, armis, et potentia valentes, Carthaginem, Romæ æmulam, aliquando eversuros esse, Pœnis et potissimum Hannibali, quem natura crudelem, perfidum, fortem, laudis, vindictæ, præliorumque avidum et sine ulla religione finxerat, ad bellum cum hoc populo gerendum, animum incendit; 29-69.

Ad idem bellum, ineunte etiam ætate, Hannibal a patre suo Hamilcare, altaribus admotus, in Didonis templo, coramque sacerdote, quæ ex victimæ immolatæ extis futura ejus fata et res gestas auguratur, solenni jurejurando adigitur; 70-139.

Hamilcare mortuo, summa imperii committitur Hasdrubali, ejus genero, viro crudeli et ad iram proclivi, qui Tagum, Hispaniæ regulum, cruci subfigit; 140-164.

Famulus autem Tagi cæde Hasdrubalis dominum ulciscitur, et inter tormenta risu serenaque lætitia exsultat; 165-181.

Quo facto, Hannibal admodum adolescens, a toto exercitu, qui ex Pœnis et Hispanis constat, imperator salutatur; 182-238.

Iste fortis, animosus, gloriæque cupidus, omni militiæ labore se exercet, et sæpius ne nocturnum quidem tempus ad quietem sibi reservat; 239-267.

Quam primum autem militum animos sibi conciliavit, nullam interponit moram, quin Saguntum, Hispaniæ Tarraconensis urbem, obpugnet, et hanc causam belli cum Romanis, Saguntinorum sociis, gerendi adripiat; 268-295.

Castra extemplo urbi admovet, et milites suos ad vallum invadendum murosque superandos hortatu et exemplo incitat; 296-349.

I.2 Saguntini oppidum aliquandiu phalarica tuentur, sed testudine hostium facta, moenia procumbunt, et porta urbis recluditur; 350-375.

Tum Murrus Pœnos subeuntes fortiter et ingenti cæde repellit, donec tandem ab Hannibale, qui non minorem hostium numerum prostraverat, confossus perit; 376-517.

Victor autem, dum ad corpus Murri spoliandum adproperat, magna hostium multitudine circumventus et mortifero vulnere ictus, ex maximo, in quo versatur, vitæ discrimine Junonis interventu eripitur, et ægre se ad vulnus sanandum ex acie recipit; 518-555.

Quum itaque, duce Pœnorum sauciato et præterea imminente jam nocte, prælium dirimeretur, obsessi, ne tam exoptatam rei bene gerendæ occasionem amitterent, majore animo vires reparant, concilio convocato de summa belli deliberant, legatosque Romam mittendos decernunt; 556-573.

Isti navibus prospere in Tiberim transvehuntur; 574-607.

Et Senatum populi Rom. in templo, spoliis belli Punici primi ornato, adeunt; 608-629.

Sicoris adversam suorum fortunam exponit, et Romanos tam fœderis cum Saguntinis icti religione, quam originis similitudine et communis periculi metu, ad ineundam belli societatem et Sagunti libertatem dignitatemque tuendam movere conatur; 630-671.

Oratione ejus finita, legati, scissis vestibibus, corpora humo adfligunt, et patres aliquandiu animi pendent. Cn. Corn. Lentulus auctor est, ut Hannibal ad meritam pœnam poscatur, Carthaginique, si eum Romanis dedere recusaret, bellum extemplo indicatur: at Q. Fabius Maximus Cunctator suadet, ut consideratius rebus suis consulant, et legati prius mittantur, qui renuntient, utrum dux Pœnorum sua sponte, an Senatus auctoritate bellum Saguntinis intulerit? Postremo dolor ira mixtus patres ad consilium Lentuli præferendum impellit; 672-694.

I.3

ORDIOR arma, quibus cælo se gloria tollit
Æneadum, patiturque ferox Cœnotria jura

I.4

Carthago. Da, Musa, decus memorare laborum
Antiquæ Hesperiaë, quantosque ad bella creatit,
Et quot Roma viros, sacri quum perfida pacti
Gens Cadmea super regno certamina movit;
Quæsitumque diu, qua tandem poneret arce
Terrarum Fortuna caput. Ter Marte sinistro
Juratumque Jovi fœdus conventaque patrum

	Sidonii fregere duces; atque impius ensis	10
I.5	Ter placitam suasit temerando rumpere pacem. Sed medio finem bello excidiumque vicissim Molitæ gentes; propiusque fuere periclo, Quis superare datum. Reseravit Dardanus arces	
I.6	Ductor Agenoreas: obsessa Palatia vallo Pœnorum, ac muris defendit Roma salutem. Tantarum causas irarum odiumque perenni Servatum studio, et mandata nepotibus arma Fas aperire mihi, superasque recludere mentes. Jamque adeo magni repetam primordia motus.	15
	Pygmalioneis quondam per caerula terris Pollutum fugiens fraterno crimine regnum Fatali Dido Libyes adpellitur oræ: Tum pretio mercata locos, nova mœnia ponit, Cingere qua secto permissum litora tauro.	20
I.7	Hic Juno, ante Argos (sic credidit alta vetustas) Ante Agamemnoniam gratissima tecta Mycenen Optavit profugis æternam condere gentem. Verum ubi magnanimis Romam caput urbibus alte Exserere, ac missas etiam trans æquora classes	25
I.8	Totum signa videt victricia ferre per orbem, Jam propius metuens, bellandi corda furore Phœnicum exstimulat. Sed enim conamine primæ Contuso pugnæ, fractisque in gurgite cœptis Sicanio Libycis, iterum instaurata capessens Arma remolitur. Dux agmina subficit unus Turbanti terras pontumque movere paranti.	30
I.9	Jamque Deæ cunctas sibi belliger induit iras Hannibal: hunc audet solum componere fatis. Sanguineo tum læta viro, atque in regna Latini Turbine mox sævo venientum haud inscia cladum, «Intulerit Latio, spreta me, Troius, inquit, Exsul Dardaniam, et bis numina capta Penates, Sceptraque fundarit victor Lavinia Teucris;	35
I.10	Dum Romana tuæ, Ticine, cadavera ripæ Non capiant, similisque mihi per Celtica rura Sanguine Pergameo Trebia et stipantibus armis Corporibusque virum retro fluat, ac sua largo Stagna reformidet Trasymenus turbida tabo; Dum Cannas tumulum Hesperiaë, campumque cruore	40
I.11	Ausonio mersum sublimis Iapyga cernam, Teque vadi dubium coeuntibus, Aufide, ripis Per clipeos, galeasque virum, cæsosque per artus Vix iter Hadriaci rumpentem ad litora ponti.» Hæc ait, ac juvenem facta ad Mavortia flammæ.	45
I.12	Ingenio motus avidus fideique sinister Is fuit; exsuperans astu; sed devius æqui. Armato nullus Divum pudor; improba virtus, Et pacis despectus honos; penitusque medullis Sanguinis humani flagrat sitis: his super, ævi Flore virens, avet Ægates abolere, parentum Dedecus, ac Siculo demergere fœdera ponto. Dat mentem Juno, ac laudum spe corda fatigat. Jamque aut nocturno penetrat Capitolia visu, Aut rapidis fertur per summas passibus Alpes.	50
I.13	Sæpe etiam famuli turbato ad limina somno Expavere trucem per vasta silentia vocem, Ac largo sudore virum invenere futuras Miscentem pugnas, et inania bella gerentem. Hanc rabiem in fines Italum Saturniaque arva Addiderat quondam puero patrius furor: ortus Sarrana prisci Barcæ de gente, vetustos A Belo numerabat avos: namque orba marito Quum fugeret Dido famulam Tyron, impia diri Belides juvenis vitaverat arma tyranni, Et se participem casus sociarat in omnes.	55
I.14	Nobilis hoc ortu, et dextra spectatus Hamilcar, Ut fari primamque datum distinguere lingua Hannibali vocem, sollers nutrire furores, Romanum sevit puerili in pectore bellum. Urbe fuit media sacrum genetricis Elissæ Manibus, et patria Tyriis formidine cultum, Quod taxi circum et piceæ squalentibus umbris	60
		65
		70
		75
		80

	Abdiderant, cælique arcebant lumine, templum.	
I.15	Hoc sese, ut perhibent, curis mortalibus olim Exuerat Regina loco. Stant marmore mœsto Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum A Belo series: stat gloria gentis Agenor, Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix. Ipsa sedet tandem æternum conjuncta Sychæo:	85 90
I.16	Ante pedes ensis Phrygius jacet: ordine centum Stant aræ cælique Deis Ereboque potenti. Hic, crine effuso, atque Hennææ numina divæ, Atque Acheronta vocat Stygia cum veste sacerdos. Immugit tellus, rumpitque horrenda per umbras Sibila; inadcensi flagrant altaribus ignes.	95
I.17	Tum magico volitant cantu per inania manes Exciti, vultusque in marmore sudat Elissæ. Hannibal hæc patrio jussu ad penetralia fertur, Ingressique habitus atque ora explorat Hamilcar.	100
I.18	Non ille evantis Massylæ palluit iras, Non diros templi ritus, adspersaque tabo Limina, et audito surgentes carmine flammas. Olli permulcens genitor caput, oscula libat, Adtollitque animos hortando, et talibus implet:	105
I.19	«Gens recidiva Phrygum Cadmeæ stirpis alumnos Fœderibus non æqua premit: si fata negarint Dedecus id patriæ nostra depellere dextra, Hæc tua sit laus, nate, velis! age, concipe bella Latura exitium Laurentibus! horreat ortus Jam pubes Tyrrhena tuos; partusque recusent, Te surgente, puer, Latiae producere matres.»	110
I.20	His acuit stimulus; subicitque haud mollia dictu: «Romanos terra atque undis, ubi competet ætas, Ferro ignique sequar, Rhœteaue fata revolvam. Non Superi mihi, non Martem cohibentia pacta, Non celsæ obstiterint Alpes, Tarpeiaque saxa. Hanc mentem juro nostri per numina Martis; Per Manes, Regina, tuos.» Tum nigra triformi	115
I.21	Hostia mactatur Divæ, raptimque recludit Spirantis artus poscens responsa sacerdos, Ac fugientem animam properatis consulit extis. Ast ubi quæsititas artis de more vetustæ Intravit mentes Superum, sic deinde profatur:	120
I.22	«Ætolos late consterni milite campos, Idæoque lacus flagrantés sanguine cerno. Quanta procul moles scopulis ad sidera tendit, Cujus in aërio pendent tua vertice castra! Jamque jugis agmen rapitur; trepidantia fumant Mœnia, et Hesperio tellus porrecta sub axe Sidoniis lucet flammis: fluit ecce cruentus Eridanus: jacet ore truci super arma virosque, Tertia qui tulerat sublimis opima Tonanti. Heu! quænam subitis horrescit turbida nimbis Tempestat, ruptoque polo micat igneus æther?	125
I.23	Magna parant Superi: tonat alti regia cæli; Bellantemque Jovem cerno.» Venientia fata Scire ultra vetuit Juno, fibræque repente Conticuere: latent casus longique labores. Sic clausum linqvens arcano pectore bellum, Atque hominum finem Gades Calpenque secutus, Dum fert Herculeis Garamantica signa columnis, Occubuit sævo Tyrius certamine ductor.	130
I.24	Interea rerum Hasdrubali traduntur habenæ, Occidui qui solis opes, et vulgus Hiberum, Bæticolasque viros furiis agitabat iniquis. Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira, Et fructus regni feritas erat: asper amore Sanguinis, et metui demens credebat honorem; Nec nota docilis poena satiare furores.	135
I.25	Ore excellentem et spectatum fortibus ausis Antiqua de stirpe Tagum, Superumque hominumque Immemor, erecto subfixum robore mœstis Ostentabat ovans populis sine funere regem. Auriferi Tagus adscito cognomine fontis Perque antra et ripas Nymphis ululatus Hiberis. Mæonium non ille vadum, non Lydia mallet Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro	140
I.26		150
		155

	Campum, atque inlatis Hermi flavescit arenis.	160
	Primus inire manu, postremus ponere Martem.	
	Quum rapidum effusis ageret sublimis habenis	
	Quadrupedem, non ense virum, non eminus hasta	
	Sistere erat: volitabat ovans, aciesque per ambas	
	Jam Tagus auratis adgnoscebatur in armis.	
	Quem postquam diro suspensum robore vidit	165
	Deformem leti famulus, clam conripit ensem	
	Dilectum domino, pernixque inrumpit in aulam,	
	Atque inmite ferit geminato vulnere pectus.	
	At Pœni succensi ira, turbataque luctu	
	Et sævis gens læta, ruunt tormenta que portant.	170
I.27	Non ignes candensque chalybs, non verbera passim	
	Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,	
	Carnificesve manus, penitusve infusa medullis	
	Pestis, et in medio lucentes vulnere flammæ	
	Cessavere: ferum visu dictuque, per artem	175
	Sævitiæ extenti, quantum tormenta jubebant,	
	Creverunt artus, atque, omni sanguine raptō,	
	Ossa liquefactis fumarunt fervida membris.	
I.28	Mens intacta manet; superat, ridetque dolores,	180
	Spectanti similis, fessosque labore ministros	
	Increpitat, dominique crucem clamore reposit.	
	Hæc inter spretæ miseranda piacula pœnæ,	
	Erepto trepidus ductore exercitus, una	
	Hannibalem voce atque alacri certamine poscit.	
	Hinc studia adcendit patriæ virtutis imago,	185
	Hinc fama in populos jurati didita belli,	
	Hinc virides ausis anni fervorque decorus,	
	Atque armata dolis mens et vis insita fandi.	
	Primi ductorem Libyes clamore salutant;	
	Mox et Pyrenes populi, et bellator Hiberus:	190
	Continuoque ferox oritur fiducia menti,	
	Cessisse imperio tantum terræque marisque.	
	Æoliis candens austris et lampade Phœbi	
	Æstifero Libye torquetur subdita Cancro,	
I.29	Aut ingens Asiæ latus, aut pars tertia terris.	195
	Terminus huic roseos amnis Lageus ad ortus	
	Septeno inpellens tumefactum gurgite pontum:	
	At qua diversas clementior adspicit Arctos,	
	Herculeo dirimente freto, diducta propinquis	
	Europes videt arva jugis: ultra obsidet æquor;	200
	Nec patitur nomen proferri longius Atlas,	
	Atlas subducto tracturus vertice cælum.	
I.30	Sidera nubiferum fulcit caput, æthereasque	
	Erigit æternum compages ardua cervix:	
	Canet barba gelu, frontemque inmanibus umbris	205
	Pinea silva premit; vastant cava tempora venti,	
	Nimboaque ruunt spumantia flumina rictu.	
	Tum geminæ laterum cautes maria alta fatigant;	
	Atque ubi fessus equos Titan inmersit anhelos,	
	Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.	210
	Sed qua se campis squalentibus Africa tendit,	
	Serpentum largo coquitur fecunda veneno.	
I.31	Felix qua pingues mitis plaga temperat agros,	
	Nec Cerere Hennæa, Phario nec victa colono.	
	Hic passim exsultant Nomades, gens inscia freni;	215
	Quis inter geminas per ludum mobilis aures	
	Quadrupedem flectit non cedens virga lupatis.	
	Altrix bellorum bellatorumque virorum	
	Tellus, nec fidens nudo sine fraudibus ensi.	
	Altera complebant Hispanæ castra cohortes,	220
	Auxilia Europa genitoris parta tropæis.	
I.32	Martius hinc sonipes campos hinnitibus inplet,	
	Hinc juga cornipedes erecti bellica raptant:	
	Non Eleus eat campo ferventior axis.	
	Prodiga gens animæ, et properare facillima mortem.	225
	Namque ubi transcendit florentes viribus annos,	
	Inpatiens ævi spernit novisse senectam,	
	Et fati modus in dextra est. Hic omne metallum:	
	Electri gemino pallent de semine venæ,	
I.33	Atque atros chalybis fetus humus horrida nutrit.	230
	Sed scelerum causas operit Deus. Astur avarus	
	Visceribus laceræ telluris mergitur imis,	
	Et redit infelix effosso concolor auro.	

	Hinc certant, Pactole, tibi Duriusque, Tagusque, Quique super Gravios lucentes volvit arenas,	235
I.34	Infernæ populis referens oblivia Lethes. Nec Cereri terra indocilis, nec inhospita Baccho, Nullaque Palladia sese magis arbore tollit. Hæ postquam Tyrio gentes cessere tyranno, Utque dati rerum freni, nunc arte paterna	240
	Conciliare viros; armis consulta Senatus Vertere, nunc donis: primus sumsisse laborem, Primus iter carpsisse pedes, partemque subire, Si valli festinet opus: nec cetera segnis, Quæcumque ad laudem stimulant: somnumque	245
	negabat Naturæ, noctemque vigil ducebat in armis; Interdum projectus humi: turbæque Libyssæ	
I.35	Insignis sagulo duris certare maniplis: Celsus et in magno præcedens agmine ductor Imperium perferre suum: tum vertice nudo	250
	Excipere insanos imbres cælique ruinam. Spectarunt Pœni, tremuitque exercitus Astur, Torquentem quum tela Jovem, permixtaque nimbis	
I.36	Fulmina, et excussos ventorum flatibus ignes Turbato transiret equo: nec pulvere fessum	255
	Agminis ardenti labefecit Sirius astro. Flammiferis tellus radiis quum exusta dehiscit, Candentique globo medius coquit æthera fervor, Femineum putat inventa jacuisse sub umbra:	
I.37	Exercetque sitim, et spectato fonte recedit. Idem conreptis sternacem ad prælia frenis Frangere equum, et famam letalis amare lacerti;	260
	Ignotique amnis tranare sonantia saxa, Atque e diversa socios arcessere ripa. Idem expugnati primus stetit aggere muri;	265
	Et quoties campo rapidus fera prælia miscet, Qua sparsit ferrum, latus rubet æquore limes. Ergo instat fatis, et, rumpere fœdera certus, Quo datur, interea Romam comprehendere bello	270
	Gaudet, et extremis pulsat Capitolia terris. Prima Saguntinas turbarunt classica portas, Bellaque sumta viro belli majoris amore.	
I.38	Haud procul Herculei tollunt se litore muri, Clementer crescente jugo, quîs nobile nomen Conditus excelso sacravit colle Zacynthos.	275
	Hic comes Alcidæ remeabat in agmine Thebas Geryone exstincto, cæloque ea facta ferebat. Tres animas namque id monstrum, tres corpore dextras	
I.39	Armarat, ternaque caput cervice gerebat. Haud alium vidit tellus, cui ponere finem Non posset mors una viro, duræque Sorores Tertia bis rupto torquerent stamina filo.	280
	Hinc spolia ostentabat ovans, captivaque victor Armenta ad fontes medio fervore vocabat, Quum tumidas fauces adensis sole venenis	285
	Calcatus rupit letali vulnere serpens; Inachiumque virum terris prostravit Hiberis. Mox profugi ducente Noto advertere coloni, Insula quos genuit Graio circumflua ponto, Atque auxit quondam Laertia regna Zacynthos.	290
I.40	Firmavit tenues ortus mox Daunia pubes, Sedis inops; misit largo quam dives alumno, Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen. Libertas populis pacto servata decusque Majorum, et Pœnis urbi imperitare negatum.	295
	Admovet abrupto flagrantia fœdere ductor Sidonius castra, et latos quatit agmine campos.	
I.41	Ipse caput quassans circumlustravit anhelos Muros sævus equo, mensusque paventia tecta, Pandere jamdudum portas ac cedere vallo	300
	Inperat, et longe clausis sua fœdera, longe Ausoniam fore, nec veniæ spem Marte subactis; Scita Patrum, et leges, et jura, fidemque, Deosque In dextra nunc esse sua. Verba ocius acer Intorto sancit jaculo, figitque per arma	305
	Stantem pro muro et minitantem vana Caicum.	

I.42	Concidit exacti medius per viscera teli; Effusisque simul prærupto ex aggere membris, Victori moriens tepefactam retulit hastam. At multo ducis exemplum clamore secuti Involvunt atra telorum mœnia nube. Clara nec in numero virtus latet: obvia quisque Ora duci portans, ceu solus bella capessit.	310
I.43	Hic crebram fundit Baliari verbere glandem, Terque levi ducta circum caput altus habena Permissum ventis abscondit in aere telum. Hic valido librat stridentia saxa lacerto: Huic inpulsa levi torquetur lancea nodo. Ante omnes ductor, patriis insignis in armis, Nunc picea jactat fumantem lampada flamma, Nunc sude, nunc jaculo, nunc saxis inpiger instat: Aut hydro inbutas, bis noxia tela, sagittas Contendit nervo, atque insultat fraude pharetræ: Dacus ut armiferis Geticæ telluris in oris, Spicula quæ patrio gaudens acuisse veneno	315 320 325
I.44	Fundit apud ripas inopina binominis Histri. Cura subit, collem turrita cingere fronte, Castelloque urbem circumvallare frequenti. Heu priscis numen populis, at nomine solo In terris jam nota Fides! stat dura juvenus: Ereptamque fugam, et claudi videt aggere muros. Sed dignam Ausonia mortem putat esse Sagunto, Servata cecidisse fide. Jamque acrius omnes Intendunt vires; adductis stridula nervis Phocais effundit vastos ballista molares, Atque eadem, ingentis mutato pondere teli, Ferratam excutiens ornum media agmina rumpit. Alternus resonat clangor: certamine tanto Conseruere acies, veluti circumdata vallo Roma foret; clamatque super, «Tot millia, gentes Inter tela satæ, jam capto stamus in hoste? Anne pudet cœpti? pudet ominis? en bona virtus, Primitiæque ducis! Taline implere paramus Italiam fama? tales præmittere pugnas?» Adcensæ exsultant mentes, haustusque medullis Hannibal exagitat, stimulantque sequentia bella. Invadunt manibus vallum, cæsasque relinquunt Dejecti muris dextras. Subit arduus agger, Inponitque globos pugnantium desuper urbi. Armavit clausos, ac portis arcuit hostem Librari multa consueta falarica dextra, Horrendum visu robur, celsisque nivosæ Pyrenes trabs lecta jugis, cui plurima cuspis; Vix muris toleranda lues, sed cetera pingui Uncta pice, atque atro circumlita sulfure fumant. Fulminis hæc ritu, summis e mœnibus arcis Incita, sulcatum tremula secat aera flamma. Qualis sanguineo præstringit lumina crine, Ad terram cælo decurrens ignea lampas. Hæc ictu rapido pignantum sæpe per auras, Adtonito ductore, tulit fumantia membra. Hæc vastæ lateri turris ceu turbine fixa, Dum penitus pluteis Vulcanum exercet adesis, Arma virosque simul pressit flagrante ruina. Tandem condensis actæ testudinis armis Subducto Pœni vallo, cæcaque latebra, Pandunt prolapsam subfossis mœnibus urbem. Terribilem in sonitum procumbens aggere victo Herculeus labor, atque inmania saxa resolvens, Mugitum ingentem cælo dedit. Alpibus altis Aeriæ rupes, scopulorum mole revulsa Haud aliter scindunt resonanti fragmine montem. Surgebat cumulo certatim prorutus agger, Obstabatque jacens vallum, ni protenus instent Hinc atque hinc acies media pugnare ruina. Emicat ante omnes primævo flore juventæ Insignis Rutulo Murrus de sanguine: at idem Matre Saguntina Graius, geminoque parente Dulichios Italis miscebat prole nepotes. Hic magno socios Aradum clamore vocantem. Qua corpus loriam inter galeamque patescit,	330 335 340 345 350 355 360 365 370 375 380
I.45		
I.46		
I.47		
I.48		
I.49		

1.50	<p>Conantis motus speculatus, cuspide sistit, Prostratumque premens telo, voce insuper arguet: «Fallax Pœne, jaces: certe Capitolia primus Scandebas victor! quæ tanta licentia voti? Nunc Stygio fer bella Jovi.» Tum fervidus hastam Adversi torquens defigit in inguine Hiberi; Oraque dum calcat jam singultantia leto; «Hac iter est, inquit, vobis ad mœnia Romæ, O metuenda manus! sic, quo properatis, eundum.»</p>	385 390
1.51	<p>Mox instaurantis pugnam circumscilicet arma, Et raptu nudum clipeo latus haurit Hiberi. Dives agri, dives pecoris, famæque negatus Bella feris arcu jaculoque agitabat Hiberus.</p>	395
1.52	<p>Felix heu! nemorum, et vitæ laudandus opacæ, Si sua per patrios tenuisset spicula saltus! Hunc miseratus adest infesto vulnere Ladmus. Cui sævum adridens; «Narrabis Hamilcaris umbris Hanc, inquit, dextram, quæ jam post funera vulgi Hannibalem vobis comitem dabit:» et ferit alte Insurgens gladio cristatæ cassidis æra, Perque ipsum tegimen crepitantia dissipat ossa. Tum frontem Chremes intonsam umbrante capillo</p>	400 405
1.53	<p>Septus, et horrentes effingens crine galeros; Tum Masulus, crudaque virens ad bella senecta Karthalo, non pavidus fetas mulcere lænas; Flumineaque urna cælatus Bagrada parmam; Et vastæ Nasamon Syrtis populator Hyempsal, Audax in fluctu laceras raptare carinas; Una omnes dextraque cadunt iraque peremti. Nec non serpentem diro exarmare veneno Doctus Athyr, tactuque graves sopire chelydros, Ac dubiam admoto sobolem explorare ceraste.</p>	410 415
1.54	<p>Tu quoque fatidicis Garamanticus adcola lucis, Insignis flexo galeam per tempora cornu, Heu! frustra reditum sortes tibi sæpe locutas Mentitumque Jovem increpitans, occumbis, Iarbas. Et jam corporibus cumulatus creverat agger, Perfusæque atra fumabant cæde ruinæ.</p>	420
1.55	<p>Tum ductorem avido clamore in prælia poscit Fulmineus ceu Spartanis latratibus actus, Quum silvam occursu venantum perdidit, hirtio Horrescit sætis dorso, et postrema capessit Prælia, canentem mandens aper ore cruorem, Jamque gemit geminans contra venabula dentem.</p>	425
1.56	<p>At parte ex alia qua se insperata juvenus Extulerat portis, ceu spicula nulla manusque Vim ferre exitiumve queant, permixtus utrisque Hannibal agminibus passim furit et quatit ensem, Cantato nuper senior quem fecerat igni Litore ab Hesperidum Temisus; qui carmine pollens Fidebat magica ferrum crudescere lingua: Quantus Bistonis late Gradivus in oris</p>	430
1.57	<p>Belligero rapitur curru, telumque coruscans, Titanum quo pulsa cohors, flagrantia bella Cornipedum adflatu tonat, et stridoribus axis. Jamque Hostum, Rutulumque Pholum, ingentemque Metiscum, Jam Lygdum, Duriumque simul, flavumque Galæsum,</p>	435
1.58	<p>Et geminos, Chromin atque Gyan, demiserat umbris; Daunum etiam, grata quo non spectatior alter Voce movere fora, atque orando fingere mentes, Nec legum custos sollertior, aspera telis Dicta admiscentem: «Quænam te, Pœne, paternæ Huc adigunt Furiæ? non hæc Sidonia tecta Feminea fabricata manu, pretiove parata, Exsulibusve datum dimensis litus arenis; Fundamenta Deum Romanaque foedera cernis.» Ast illum, toto jactantem talia campo, Ingenti raptum nisu, medioque virorum Avulsum inter tela globo, et post terga revinctum, Hannibal ad pœnam lentæ mandaverat iræ.</p>	440 445
1.59	<p>Perque ipsos cædis cumulos, stragemque jacentum Monstrabat furibundus iter, cunctosque ciebat</p>	450

	Nomine, et in prædas stantem dabat inprobus urbem.	455
	Sed postquam a trepidis adlatum, fervere partem Diversam Marte infausto, Murroque secundos Hunc Superos tribuisse diem, ruit ocius amens Lymphato cursu, atque ingentes deserit actus.	
1.60	Letiferum nutant fulgentes vertice cristæ: Crine ut flammifero terret fera regna cometes, Sanguineum spargens ignem; vomit atra rubentes Fax cælo radios, ac sæva luce coruscum Scintillat sidus, terrisque extrema minatur.	460
	Præcipiti dant tela viam, dant signa, virique; Atque ambæ trepidant acies: jacit igneus hastæ Dirum lumen apex, ac late fulgurat umbo.	465
1.61	Talis ubi Ægæo surgente ad sidera ponto Per longum vasto Cori cum murmure fluctus Suspensum in terras portat mare, frigida nautis Corda tremunt: sonat ille procul, flatuque tumescens Curvatis pavidas transmittit Cycladas undis.	470
	Non cuncta e muris unum incessentia tela, Fumantesque ante ora faces, non saxa per artem Tormentis excussa tenent: ut tegmina primum Fulgentis galeæ conspexit, et arma cruento Inter solem auro rutilantia, turbidus infit:	475
1.62	«En, qui res Libycas, inceptaque tanta retardet, Romani Murrus belli mora! Fœdera, faxo, Jam noscas, quid vana queant, et vester Iberus. Fer tecum castamque fidem servataque jura: Deceptos mihi linque Deos.» Cui talia Murrus: «Exoptatus ades! mens olim prælia poscit, Speque tui flagrat capitis: fer debita fraudum Præmia, et Italiam tellure inquire sub ima.	480
	Longum in Dardanios fines iter, atque nivalem Pyrenen, Alpesque tibi mea dextera donat.» Hæc inter cernens subeuntem comminus hostem, Præruptumque loci fidum sibi, conripit ingens Aggere convulso saxum, et nitentis in ora Devolvit, pronoque silex ruit incitus ictu.	490
1.63	Subsedit duro concussus fragmine muri. Tum pudor adcondit mentem, nec conscia fallit Virtus pressa loco; frendens luctatur, et ægro Scandit in adversam per saxa vetantia nisu.	495
	Sed postquam propior vicino lumine fulsit, Et tota se mole tulit, velut incita clausum Agmina Pœnorum cingant, et cuncta paventem Castra premant, lato Murrus caligat in hoste. Mille simul dextræ, densusque micare videtur Ensis, et innumeræ nutare in casside cristæ.	500
1.64	Conclamant utrimque acies, ceu tota Saguntos Igne micet: trahit instanti languentia leto Membra pavens Murrus, supremaque vota capessit: «Conditor Alcide, cujus vestigia sacra Incolimus, terræ minitantem averte procellam, Si tua non segni defenso mœnia dextra.»	505
	Dumque orat cæloque adtollit lumina supplex; «Cerne, ait, an nostris longe Tiryntius ausis Justius adfuerit: ni displicet æmula virtus, Haud me dissimilem, Alcide, primoribus annis Agnosces, invicte, tuis: fer numen amicum; Et, Trojæ quondam primis memorate ruinis, Dexter ades Phrygiæ delenti stirpis alumnos.»	510
	Sic Pœnus, pressumque ira simul exigit ensem, Qua capuli statuere moræ; teloque relato Horrida labentis perfunditur arma cruore. Illicet ingenti casu turbata juvenus	515
1.65	Procurrit: nota arma viri corpusque superbo Victori spoliare negant: coit aucta vicissim Hortando manus, et glomerata mole feruntur. Hinc saxis galea, hinc clipeus sonat æreus hastis; Incessunt sudibus, librataque pondera plumbi Certatim jaciunt: decisæ vertice cristæ, Dereptumque decus nutantum in cæde jubarum:	520
	Jamque agitur largus per membra fluentia sudor, Et stant loricæ squamis horrentia tela; Nec requies, tegimenve datur mutare sub ictu.	525

	Genua labant, fessique humeri gestamina laxant. Tum creber, penitusque trahens suspiria, sicco	530
I.66	Fumat ab ore vapor, nisuque elisus anhelo Auditur gemitus, fractumque in casside murmur. Mente adversa domat, gaudetque nitescere duris Virtutem, et decoris pretio discrimina pensat. Hic subitus scisso densa inter nubila cælo	535
I.67	Erupit quatiens terram fragor; et super ipsas Bis Pater intonuit geminato fulmine pugnas. Inde inter nubes ventorum turbine cœco Ultrix injusti vibravit lancea belli, Ac femine adverso librata cuspidē sedit. Tarpeiæ rupes, Superisque habitabile saxum; Et vos, virginea lucentes semper in ara, Laomedontæ Trojana altaria flammæ; Heu! quantum vobis fallacis imagine teli Promisere Dei? propius si pressa furenti	540
I.68	Hasta foret, clausæ starent mortalibus Alpes, Nec, Trasymene, tuis nunc Allia cederet undis. Sed Juno, adspectans Pyrenes vertice celsæ Nava rudimenta, et primos in Marte calores, Ut videt impressum coniecta cuspidē vulnus, Advolat, obscura circumdata nube, per auras, Et validam duris evellit ab ossibus hastam. Ille tegit clipeo fusum per membra cruorem, Tarda que paulatim et dubio vestigia nisu Alternata trahens, aversus ab aggere cedit.	545
I.69	Nox tandem optatis terras pontumque tenebris Condidit, et pugnas erepta luce diremit. At duræ invigilant mentes, molemque reponunt Noctis opus: clausos acuunt extrema pericli, Et fractis rebus violentior ultima virtus. Hinc puer, invalidique senes, hinc femina ferre Certat opem in dubiis miserando nava labori, Saxaque mananti subvectat vulnere miles. Jam Patribus clarisque senum sua munia curæ: Concurrunt, lectosque viros hortantur, et orant, Defessis subeant rebus, revocentque salutem, Et Latia extremis inplorent casibus arma.	550
I.70	«Ite citi, remis velisque inpellite puppim, Saucia dum castris clausa est fera: tempore Martis Utendum est raptō, et grassandum ad clara periclis. Ite citi, deflete fidem murosque ruentes, Antiquaque domo meliora arcessite fata. Mandati summa est: dum stat, remeate, Saguntos.» Ast illi celerant, qua proxima litora, gressum, Et fugiunt tumido per spumea cærula velo. Pellebat somnos Tithoni roscida conjux, Ac rutilus primis sonipes hinnitibus altos Adflarat montes, roseasque movebat habenas. Jam celsa e muris exstructa mole juvenus Clausam nocturnis ostentat turribus urbem. Rerum omnes pendent actus, et milite mæsto Laxata obsidio, ac pugnandi substitit ardor, Inque ducem versæ tanto discrimine curæ.	555
I.71	Interea Rutulis longinqua per æquora vectis Herculei ponto cœpere existere colles, Et nebulosa jugis adtollere saxa Monœci. Thracius hos Boreas scopulos inmitia regna Solut habet, semperque rigens nunc litora pulsat, Nunc ipsas alis plangit stridentibus Alpes; Atque ubi se terris glaciali fundit ab Arcto, Haud ulli contra fiducia surgere vento. Vorticibus torquet rapidis mare, fractaque anhelant Æquora, et injecto conduntur gurgite montes: Jamque volans Rhenum Rhodanumque in nubila tollit.	560
I.72	Hunc postquam Boreæ dirum evasere furorem, Alternos mæsti casus bellique marisque, Et dubium rerum eventum sermone volutant. «O patria! o Fidei domus inclyta, quo tua nunc sunt Fata loco? sacræne manent in collibus arces? An cinis, heu Superi! tanto de nomine restat? Ferte leves auras, flatuque ciete secundos, Si nondum insultat templorum Pœnicus ignis	565
		570
		575
		580
		585
		590
		595
		600

	Culminibus, Latiaëque valent subcurrere classes.» Talibus inlacrimant noctemque diemque querelis, Donec Laurentes puppis defertur ad oras, Qua pater, adceptis Anienis ditior undis, In pontum flavo descendit gurgite Thybris. Hinc consanguineæ subeunt jam mœnia Romæ. Concilium vocat augustum, castaque beatos	605
I.73	Paupertate Patres, ac nomina parta triumphis Consul, et æquantem Superos virtute Senatum. Facta animosa viros, et recti sacra cupido Adtollunt, hirtæque togæ, neglectaque mensa, Dexteraque a curvis capulo non segnis aratris;	610
I.74	Exiguo faciles, et opum non indiga corda, Ad parvos curru remeabant sæpe penates. In foribus sacris, primoque in limine templi Captivi currus, belli decus, armaque rapta	615
I.75	Pugnantum ducibus, sævæque in Marte secures, Perfossi clipei, et servantia tela cruorem, Claustraque portarum pendent: hic Punica bella, Ægates cernas, fusaque per æquora classe Exactam ponto Libyen testantia rostra: Hic galeæ Senonum, pensatique improbus auri Arbiter ensis inest, Gallisque ex arce fugatis Arma revertentis pompa gestata Camilli:	620
I.76	Hic spolia Æacidæ, hic Epirotica signa, Et Ligurum horrentes coni, parmæque relatæ Hispana de gente rudes, Alpinaque gæsa. Sed postquam clades patefecit et horrida bella Orantum squalor, præsens adstare Sagunti Ante oculos visa est extrema precantis imago.	625
I.77	Tum senior mæsto Sicoris sic incipit ore: «Sacrata gens clara fide, quam rite fatentur Marte satam populi ferro parere subacti, Ne crede emensos levia ob discrimina pontum. Vidimus obsessam patriam, murosque trementes: Et, quem insana freta, aut cœtus genuere ferarum, Vidimus Hannibalem: procul his a mœnibus, oro, Arcete, o Superi, nostroque in Marte tenete Fatiferæ juvenem dextræ: qua mole sonantes Exigit ille trabes? et quantus crescit in armis? Trans juga Pyrenes, medium indignatus Hiberum, Excivit Calpen, et mersos Syrtis arenis Molitur populos, majoraque mœnia quærit.	630
I.78	Spumeus hic, medio qui surgit ab æquore, fluctus, Si prohibere piget, vestras effringet in urbes. An tanti pretium motus, ruptique per enses Fœderis, hoc juveni, jurata in bella ruenti, Creditis, ut statuatur superatæ jura Sagunto? Ocius ite, viri, et nascentem exstinguite flammam, Ne seræ redeant post aucta pericula curæ. Quamquam o! si nullus terror, non obruta jam nunc Semina fumarent belli: vestræne Sagunto Spernendum consanguineam protendere dextram? Omnis Hiber, omnis rapidis fera Gallia turmis, Omnis ab æstifero sitiens Libys inminet axe. Per vos culta diu Rutulæ primordia gentis, Laurentemque Larem, et geneticis pignora Trojæ, Conservate pios, qui permutare coacti Acrisioneis Tiryntia culmina muris. Vos etiam Zanclen Siculi contra arma tyranni Juisse egregium; vos et Campana tueri Mœnia, depulso Samnitum robore, dignum Sigeis duxistis avis. Vetus incola Dauni, Testor vos, fontes et stagna arcana Numici, Quum felix nimium dimitteret Ardea pubem, Sacra domumque ferens, et avi penetralia Turni, Ultra Pyrenen Laurentia nomina duxi.	635
I.79	Cur, ut decisa atque avulsa a corpore membra, Despiciar, vesterque luat cur fœdera sanguis?» Tandem, ut finitæ voces, miserabile visu! Submissi palmas, lacerato tegmine vestis, Adfigunt proni squalentia corpora terræ.	640
I.80	Inde agitant consulta Patres, curasque fatigant. Lentulus, ut cernens ad censæ tecta Sagunti, Poscendum pœnæ juvenem, celerique negantis	645
I.81		650
I.82		655
		660
		665
		670
		675

I.86	CÆRULEIS provecta vadis jam Dardana puppis Tristia magnanimi portabat jussa Senatus, Primoresque Patrum. Fabius, Tiryntia proles, Ter centum memorabat avos, quos turbine Martis Abstulit una dies, quum Fors non æqua labori Patricio Cremeræ maculavit sanguine ripas. Huic comes æquato sociavit munere curas Poplicola, ingentis Volesi Spartana propago.	5
I.87	Is, cultam referens insigni nomine plebem, Ausonios atavo ducebat consule fastus.	10
I.88	Hos ut depositis portum contingere velis Adlatum Hannibali, consultaque ferre Senatus, Jam medio seram bello poscentia pacem, Ductorisque simul conceptas fœdere pœnas; Ocius armatas passim per litora turmas Ostentare jubet minitantia signa, recensque Perfusus clipeos, et tela rubentia cæde. «Haud dictis nunc esse locum; strepere omnia, clamat, Tyrrhenæ clangore tubæ, gemituque cadentum. Dum detur, relegant pontum, neu se addere clausis Festinent: notum, quid cæde calentibus armis, Quantum iræ liceat, motusve quid audeat ensis.» Sic ducis adfatu per inhospita litora pulsi, Converso Tyrios petierunt remige Patres. Hic alto Pœnus fundentem vela carinam Incensens dextra; «Nostrum, pro Jupiter! inquit, Nostrum ferre caput parat illa per æquora puppis. Heu! cæcæ mentes, tumefactaque corda secundis! Armatum Hannibalem pœnæ petit in pia tellus. Ne deposce, adero: dabitur tibi copia nostri Ante expectatum; portisque focusque timebis, Quæ nunc externos defendis, Roma, Penates. Tarpeios iterum scopulos præruptaque saxa Scandatis licet, et celsam migretis in arcem, Nullo jam capti vitam pensabitis auro.» Incensi dictis animi, et furor additus armis; Conditur extemplo telorum nubibus æther, Et densa resonant saxorum grandine turres. Ardor agit, provecta queat dum cernere muros, Inque oculis profugæ Martem exercere carinæ.	15 20 25 30 35 40
I.89	Ipsæ autem incensas promissa piacula turmas Flagitat, insignis nudato vulnere, ductor, Ac repetens questus furibundo personat ore: «Poscimur, o socii! Fabiusque e puppe catenas Ostentat, dominique vocat nos ira Senatus. Si tædet cœpti, culpandave movimus arma, Ausoniam ponto propere revocate carinam; Nil moror: evincta lacerandum tradite dextra. Nam cur, Eoi deductus origine Beli, Tot Libyæ populis, tot circumfusus Hiberis, Servitium perferre negem? Rhœteius imo Inperet æternum, et populis seclisque propaget Regna ferox: nos jussa virum nutusque tremamus.» Effundunt gemitus, atque omina tristia vertunt In stirpem Æneadum, ac stimulant clamoribus iras. Discinctos inter Libyas populosque bilingues, Marmaricis audax in bella Cœnotria signis Venerat Asbyte, proles Garamantis Iarbæ.	45 50 55
I.91	Hammonem hic genitus, Phorcynidos antra Medusæ, Cinyphiumque Macen, et iniquo e sole calentes Battiadas late imperio sceptrisque regebat; Cui patrius Nasamon, æternumque arida Barce, Cui nemora Autololum, atque infidæ litora Syrtis Parebant, nullaque levis Gætulus habena. Atque is fundarat thalamos Tritonide nympha, Unde genus, proavumque Jovem regina ferebat, Et sua fatidico repetebat nomina luco. Hæc ignara viri, vacuoque adsueta cubili, Venatu et silvis primos defenderat annos: Non calathis mollita manus, operatave fuso,	60 65 70
I.92		
I.93		
I.94		

	Dictynnam, et saltus, et anhelum inpellere planta Cornipedem, ac stravisse feras inmitis amabat. Quales Threiciæ Rhodopen Pangæaque lustrant Saxis nemora alta jugis, cursuque fatigant Hebrum innupta manus: spreti Ciconesque, Getæque,	75
I.95	Et Rhesi domus, et lunatis Bistones armis. Ergo habitu insignis patrio, religata fluentem Hesperidum dono crinem, dextrumque feroci Nuda latus Marti, ac fulgentem tegmine lævam Thermodontiacæ munita in prælia pelta,	80
I.96	Fumantem rapidis quatibat cursibus axem. Pars comitum bijugo curru, pars cætera dorso Fertur equi; nec non Veneris jam fœdera passæ Reginam cingunt: sed virgine densior ala est. Ipsa autem gregibus per longa mapalia lectos Ante aciem ostentabat equos, tumuloque propinquo, Dum sequitur gyris campum, vibrata per auras Spicula contorquens summa ponebat in arce.	85
I.97	Hanc, hasta toties intrantem mœnia, Mopsus Non tulit, et celsis senior Gortynia muris Tela sonante fugat nervo, liquidasque per auras Dirigit aligero letalia vulnera ferro. Cres erat, ærisonis Curetum advectus ab antris, Dictæos agitare puer levioribus annis Pennata saltus adsuetus arundine Mopsus.	90
I.98	Ille vagam cælo demisit sæpe volucrum, Ille procul campo linquentem retia cervum Vulnere sistebat; rueretque inopina sub ictu Ante fera incauto, quam sibila poneret arcus. Nec se tum pharetra jactavit justius ulla, Eois quamquam certet Gortyna sagittis. Verum ut opum levior venatu extendere vitam Abnuit, atque artæ res exegere per æquor, Conjuge cum Meroe natisque inglorius hospes Intrarat miseram fato ducente Saguntum.	95
	Coryti fratrum ex humeris calamique paterni Pendebant, volucerque chalybs, Minoia tela. Hic medius juvenum Massylæ gentis in agmen Crebra Cydoneo fundebat spicula cornu. Jam Garamum, audacemque Thyrum, pariterque ruentes	100
I.99	Gisgonem, levemque Bagam, indignumque sagittæ, Inpubem malas, tam certæ obcurrere Lyxum Fuderat, et plena tractabat bella pharetra. Tum, vultum intendens telumque in virginis ora, Desertum non grata Jovem per vota vocabat.	105
I.100	Namque ut fatiferos converti prospicit arcus, Obposito procul insidiis Nasamonias Harpe Corpore præripuit letum, calamumque volantem, Dum clamat, patulo excipiens tramisit hiatu, Et primæ ferrum a tergo videre sorores. At comitis frendens casu labentia virgo Membra levat, parvaque oculos jam luce natantes Inrorat lacrimis, totisque adnisa doloris Viribus intorquet letalem in mœnia cornum.	110
	Illa volans humerum rapido transverberat ictu Conantis Dorylæ, junctis jam cornibus arcus, Et ducti spatium nervi complente sagitta, Excutere in ventos resoluta pollice ferrum. Tum subitum in vulnus præceps devolvitur altis	115
I.101	Aggeribus muri, juxtaque cadentia membra Effusi versa calami fluxere pharetra. Exclamat paribus frater vicinus in armis Icarus, ulciscique parat lacrimabile fatum: Atque illum, raptim promentem in prælia telum, Hannibal excussi prævertit turbine saxi. Labuntur gelido torpentia frigore membra, Deficiensque manus pharetræ sua tela remisit.	120
	At pater in gemino natorum funere Mopsus Conreptos arcus ter moesta movit ab ira: Ter cecidit dextra, et notas dolor abstulit artes. Pœnitet heu! sero, dulces liquisse penates,	125
I.102	Adreptoque avide, quo concidis, Icare, saxo, Postquam ævum senior percussa pectora frustra	130
		135
		140

	Sentit, et, ut tantos compescat morte dolores, Nil opis in dextra, vastæ se culmine turris Præcipitem jacit, et delapsus pondere prono Membra super nati moribundos explicat artus.	145
	Dum cadit externo Gortynius advena bello, Jam nova molitus stimulato milite Theron, Alcidæ templi custos aræque sacerdos, Non exspectatum Tyriis effuderat agmen, Et fera miscebat reserata prælia porta. Atque illi non hasta manu, non vertice cassis, Sed fisis latis humeris et mole juventæ Agmina vastabat clava, nihil indigus ensis.	150
I.103	Exuviæ capiti inpositæ tegimenque leonis Terribilem adtollunt excelso vertice rictum. Centum angues idem Lernæaque monstra gerebat In clipeo, et sectis geminam serpentibus Hydram. Ille Jubam, Thapsumque patrem, clarumque Micipsam	155
	Nomine avi, Maurumque Sacen, a mœnibus actos Palantesque fuga præceps ad litora cursu Egerat, atque una spumabant æquora dextra. Nec contentus Idi leto, letoque Cothonis, Marmaridæ nec cæde Rothi, nec cæde Jugurthæ, Asbytes currum et radiantis tegmina lænæ	160
I.104	Poscebat votis, gemmataque lumina peltæ, Atque in belligera versabat virgine mentem. Quem ruere ut telo vidit regina cruento, Obliquos detorquet equos, lævumque per orbem Fallaci gyro campum secat, ac, velut ales, Adverso rapitur sinuata per æquora curru. Dumque ea se ex oculis aufert, atque ocior Euro, Incita pulveream campo trahit ungula nubem, Adversum late stridens rota prolerit agmen, Ingerit et crebras virgo trepidantibus hastas.	165
	Hic cecidere Lycus, Thamyrisque, et nobile nomen Eurydamas, clari deductum stirpe parentis, Qui thalamos ausus quondam sperare superbos, Heu demens! Ithacique torum, sed enim arte pudica Fallacis toties revoluta stamine telæ Deceptus, mersum pelago jactarat Ulixem: Ast Ithacus vero ficta pro morte loquacem Adfecit leto, tædæque ad funera versæ.	170
	Gens extrema viri campis deletur Iberis Eurydamas Nomados dextra; superinstrepat ater, Et servat cursum perfractis ossibus axis. Jamque aderat remeans virgo, inter prælia postquam	175
I.105	Distringi Theronam videt, sævamque bipennem Perlibrans mediæ fronti, spoliū inde superbum Herculeasque tibi exuvias, Dictynna, vovebat. Nec segnis Theron tantæ spe laudis in ipsos Adversus consurgit equos, villosaque fulvi Ingerit objectans trepidantibus ora leonis. Adtoniti terrore novo rictuque minaci Quadrupedes jactant resupino pondere currum. Tum saltu Asbyten conantem linquere pugnas Occupat, incussa gemina inter tempora clava, Ferventesque rotas turbataque frena pavore Disjecto spargit conlisa per ossa cerebro, Ac rapta properans cædem ostentare bipenni, Amputat e curru revolutæ virginis ora. Necdum iræ positæ: celsa nam figitur hasta Spectandum caput; id gestent ante agmina Pœnum Inperat, et propere currus ad mœnia vertant, Hæc cæcus fati, divumque abeunte favore, Vicino Theron edebat prælia leto. Namque aderat toto ore ferens iramque minasque Hannibal, et cæsam Asbyten, fixique tropæum Infandum capitis furiata mente dolebat.	180
	Ac simul ærati radiavit luminis umbo, Et concussa procul membris velocibus arma Letiferum intonuere, fugam percussa repente Ad muros trepido convertunt agmina cursu: Sicut agit levibus per sera crepuscula pennis E pastu volucres ad nota cubilia Vesper;	185
I.107		190
		195
		200
		205
		210
		215

	Aut, ubi Cecropius formidine nubis aquosæ Sparsa super flores examina tollit Hymettos, Ad dulces ceras, et odori corticis antra	
	Mellis apes gravidæ properant, densoque volatu Raucum connexæ glomerant ad limina murmur. Præcipitat metus adtonitos, cæcique feruntur. Heu blandum cæli lumen! tantone cavetur Mors reditura metu, nascentique addita fata?	220
I.108	Consilium damnant, portaque atque aggere tuto Erupisse gemunt: retinet vix agmina Theron, Interdumque manu, interdum clamore minisque, «State, viri: meus ille hostis: mihi gloria magnæ, State, venit pugnæ! muro tectisque Sagunti Hac abigam Pœnos dextra: spectacula tantum Ferte, viri: vel, si cunctos metas acer in urbem, Heu deforme! rapit, soli mihi claudite portas.»	225
	At Pœnus rapido præceps ad mœnia cursu, Dum pavitant trepidi rerum fessique salutis, Tendebat: stat primam urbem murosque patentés Postposita cæde et dilata invadere pugna. Id postquam Herculeæ custos videt inpiger aræ, Emicat, et velox formidine prævenit hostem. Gliscit Elissæo violentior ira tyranno.	230
I.109	«Tu solve interea nobis, bone janitor urbis, Supplicium, ut pandas, inquit, tua mœnia leto.» Nec plura effari sinit ira, rotatque coruscum Mucronem: sed contortum prior impete vasto Daunius huic robur juvenis jacit; arma fragore Icta gravi raucum gemuere, alteque resultant Ære inlisa cavo nodosæ pondera clavæ. At viduus teli, et frustrato proditus ictu, Pernici velox cursu rapit incita membra, Et celeri fugiens perlustrat mœnia planta. Instat atrox terga increpitans fugientia victor.	240
	Conclamant matres, celsoque e culmine muri Lamentis vox mixta sonat: nunc nomine noto Adpellant, seras fesso nunc pandere portas Posse volunt: quatit hortantum præcordia terror, Ne simul adcipiant ingentem mœnibus hostem. Incutit umbonem fesso, adsultatque ruenti Pœnus, et ostentans spectantem e mœnibus urbem, «I, miseram Asbyten leto solare propinquo.» Hæc dicens, jugulo optantis dimittere vitam Infestum condit mucronem, ac regia lætus Quadrupes spolia abreptos a mœnibus ipsis, Quis aditum portæ trepidantum sepserat agmen, Victor agit, curruque volat per ovantia castra.	245
I.110	At Nomadam furibunda cohors miserabile humandi Deproperat munus, tumulique adjungit honorem, Et rapto cineres ter circum corpore lustrat. Hinc letale viri robur tegimenque tremendum In flammas jaciunt, ambustoque ore, genisque, Deforme alitibus liquere cadaver Iberis. Pœnorum interea quis rerum summa potestas, Consultant bello super, et quæ dicta ferantur Ausoniæ a populis, oratorumque minaci Adventu trepidant: movet hinc fœdusque, fidesque, Et testes Superi, jurataque pacta parentum; Hinc popularis amor cœptantis magna juventæ; Et sperare juvat belli meliora: sed olim Ductorem infestans odiis gentilibus Hannon, Sic adeo increpitat studia incautumque favorem: «Cuncta quidem, Patres, (neque enim cohibere minantum Iræ se valuere) præmunt formidine vocem. Haud tamen abstiterim, mortem licet arma propinquent.	250
	Testabor Superos, et cælo nota relinquam, Quæ postrema salus rerum patriæque reposcit. Nec nunc obsessa demum et fumante Sagunto Hæc serus vates Hannon canit: anxia rupi Pectora; ne castris innutritur et armis Exitiale caput, monui, et, dum vita, monebo, Ingenitum noscens virus, flatuque paternos;	255
I.111		260
		265
		270
		275
		280
		285

I.112	Ut, qui stelligero speculatur sidera cælo, Venturam pelagi rabiem, Caurique futura Prædicit miseris haud vanus flamina nautis. Consedit solio, rerumque invasit habenas. Ergo armis fœdus, fasque omne abrumpitur armis: Oppida quassantur, longeque in mœnia nostra Æneadum adirectæ mentes, disjectaque pax est.	290 295
I.113	Exagitant Manes juvenem furiaëque paternæ, Ac funesta sacra, et conversi fœdere rupto In caput infidum Superi, Massylaque vates. An nunc ille, novi cæcus caligine regni, Externas arces quatit? haud Tiryntia tecta, (Sic propria luat hoc pœna, nec misceat urbis Fata suis) nunc hoc, inquam, hoc in tempore muros Obpugnat, Carthago, tuos, teque obsidet armis. Lavimus Hennæas animoso sanguine valles, Et vix conducto produximus arma Lacone.	300 305
I.114	Nos ratibus laceris Scyllæa replevimus antra, Classibus et refluxo spectavimus æquore raptis Contorta e fundo revomentem transtra Charybdin. Respice, pro demens! pro pectus inane Deorum! Ægates, Libyæque procul fluitantia membra. Quo ruis? et patriæ exitio tibi nomina quæris? Scilicet immensæ, visis juvenalibus armis,	310
I.115	Subsident Alpes! subsidet mole nivali Alpibus æquatum adtollens caput Apenninus! Sed campos fac, vane, dari; num gentibus istis Mortales animi? aut ferro flammave fatiscunt? Haud tibi Neritia cernes cum prole laborem. Pubescit castris miles, galeaque teruntur Nondum signatæ flava lanugine malæ. Nec requies ævi nota, exsanguisque merendo Stant prima inter signa senes, letumque laccessunt. Ipse ego Romanas perfosso corpore turmas Tela intorquentes conrepta e vulnere vidi; Vidi animos mortesque virum, decorisque furorem. Si bello absistis, nec te victoribus obfers, Quantum, heu Carthago! donat tibi sanguinis Hannon?»	315 320 325
I.116	Gestar ad hæc: namque inpatiens asperque coquebat Jamdudum inmites iras, mediamque loquentis Bis conatus erat turbando abrumpere vocem: «Concilione, inquit, Libyæ, Tyrioque Senatu, Pro Superi! Ausonius miles sedet? armaque tantum Haud dum sumta viro? nam cetera non latet hostis. Nunc geminas Alpes, Apenninumque minatur, Nunc freta Sicaniaë, et Scyllæi litoris undas; Nec procul est, quin jam Manes umbrasque pavescat Dardanias: tanta adcumulat præconia leto	330 335
I.117	Vulneribusque virum, ac tollit sub sidera gentem. Mortalem, mihi crede, licet formidine turpi Frigida corda tremant, mortalem sumimus hostem. Vidi ego, quum, geminas artis post terga catenis Evinctus palmas, vulgo traheretur ovante, Carceris in tenebras, spes et fiducia gentis Regulus Hectoreæ: vidi, quum robore pendens, Hesperiam cruce sublimis spectaret ab alta. Nec vero terrent puerilia protenus ora Sub galea et pressæ properata casside malæ. Indole non adeo segni sumus! adspice; turmæ Quot Libycæ certant annos anteire labore, Et nudis bellantur equis! ipse, adspice, ductor, Quum primam tenero vocem proferret ab ore, Jam bella et lituos, ac flammis urere gentem Jurabat Phrygiam, atque animo patria arma movebat.	340 345 350
I.118	Proinde polo crescant Alpes, astrisque coruscis Apenninus agat scopulos; per saxa nivesque, (Dicam etenim, ut stimulent atram vel inania mentem) Per cælum est qui pandat iter: pudet Hercule tritas Desperare vias, laudemque timere secundam. Sed Libyæ clades, et primi incendia belli Adgerat, atque iterum pro libertate labores	355

	Hannon ferre vetat: ponat formidinis æstus, Parietibusque domus inbellis femina servet Singultantem animam: nos, nos contra ibimus hostem,	360
I.119	Quis procul a Tyria dominos depellere Byrsa, Vel Jove non æquo, fixum est: sin fata repugnant, Et jam damnata cessit Carthagine Mavors, Obcumbam potius; nec te, patria inclita, dedam Æternum famulam; liberque Acheronta videbo. Nam quæ, pro Superi! Fabius jubet? ocius arma Exuite, et capta descendite ab arce Sagunti; Tum delecta manus scutorum incendat acervos, Uranturque rates, ac toto absistite ponto.	365
I.120	Dî procul, o! merita est numquam si talia plecti Carthago, prohibete nefas; nostrique solutas Ductoris servate manus!» Ut deinde resedit, Factaque censendi, Patrum de more, potestas; Hic Hannon reddi propere certamine rapta Instat, et auctorem violati fœderis addit. Tum vero adtoniti, ceu templo inrumperet hostis, Exsiluere Patres, Latioque id verteret omen Oravere Deum. At postquam discordia sentit Pectora, et infidas ad Martem vergere mentes; Non ultra patiens Fabius rexisse dolorem, Concilium exposcit propere, Patribusque vocatis Bellum se gestare sinu pacemque profatus, Quod sedeat legere, ambiguus neu fallere dictis Inperat, ac, sævo neutrum renuente Senatu, Ceu clausas acies gremioque effunderet arma, «Adcipite infaustum Libyæ, eventuque priori Par, inquit, bellum:» et laxos effundit amictus. Tum patrias repetit pugnandi nuntius arces. Atque ea dum profugæ regnis agitantur Elissæ, Adcisis velox populis, quis ægra lababat Ambiguo sub Marte fides, prædaque gravatus Ad muros Pœnus revocaverat arma Sagunti. Ecce autem clipeum, sævo fulgore micantem, Oceani gentes ductori dona ferebant, Callaicæ telluris opus, galeamque coruscis Subnixam cristis, vibrant cui vertice coni Albentis, niveæ tremulo nutamine pennæ; Ensem unum, ac multis fatalem millibus hastam; Præterea textam nodis, auroque trilicem Loricam, nulli tegimen penetrabile telo. Hæc, ære et duri chalybis perfecta metallo, Atque opibus perfusa Tagi, per singula lætis Lustrat ovans oculis, et gaudet origine regni.	370
I.121	Condebat primæ Dido Carthaginis arces, Instabatque operi subducta classe juvenus. Molibus hi claudunt portus, his tecta domusque Partiris, justæ Bitia venerande senectæ. Ostentant caput effossa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant. Has inter species orbatum classe, suisque, Ænean pulsum pelago, dextraque precantem Cernere erat: fronte hunc avide regina serena. Infelix, ac jam vultu spectabat amico. Hinc et speluncam, furtivaque fœdera amantum Callaicæ fecere manus: it clamor ad auras, Latratuque canum; subitoque exterrita nimbo Occultant alæ venantum corpora silvis. Nec procul Æneadum vacuo jam litore classis, Æquora nequidquam revocante petebat Elissa. Ipsa pyram super ingentem stans saucia Dido Mandabat Tyriis ultricia bella futuris, Ardentemque rogum media spectabat ab unda Dardanus, et magnis pandebat carbasa fatis. Parte alia, supplex infernis Hannibal aris, Arcanum Stygia libat cum vate cruorem, Et primo bella Æneadum jurabat ab ævo. At senior Siculis exsultat Hamilcar in arvis; Spirantem credas certamina anhela movere: Ardor inest oculis, torvumque minatur imago. Nec non et lævum clipei latus aspera signis Inplebat Spartana cohors: hanc ducit ovantem	375
I.122		380
I.123		385
I.124		390
I.125		395
		400
		405
		410
		415
		420
		425
		430

I.126	<p>Ledæis veniens victor Xanthippus Amyclis. Juxta triste decus pendet sub imagine pœnæ Regulus, et fidei dat magna exempla Sagunto. Lætior at circa facies, agitata ferarum Agmina venatu, et cælata mapalia fulgent. Nec procul usta cutem nigri soror horrida Mauri Adsuetas patrio mulcet sermone leænas.</p>	435
	<p>It liber campi pastor, cui fine sine ullo Invetitur saltus penetrat pecus: omnia Pœnum Armenti vigilem patrio de more sequuntur, Gæsaque, latratorque Cydon, tectumque, focique In silicis venis, et fistula nota juvencis.</p>	440
	<p>Eminet excelso consurgens colle Saguntos, Quam circum inmensi populi condensa que cingunt Agmina certantum, pulsantque tremantibus hastis. Extrema clipei stagnabat Iberus in ora, Curvatis claudens ingentem flexibus orbem.</p>	445
I.127	<p>Hannibal, abrupto transgressus fœdere ripas, Pœnorum populos Romana in bella vocabat. Tali sublimis dono, nova tegmina latis Aptat concutiens humeris, celsusque profatur: «Heu quantum Ausonio sudabitur, arma, cruore! Quas, belli iudex, pœnas mihi, Curia, pendes!»</p>	450
	<p>Jamque senescebat vallatis mœnibus hostis, Carpebatque dies urbem, dum signa manusque Expectant fessi socias: tandem æquore vano Avertunt oculos, frustrataque litora ponunt, Et propius suprema vident: sedet acta medullis Jam dudum, atque inopes penitus coquit intima pestis.</p>	455
I.128	<p>Est furtim lento misere durantia tabo Viscera, et exurit siccitas sanguine venas Per longum celata fames: jam lumina retro Exesis fugere genis; jam lurida sola Tecta cute, et venis male juncta tremantibus ossa Exstant, consumtis visu deformia membris. Humentis rores noctis terramque madentem Solamen fecere mali, cassoque labore</p>	460
I.129	<p>E sicco frustra presserunt robore succos. Nil temerare piget: rabidi jejunia ventris Insolitis adigunt vesci, resolutaque, nudos Lingentes clipeos, armorum tegmina mandunt.</p>	465
I.130	<p>Desuper hæc cælo spectans Tirynthius alto Inlacrimat fractæ nequidquam casibus urbis. Namque metus magnique tenent præcepta parentis, Ne sævæ tendat contra decreta novercæ. Sic igitur, cœpta occultans, ad limina sanctæ Contendit Fidei, secretaque pectora tentat. Arcanis Dea læta, polo tum forte remoto Cælicolum magnas solvebat conscia curas, Quam tali adloquitur Nemeæ pacator honore:</p>	470
I.131	<p>«Ante Jovem generata, decus Divumque hominumque, Qua sine non tellus pacem, non æquora norunt, Justitiæ consors, tacitumque in pectore numen, Exitiumne tuæ dirum spectare Sagunti, Et tot pendentem pro te, Dea, cernere pœnas Urbem lenta potes? moritur tibi vulgus, et unam Te matres, vincente fame, te mœsta virorum Ora vocant, primaque sonant te voce minores. Fer cælo auxilium, et fessis da surgere rebus.»</p>	475
	<p>Hæc satus Alcmena, contra cui talia virgo: «Cerno equidem, nec pro nihilo est mihi fœdera rumpi, Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor.</p>	480
	<p>Sed me pollutas properantem linquere terras Sedibus his, tectisque novis succedere adegit Fecundum in fraudes hominum genus: in pia liqui Et, quantum terrent, tantum metuentia regna, Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum, Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum Viventes rapto populos, luxuque solutum Omne decus, multa que obpressum nocte pudorem. Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis; Et probris cessit virtus: en, adspice gentes:</p>	485
I.132	<p>Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor. Sed me pollutas properantem linquere terras Sedibus his, tectisque novis succedere adegit Fecundum in fraudes hominum genus: in pia liqui Et, quantum terrent, tantum metuentia regna, Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum, Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum Viventes rapto populos, luxuque solutum Omne decus, multa que obpressum nocte pudorem. Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis; Et probris cessit virtus: en, adspice gentes:</p>	490
	<p>Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor. Sed me pollutas properantem linquere terras Sedibus his, tectisque novis succedere adegit Fecundum in fraudes hominum genus: in pia liqui Et, quantum terrent, tantum metuentia regna, Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum, Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum Viventes rapto populos, luxuque solutum Omne decus, multa que obpressum nocte pudorem. Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis; Et probris cessit virtus: en, adspice gentes:</p>	495
	<p>Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor. Sed me pollutas properantem linquere terras Sedibus his, tectisque novis succedere adegit Fecundum in fraudes hominum genus: in pia liqui Et, quantum terrent, tantum metuentia regna, Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum, Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum Viventes rapto populos, luxuque solutum Omne decus, multa que obpressum nocte pudorem. Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis; Et probris cessit virtus: en, adspice gentes:</p>	500
	<p>Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor. Sed me pollutas properantem linquere terras Sedibus his, tectisque novis succedere adegit Fecundum in fraudes hominum genus: in pia liqui Et, quantum terrent, tantum metuentia regna, Ac furias auri, nec vilia præmia fraudum, Et super hæc ritu horrificos ac more ferarum Viventes rapto populos, luxuque solutum Omne decus, multa que obpressum nocte pudorem. Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis; Et probris cessit virtus: en, adspice gentes:</p>	505

	Nemo insons; pacem servant commercia culpæ. Sed securæ tuæ fundatæ ut mœnia dextra Dignum te servant memorando fine vigorem, Dedita nec fessi transmittant corpora Pœno, Quod solum nunc fata sinunt seriesque futuri;	510
I.133	Extendam leti decus, atque in secula mittam, Ipsaque laudatas ad Manes prosequar umbras.» Inde severa levi decurrens æthere virgo Luctantem fati petit inflammata Saguntum; Invadit mentes, et pectora nota pererrat,	515
	Inmittitque animis numen: tum fusa medullis Implicat, atque sui flagrantem inspirat amorem. Arma volunt, tentantque ægros ad prælia nisus. Insperatus adest vigor, interiusque recursat Dulcis honos Divæ, et sacrum pro virgine letum.	520
I.134	It tacitus fessis per ovantia pectora sensus, Vel leto graviora pati, sævasque ferarum Adtentare dapes, et mensis addere crimen. Sed prohibet culpa pollutam extendere lucem Casta Fides, paribusque famem compescere membris.	525
	Quam simul invisæ gentis conspexit in arce Forte ferens sese Libycis Saturnia castris, Virgineum increpitat miscentem bella furorem, Atque, ira turbata gradum, ciet ocium atram Tisiphonen, imos agitantem verbere manes,	530
I.135	Et palmas tendens; «Hos, inquit, Noctis alumna, Hos muros inpelle manu, populumque ferocem, Dextris sterne suis; Juno jubet: ipsa propinqua Effectus studiumque tuum de nube videbo. Illa Deos summumque Jovem turbantia tela, Quis Acheronta moves, flammam inmanesque chelydros	535
	Stridoremque tuum, quo territa comprimit ora Cerberus, ac, mixto quæ spumant felle, venena, Et quidquid scelerum, pœnarum quidquid et iræ Pectore fecundo coquitur tibi, congere præceps In Rutulos, totamque Erebo demitte Saguntum. Hac mercede Fides constet delapsa per auras.»	540
	Sic voce instimulans, dextra Dea concita sævam Eumenida incussit muris, tremuitque repente Mons circum, et gravior sonuit per litora fluctus.	545
I.136	Sibilat insurgens capiti, et turgentia circum Multus colla micat squalenti tergore serpens. Mors graditur, vasto pandens cava guttura rictu, Casuroque inhiat populo: tunc Luctus, et atri Pectora circumstant Planctus, Mœrorumque, Dolorumque,	550
	Atque omnes adsunt Pœnæ, formaque trifauci Personat insomnis lacrimosæ Janitor aulæ. Protinus adsimilat faciem mutabile monstrum Tiburnæ, gressumque simul, sonitumque loquentis.	555
I.137	Hæc bello vacuos et sævi turbine Martis Lugebat thalamos, Murro spoliata marito; Clara genus, Daunique trahens a sanguine nomen. Cui vultus induta pares disjectaque crinem Eumenis in medios inrumpit turbida cœtus, Et mœstas lacerata genas; «Quis terminus, inquit? Sat Fidei proavisque datum! vidi ipsa cruentum, Ipsa meum vidi lacerato vulnere nostras Terrentem Murrum noctes et dira sonantem: Eripe te, conjux, miserandæ casibus urbis, Et fuge, si terras adimit victoria Pœni,	560
	Ad manes, Tiburna, meos: cecidere Penates, Occidimus Rutuli, tenet omnia Punicus ensis. Mens horret, nec adhuc oculis absistit imago. Nullane jam posthac tua tecta, Sagunte, videbo? Felix, Murre, necis, patriaque superstite felix.	565
I.138	At nos, Sidoniis famulatum matribus actas, Post belli casus vastique pericula ponti, Carthago adspiciet victrix, tandemque supremum Nocte obita Libyæ gremio captiva jacebo. Sed vos, o juvenes, vetuit quos conscia virtus Posse capi, quis telum ingens contra aspera mors est, Vestris servitio manibus subducite matres.	570
		575

I.139	Ardua virtutem profert via: pergite primi Nec facilem populis, nec notam invadere laudem.» His ubi turbatas hortatibus inpulit aures, Inde petit tumulum, summo quem vertice montis Amphitryoniades spectandum ex æquore nautis Struxerat, et grato cineres decorarat honore. Excitus sede (horrendum) prorumpit ab ima	580
I.140	Cæruleus maculis auro squalentibus anguis. Ignea sanguinea radiabant lumina flamma, Oraque vibranti stridebant sibila lingua: Isque inter trepidos cœtus mediamque per urbem Volvitur, et muris propere delabitur altis, Ac similis profugo vicina ad litora tendit, Spumantisque freti præceps inmergitur undis. Tum vero excussæ mentes, ceu prodita tecta Expulsi fugiant Manes, umbræque recusent Captivo jacuisse solo: sperare saluti	585
I.141	Pertæsum, damnantque cibos; agit addita Erinnyis. Haud gravior duris Divum inclementia rebus, Quam leti proferre moras: abrumpere vitam Ocius adtoniti quærunt, lucemque gravantur. Certatim structus subrectæ molis ad astra In media stetit urbe rogos; portantque trahuntque Longæ pacis opes quæsitaque præmia dextris, Callaico vestes distinctas matribus auro, Armaque Dulichia proavis portata Zacyntho, Et prisca advectos Rutulorum ex urbe Penates.	590
I.142	Huc quidquid superest captis, clipeosque, simulque Infaustos jaciunt enses, et condita bello Effodiunt penitus terra, gaudentque superbi Victoris prædam flammis donare supremis. Quæ postquam congesta videt feralis Erinnyis, Lampada flammiferis tinctam Phlegethontis in undis Quassat, et inferna superos caligine condit. Inde opus adgressi, toto quod nobile mundo Æternum invictis infelix gloria servat. Princeps Tisiphone, lentum indignata parentem, Pressit ovans capulum, cunctantemque inpulit ensem,	600
I.143	Et dirum insonuit Stygio bis terque flagello. Invitas maculant cognato sanguine dextras, Miranturque nefas aversa mente peractum, Et facto sceleri inlacrimant: hic, turbidus ira, Et rabie cladum, perpessæque ultima vitæ, Obliquos versat materna per ubera visus: Hic, raptam librans dilectæ in colla securim Conjugis, increpitat sese, mediumque furorem Projecta damnat stupefactus membra bipenni. Nec tamen evasisse datur: nam verbera Erinnyis Incutit, atque atros insibilat ore tumores.	610
I.144	Sic thalami fugit omnis amor, dulcesque marito Effluxere tori, et subiere oblivia tædæ. Ille jacet, totis connisus viribus, ægrum In flammis corpus, densum qua turbine nigro Exundat fumum piceus caligine vertex. At medios inter cœtus pietate sinistra, Infelix Tymbrene, furis; Pænoque parentis Dum properas auferre necem, reddentia formam Ora tuam laceras, temerasque simillima membra. Vos etiam primo gemini cecidistis in ævo, Eurymedon fratrem, et fratrem mentite Lycorma, Cuncta pares; dulcisque labor sua nomina natis Reddere, et in vultu genetrici stare suorum. Jam fixus jugulo culpa te solverat ensis, Eurymedon, inter miseræ lamenta senectæ: Dumque malis turbata parens, deceptaque visis, Quo ruis? huc ferrum, clamat, converte, Lycorma; Ecce simul jugulum perfoderat ense Lycormas. Sed magno, quinam, Eurymedon, furor iste? sonabat Cum planctu, geminæque nota decepta figuræ, Funera mutato revocabat nomine mater;	620
I.145	Donec, transacto tremebunda per ubera ferro, Tunc etiam ambiguos cecidit super inscia natos. Quis diros urbis casus, laudandaque monstra, Et fidei pœnas, et tristia fata piorum	625
I.146		630
		635
		640
		645
		650

	Inperet evolvens lacrimis? vix Punica fletu Cessassent castra, ac miserescere nescius hostis. Urbs, habitata diu Fidei, cæloque parentem Murorum repetens, ruit inter perfida gentis Sidoniæ tela, atque inmania facta suorum,	655
I.147	Injustis neglecta Deis: furit ensis et ignis; Quique caret flamma, scelerum est locus! Erigit atro Nigrantem fumo rogos alta ad sidera nubem. Ardet in excelso proceri vertice montis Arx, intacta prius bellis: hinc Punica castra, Litoraue, et totam soliti spectare Saguntum: Ardent tecta Deum; resplendet imagine flammæ Æquor, et in tremulo vibrant incendia ponto.	660
	Ecce inter medios cædum Tiburna furores, Fulgenti dextram mucrone armata mariti, Et læva infelix ardentem lampada quassans, Squalentemque erecta comam, ac liventia planctu Pectora nudatis ostendens sæva lacertis, Ad tumulum Murri super ipsa cadavera fertur.	665
	Qualis, ubi inferni dirum tonat aula parentis, Iraque turbatos exercet regia Manes, Alecto, solium ante Dei sedemque tremendam, Tartareo est operata Jovi, pœnasque ministrat.	670
I.148	Arma viri, multo nuper defensa cruore, Inponit tumulo inlacrimans; Manesque precata, Adciperent sese, flagrantem lampada subdit. Tunc rapiens letum, «Tibi ego hæc, ait, optime conjux, Ad Manes, en, ipsa fero.» Sic ense recepto Arma super ruit, et flammam invadit hiatu.	675
	Semiambusta jacet nullo discrimine passim Infelix obitus, permixto funere, turba. Ceus, stimulantem fame, quum victor ovilia tandem Faucibus invasit siccis leo, mandit hianti Ore fremens inbelle pecus, patuloque redundat Guttur ructatus large cruor: incubat atris Semisæ stragis cumulis; aut, murmure anhelos Infrendens, laceros inter spatiat acervos. Late fusa jacent pecudes, custosque Molossus, Pastorumque cohors, stabulique gregisque magister;	680
	Totaque vastatis disjecta mapalia tectis.	685
I.149	Inrumpunt vacuum Pœni tot cladibus arcem. Tum demum ad Manes, perfecto munere, Erinnyes Junoni laudata redit, magnamque superba Exsultat rapiens secum sub Tartara turbam.	690
	At vos, sidereæ, quas nulla æquaverit ætas, Ite, decus terrarum, animæ, venerabile vulgus, Elysium et castas sedes decorate piorum. Cui vero non æqua dedit victoria nomen, (Audite; o gentes, neu rumpite fœdera pacis, Nec regnis postferte fidem!) vagus exsul in orbe Errabit toto, patriis projectus ab oris; Tergaque vertentem trepidans Carthago videbit. Sæpe Saguntinis somnos exterritus umbris Optabit cecidisse manu; ferroque negato,	700
I.150	Invictus quondam Stygias bellator ad undas Deformata feret liventi membra veneno.	705

I.151

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

SAGUNTO diruta, Bostar in Libyam mittitur, ut de eventu belli Romanis inlati oraculum Jovis
Hammonis in Marmarica consulat; [1-13](#).
Hannibal ipse Gades petit, ubi in templo Herculis, cujus labores in foribus sculptos contemplatur,
donaria Deo vota suspendit; [14-44](#).
Et recessum adcessumque maris admiratur; [45-60](#).
Inde Himilcen, uxorem suam, quamvis invitam cum filiolo lactente in Africam amandat; [61-157](#).
Curis vero et laboribus fessus, nocte adpetente, somno altiore obprimitur, in quo ei obfertur

species Mercurii, qui ipsius cunctationem increpat, seque ab Jove ducem in Italiam ei missum memorat; 158-213.

Hoc visu lætus extemplo copias ex hibernis educit, quæ sigillatim recensentur; 214-405.

Has per Pyrenæum saltum Bebrycumque fines traducit, et ex Volcarum agro Rhodanum ac deinde Druentiam, qui et ipse Alpinus amnis longe omnium Galliæ fluviorum difficillimus transitu est, trajicit; 406-476.

Tum per Gallias, fuis, qui iter morari atque impedire conabantur, ad Alpes contendit, in quarum jugum milites, pugnando et tædio laborum malorumque fessi, sed promissis et oratione ducis confirmati, duodecimo demum die evadunt; 477-556.

Gravissimo labore jam præter omnium opinionem exantlato, Venus de periculo, Romanis imminente, cum patre conqueritur; 557-569.

Jupiter contra, spe belli fortiter a Romanis gerendi feliciterque olim finiendi, filiæ dolorem levat, et futuram Romæ fortunam splendidumque Flaviæ gentis imperium, vaticinantis in modum, exponit; 570-629.

I.152 Interea Hannibal, Alpibus per varios casus et tot discrimina rerum superatis, in Italiam degreditur, et in Taurinis, quæ Gallis proxima gens est, castra ponit; 630-646.

Eodem Bostar, ex Africa reversus, pervenit, et oraculo Jovis Hammonis, cujus situm et originem describit, prosperum futuri belli eventum portendi nuntiat, quo militi ad dimicandum animus incenditur; 647-714.

	POSTQUAM rupta fides Tyriis, et mœnia castæ, Non æquo Superum genitore, eversa Sagunti; Extemplo positos finiti cardine mundi Victor adit populos, cognataque limina Gades.	
	Nec vatum mentes agitare et præscia corda Cessatum super imperio: citus æquore Bostar Vela dare, et rerum prænoscere fata jubetur.	5
I.153	Prisca fides adytis longo servatur ab ævo, Qua sublime sedens, Cirrhæis æmulus antris, Inter anhelantes Garamantas corniger Hammon, Fatidico pandit venientia secula luco.	10
	Hinc omen cœptis, et casus scire futuros Ante diem, bellique vices novisse petebat.	
I.154	Exin clavigeri veneratus numinis aras Captivis onerat donis, quæ nuper ab arce Victor fumantis rapuit semiusta Sagunti. Vulgatum, nec cassa fides, ab origine fani Inpositas durare trabes, solasque per ævum Condentum novisse manus: hinc credere gaudent Consedis Deum, seniumque repellere templis.	15
	Tum, quis fas et honos adyti penetralia nosse, Femineos prohibent gressus, ac limine curant Sætigeros arcere sues: nec discolor ulli Ante aras cultus; velantur corpora lino, Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.	20
I.155	Discinctis mos tura dare, atque e lege parentum Sacrificam lato vestem distinguere clavo. Pes nudus, tonsæque comæ, castumque cubile: Inrestita focis servant altaria flammæ.	25
I.156	Sed nulla effigies, simulacrave nota Deorum Majestate locum, et sacro inplevere timore. In foribus labor Alcidæ Lernæa recisis Anguibus hydra jacet, nexuque elisa leonis	30
I.157	Ora Cleonæi patulo cælantur hiatu. Ast Stygius, sævis terrenis latratibus umbras, Janitor, æterno tum primum tractus ab antro, Vincla indignatur, metuitque Megæra catenas.	35
I.158	Juxta Thraces equi, pestisque Erymanthia, et altos Æripedis ramos superantia cornua cervi. Nec levior vinci Libycæ telluris alumnus Matre super, stratique genus deforme bimembres Centauri, frontemque minor nunc amnis Acarnan.	40
I.159	Inter quæ fulget sacratis ignibus Cete, Ingentemque animam rapiunt ad sidera flammæ. Postquam oculos varia inplevit virtutis imago, Mira dehinc cernit: surgentis mole profundi Injectum terris subitum mare, nullaque circa Litora, et infuso stagnantes æquore campos.	45
	Nam qua cæruleis Nereus evolvitur antris, Atque imo freta contorquet Neptunia fundo, Proruptum exundat pelagus, cæcosque relaxans Oceanus fontes torrentibus ingruit undis. Tum vada, ceu sævo penitus permota tridenti, Luctantur terris tumefactum inponere pontum.	50

I.160	Mox remeat gurgēs, tractoque relabitur æstu, Ac ratis erepto campis deserta profundo, Et fusi transtris exspectant æquora nautæ. Cymothoes ea regna vagæ, pelagique labores Luna movet: Luna, inmissis per cærula bigis, Fertque refertque fretum, sequitarque reciproca Tethys.	55 60
I.161	Hæc propere spectata duci: nam multa fatigant. Curarum prima exercet, subducere bello Consortem thalami, parvumque sub ubere natum. Virgineis juvenem tædis, primoque Hymenæo Inbuerat conjux, memorique tenebat amore. At puer, obsessæ generatus in ore Sagunti, Bissenos lunæ nondum compleverat orbēs. Si quis forte Deum tantos inciderit actus, Ut nostro abrumpat leto primordia rerum; Hoc pignus belli, conjux, servare labora! Quumque datum fari, duc per cunabula nostra; Tangat Elissæas palmis puerilibus aras, Et cineri juret patrio Laurentia bella. Quos, ut seponi stetit et discernere ab armis, Adfatur ductor: «Spes o Carthaginis altæ, Nate, nec Æneadum levior metus, amplior, oro, Sis patrio decore, et factis tibi nomina condas, Quis superes bellator avum, jamque ægra timoris Roma tuos numeret lacrimandos matribus annos. Ni præsaga meos ludunt præcordia sensus, Ingens hic terris crescit labor: ora parentis Agnosco, torvaque oculos sub fronte minaces, Vagitumque gravem, atque irarum elementa mearum. Inde, ubi flore novo pubescet firmior ætas, Emicet in Martem, et calcato fœdere victor In Capitolina tumulum mihi vindicet arce. Tu vero, tanti felix quam gloria partus Exspectat, veneranda fide, discede periclis Incerti Martis, duosque relinque labores: Nos clausæ nivibus rupes, subpostaque cælo Saxa manent, nos, Alcidæ mirante noverca, Sudatus labor, et, bellis labor acrior, Alpes. Quod si promissum vertat Fortuna favorem, Lævaque sit cœptis, te longa stare senecta Ævumque extendisse velim: tua justior ætas, Ultra me inproperæ ducant cui fila Sorores.» Sic ille: at contra Cirrhæi sanguis Imilce Castalii, cui materno de nomine dicta Castulo Phœbei servat cognomina vatis, Atque ex sacrata repetebat stirpe parentes: Tempore quo Bacchus populos domitabat Iberos, Concutiens thyrsos atque armata Mænade Calpen, Lascivo genitus Satyro nymphaque Myrice, Milichus indigenis late regnarat in oris, Cornigeram adtollens genitoris imagine frontem. Hinc patriam clarumque genus referebat Imilce, Barbarica paulum vitiato nomine lingua. Quæ tunc sic lacrimis sensim manantibus inquit: «Mene, oblite tua nostram pendere salute, Abnuis inceptis comitem? sic fœdera nota Primitiæque tori, gelidos ut scandere tecum Deficiam montes conjux tua? crede vigori Femineo: castum haud superat labor ullus amorem. Sin solo adspicimur sexu, fixumque relinqui, Cedo equidem, nec fata moror: Deus adnuat, oro. I felix, i numinibus votisque secundis, Atque acies inter flagrantiaque arma, relictæ Conjugis et nati curam servare memento. Quippe nec Ausonios tantum, nec tela, nec ignes, Quantum te, metuo: ruis ipsos acer in enses, Objectasque caput telis, nec te ulla secundo Eventu satiat virtus: tibi gloria soli Fine caret, credisque viris ignobile letum Belligeris in pace mori: tremor implicat artus, Nec quemquam horresco, qui se tibi conferat unus. Sed tu, bellorum genitor, miserere, nefasque Averte, et serva caput inviolabile Teucris.»	65 80 70 75 85 90 95 100 105 110 115 120 125
I.162		
I.163		
I.164		
I.165		
I.166		

	Jamque adeo egressi steterant in litore primo, Et promota ratis, pendentibus arbore nautis, Aptabat sensim pulsanti carbasa vento;	130
I.167	Quum, lenire metus properans, ægramque levare Adtonitis mentem curis, sic Hannibal orsus: «Ominibus parce et lacrimis, fidissima conjux! Et pace et bello cunctis stat terminus ævi, Extremumque diem primus tulit: ire per ora Nomen in æternum paucis mens ignea donat, Quos Pater æthereis Cælestum destinat oris. An Romana juga, et famulas Carthaginis arces Perpetiar? Stimulant manes, noctisque per umbras Increpitans genitor: stant aræ atque horrida sacra Ante oculos, brevitatsque vetat mutabilis horæ Prolatare diem: sedeamne, ut noverit una Me tantum Carthago? et, qui sim, nesciat omnis Gens hominum? letique metu decora alta relinquam? Quantum etenim distant a morte silentia vitæ?	135
I.168	Nec tamen incautos laudum exhorresce furores: Et nobis est lucis honos, gaudetque senecta Gloria, quum longo titulis celebratur in ævo. Te quoque magna manent suscepti præmia belli: Dent modo se Superi, Thybris tibi serviet omnis, Iliacæque nurus, et dives Dardanus auri.» Dumque ea permixtis inter se fletibus orant, Confisus pelago celsa de puppe magister Cunctantem ciet: abripitur divulsa marito. Hærent intenti vultus, et litora servant, Donec, iter liquidum volucris rapiens carina, Consumsit visus pontus, tellusque recessit.	140
I.169	At Pœnus belli curis avertere amorem Adparat, et repetit properato mœnia gressu. Quæ dum perlustrat, crebroque obit omnia visu, Tandem sollicito cessit vis dura labori, Belligeramque datur somno componere mentem.	155
I.170	Tum pater omnipotens gentem exercere periculis Dardaniam, et fama sævorum tollere ad astra Bellorum meditans, priscosque referre labores, Præcipitat consulta viri; segnemque quietem Terret, et inmissa rumpit formidine somnos. Jamque per humentem noctis Cyllenius umbram Aligero lapsu portabat jussa parentis. Nec mora: mulcentem securo membra sopore Adgreditur juvenem, ac monitis incessit amaris: «Turpe duci totam somno consumere noctem, O rector Libyæ; vigili stant bella magistro. Jam maria effusas cernes turbare carinas, Et Latiam toto pubem volitare profundo, Dum lentus cœpti terra cunctaris Ibera. Scilicet, id satis est decoris, memorandaque virtus, Quod tanto cecidit molimine Graia Saguntos?	160
I.171	En age, si quid inest animo par fortibus ausis, Fer gressus agiles mecum, et comitare vocantem: Respexisse veto; monet hoc pater ille Deorum: Victorem ante altæ statuam te mœnia Romæ.» Jamque videbatur dextram injectare, graduque Lætantem trahere in Saturnia regna citato; Quum subitus circa fragor, et vibrata per auras Exterrent sævis a tergo sibila linguis; Ingentique metu Divum præcepta paventi Effluxere viro, et turbatus lumina flectit. Ecce jugis rapiens silvas, ac robora vasto Contorta amplexu, tractasque per invia rupes, Ater letifero stridebat turbine serpens.	165
I.172	Quantus non æquas perlustrat flexibus Arctos, Et geminum lapsu sidus circumligat anguis: Inmani tantus fauces diducit hiatu, Adtollensque caput nimboris montibus æquat. Congeminat sonitus rupti violentia cæli, Imbriferamque hiemem permixta grandine torquet. Hoc trepidus monstro, (neque enim sopor ille, nec altæ	170
I.173	Vis aderat noctis, virgaque fugante tenebras Miscuerat lucem somno Deus) ardua quæ sit, Scitatur, pestis; terrasque urgentia membra	175
		180
		185
		190
		195
		200

	Quo ferat, et quosnam populos deposcat hiatu. Cui gelidis almæ Cyllenes editus antris: «Bella vides optata tibi: te maxima bella, Te strages nemorum, te moto turbida cælo	205
	Tempestas, cædesque virum, magnæque ruinæ Idæi generis, lacrimosaque fata sequuntur. Quantus per campos populatis montibus actas Contorquet silvas squalenti tergore serpens, Et late humectat terras spumante veneno:	210
	Tantus, perdomitis decurrens Alpibus, atro Involves bello Italiam, tantoque fragore Eruta convulsis prosternes oppida muris.» His ægrum stimulis liquere Deusque soporque: It membris gelidus sudor; lætoque pavore	215
I.174	Promissa evolvit somni, noctemque retractat. Jamque Deum regi Martique sub omine fausto Instauratus honos; niveoque ante omnia tauro Placatus meritis monitor Cyllenius aris. Extemplo edicit convellere signa, repensque Castra quatit clamor permixtis dissona linguis.	220
	Prodite, Calliope, famæ, quos horrida cœpta Excierint populos, tulerintque in regna Latini; Et quas indomitis urbes armarit Iberis, Quasque Parætonio glomerarit litore turmas Ausa sibi Libye rerum deposcere frenos, Et terris mutare jugum: non ulla, nec unquam	225
I.175	Sævior it trucibus tempestas acta procellis; Nec bellum raptis tam dirum mille carinis Acrius infremuit, trepidumque exterruit orbem. Princeps signa tulit Tyria Carthagine pubes, Membra levis, celsique decus fraudata superbum Corporis; at docilis fallendi, et nectere tectos Nunquam tarda dolos: rudis his tunc parma; brevique	230
	Bellabant ense; at vestigia nuda, sinusque Cingere inadsuetum; et rubræ velamine vestis Ars erat in pugna fusum occuluisse cruorem. His rector fulgens ostro super altior omnes Germanus nitet Hannibalis, gratoque tumultu Mago quatit currus, et fratrem spirat in armis.	235
I.176	Proxima Sidoniis Utica est effusa manipulis, Prisca situ, veterisque ante arces condita Byrsæ. Tum, quæ Sicanio præcinxit litora muro, In clipei speciem curvatis turribus, Aspis. Sed dux in sese converterat ora Sychæus, Hasdrubalis proles, cui vano corda tumore Maternum inplebat genus, et resonare superbo Hannibal haud unquam cessabat avunculus ore.	240
I.177	Adfuit undosa cretus Berenicide miles, Nec tereti dextras in pugnam armata dolone Destituit Barce sitientibus arida venis. Nec non Cyrene Pelopei stirpe nepotis Battiadas pravos fidei stimulavit in arma. Quos trahit antiquo laudatus Hamilcare quondam, Consilio viridis, sed belli serus, Ilertes.	245
I.178	Sabratha tum Tyrrium vulgus, Sarranaque Leptis, Eaque Trinacrios Afris permixta colonos, Et Tingin rapido mittebat ab æquore Lixus. Tum Vaga, et antiquis dilectus regibus Hippo, Quæque procul cavat non æquos Ruspina fluctus, Et Zama, et uberius Rutulo nunc sanguine Thapsus. Ducit tot populos ingens et corpore et armis, Herculeam factis servans ac nomine famam, Antæus, celsumque caput super agmina tollit.	250
I.179	Venere Æthiopes, gens haud incognita Nilo, Qui magneta secant: solis honor ille metalli, Intactum chalybem vicino ducere saxo. His simul, inमितem testantes corpore solem, Exusti venere Nubæ: non ærea cassis, Nec lorica riget ferro, non tenditur arcus; Tempora multiplici mos est defendere lino, Et lino munire latus, scelerataque succis Spicula dirigere, et ferrum infamare veneno. Tum primum castris Phœnicum tendere ritu Cinyphii didicere Macæ: squalentia barba	255
I.180		260
		265
		270
		275

I.181	Ora viris, humerosque tegunt velamine capri Sætigero; panda manus est armata cateia. Versicolor contra cætra, et falcatus ab arte Esis Adyrmachidis, ac lævo tegmina crure. Sed mensis asper populus, victuque maligno: Nam calida tristes epulæ torrentur arena. Quin et Massyli fulgentia signa tulere, Hesperidum veniens lucis domus ultima terræ.	280
I.182	Præfuit intortos demissus vertice crines Bocchus atrox, qui sacratas in litore silvas, Atque inter frondes revirescere viderat aurum. Vos quoque desertis in castra mapalibus itis, Misceri gregibus Gætulia sueta ferarum, Indomitisque loqui, et sedare leonibus iras. Nulla domus; plaustris habitant: migrare per arva Mos, atque errantes circumvectare penates. Hinc mille alipedes turmæ, velocior Euris Et doctus virgæ sonipes, in castra ruebant. Ceu pernix quum densa vagis latratibus inplet Venator dumeta Lacon, aut exigit Umber Nare sagax e calle feras, perterrita late Agmina præcipitant volucres formidine cervi. Hos agit haud læto vultu, nec fronte serena, Asbytes nuper cæsæ germanus, Acherras.	285 290 295
I.183	Marmaridæ, medicum vulgus, strepuere catervis; Ad quorum cantus serpens oblita veneni, Ad quorum tactum mites jacuere cerastæ. Tum, chalybis pauper, Banjuræ cruda juvenis, Contenti parca durasse hastilia flamma, Miscebant avidi trucibus fera murmura linguis. Nec non Autololes, levibus gens ignea plantis, Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis; Tanta fuga est! certant pennæ, campumque volatu Quum rapuere, pedum frustra vestigia quæras. Spectati castris, quos succo nobilis arbor Et dulci pascit lotos nimis hospita bacca. Quique atro rabidas effervescente veneno Dipsadas immensis horrent Garamantes arenis. Fama docet, cæsæ rapuit quum Gorgonis ora Perseus, in Libyam dirum fluxisse cruorem; Inde Medusæis terram exundasse chelydris. Millibus his ductor spectatus Marte Choaspes, Neritia Meninge satus, cui tragula semper Fulmineam armabat, celebratum missile, dextram. Hinc coit æquoreus Nasamon, invadere fluctu Audax naufragia, et prædas avellere ponto: Hinc, qui stagna colunt Tritonidos alta paludis, Qua virgo, ut fama est, bellatrix edita lympha Invento primam Libyen perfudit olivo. Nec non totus adest vesper, populique reposti.	300 305 310
I.184	Cantaber ante omnes, hiemisque æstusque famisque Invictus, palmamque ex omni ferre labore. Mirus amor populo, quum pigra incanuit ætas, Inbelles jam dudum annos prævertere saxo, Nec vitam sine Marte pati: quippe omnis in armis Lucis causa sita, et damnatum vivere paci. Venit et Auroræ lacrimis perfusus in orbem Diversum, patrias fugit quum devius oras, Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr. His parvus sonipes, nec Marti notus: at idem, Aut inconcusso glomerat vestigia dorso, Aut molli pacata celer rapit esseda collo. Cydnus agit, juga Pyrenes venatibus acer Metiri, jaculove extendere prælia Mauro. Venere et Celtæ sociati nomen Iberis. His pugna cecidisse decus, corpusque cremari Tale nefas: cælo credunt Superisque referri, Inpastus carpat si membra jacentia vultur. Fibrarum, et pennæ, divinarumque sagacem Flammarum misit dives Callæcia pubem, Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis, Nunc, pedis alterno percussa verbere terra, Ad numerum resonas gaudentem plaudere cætras. Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas. Cetera femineus peragit labor: addere sulco	315 320 325
I.185		330
I.186		335 340
I.187		345 350

I.188	Semina, et inpresso tellurem vertere aratro Segne viris: quidquid duro sine Marte gerendum, Callaici conjux obit inrequieta mariti. Hos Viriathus agit, Lusitanumque remotis Extractum lustris; primo Viriathus in ævo, Nomen Romanis factum mox nobile damnis. Nec Cerretani, quondam Tirynthia castra, Aut Vasco, insuetus galeæ, ferre arma morati. Non, quæ Dardanius post vidit, Ilerda, furores, Nec, qui Massageten monstrans feritate parentem, Cornipedis fusa satiaris, Concane, vena.	355
I.189	Jamque Ebusus Phœnissa movet, movet Arbacus arma, Aclyde, vel tenui pugnax instare veruto: Jam cui Tlepolemus sator, et cui Lindus origo,	
I.190	Funda bella ferens Baliaris et alite plumbo; Et quos nunc Gravios violato nomine Graium Ceneæ misere domus Ætolaque Tyde.	365
I.191	Dat Carthago viros, Teucro fundata vetusto, Phocaicæ dant Emporiæ, dat Tarraco pubem Vitifera, et Latio tantum cessura Lyæo. Hos inter clara thoracis luce nitebat Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus undis Atque altrix celsa mittebat Sætabis arce, Sætabis et telas Arabum sprevisse superba,	370
I.192	Et Pelusiaco filum componere lino. Mandonius populis, domitorque insignis equorum Inperitat Cæso, et socio stant castra labore. At Vettonum alas Balarus probat æquore aperto. Hic adeo, quum ver placidum flatusque tepescit, Concubitus servans tacitos, grex perstat equarum, Et Venerem occultam genitali concipit aura. Sed non multa dies generi, properatque senectus, Septimaque his stabulis longissima ducitur æstas.	375
I.193	At non Sarmaticos adtollens Uxama muros Tam levibus persultat equis: hinc venit in arma Haud ævi fragilis sonipes, crudoque vigore Asper frena pati, aut jussis parere magistris. Rhyndacus his ductor; telum sparus: ore ferarum Et rictu horrificant galeas; venatibus ævum Transigitur, vel, more patrum, vis raptaque pascunt.	380
I.194	Fulgent præcipuis Parnasia Castulo signis, Et celebre Oceano atque alternis æstibus Hispal, Ac Nebrissa Dionyseis conscia thyrsis, Quam Satyri coluere leves, redimitaque sacra Nebride, et arcano Mænas nocturna Lyæo.	385
I.195	Arganthoniacos armat Carteia nepotes. Rex proavis fuit humani ditissimus ævi, Ter denos decies emensus belliger annos. Armat Tartessos, stabulanti conscia Phœbo,	
I.196	Et Munda, Emathios Italis paritura labores: Nec decus auriferæ cessavit Corduba terræ. Hos duxere viros flaveri vertice Phorcys, Spiciferisque gravis bellator Arauricus oris, Æquales ævi; genuit quos ubere ripa Palladio Bætis umbratus cornua ramo.	395
I.197	Talia Sidonius per campos agmina ductor Pulvere nigrantes raptat, lustransque sub armis, Qua visu comprehendere erat, fulgentia signa, Ibat ovans, longaque umbram tellure trahebat. Non aliter, quoties perlabitur æquora curru, Extremamque petit, Phœbea cubilia, Tethyn Frenatis Neptunus equis; fluit omnis ab antris Nereidum chorus, et sueto certamine nandi Candida perspicuo connectunt brachia ponto. At Pyrenæi frondosa cacumina montis Turbata Pœnus terrarum pace petebat. Pyrene celsa nimborum verticis arce Divisos Celtis late prospectat Iberos, Atque æterna tenet magnis divortia terris. Nomen Bebrycia duxere a virgine colles, Hospitis Alcidiæ crimen; qui, sorte laborum Geryonæ peteret quum longa tricorporis arva, Possessus Baccho, sæva Bebrycis in aula Lugendam formæ sine virginitate reliquit	400
I.198		405
		410
		415
		420

	Pyrenen, letique Deus, si credere fas est, Causa fuit leti miseræ Deus: edidit alvo Namque ut serpentem, patriasque exhorruit iras, Confestim dulces liquit turbata penates. Tum noctem Alcidæ solis plangebatur in antris, Et promissa viri silvis narrabat opacis;	425 430
	Donec mœrentem ingratos raptoris amores, Tendentemque manus, atque hospitis arma vocantem Diripuerunt feræ: laceros Tirynthius artus, Dum remeat victor, lacrimis perfudit, et amens Palluit invento dilectæ virginis ore.	435
I.199	At voce Herculeæ percussa cacumina montis Intremuere jugis: mœsto clamore ciebat Pyrenen; scopulique omnes ac lustra ferarum Pyrenen resonant: tumulo tum membra reponit, Supremum inlacrimans; nec honos intercidit aevo, Defletumque tenent montes per secula nomen.	440
	Jamque per et colles, et densos abjete lucos Bebryciæ Pœnus fines transcenderat aulæ. Inde ferox quæsitum armis per inhospita rura Volcarum populatur iter, tumidique minaces	445
	Adcedit Rhodani festino milite ripas. Aggeribus caput Alpinis, et rupe nivali Proserit in Celtas, ingentemque extrahit amnem Spumanti Rhodanus proscindens gurgite campos, Ac propere in pontum lato ruit incitus alveo.	450
I.200	Auget opes stanti similis, tacitoque liquore Mixtus Arar; quem gurgitibus complexus anhelis Cunctantem inmergit pelago, raptumque per arva Ferre vetat patrium vicina ad litora nomen. Invadunt alacres inimicum pontibus amnem:	455
	Nunc celso capite et cervicibus arma tuentur, Nunc validis gurges certatim frangitur ulnis. Fluminea sonipes religatus ducitur alno, Bellua nec retinet tardante Libyssa timore:	460
	Nam trabibus vada, et injecta tellure repertum Connexas operire trabes, ac ducere in altum Paulatim ripæ resolutis aggere vinclis.	465
I.201	At gregis inlapsu fremebundo territus acris Expavit moles Rhodanus, stagnisque refusus Torsit arenoso minitancia murmura fundo.	465
	Jamque Tricastinis intendit finibus agmen, Jam faciles campos, jam rura Vocuntia carpit. Turbidus hic truncis saxisque Druentia lætum Ductoris vastavit iter: namque Alpibus ortus, Avulsas ornos, et adesi fragmina montis	470
	Cum sonitu volvens, fertur latrantibus undis, Ac vada translato mutat fallacia cursu, Non pediti fidus, patulis non puppibus æquus: Et tunc, imbre recens fuso, conrepta sub armis Corpora multa virum spumanti vertice torquens, Inmersit fundo laceris deformia membris.	475
I.202	Sed jam præteritos ultra meminisse labores Conspectæ propius demsere paventibus Alpes. Cuncta gelu canaque æternum grandine tecta Atque ævi glaciem cohibent: riget ardua montis Ætherei facies, surgentique obvia Phœbo, Duratas nescit flammis mollire pruinas. Quantum Tartareus regni pallentis hiatus Ad manes imos atque atræ stagna paludis A supera tellure patet: tam longa per auras	480 485
	Erigitur tellus, et cælum intercipit umbra. I.203 Nullum ver usquam, nullique æstatis honores: Sola jugis habitat diris, sedesque tuetur Perpetuas deformis hiems: illa undique nubes Huc atras agit, et mixtos cum grandine nimbos.	490
	Jam cuncti flatus ventique furentia regna Alpina posuere domo: caligat in altis Obtutus saxis, abeuntque in nubila montes. Mixtus Athos Tauro, Rhodopeque adjuncta Mimanti, Ossaque cum Pelio, cumque Hæmo cesserit Othrys.	495
	Primus inexpertas adiit Tirynthius arces: Scindentem nubes, frangentemque ardua montis Spectarunt Superi, longisque ab origine seclis	

	Intemerata gradu magna vi saxa domantem.	
I.204	At miles dubio tardat vestigia gressu, Inpia ceu sacros in fines arma per orbem, Natura prohibente, ferant, Divisque repugnent. Contra quæ ductor (non Alpibus ille, nec ullo Turbatus terrore loci; sed languida monstris Corda virum fovet hortando, revocatque vigorem):	500
	«Non pudet, obsequio Superum fessosque secundis, Post belli decus atque acies, dare terga nivosis Montibus, et segnes submittere rupibus arma? Nunc, o! nunc, socii, dominantis mœnia Romæ Credite vos, summumque Jovis conscendere culmen.	505
I.205	Hic labor Ausoniam, dabit hic in vincula Thybrim.» Nec mora: commotum promissis ditibus agmen Erigit in collem, et vestigia linqere nota Herculis edicit magni, crudisque locorum Ferre pedem, ac proprio turmas evadere calle.	510
	Rumpit inadcessos aditus, atque ardua primus Exsuperat, summaque vocat de rupe cohortes. Tum, qua durati concreto frigore collis Lubrica frustratur canenti semita clivo, Luctantem ferro glaciem premit: haurit hiatu	515
	Nix resoluta viros, altoque e culmine præceps Humentis turmas operit delapsa ruina.	520
I.206	Interdum adverso glomeratas turbine Corus In media ora nives fuscis agit horridus alis: Aut rursum inmani stridens avulsa procella Nudatis rapit arma viris, volvensque per orbem Contorto rotat in nubes sublimia flatu.	525
	Quoque magis subiere jugo, atque, evadere nisi, Erexere gradum, crescit labor: ardua supra Sese aperit fessis, et nascitur altera moles,	530
	Unde nec edomitos exsudatosque labores Respexisse libet; tanta formidine plana Exterrent repetita oculis, atque una pruinæ Canentis, quacumque datur permittere visus,	535
	Ingeritur facies. Medio sic navita ponto, Quum dulces liquit terras, et inania nullos Inveniunt ventos securo carbasa malo, Immensas prospectat aquas, ac victa profundis Æquoribus fessus renovat sua lumina cælo.	540
I.207	Jamque, super clades atque inportuna locorum, Inluvie rigidæque comæ squalore perenni Horrida semiferi promunt e rupibus ora; Atque effusa cavis exesi pumicis antris Alpina invadit manus, adsuetoque vigore	545
	Per dumos, notasque nives, atque in via pernix Clausum montivagis infestat cursibus hostem. Mutatur jam forma locis: hic sanguine multo Infectæ rubuere nives: hic, nescia vinci, Paulatim glacies sedit tepefacta cruore;	550
	Dumque premit sonipes duro vestigia cornu, Ungula perfossis hæsit comprehensa pruinis. Nec pestis lapsus simplex: abscisa relinquunt Membra gelu, fractosque asper rigor amputat artus.	555
I.208	Bis senos soles, totidem per vulnera sævas Emensi noctes, optato vertice sidunt, Castraque præruptis suspendunt ardua saxis. At Venus, ancipiti mentem labefacta timore, Adfatur genitorem, et rumpit mœsta querelas: «Quis pœnæ modus, aut pereundi terminus, oro, Æneadis erit? et quando terrasque fretumque Emensis sedisse dabis? cur pellere nostros A te concessa Pœnus parat urbe nepotes? Alpibus inposuit Libyen, finemque minatur Imperio: casus metuit jam Roma Sagunti. Quo Trojæ extremos cineres, sacramque ruinam, Assaracique larem, et Vestæ secreta feramus, Da sedem, genitor, tutisque jacere: parumne est, Exsilia errantes totum quæsisse per orbem? Anne iterum capta repetentur Pergama Roma?»	560
	His Venus; et contra genitor sic deinde profatur: «Pelle metus, neu te Tyriæ conamina gentis Turbarint, Cytherea: tenet, longumque tenebit Tarpeias arces sanguis tuus: hac ego Martis	565
I.209		570

	Mole viros spectare paro, atque expendere bello. Gens ferri patiens, ac læta domare labores,	575
	Paulatim antiquo patrum desuescit honori; Atque ille, haud unquam parcus pro laude cruoris, Et semper famæ sitiens, obscura sedendo Tempora agit, mutum volvens inglorius ævum,	580
I.210	Sanguine de nostro populus, blandoque veneno Desidiæ virtus paulatim evicta senescit. Magnæ molis opus, multoque labore parandum, Tot populos inter, soli sibi poscere regna. Jamque tibi veniet tempus, quo maxima rerum Nobilior sit Roma malis. Hinc nomina nostro	585
	Non indigna polo referet labor: hinc tibi Paulus, Hinc Fabius, gratusque mihi Marcellus opimis. Hi tantum parient Latio per vulnera regnum, Quod luxu, et multum mutata mente nepotes Non tamen evertisse queant. Jamque ipse creatus,	590
I.211	Qui Pœnum revocet patriæ, Latioque repulsum Ante suæ muros Carthaginis exuat armis. Hinc, Cytherea, tuis longo regnabitur ævo. Exin se Curibus virtus cælestis ad astra Efferet, et sacris augebit nomen Iulis	595
I.212	Bellatrix gens baccifero nutrita Sabino. Hinc pater ignotam donabit vincere Thulen, Inque Caledonios primus trahet agmina lucos: Compescet ripis Rhenum, reget inpiger Afros, Palmiferamque senex bello domitabit Idumen.	600
	Nec Stygis ille lacus, viduataque lumine regna, Sed Superum sedes, nostrosque tenebit honores. Tum juvenis, magno præcellens robore mentis, Excipiet patriam molem, celsusque feretur, Æquatum imperio tollens caput: hic fera gentis	605
	Bella Palæstinæ primo delebit in ævo. At tu transcendes, Germanice, facta tuorum, Jam puer auricomus præformidate Batavo. Nec te terruerint Tarpeii culminis ignes:	610
I.213	Sacrilegas inter flammis servabere terris; Nam te longa manent nostri consortia mundi. Huic laxos arcus olim Gangetica pubes Submittet, vacuasque ostendent Bactra pharetras. Hic et ab Arctoo currus aget axe per Urbem, Ducet et Eoos, Baccho cedente, triumphos.	615
	Idem, indignantem transmittere Dardana signa, Sarmaticis victor compescet sedibus Istrum. Quin et Romuleos superabit voce nepotes, Quis erit eloquio partum decus: huic sua Musæ	620
I.214	Sacra ferent; meliorque lyra, cui substitit Hebrus, Et venit Rhodope, Phœbo miranda loquetur. Ille etiam, qua prisca, vides, stat regia nobis, Aurea Tarpeia ponet Capitolia rupe, Et junget nostro templorum culmina cælo. Tunc, o nate Deum, Divosque dature, beatas Imperio terras patrio rege. Tarda senectam Hospitia excipient cæli, solioque Quirinus Concedet, mediumque parens fraterque locabunt: Siderei juxta radiabunt tempora nati.»	625
I.215	Dum pandit seriem venturi Juppiter ævi, Ductor Agenoreus, tumulis delatus iniquis, Lapsantem dubio devexa per invia nisu Firmabat gressum, atque humentia saxa premebat. Non acies, hostisve tenet; sed prona minaci Prærupto turbant, et cautibus obvia rupes.	630
	Stant clausi, mœrentque moras et dura viarum; Nec refovere datur torpentia membra quiete. Noctem operi jungunt, et robora ferre coactis Adproperant humeris, ac raptas collibus ornos.	635
I.216	Jamque ubi nudarunt silva densissima montis, Adgessere trabes; rapidisque adcensus in orbem Excoquitur flammis scopulus: mox proruta ferro Dat gemitum putris resoluti pondere moles, Atque aperit fessis antiqui regna Latini.	640
	His tandem ignotas transgressus casibus Alpes, Taurinis ductor statuit tentoria campis. Interea, voces Jovis atque oracula portans, Emensis aderat Garamantum lætus arenis	645

	Bostar, et ut viso stimulabat corda Tonante:	
	«Maxime Belide, patriis qui mœnibus arces	650
	Servitium dextra, Libycas penetravimus aras.	
	Nos tulit ad Superos perfundens sidera Syrtis:	
I.217	Nos pæne æquoribus tellus violentior hausit.	
	Ad finem cæli medio tenduntur ab orbe	
	Squalentes campi: tumulum natura negavit	655
	Inmensis spatiis, nisi quem cava nubila torquens	
	Construxit turbo, inpacta glomeratus arena:	
	Vel si, perfracto populatus carcere terras,	
	Africus, aut, pontum spargens super aera, Corus	
	Invasere truces capientem prælia campum,	660
	Inque vicem ingestis cumularunt pulvere montes.	
	Has observatis valles enavimus astris:	
	Namque dies confundit iter; peditemque profundo	
	Errantem campo, et semper media arva videntem,	
	Sidoniis Cynosura regit fidissima nautis.	665
	Verum ubi defessi lucos nemorosaque regna	
	Cornigeri Jovis, et fulgentia templa subimus,	
I.218	Exceptos hospes tectis inducit Arisbas.	
	Stat fano vicina (novum et memorabile!) lymphæ,	
	Quæ nascente die, quæ deficiente tepescit,	670
	Quæque riget, medius quum sol adcendit Olympum,	
	Atque eadem rursus nocturnis fervet in umbris.	
	Tum loca plena Deo, dices sine vomere glebas	
	Ostentat senior, lætaque ita mente profatur:	
	«Has umbras nemorum, et connexa cacumina cælo,	675
	«Calcatosque Jovi lucos prece, Bostar, adora.	
	«Nam cui dona Jovis non divulgata per orbem,	
	«In gremio Thebes geminas sedisse columbas?	
I.219	«Quarum, Chaonias pennis quæ contigit oras,	
	«Inplet fatidico Dodonida murmure quercum.	680
	«At quæ, Carpathium super æquor vecta, per auras	
	«In Libyen niveis tranavit concolor alis,	
	«Hanc sedem templo Cythereia condidit ales:	
	«Hic ubi nunc aram lucosque videtis opacos,	
	«Ductore electo gregis, (admirabile dictu!)	685
I.220	«Lanigeri capitis media inter cornua perstans	
	«Marmaricis ales populis responsa canebat.	
	«Mox subitum nemus atque annoso robore lucus	
	«Exsiluit, qualesque premunt nunc sidera quercus,	
	«A prima venere die: prisco inde pavore	690
	«Arbor numen habet, coliturque tepentibus aris.»	
	Dumque ea miramur, subito stridore tremendum	
	Inpulsæ patuere fores, majorque repente	
	Lux oculos ferit: ante aras stat veste sacerdos	
	Effulgens nivea, et populi concurrere certant.	695
	Inde ubi mandatas effudi pectore voces,	
	Ecce intrat subitus vatem Deus: alta sonoro	
	Conlisis trabibus volvuntur murmura luco,	
	Ac major nota jam vox prorumpit in auras:	
	«Tenditis in Latium, belloque agitare paratis	700
	«Assaraci prolem, Libyes: cœpta aspera cerno,	
I.221	«Gradivumque trucem currus jam scandere, et	
	atram	
	«In latus Hesperium flammam exspirare furentes	
	«Cornipedes, multoque fluentia sanguine lora.	
	«Tu, qui pugnarum eventus, extremaque fati	705
	«Deposcis, claroque ferox das vela labori,	
	«Invade Ætoli ductoris Iapyga campum:	
	«Sidonios augebis avos, nullique relinques,	
	«Altius Ausoniæ penetrare in viscera gentis;	
	«Donec victa tibi trepidabunt Dardana regna.	710
	«Nec ponet pubes unquam Saturnia curam,	
	«Dum carpet superas in terris Hannibal auras.»»	
	Talia portabat lætis oracula Bostar,	
	Inplebatque viros pugnæ propioris amore.	

- DE Hannibalis tam audaci trajiciendarum Alpium consilio, et felici ejus effectu, tristes nuntii Romam veniunt, unde summa quidem in urbe et agris trepidatio oritur, sed Patribus auctoribus magno quoque animo bellum comparatur; 1-38.
- Interea Hannibal, quum Gallos, Padi adcolas, donis ad defectionem sollicitasset, castra ex Taurinis movet, et P. Cornelii Scipionis consulis, cui ex Massilia redeunti obviam venerat, vestigia persequens ad Ticinum amnem raptim contendit; 39-55.
- Ibi duces militum animos ad pugnam accendunt; 56-89.
- Et, ad exploranda circa loca cum parte equitum progressi, ad prælium se expediunt; 90-100.
- Primus omnium Bogus auspex, ex læto prodigio certam victoriæ spem augurans, telum in Romanos emittit; 101-142.
- Quo facto in prima Pœnorum acie pugnam capessunt Boii, duce Cryxo, qui magnam hostium stragem edit; 143-188.
- Quam dum ulcisci conatur Quirinus, a Vogeso interficitur; 189-215.
- Impetum vero Gallorum, quibus multo successu audacia crescit, fortiter propulsat Scipio consul, qui ingenti eos cæde prosternit; 216-247.
- Et Cryxum, insolentius se jactantem, in singulari, ad quod eum provocaverat, certamine, hasta trajicit; 248-299.
- Ubi Gallos, ducis nece consternatos, terga vertere videt Magus, equites Pœnorum in primam aciem deducit: quo facto, diu dubio utrimque eventu pugnatur; 300-323.
- Postremo Hannibal suis auxilio adcurrit, magnumque hostium numerum cædit; 324-354.
- Forte in utroque tum exercitu trigemini erant fratres, qui inter duas acies infestis armis concurrunt, et mutuis vulneribus confossi cadunt; 355-400.
- I.223 Mox fœdam Romanorum fugam sistit Scipio, et in confertissimos hostes inruit; 401-416.
- Præsentissimum Consulis periculum repellitur auxilio Martis, a Jove missi, et interventu tum primum pubescentis filii, qui, Deo adjuvante, per densos hostes viam sibi ferro facit, multisque occisis patrem, gravi vulnere saucium, in conspectu Pœnorum, admiratione tam egregii spectaculi obstupefactorum, humeris suis ex acie reportat; 417-479.
- Noctis interventu prælium dirimitur, et quarta ejus vigilia Scipio tacito agmine profectus ad Trebiam fluvium, in colles, equiti impeditiores, aciem erigit, ubi Ti. Sempronius Longus Consul, compositis Siciliæ rebus, collegæ conjungitur; 480-497.
- Ibidem Hannibal, secunda fortuna ferox, trajecto Pado, castra communit; et, ne quod rei gerendiæ præmitteret tempus, hostes ad novam pugnam, elicit, quam et Sempronius, vir fortis gloriæque cupidus, non detrectat; 498-524.
- Magna tum cæde ab utroque perpetrata, Romani postremo pedes referunt, ripamque fluvii, qui nocturno imbri adcreverat, petunt, ubi alii inter cunctationem ingrediendi ab hostibus trucidantur, alii vero nive, nimbo, intoleranda vi frigoris, paludibus et undis absumuntur; 525-597.
- Terror stragesque augetur, ubi elephantos quoque aquam ingredi vident, quos tamen mox, Fibreni exemplo incitati, verutis fortiter coniectis necant; 598-621.
- Quin ipsam Romanorum pugnam restituit Scipio consul, qui licet vulnere, ad Ticinum adcepto, adhuc debilitatus, suis repente auxilio venit, et Trebiam hostium cadaveribus replet; 622-637.
- Fluvius, id graviter ferens, magna vi ac mole aquarum super ripas effunditur; et in Consulem inruit, quem Vulcanus, precibus Veneris motus, præsentis periculo eripit, flamma undique excitata, qua vis undarum coercetur; 638-697.
- Uterque deinde exercitus in hiberna concedit; et Romæ C. Flaminius, vir temerarius, et victoria, in priore consulatu a Boiis reportata, ad intolerabilem superbiam inflatus, Consul creatur; 698-721.
- Lætus hic nuntius a Junone, in deum præsidem Trasymeni lacus conversa, ad Hannibalem perfertur, qui extemplo Apenninum quoque transire conatur, et, vi tempestatis in paludibus, præter homines et jumenta, altero etiam oculo amisso, in Etruria ad Trasymenum lacum castra locat; 722-762.
- Dum hæc in Italia geruntur, Carthagine Patres, Hannonis sententia et sorte commoti, parvum Hannibalis filium Saturno inmolandum decernunt; sed Imilces lamentatione ad misericordiam adducti, patris arbitrio permittunt, sortemne respuere malit, an adipere? 763-807.
- I.224 Hannibal, legatis benigne exceptis, pro filio, cujus mortem deprecatur, se aliquot hostium millia diis patriis inmolaturum esse vovet, et, exercitu quadrifariam diviso, ad pugnam se expedit; 808-829.

FAMA per Ausoniæ turbatas spargitur urbes,
 Nubiferos montes, et saxa minantia cælo
 Adcepisse jugum, Pœnosque per invia vectos;
 Æmulaque Herculei jactantem facta laboris
 Descendisse ducem: diros canit inproba motus,
 Et gliscit gressu, volucrique citatior Euro
 Terrificis quatit adtonitas rumoribus arces.
 Adstruit auditis, docilis per inania rerum
 Pascere rumorem vulgi, pavor: itur in acres
 Bellorum raptim curas; subitusque per omnem
 Ausoniam Mavors strepit, et ciet arma virosque.
 Pila novant, ac detersa rubigine sævus
 Induitur ferro splendor; niveumque repostæ

5

10

	Instaurant galeæ coni decus: hasta juvatur Amento; revocantque nova fornace bipennes.	15
	Conseritur tegimen laterum inpenetrabile, multas Passurus dextras atque irrita vulnera, thorax. Pars arcu invigilant, domitat pars verbere anhelum Cornipedem in gyros, saxoque exasperat ensem.	
	Nec vero muris, quibus est luctata vetustas, Ferre morantur opem: subvectant saxa, cavasque Retractant turre, edit quas longior ætas. Hinc tela adciipiunt arces; ac robora portis Et fidos certant obices arcessere silva:	20
	Circumdant fossas: haud segnis cuncta magister Præcipitat timor, ac vastis trepidatur in arvis.	25
I.226	Deseruere larem: portant cervicibus ægras Adtoniti matres, ducentesque ultima fila Grandævos rapuere senes: tum crine soluto Ante agitur conjux; dextra lævaque trahuntur Parvi, non æquo comitantes ordine, nati. Sic vulgus traduntque metus, nec poscitur auctor.	30
	At Patres, quanquam exterrent inmania cœpta, Inque sinu bellum, atque Alpes et pervia saxa Decepere, tamen crudam contra aspera mentem Et magnos tollunt animos: juvat ire periclis Ad decus, et dextra memorandum condere nomen, Quale dedit nunquam rebus Fortuna secundis.	35
	Sed Libyæ ductor tuto fovet agmina vallo, Fessa gradum, multoque gelu torpentia nervos; Solandique genus, lætis ostentat ad Urbem Per campos superesse viam, Romamque sub ictu.	40
I.227	At non et rerum curas, consultaque belli Stare probat, solusque nequit perferre quietem. Armiferæ quondam prisca inter tempora gentes Ausonium invasere latus, sedesque beatas, Et metui peperere manu: mox in pia bella Tarpeius pater et capti sensere Quirites. Hic dum sollicitat donis, et inania corda Ac fluxam morum gentem fovet, armaque jungit;	45
	Jam consul, volucris pervectus litora classe, Scipio Phocaicis sese referebat ab oris; Ingentesque duces, pelagi terræque laborem Diversum emensos, propiora pericula vallo Jungebant, magnæque aderant primordia cladis.	50
I.228	Namque ut, conlatis admoto consule castris, Sustulerat Fortuna moras, signumque furoris Adcensæ viso poscebant hoste cohortes; Debellata procul, quæcumque vocantur Iberis, Ingenti Tyrius numerosa per agmina ductor Voce sonat; non Pyrenen, Rhodanumve ferocem Jussa adspersatos, Rutulam fumasse Saguntum, Raptum per Celtas iter, et, qua ponere gressum Amphitryoniadæ fuerit labor, isse sub armis Pœnorum turmas, equitemque per ardua vectum Insultasse jugo, et fremuisse hinnitibus Alpes.	55
	Contra pulchra suos vocat ad discrimina consul: «Hostem, miles, habes fractum ambustumque nivosis Cautibus, atque ægre torpentia membra trahentem. En age, qui sacros montes, rupesque profundas Transiluit, discat, quanto stat celsius arce Herculea vallum; et majus sit, scandere colles, An vestros rupisse globos: det inania famæ, Dum magna fuso pugna, retroque ruenti, Qua ventum est, obstent Alpes: super ardua ductum Huc egere Dei, Latios ut sanguine fines Inbueret, tellusque hostilis conderet ossa. Scire libet, nova nunc nobis atque altera bellum Carthago, anne eadem mittat, quæ, mersa sub æquor, Ægates inter vasto jacet obruta ponto.»	60
I.229	Hæc ait, atque agmen Ticini flectit ad undas. Cæruleas Ticinus aquas, et stagna vadoso Perspicuus servat turbari nescia fundo, Ac nitidum viridi lente trahit amne liquorem. Vix credas labi; ripis tam mitis opacis Argutos inter volucrum certamine cantus,	70
		75
		80
		85

	Somniferam ducit lucenti gurgite lympham.	
I.230	Jamque sub extremum noctis fugientibus umbris Lux aderat, Somnusque suas confecerat horas. Explorare locos consul, collisque propinqui Ingenium, et campis quæ sit natura, parabat. Par studium Pœno, similesque in pectore curæ. Ergo aderant, rapidis equitum comitantibus alis. Verum ubi commoto docuerunt pulvere nubes, Hostem ferre gradum; et propius propiusque sonoro Quadrupedum cornu tellus gemit; ac simul acer Vincentum lituos hinnitus sævit equorum: Arma, viri, rapite arma, viri; dux instat uterque. Ambobus velox virtus, geminusque cupido Laudis, et ad pugnas Martemque insania concors.	90 95
I.231	Haud mora: jam tantum campi dirimebat ab ictu, Quantum impulsa valet comprehendere lancea nodo; Quum subitum liquida, non ullis nubibus, æthra Augurium mentes oculosque ad sidera vertit. Accipiter, medio tendens a limite solis, Dilectas Veneri, notasque ab honore Diones, Turbabat violentus aves; atque unguibus idem, Idem nunc rostro, duris nunc ictibus alæ, Ter quinas dederat sæva inter vulnera leto. Nec finis, satiasve, novi sed sanguinis ardor Gliscere; et urgebat trepidam jam cæde priorum, Incertamque fugæ, pluma labente, columbam; Donec Phœbeo veniens Jovis ales ab ortu In tenues tandem nubes dare terga coegit. Tum victrix lætos signa ad Romana volatus Convertit; prolesque ducis qua parte decora Scipio quassabat puerilibus arma lacertis, Clangorem bis terque dedit, rostroque coruscæ Perstringens conum galeæ, se reddidit astris.	100 105 110 115
I.232	Exclamat Liger (huic Superos sentire monentes Ars fuit, ac penna monstrare futura magistra): «Pœne, bis octonos Italis in finibus annos, Audaci similis volucris, sectabere pubem Ausoniam, multamque feres cum sanguine prædam: Sed compesce minas; renuit tibi Daunia regna Armiger ecce Jovis: nosco te, summe Deorum: Adsis o, firmesque tuæ, Pater, alitis omen. Nam tibi servantur, ni vano cassa volatu Mentitur superos præpes, postrema subactæ Fata, puer, Libyæ, et majus Carthagine nomen.» Contra læta Bogus Tyrio canit omina regi, Et faustum accipitrem, cæsasque in nube volucres Æneadis cladem et Veneris portendere genti. Tum dictis comitem contorquet primus in hostes, Ceus suadente Deo, et fatorum conscius, hastam.	120 125 130 135
I.233	Illa volans patuli longe per inania campi Ictum perdiderat spatium, ni, fusus habenas, Dum primæ decus adfectat decerpere pugnæ, Obvia quadrupedis præceps Catus ora tulisset. Sic elanguescens, ac jam casura, petitum Invenit vulnus, cædemque adcepit ab hoste Cornus, et oblatæ stetit inter tempora frontis. Incurrunt acies, magnoque fragore per æquor Suspendunt cuncti frenis sublime reductos Cornipedes, ultroque ferunt: erectus in auras It sonipes, rapidaque volans per aperta procella Tenuia vix summo vestigia pulvere signat.	140 145
I.234	Boiorum ante alias, Cryxo duce, mobilis ala Arietat in primos, obicitque inmania membra. Ipse, tumens atavis, Brenni se stirpe ferebat Cryxus, et in titulos Capitolia capta trahebat; Tarpeioque jugo, demens! et vertice sacro Pensantes aurum Celtas umbone gerebat. Colla viri fulvo radiabant lactea torque, Auro virgatæ vestes, manicæque rigeabant Ex auro, et simili vibrabat crista metallo.	150 155
I.235	Sternitur impulsu vasto perculsa Camertum Prima phalanx; spissæque ruunt conferta per arma Undæ Boiorum: sociata examina densent Infandi Senones; conlisaque quadrupedantum Pectoribus toto volvuntur corpora campo.	160

	Arva natant, altusque virum cruor, altus equorum Lubrica belligeræ sorbet vestigia turmæ. Seminecum letum peragit gravis ungula pulsu, Et circumvolitans tetros a sanguine rores Spargit humo, miserisque suo lavit arma cruore. Spicula prima, puer, tumidi, Tyrrhene, Pelori Purpureo moriens victricia sanguine tingis. Nam tibi, dum stimulas cornu, atque in prælia mentes	165
I.236	Adcendis, renovasque viros ad vulnera cantu, Hæsit barbaricum sub anhelio gutture telum, Et clausit raucum letali vulnere murmur. At sonus, extremo morientis fusus ab ore, Flexa pererravit mutis jam cornua labris. Cryxus Picentem Laurumque, nec eminus ambo; Sed gladio Laurum; Picenti rasilis hasta, Ripis lecta Padi, letum tulit: avia namque Dum petit, ac lævo meditatur fallere gyro, Hasta viri femur et pariter per anhela volantis Ilia sedit equi, et geminam dedit horrida mortem. Idem, sanguinea Venuli cervice revellens, Sternit præcipitem tepido te, Farfare, telo; Et te sub gelido nutritum, Tulle, Velino, Egregium Ausoniæ decus, ac memorabile nomen, Si dent fata moras, aut servent fœdera Pœni.	170 175
I.237	Tum Remulum, atque olim celeberrima nomina bello Tiburtes Magios, Hispellatemque Metaurum, Et Clanium, dubia meditatus cuspide vulnus. Nec locus est Tyriis belli, pugnæve, sed omnem Celticus inplevit campum furor: inrita nulli Spicula torquentur, statque omne in corpore ferrum. Hic inter trepidos inmane Quirinius audens, Cui fugere ignotum, atque invicta mente placebat Rebus in adversis exceptum pectore letum, Cuspide flammæ equum, ac dispergit gæsa lacerto;	180 185
I.238	Si reserare viam, atque ad regem rumpere ferro Detur iter; certusque necis petit omnibus ausis, Quod nequeat sentire, decus: cadit inguine fosso Teutalus, et vasto quatitur sub pondere tellus. Obcumbit Sarmens, flavam qui ponere victor Cæsariem crinemque tibi, Gradive, vovebat Auro certantem, et rutilum sub vertice nodum. Sed Parcæ intonsa non exaudita voventem Ad Manes traxere coma: per candida membra It fumans cruor, et tellus perfusa rubescit. At, non tardatus jaculo obcurrente, Ligaunus Inruit, adversumque viro rotat obvius ensem, Et ferit insurgens, humero qua brachia lenti	190 195
I.239	Adnectunt nervi, decisaque vulnere læva Laxatis paulum moribunda pependit habenis; Dumque micans tremulo conatu lora retentat, Flectentem adsuetos imitatur nescia frenos. Demetit aversi Vosegus tum colla, jubaque Suspensam portans galeam, atque inclusa peremti Ora viri, patrio Divos clamore salutat. Dumque ea Gallorum populi dant funera campo, Adcitas propere castris in prælia consul Raptabat turmas, primusque ruebat in hostem, Candenti sublimis equo: trahit undique lectum Divitis Ausoniæ juvenem, Marsosque, Coramque, Laurentumque decus, jaculatoremque Sabellum, Et Gradivicolam celso de colle Tudertem, Indutosque simul gentilia lina Faliscos; Quosque sub Herculeis taciturno flumine muris Pomifera arva creant Anienicolæ Catilli;	200 205 210
I.240	Quosque in prægelidis duratos Hernica rivis Mittebant saxa, et nebulosi rura Casini. Ibant in Martem terræ dominantis alumni, Damnati Superis, nec jam reditura juvenus. Scipio, qua medius pugnæ vorat agmina vertex, Infert cornipedem, atque instinctus strage suorum Inferias cæsis mactat Labarumque Padumque, Et Caunum, et multo vix fusum vulnere Breucum, Gorgoneoque Larum torquentem lumina vultu. Occidis et tristi, pugnax Lepontice, fato:	215 220 225
I.241		230 235

	Nam dum frena ferox objecto corpore prensat, Atque æquat celsus residentis consulis ora Ipse pedes, frontem in mediam gravis incidit ensis, Et divisum humeris jacuit caput: at Batus, amens	
I.242	Qui luctatur equo, parmaque incursibus obstat, Ictu quadrupedis fulva porrectus arena Elisa incussis amisit calcibus ora. Perfurit Ausonius turbata per æquora ductor, Ceu Geticus Boreas, totum quum sustulit imo Icarium fundo victor mare; navita vasto	240 245
	Jactatur sparsus lacerata classe profundo, Cunctaque canenti perfunditur æquore Cyclas. Cryxus, ut in tenui spes, exiguumque salutis, Armat contemtu mentem necis: horrida barba Sanguinea rutilat spuma, rictusque furentis Albet, et adfuso squalent a pulvere crines.	250
I.243	Invadit Tarium, vicino consule pugnans Miscentem, sævisque virum circumtonat armis. Volvitur ille solo: nam pronum effundit in armos Fata extrema ferens abies, rapiturque pavore Tractus equi, vinctis connexa ad cingula membris.	255
	Longa cruor sparso linquit vestigia campo, Et tremulos cuspis ductus in pulvere signat. Laudabat leti juvenem, egregiosque parabat Ulcisci consul manes, quum dira per auras Vox venit, et Cryxum ferri clamoribus audit, Haud notum vultu: surgit violentior ira Comminus, atque oculos optato in corpore figit. Tum, stimulans grato plausæ cervicis honore, Cornipedem adloquitur: «vulgum Martemque minorem	260 265
I.244	Mox, Gargane: vocant Superi ad majora: videsne Quantus eat Cryxus? jam nunc tibi præmia pono Illum, Sidonio fulgentem ardore, tapeta, Barbaricum decus; et fulvis donabere frenis.» Sic fatus, magno Cryxum clamore ciebat	270
I.245	In pugnam, ac vacuo poscebat prælia campo. Nec detrectantem par ira adcenderat hostem. Ut jussæ cessere retro, spatiumque dederunt Hinc atque hinc alæ, et medio stetit æquore pugna: Quantus Phlegræis telluris alumnus in arvis Movit signa Mimas, et cælum exterruit armis; Tantus semifero Cryxus sub pectore murmur Torquet, et horrissonis ululatibus erigit iras. «Nemone incensæ captæque superfuit urbi, Ut tibi, quas Brenni populus ferremus in arma, Narraret, dextras? disce en nunc, inquit;» et una Contorquet nodis et obusto robore diram Vel portas quassare trabem: sonat illa tremendum, Ac nimio jactu servasse improvida campi Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.	275 280 285
I.246	Cui consul: «ferre hæc umbris proavoque memento, Quam procul occumbas Tarpeia sede, tibi que Haud licitum sacri Capitolia cernere montis.» Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam, Dignum mole viri nisus: fugit illa per oras Multiplicis lini, subtecta que tegmina nervis, Atque altum tota metitur cuspide pectus. Procumbit lata porrectus in arva ruina, Et percussa gemit tellus ingentibus armis. Haud aliter, structo Tyrrhena ad litora saxo, Pugnatura fretis subter cæcisque procellis, Pila, inmane sonans, inpingitur ardua ponto.	290 295
I.247	Inmugit Nereus, divisaque cærula pulsu Inlisum adcipiunt irata sub æquora montem. Ductore amisso pedibus se credere Celtæ: Una spes anima, tantusque pependerit ardor. Ac veluti summo venator densa Picano Quum lustra exagitat, spissisque cubilibus atram Inmittit passim dumosa per invia pestem; Dum tacitas vires et flammam conligit ignis, Nigranti piceus sensim caligine vertex Volvitur, et pingui contorquet nubila fumo; Mox subita in tanto lucent incendia monte. Fit sonitus; fugere feræ, fugere volucres,	300 305

	Atque ima longe trepidant in valle juvencae.	310
I.248	At Mago, ut vertisse globos primumque laborem, Qui solus genti est, cassum videt, arma suorum Ac patrium in pugnas equitem vocat: undique nudi Adsiliunt frenis, infrenatique manipli.	
	Nunc Itali in tergum versis referuntur habenis; Nunc rursus Tyrias retro pavor avehit alas; Aut illi dextros lunatis flexibus orbes, Aut illi lævos sinuant in cornua gyros:	315
I.249	Texunt alterno glomerata volumina cursu, Atque eadem refuga cedentes arte resolvunt.	320
	Hac pontum vice, ubi exercet discordia ventos, Fert Boreas, Eurisque refert, molemque profundi Nunc huc alterno, nunc illuc, flamine gestant.	
	Advolat aurato præfulgens murice ductor Sidonius, circaque Metus, Terrorque, Furorque.	325
	Isque ubi Callaici radiantem tegminis orbem Extulit, et magno percussit lumine campos, Spes virtusque cadunt, trepidaque a mente recedit Vertere terga pudor: nec leti cura decori, Sed fugere infixum est, terræque optantur hiatus.	330
I.250	Sic, ubi Caucasiis tigris se protulit antris, Linguuntur campi, et tutas petit omne latebras Turbatum insano vultu pecus: illa pererrat Desertas victrix valles, jamque ora reducto Paulatim nudat rictu, ut præsentia mandens Corpora, et inmani stragem meditatur hiatu.	335
	Non illum Metabus, non illum celsior Ufens Evasere tamen, quamvis hic alite planta, Hic ope cornipedis totis ferretur habenis. Nam Metabum ad Manes demisit cuspide fulgens Fraxinus; Ufentem conlapsum poplite cæso Ensis obit, laudemque pedum cum sanguine ademit. Jamque dedit leto Sthenium, Laurumque, domoque Collinum gelida, viridi quem Fucinus antro Nutrierat, dederatque lacum tramittere nando.	340
I.251	Fit socius leti conjecta Massicus hasta, Vitiferi sacro generatus vertice montis, Et Liris nutritus aquis; qui fonte quieto Dissimulat cursum, ac, nullo mutabilis imbri, Perstringit tacitas gemmanti gurgite ripas.	345
	Exoritur rabies cædum, ac vix tela furori Subficiunt; teritur junctis umbonibus umbo, Pesque pedem premit, et nutantes casside cristæ Hostilem tremulo pulsant conamine frontem.	350
	Tergemini primam ante aciem fera prælia fratres Miscabant, quos Ledæo Sidonia Barce Xanthippo felix uteri inter bella creatat.	355
I.252	Res Graiæ, ductorque parens, ac nobile Amyclæ Nomen, et injectus Spartanis colla catenis Regulus, inflabant veteri præcordia fama.	360
	Marte probare genus, factisque Lacona parentem Ardebant; gelidosque dehinc invisere montes Taygeta, et tandem bellis innare subactis Eurotan patrium, ritusque videre Lycurgi. Sed Spartam penetrare Deus, fratresque negarunt Ausonii, totidem numero; quos miserat altis	365
I.253	Egeriæ genitos inmitis Aricia lucis, Ætatis mentisque pares: at non dabat ultra Clotho dura lacus, aramque videre Dianæ.	370
	Namque ut in adversos, in tacti turbine pugnæ, Eumachus et Critias, et lætus nomine patris Xanthippus, junxere gradus; ceu bella leones Inter se furibunda movent, et murmure anhelos Squalentes campos et longa mapalia complent:	375
	Omnis in occultas rupes atque avia pernix Maurus saxa fugit, conjuxque Libyssa profuso, Vagitum cohibens, suspendit ab ubere natos; Illi dira fremunt; perfractaque in ore cruento Ossa sonant, pugnantque feris sub dentibus artus.	380
I.254	Haud secus Egeriæ pubes, hinc Virbius acer, Hinc Capys, adsiliunt, paribusque Albanus in armis. Subsidens paulum perfossa proruit alvo Albanum Critias (ast illi cuncta repente Inplerunt clipeum miserando viscera lapsu);	

	Eumachus inde Capyn: sed tota mole tenebat	385
	Ceu fixum membris tegimen; tamen inprobus ensis	
	Adnexam parmæ decidit vulnere lævam,	
	Inque suo pressa est non reddens tegmina nisu	
	Infelix manus, atque hæsit labentibus armis.	
	Ultima restabat fisis jam palma duobus	390
	Virbius: huic trepidos simulanti ducere gressus	
	Xanthippus gladio, rigida cadit Eumachus hasta,	
	Et tandem æquatæ geminato funere pugnæ.	
	Inde alterna viris transegit pectora mucro,	
	Inque vicem erepta posuerunt prælia vita.	395
	Felices leti, pietas quos addidit umbris!	
I.255	Optabunt similes venientia secula fratres,	
	Æternumque decus memori celebrabitur ævo;	
	Si modo ferre diem, serosque videre nepotes	
	Carmina nostra valent, nec famam invidit Apollo.	400
	At consul toto palantes æquore turmas	
	Voce tenet, dum voce viget: «quo signa refertis?	
	Quis vos, heu! vobis pavor abstulit? horrida primi	
	Si sors visa loci, pugnæque lacessere frontem;	
	Post me state, viri, et pulsa formidine tantum	405
	Adspicite! has dextras capti genuere parentes.	
	Quo fugitis? quæ spes victis? Alpesne petemus?	
	Ipsam turrigero portantem vertice muros	
	Credite submissas Romam nunc tendere palmas.	
I.256	Natorum passim raptus, cædemque parentum,	410
	Vestalesque focos exstingui sanguine cerno.	
	Hoc arcete nefas!» Postquam inter talia crebro	
	Clamore obtusæ crassoque a pulvere fauces,	
	Hinc læva frenos, hinc dextra conripit arma,	
	Et latum objectat pectus, strictumque minatur	415
	Nunc sibi, nunc trepidis, ni restent, comminus	
	ensem.	
	Quas acies alto genitor dum spectat Olympo,	
	Consulis egregii movere pericula mentem.	
	Gradivum vocat, et patrio sic ore profatur:	
	«Magnanimi me, nate, viri, ni bella capessis,	420
	Haud dubie extremus terret labor: eripe pugnæ	
	Ardentem, oblitumque sui dulcedine cædum.	
	Siste ducem Libyæ: nam plus petit inprobus uno	
	Consulis exitio, tota quam strage cadentum.	
	Præterea (cernis) teneræ qui prælia dextræ	425
	Jam credit puer, atque annos transcendere factis	
	Molitur, longumque putat pubescere bello;	
I.257	Te duce primitias pugnæ, te magna magistro	
	Audeat, et primum hoc vincat, servasse parentem.»	
	Hæc rerum sator: at Mavors in prælia currus	430
	Odrysia tellure vocat: tum fulminis atri	
	Spargentem flammas clipeum, galeamque Deorum	
	Haud ulli facilem, multoque labore Cyclopum	
	Sudatum thoraca capit, quassatque per auras	
	Titanum bello satiatam sanguinis hastam,	435
	Atque inplet curru campos: exercitus una	
I.258	Irarum, Eumenidesque simul, letique cruenti	
	Innumeræ facies, frenisque operata regendis	
	Quadrijugos atro stimulat Bellona flagello.	
	Fertur ab immenso tempestas horrida cælo,	440
	Nigrantesque globos et turbida nubila torquens	
	Involvit terras: quatitur Saturnia sedes	
	Ingressu tremefacta Dei, ripasque relinquit,	
	Audito curru, fontique relabitur amnis.	
	Ductorem Ausonium telis Garamantica pubes	445
	Cinxerat, et Tyrio regi nova dona parabat,	
	Armorum spoliū, et rorantia consulis ora.	
I.259	Stabat Fortunæ non cedere certus, et acri	
	Mole retorquebat crudescens cædibus hastas.	
	Jamque suo, jamque hostili perfusa cruore	450
	Membra madent: cecidere jubæ, gyroque per orbem	
	Artato, Garamas jaculis propioribus instat,	
	Et librat sæva trajectum cuspide ferrum.	
	Hic puer ut patrio defixum corpore telum	
	Conspexit, maduere genæ, subitoque trementem	455
	Conripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.	
	Bis conatus erat præcurrere fata parentis,	
	Conversa in semet dextra: bis transtulit iras	

	In Pœnos Mavors: fertur per tela, per hostes Intrepidus puer, et Gradivum passibus æquat.	460
	Continuo cessere globi, latusque repente Adparet campo limes: metit agmina tectus Cælesti clipeo, et sternit super arma jacentum Corporaque auctorem teli, multasque paternos	
I.260	Ante oculos animas, optata piacula, mactat. Tunc, rapta propere duris ex ossibus hasta, Innixum cervice ferens humeroque parentem, Emicat: adtonitæ tanta ad spectacula turmæ Tela tenent; ceditque loco Libys asper, et omnis Late cedit Iber: pietasque insignis et ætas	465 470
	Belligeris fecit miranda silentia campis. Tum celso e curru Mavors, «Carthaginis arces Exscindes, inquit, Tyriosque ad fœdera coges. Nulla tamen longo tanta exorietur in ævo Lux tibi, care puer: macte, o! macte indole sacra,	475
I.261	Vera Jovis proles; et adhuc majora supersunt: Sed nequeunt meliora dari.» Tum nubila Mavors Ætheraque, emenso terras jam sole, capessit, Et fessas acies castris clausere tenebræ. Condebat noctem devexo Cynthia curru,	480
	Fraternis adflata rotis, et ab æquore Eoo Surgebant roseæ media inter cærula flammæ. At consul tristis, campos Pœnisque secundam Planitiem metuens, Trebiam collesque petebat. Jamque dies rapti cursu navoque labore,	485
	Et medio abruptus fluitabat in amne solutis Pons vinculis, qui Dardanium transvexerat agmen, Eridani rapidas aderat quum Pœnus ad undas. Dumque vada et molles aditus, per devia flexo Circuitu petit, et stagni languentia quærit,	490
I.262	Interdum rapta vicinis saltibus alno Flumineam texit, qua transvehat agmina, classem. Ecce aderat, Trebiæque simul vicina tenebat Trinacrio adcitus per cærula longa Peloro, Gracchorum proles, consul: gens inclita magno Atque animosa viro, multusque in imagine claris Præfulgebat avus titulis bellique domique.	495
	Nec Pœni, positis trans amnem in gramine castris, Deerant: namque animos stimulabant prospera rerum, Increpitansque super ductor: «Quis tertius Urbi Jam superest consul? quænam altera restat in armis Sicania? en omnes Latiae, Daunique nepotum Convenere manus: feriant nunc fœdera mecum Ductores Italum, ac leges et pacta reposcant, At tu, donata tela inter Martia luce,	500 505
	Infelix animæ, sic, sic vivasque, tuoque Des iterum hanc laudem nato: nec fine sub ævi Obpetere in bello detur, quum fata vocabunt.	
I.263	Pugnantem cecidisse meum est.» Hæc personat ardens: Inde levi jaculo, Massylumque inpiger alis Castra sub ipsa datis irritat, et elicit hostem. Nec Latius vallo miles debere salutem Fas putat, aut clausas pulsari cuspide portas. Erumpunt, cunctisque prior volat aggere aperto Degener haud Gracchis consul: quatit aura comantes	510 515
	Cassidis Auruncæ cristas, humeroque refulget Sanguinei patrium saguli decus: agmina magno Respectans clamore vocat, quaque obvia densos Artat turba globos, rumpens iter æquore fertur. Ut torrens celsi præceps e vertice Pindi	520
I.264	Cum sonitu ruit in campos, magnoque fragore Avulsum montis volvit latus; obvia passim Armenta, inmanesque feræ, silvæque trahuntur; Spumea saxosis clamat convallibus unda. Non, mihi Mæoniæ redeat si gloria linguæ, Centenasque pater det Phœbus fundere voces, Tot cædes proferre queam, quot dextera magni Consulis, aut contra Tyriæ furor edidit iræ. Murrantum ductor Libyæ, ductorque Phalantum Ausonius, gnaros belli, veteresque laborum,	525 530

	Alter in alterius fuderunt comminus ore. Monte procelloso Murranum miserat Anxur, Tritonis niveo te sacra, Phalante, profundo. Ut primum insigni fulsit velamine consul, Quanquam orbus partem visus, unoque Cupencus Lumine subficiens bellis, citat inprobus hastam, Et summæ figit tremebundam margine parmæ. Cui consul, namque ira coquit: «Pone, inprobe, quidquid Restat in ore fero, et truncata fronte relucet.»		
I.265	Sic ait, intorquens directo turbine robur, Et dirum tota tramittit cuspide lumen. Nec levior dextra generatus Hamilcare sævit: Huic cadit infelix niveis Varenus in armis; Mevanas Varenus, arat cui divitis uber Campi Fulginia, et patulis Clitumnus in arvis Candentes gelido perfundit flumine tauros. Sed tristes Superi, atque ingrata maxima cura Victima Tarpeio frustra nutrita Tonanti. Instat Iber levis, et levior discurrere Maurus. Hinc pila, hinc Libycæ certant subtexere cornus Densa nube polum; quantumque interjacet æqui Ad ripas campi, tantum vibrantia condunt Tela, nec artatis locus est in morte cadendi. Allius, Argyripa Daunique profectus ab arvis Venator, rudibus jaculis et Iapyge campum Persultabat equo, mediosque invectus in hostes Appula non vana torquebat spicula dextra. Huic horret thorax Samnitis pellibus ursæ, Et galea annosi vallatur dentibus apri. Verum ubi turbantem, solo ceu lustra pererret In nemore, aut agitet Gargano terga ferarum, Hinc Mago, hinc sævus pariter videre Maharbal, Ut, subigente fame, diversis rupibus ursi Invadunt trepidum gemina inter prælia taurum, Nec partem prædæ patitur furor: haud secus acer Hinc atque hinc jaculo devolvitur Allius acto. It stridens per utrumque latus Maurusia taxus: Obvia tum medio sonuerunt spicula corde, Incertumque fuit, letum cui cederet hastæ. Et jam, dispersis Romana per agmina signis, Palantes agit, ad ripas, miserabile! Pœnus Impellens trepidos, fluvioque inmergere certat. Tum Trebia infausto nova prælia gurgite fessis Inchoat, ac precibus Junonis suscitatur undas. Haurit subsidens fugientum corpora tellus, Infidaque soli frustrata voragine sorbet; Nec niti, lentoque datur convellere limo Mersa pedum penitus vestigia: labe tenaci Hærent devincti gressus, resolutaque ripa Implicat, aut cæca prosternit fraude paludis. Jamque alius super atque alius per lubrica surgens, Dum sibi quisque viam per inextricabile litus Præripit, et putri luctatur cespite, lapsi Obcumbunt, seseque sua pressere ruina. Ille, celer nandi, jam jamque adprendere tuta Dum parat, et celso connisus corpore prensat Gramina summa manu, liquidisque emergit ab undis, Contorta ripæ pendens adfigitur hasta. Hic hostem, orbatu telo, complectitur ulnis, Luctantemque vado permixta morte coercet. Mille simul leti facies. Ligus occidit arvis; Sed projecta viri lymphis fluvialibus ora Sanguineum hauserunt longis singultibus amnem. Enabat tandem medio vix gurgite pulcher Irpinus, sociumque manus clamore vocabat; Quum rapidis inlatus aquis, et vulnere multo Impulit asper equus, fessumque sub æquora mersit.	535	540
I.266	Adcumulat clades subito conspecta per undas Vis elephantorū turrīto concita dorso. Namque vadis præceps rapitur, ceu proruta cautes Avulsi montis, Trebiamque insueta timentem Præ se pectore agit, spumantique incubat alveo. Explorant adversa viros, perque aspera duro Nititur ad laudem virtus interrita clivo.		545
I.267		550	555
I.268		560	565
I.269		570	575
I.270		580	585
		590	595
		600	

I.276	<p>Dispersus ripis ignis, multosque per annos Nutritas fluvio populatur fervidus umbras. Uritur omne nemus, lucosque effusus in altos Inmissis crepitat victor Vulcanus habenis. Jamque ambusta comas abies, jam pinus et alni; Jam, solo restans trunco, dimisit in altum Populus adsuetas ramis habitare volucres. Flamma vorax imo penitus de gurgite tractos Absorbet latices, sævoque urgente vapore Siccus inarescit ripis cruor: horrida late Scinditur in rimas, et hiatu rupta dehiscit Tellus, ac stagnis altæ sedere favillæ.</p>	680
	<p>Miratur pater æternos cessare repente Eridanus cursus; Nympharumque intima mæstus Inplevit chorus adtonitis ululatibus antra. Ter caput ambustum conantem adtollere, jacta Lampade, Vulcanus mersit fumantibus undis: Ter conrepta Dei crines nudavit arundo.</p>	690
I.277	<p>Tum demum admissæ voces et vota precantis, Orantique datum ripas servare priores; Ac tandem a Trebia revocavit Scipio fessas Munitum in collem, Graccho comitante, cohortes. At Pœnus, multo fluvium veneratus honore, Gramineas undis statuit socialibus aras, Nescius heu! quanto Superi majora moverent, Et quos Ausoniæ luctus, Trasymene, parares.</p>	695
	<p>Boiorum nuper populos turbaverat armis Flaminius, facilisque viro tum gloria belli, Corde levem atque astus inopem contundere gentem.</p>	700
I.278	<p>Sed labor haud idem Tyrio certasse tyranno. Hunc, lævis Urbi genitum ad fatalia damna Ominibus, parat imperio Saturnia fesso Ductorem, dignumque virum veniente ruina. Inde ubi prima dies juris, clavumque regendæ Invasit patriæ, ac sub nutu castra fuere; Ut pelagi rudis, et pontum tractare per artem Nescius, adcepit miseræ si jura carinæ, Ventorum tenet ipse vicem, cunctisque procellis Dat jactare ratem: fertur vaga gurgite puppis Ipsius in scopulos dextra inpellente magistri. Ergo agitur raptis præceps exercitus armis Lydorum in populos, sedemque ab origine prisca Sacratam Corythi, junctosque a sanguine avorum Mæonios Italis permixta stirpe colonos.</p>	705
I.279	<p>Nec regem Afrorum noscenda ad cœpta moratur Laude super tanta monitor Deus: omnia somni Condiderant, ægrisque dabant obliviam curis, Quum Juno, in stagni numen conversa propinqui, Et madidæ frontis crines circumdata fronde Populea, stimulat subitis præcordia curis, Ac rumpit ducis haud spernenda voce quietem. «O felix famæ, et Latio lacrimabile nomen, Hannibal, Ausonia si te Fortuna creasset, Ad magnos venture Deos! cur fata tenemus? Pelle moras: brevis est magni fortuna favoris. Quantum vovisti, quum Dardana bella parenti Jurares, fluet Ausonio tibi corpore tantum Sanguinis, et patrias satiabis cædibus umbras. Nobis persolves meritos securus honores. Namque ego sum, celsis quem cinctum montibus ambit Tmolo missa manus, stagnis Trasymenus opacis.»</p>	710
I.280	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	715
I.281	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	720
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	725
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	730
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	735
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	740
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	745
	<p>His agitur monitis, et lætam numine pubem Protinus aërii præceps rapit aggere montis. Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo Piniferum cælo miscens caput, Apenninus. Condiderat nix alta trabes, et vertice celso Canus apex structa surgebat ad astra pruina. Ire jubet: prior exstingui labique videtur Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis. Scandunt prærupti nimbose cacumina saxi, Nec superasse jugum finit, mulcetve laborem. Plana natant, putrique gelu liquentibus undis Invia limosa restagnant arva palude.</p>	750

	Jamque ducis nudus tanta inter inhospita vertex Sævitia quatitur cæli, manante per ora Perque genas oculo: facilis sprevisse medentes, Optatum bene credit emi quocumque periclo	
I.282	Bellandi tempus: non frontis parcit honori, Dum ne perdat iter: non cetera membra moratur In pretium belli dare, si victoria poscat; Satque putat lucis, Capitolia cernere victor Qua queat, atque Italum feriat qua comminus hostem.	755
	Talia perpessi tandem inter sæva locorum Optatos venere lacus; ubi deinde per arma Sumeret amissi numerosa piacula visus.	760
	Ecce autem Patres aderant Carthagine missi: Causa viæ non parva viris; nec læta ferebant. Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido, Poscere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris (Infandum dictu!) parvos inponere natos.	765
I.283	Urna reducebat miserandos annua casus, Sacra Thoanteæ ritusque imitata Dianæ. Cui fato sortique Deum de more petebat Hannibalis prolem discors antiquitus Hannon. Sed propior metus armati ductoris ab ira, Et magna ante oculos stabat genitoris imago.	770
	Asperat hæc fœdata genas, lacerataque crines, Atque urbem complet mæsti clamoris Imilce. Edonis ut Pangæa super trieteride mota It juga, et inclusum suspirat pectore Bacchum.	775
I.284	Ergo inter Tyrias, facibus ceu subdita, matres Clamat, «Io conjux! quocumque in cardine mundi Bella moves, huc signa refer: violentior hic est, Hic hostis propior! tu nunc fortasse sub ipsis Urbis Dardaniæ muris, vibrantia tela Excipis intrepidus clipeo, sævamque coruscans Lampada, Tarpeiis infers incendia tectis.	780
	Interea tibi prima domus atque unica proles Heu! gremio in patriæ Stygias raptatur ad aras. I nunc, Ausonios ferro populare penates, Et vetitas molire vias! I, pacta resigna Per cunctos jurata Deos! sic præmia reddit Carthago, et tales jam nunc tibi solvit honores!	785
I.285	Quæ porro hæc pietas, delubra adspergere tabo? Heu primæ scelerum causæ mortalibus ægris, Naturam nescire Deum! justa ite precari Ture pio, cædumque feros avertite ritus. Mite et cognatum est homini Deus: hactenus, oro, Sit satis ante aras cæsos vidisse juvencos; Aut si, velle nefas Superos, fixumque sedetque, Me, me, quæ genui, vestris absumite votis. Cur spoliare juvat Libycas hac indole terras? An flendæ magis Ægates, et mersa profundo	790
I.286	Punica regna forent, olim si sorte cruenta Esset tanta mei virtus prærepta mariti?» Hæc, dubios vario Divumque hominumque timore, Ad cauta inlexere Patres; ipsique relictum, Abnueret sortem, an superum pareret honori. Tum vero trepidare metu vix compos Imilce, Magnanimi metuens inmitia corda mariti.	800
	His avide auditis ductor sic deinde profatur: «Quid tibi pro tanto non inpar munere solvat Hannibal æquatus Superis? quæ præmia digna Inveniam, Carthago parens? noctemque diemque Arma feram; templisque tuis hinc plurima faxo Hostia ab Ausonio veniat generosa Quirino.	805
I.287	At puer armorum et belli servabitur heres. Spes, o nate, meæ, Tyriarumque unica rerum, Hesperia minitante, salus, terraque fretoque Certare Æneadis, dum stabit vita, memento. Perge, patent Alpes; nostroque incumbere labori. Vos quoque, Dî patrii, quorum delubra piantur Cædibus, atque coli gaudent formidine matrum, Huc lætos vultus totasque advertite mentes. Namque paro sacra, et majores molior aras. Tu, Mago, adversi conside in vertice montis: Tu lævos propior colles adcede, Choaspe:	810
		815
		820

I.288

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

- HANNIBAL solis occasu loca insidiis nata, ubi maxime montes Cortonenses Trasymenus subit, militibus obsederat; 1-23.
- Flaminius autem postero die, vix dum satis certa luce, agmine incomposito, et majore lixarum fere quam militum numero, angustias superat; 24-52.
- Quo facto, confestim pugnæ signum proponit, et, neque variis prodigiis territus, neque Corvini aliorumque, qui salutaria magis, quam speciosa suadebant, monitis precibusque motus a proposito deflectit; 53-104.
- Quin potius inanem hostis et periculi metum graviter increpat, omnibusque jam ad prælium rite præparatis animum suorum, magna ex parte fractum, verbis confirmat; 105-185.
- Hannibal ubi, id quod petierat, hostem lacu montibusque clausum habet, suis quoque copiis tuba signum dat simul invadendi: quo audito, omnes ex pluribus vallibus pariter decurrunt, et Romanis, quorum sortem Dii quoque, excepta Junone, lugent, undique circumfunduntur; 186-207.
- Tum Picentes pugnam capessunt, et Pœnis secunda fortuna, Romanis ira ac desperatione adcensis, diu dubia utrimque victoria dimicatur; 208-228.
- Ex Romanis Lateranus et Lentulus in medios hostes ruunt; 229-257.
- Nerius et Volunx pereunt; 258-267.
- Inter reliquos vero eminent Appius juvenis, qui in fortissimum quemque impetum facit; sed postremo a Magone, qui ad mortem Isalcis, generi sui, vindicandam adproperat, hasta trajicitur; 268-332.
- Nec minus tristem vitæ exitum habet Mamercus, qui, dum cæso signifero Lusitano vexilloque ei erepto fœdam suorum fugam sistit, permultis vulneribus confossus cadit; 333-343.
- I.289 Magonem ab Appio vulneratum ex pugna subducit Hannibal, ut a Synhalo in castris sanetur; 344-375.
- Quos ubi ex acie excedere videt consul, optatam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, animum recipit, et Bogum, Pagasum, Othryn, giganti similem, ingentemque aliorum Pœnorum numerum prosternit; 376-456.
- Dum hæc in campo geruntur, multi Romanorum et Siculi, auxilio ipsis ab Hierone missi, in colles et silvas confugiunt, ubi Sychæus Tauranum aliosque trepidos cædit, et arbores, in quas conscenderant, vel bipenni succidit, vel igne circumdat, donec eum successu elatum consul, gladio per latus adacto, jugulat; 457-529.
- Interim, Hannibal cum fratre sanato in prælium redit, et præter alios Fontanum, Butam, Lævinum, Viridasium, Fadum, Labicum et Herminium obtruncat; 530-583.
- Qua hostium strage edita, ex mæsto vultu et clamore Pœnorum, qui exanimus Sychæi corpus in castra deferunt, jacturam tanti viri animo præesagit, cujus ulciscendi causa Flaminium ad singulare certamen provocat, quod et temerarius hic vir non detrectat; 584-610.
- Sed repente ingens terræ motus oritur, qui duces, ad impetum faciendum jam paratos, dirimit, Romanosque metu percultos in fugam convertit; 611-631.
- Quos dum revocat consul, Ducarius, Insuber eques, facie eum noscicans, populares suos ad vindicandam cladem, olim ab eo acceptam, incitat: quo facto Flaminius magno telorum numero, et fortissimorum juvenum, qui omni spe abjecta voluntariam sibi mortem consciscunt, acervo obruitur; 632-666.
- Prælio ita confecto, Hannibal cum fratre campum perlustrans, signa virtutis Romanæ, in mortuorum quoque vultu corporibusque conspicuæ, admiratione spectaculi obstupefactus suis commendat, et imminente jam nocte in castra redit; 667-678.

-
- CUPERAT Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor, perque alta silentia noctis
Silvarum anfractus cæcis insiderat armis. 5
- I.290 At parte e læva, restagnans gurgite vasto,
Effigiem in pelagi lacus humectabat inertis, 5
Et late multo fœdabat proxima limo:
- I.291 Quæ vada, Faunigenæ regnata antiquitus Arno,
Nunc volvente die Trasymeni nomina servant.
Lydius huic genitor, Tmoli decus, æquore longo
Mæoniam quondam in Latias advexerat oras 10
Tyrrhenus pubem, dederatque vocabula terris;
Isque insueta tubæ monstravit murmura primus
Gentibus, et bellis ignava silentia rupit.

	Nec modicus voti natum ad majora fovebat. Verum ardens puero, castumque exuta pudorem, (Nam forma certare Deis, Trasymene, valeres) Litore conreptum stagnis demisit Agylle, Flore capi juvenum primævo lubrica mentem Nympha, nec Idalia lenta incaluisse sagitta.	15
I.292	Solatae viridi penitus fovere sub antro Naides, amplexus undosaque regna trementem. Hinc dotale lacus nomen, lateque hymenæo Conscia lascivo Trasymenus dicitur unda. Et jam curriculo nigram nox roscida metam	20
I.293	Stringebat, nec se thalamis Tithonia conjux Protulerat, stabatque nitens in limine primo, Quum minus abnuerit noctem desisse viator, Quam cœpisse diem: consul carpebat iniquas, Prægrediens signa ipsa, vias, omnisque ruebat Mixtus eques; nec discretis levia arma maniplis, Insertique globo pedites, et inutile Marti Lixarum vulgus, præsaگو cuncta tumultu Inplere, ac pugnam fugientum more petebant. Tum super ipse lacus, densam caligine cæca Exhalans nebulam, late conruperat omnem Prospectum miseris, atque atræ noctis amictu Squalebat pressum picea inter nubila cælum.	25
I.294	Nec Pœnum liquere doli: sedet ense reposto Abditus, et nullis properantem obscuribus arcet. Ire datur; longeque patet, ceu pace quieta, Incustoditum, mox inremeabile, litus. Namque sub angustas artato limite fauces In fraudem ducebat iter, geminumque receptis Exitium, hinc rupes, hinc undæ claustra premebant. At cura umbroso servabat vertice montis Hostilem ingressum, refugos habitura sub ictu. Haud secus ac vitreas sollers piscator ad undas, Ore levem patulo texens de vimine nassam, Cautius interiora ligat, mediamque per alvum, Sensim fastigans, compressa cacumina nectit, Ac fraude artati remeare foraminis arcet Introitu facilem, quem traxit ab æquore, piscem.	30
I.295	Ocius interea propelli signa jubebat Excussus consul fatorum turbine mentem, Donec flammiferum tollentes æquore currum Solis equi sparsere diem: jamque, orbe renato, Diluerat nebulas Titan, sensimque fluebat Caligo in terras nitido resoluta sereno. Tunc ales, priscum populis de more Latinis Auspicium, quum bella parant, mentesque Deorum Explorant super eventu, ceu præscia luctus, Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.	35
I.296	Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras Inmugire sono, pressamque ad colla bipennem Incerta cervice ferens, altaria liquit. Signa etiam adfusa certant dum vellere mole, Teter humo lacera nitentum erupit in ora Exsultans cruor, et cædis documenta futuræ Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento: Ac super hæc Divum genitor, terrasque fretumque Concutiens tonitru, Cyclopum rapta caminis Fulmina Tyrrhenas Trasymeni torsit in undas, Ictusque ætherea per stagna patentia flamma Fumavit lacus, atque arserunt fluctibus ignes.	40
I.297	Heu vani monitus, frustra que morantia Parcas Prodigia! heu fatis Superi certasse minores! Atque hic, egregius linguæ, nomenque superbum, Corvinus, Phœbea sedet cui casside fulva Ostentans ales proavitæ insignia pugnæ, Plenus et ipse Deûm, et socium terrente pavore, Inmiscet precibus monita, atque his vocibus inquit:	45
I.298	«Iliacas per te flammæ, Tarpeiaque saxa, Per patrios, consul, muros, suspensa que nostræ Eventu pugnæ natorum pignora, cedas Oramus Superis, tempusque ad prælia dextrum Opperiare: dabunt idem camposque diemque Pugnandi; tantum ne dedignare secundos Exspectare Deos: quum fulserit hora, cruentam	50

	Quæ stragem Libyæ portet, tum signa sequentur Nulla vulsa manu, vescique interritus ales	90
	Gaudebit, nullosque vomet pia terra cruores. An te præstantem belli fugit, inproba quantum Hoc possit Fortuna loco? sedet obvius hostis Adversa fronte; at circa nemorosa minantur Insidias juga, nec læva stagnantibus undis	95
I.299	Effugium patet, et tenui stant tramite fauces. Si certare dolis et bellum ducere cordi est, Interea rapidis aderit Servilius armis, Cui par imperium, et vires legionibus æquæ. Bellandum est astu: levior laus in duce dextræ.»	100
	Talia Corvinus, primoresque addere passim Orantum verba, et divisus quisque timori Nunc Superos, ne Flaminio, nunc deinde precari Flaminium, ne Cælicolis contendere perstet.	
	Acrius hoc adensa ducis surrexerat ira, Auditoque furens socias non defore vires:	105
I.300	«Siccine nos, inquit, Boiorum in bella ruentes Spectastis, quum tanta lues vulgusque tremendum Ingrueret, rupesque iterum Tarpeia paveret? Quas ego tunc animas dextra, quæ corpora fudi, Irata tellure sata, et vix vulnere vitam Reddentes uno! Jacuere ingentia membra Per campos, magnisque premunt nunc ossibus arva. Scilicet has sera ad laudes Servilius arma Adjungat, nisi diviso vicisse triumpho	110
	Ut nequeam, et decoris contentus parte quiescam? Quippe monent Superi: similes ne fingite vobis, Classica qui tremitis, Divos: sat magnus in hostem	115
I.301	Augur adest ensis, pulchrumque et milite dignum Auspicium Latio, quod in armis dextera præstat. An, Corvine, sedet, clausum se consul inertis Ut teneat vallo? Pœnus nunc occupet altos Arreti muros, Corythi nunc diruat arcem? Hinc Clusina petat? postremo ad mœnia Romæ Inlæsus contendat iter? deforme sub armis	120
	Vana superstitio est: Dea sola in pectore Virtus Bellantum viget. Umbrarum me noctibus atris Agmina circumstant, Trebiæ qui gurgite, quique Eridani volvuntur aquis, inhumata juvenus.»	125
	Nec mora: jam medio cœtu signisque sub ipsis Postrema aptabat nulli exorabilis arma.	130
I.302	Ære atque æquorei tergo flavente juveni Cassis erat munita viro; cui vertice surgens Triplex crista jubas effundit crine Suevo: Scylla super, fracti contorquens pondera remi, Instabat, sævosque canum pandebat hiatus: Nobile Gargeni spoliū, quod rege superbus Boiorum cæso capiti inlacerabile victor Aptarat, pugnasque decus portabat in omnes. Loricam induitur; tortos huic nexilis hamos	135
	Ferro squama rudi, permixtoque asperat auro. Tum clipeum capit, adpersum quem cædibus olim	140
I.303	Celticus ornarat cruor, humentique sub antro, Ceū fetum, lupa permulcens puerilia membra, Ingentem Assaraci cælo nutribat alumnum. Hinc ensem lateri, dextræque adcommodat hastam. Stat sonipes, vexatque ferox humentia frena, Caucasiam instratus virgato corpore tigrim. Inde exceptus equo, qua dant angusta viarum, Nunc hos, nunc illos adit, atque hortatibus inplet:	145
	«Vestrum opus est vestrumque decus, subfixa per Urbem Pœni ferre ducis spectanda parentibus ora. Unum hoc pro cunctis sat erit caput: aspera quisque Hortamenta sibi referat: meus, heu! meus atris	150
I.304	Ticini frater ripis jacet: at meus alta Metitur stagna Eridani sine funere natus. Hæc sibi quisque: sed est vestrum cui nulla doloris Privati rabies, is vero ingentia sumat E medio, fodiant quæ magnas pectus in iras; Perfractas Alpes, passamque infanda Saguntum, Quosque nefas vetiti transcendere nomen Iberi, Tangere jam Thybrim: nam dum vos augur, et extis	155
		160

	Quæsitæ fibræ, vanusque moratur haruspex, Solum jam superest, Tarpeio inponere castra.»	
I.305	Turbidus hæc, visoque artis in millibus atras Bellatore jubas aptante: «Est, Orphite, munus, Est, ait, hoc certare tuum; quis opima volenti Dona Jovi portet feretro suspensa cruento? Nam cur hæc alia pariat gloria dextra?»	165
	Hinc prævectus equo, postquam inter prælia notam Adcepit vocem; «Procul hinc te Martius, inquit, Murrane, ostendit clamor, videoque furentem Jam Tyria te cæde: venit laus quanta! sed, oro, Hæc angusta loci ferro patefacta relaxa.»	170
I.306	Tum Soracte satum, præstantem corpore et armis, Æquanum noscens, patrio cui ritus in arvo, Quum pius Arcitenens adcensis gaudet acervis, Extâ ter innocuos lætum portare per ignes: «Sic in Apollinea semper vestigia pruna Inviolata teras, victorque vaporis ad aras	175
	Dona serenato referas solennia Phœbo; Concipe, ait, dignum factis, Æquane, furorem	180
I.307	Vulneribusque tuis: socio te cædis et iræ Non ego Marmaridum mediam penetrare phalangem Cinyphiæque globos dubitarim inrumpere turmæ.»	185
	Nec jam ultra monitus et verba morantia Martem Ferre valet, longo Æneadis quod flebitur ævo. Increpuere simul feralia classica signum, Ac tuba terrificis fregit stridoribus auras.	
	Heu dolor, heu lacrimæ, nec tot post secula seræ! Horresco ut pendente malo, ceu ductor ad arma Exciret Tyrius: latebrosis collibus Astur, Et Libys, et torta Baliaris sævus habena Erumpunt, multusque Maces, Garamasque, Nomasque:	190
	Tum, quo non alius venalem in prælia dextram Ocior adtulerit conductaque bella probarit, Cantaber, et galeæ contempto tegmine Vasco.	195
I.308	Hinc pariter rupes, lacus hinc, hinc arma, simulque Consona vox urget, signum clamore vicissim Per colles Tyria circumfundente corona.	200
	Avertere Dei vultus, fatoque dederunt Majori non sponte locum: stupet ipse tyranni Fortunam Libyci Mavors; disjectaque crinem Inlacrimat Venus; et Delum pervectus Apollo	
I.309	Tristem mærenti solatur pectine luctum. Sola, Apennini residens in vertice, diras Exspectat cædes inmiti pectore Juno.	205
	Primæ Picentum, rupto ceu turbine fusa Agmina et Hannibalem ruere ut videre, cohortes Invadunt ultro, et pœnas pro morte futura, Turbato victore, petunt adcensa juvenus; Et, velut erepto metuendi libera cælo, Manibus ipsa suis præsumta piacula mittit.	210
	Funditur unanimo nisu et concordibus ausis Pilorum in Pœnos nimbus, fixosque repulsi Submittunt clipeos curvato pondere teli.	215
I.310	Acrius hoc rursus Libys, ut præsentia sævi Exstimulat ducis, hortantes se quisque vicissim Incumbunt, pressoque inpellunt pectore pectus.	
	Ipsa facem quatiens, ac flavam sanguine multo Sparsa comam, medias acies Bellona pererrat. Stridit Tartarea nigro sub pectore Divæ Letiferum murmur, feralique horrida cantu Buccina lymphatas agit in certamina mentes.	220
	His iras adversa fœvent, crudusque ruente Fortuna stimulus spem projecisse salutis: Hos dexter Deus, et læto Victoria vultu	225
I.311	Adridens acuit, Martisque favore fruuntur. Abreptus pulchro cædum Lateranus amore, Dum sequitur dextram, in medios penetraverat hostes.	230
	Quem postquam florens æquali Lentulus ævo Conspexit, nimium pugnæ, nimiumque cruoris, Infestas inter non æquo Marte catervas Fata inritantem, nisu se concitat acri; Inmitemque Bagam, qui jam vicina serebat	235

	Vulnera pugnantis tergo, velocior hasta Occupat, et socium duris se casibus addit. Tunc alacres arma adglomerant, geminaque corusci Fronte micant; paribus fulgent capita ardua cristis.	
	Actus in adversos casu (namque obvia ferre Arma quis auderet, nisi quem Deus ima colentum Damnasset Stygiæ nocti?) præfracta gerebat	240
I.312	Syrcticus excelso decurrens robora monte; Et quatiens acer nodosi pondera rami, Flagrabat geminæ nequidquam cædis amore.	245
	«Non hic Ægates, infidaque litora nautis, O juvenes, motumque novis sine Marte procellis Fortunam bello pelagus dabit: æquoris olim Victores, media sit qualis discite terra Bellator Libys, et meliori cedite regno.»	250
	Ac simul infesto Lateranum pondere truncæ Arboris urgebat, jungens convicia pugnæ. Lentulus huic frendens ira: «Trasymenus in altos Adscendet citius colles, quam sanguine roret Iste pio ramus.» Subsicensque ilia nisu	255
	Conantis suspensa fodit: tum fervidus atro Pulmone exundat per hiantia viscera sanguis. Nec minus adcensis in mutua funera dextris	
I.313	Parte alia campi sævit furor. Altus Iertes Obtruncat Nerium; Rullo ditissimus arvi Obcumbis, generose Volunx; nec clausa repostis Pondera thesauris, patrio nec regia quondam Præfulgens ebore, et possessa mapalia soli Profuerunt. Quid rapta juvant? quid gentibus auri Numquam exstincta sitis? modo quem Fortuna fovendo	260
	Congestis opibus donisque refersit opimis, Nudum Tartarea portabit navita cymba. Juxta bellator juvenilibus Appius ausis Pandebat campum cæde; atque, ubi plurima virtus, Nullique adspirare vigor, decus inde petebat.	270
I.314	Obvius huic Atlas, Atlas a litore Ibero, Nequidquam extremæ longinquus cultor arenæ Inpetit os hasta; leviterque e corpore summo Degustat cuspis generosum extrema cruorem. Intonuere minæ, violentaque lumina flammis Exarsere novis: furit et diffulminat omnem Obstantum turbam; at clausum sub casside vulnus Martia commendat mananti sanguine membra.	275
	Tum vero adspiceres pavitantem, et condere semet Nitentem sociis juvenem; ceu tigride cerva Hyrcana quum pressa tremit; vel territa pennas Conligit accipitrem cernens in nube columba; Aut dumis subit, albenti si sensit in æthra Librantem nisus aquilam, lepus ore citato.	280
I.315	Ense ferit tum colla viri, dextramque micantem Demetit, ac mutat successu sævior hostem. Stabat fulgentem portans in bella bipennem Cinyphius; socerique miser Magonis inire Optabat pugnam ante oculos, spe laudis, Isalces, Sidonia tumidus sponsa, vanoque superbus	285
I.316	Fœdere promissæ post Dardana prælia tædæ. Huic inmittit atrox violentas Appius iras, Conantique gravem fronti librare securim, Altior insurgens, galeam super exigit ictum: At fragilis valido conamine solvitur ensis Ære in Cinyphio; nec dispar sortis Isalces Umbonem incerto detersit futilis ictu. Tum quod humo haud umquam valuisset tollere saxum,	290
	Ni vires trux ira daret, contorquet anhelans Appius, et lapsu resupino in terga cadentem Mole premit scopuli, perfractisque ossibus urguet. Vidit conjuncto miscens certamina campo Labentem socer; et lacrimæ sub casside fusæ Cum gemitu; rapidusque ruit: data fœdera nuper Adcendunt animos exspectatique nepotes.	295
	Jamque aderat, clipeumque viri atque inmania membra Lustrabat visu; propiorque a fronte coruscæ	300
		305

I.317	Lux galeæ sævas paulum tardaverat iras. Haud secus, e specula præceps delatus opaca, Subsidens campo submissos contrahit artus, Quum vicina trucidis conspexit cornua tauri, Quamvis longa fames stimulet, leo; nunc ferus alta Surgentes cervice toros, nunc torva sub hirta Lumina miratur fronte; ac jam signa moventem, Et sparsa pugnas meditantem spectat arena.	310
	Hic prior intorquens telum sic Appius inquit: «Si qua tibi pietas, ictum ne desere fœdus; Et generum comitare, socer.» Per tegmina velox	
I.318	Tunc ærisque moras lævo stetit hasta lacerto. At contra non dicta Libys, sed fervidus hastam Perlibrat, magni donum memorabile fratris, Cæso quam victor sub mœnibus ille Sagunti Abstulerat Durio, ac spectatæ nobile pugnæ Germano dederat portare in prælia pignus. Telum ingens, perque arma viri, perque ora, doloris Adjutum nisu, letalem pertulit ictum; Exsanguisque viri conantis vellere ferrum In vulnus cecidere manus: jacet æquore nomen Clarum Mæonio, atque Italæ pars magna ruinæ Appius: intremuere lacus, corpusque refugit Contractis Trasymenus aquis; telum ore cruento	320
I.319	Exspirans premit, atque admorsæ inmurmurat hastæ. Nec fati melior Mamercus corpore toto Exsolvit pœnas, nulli non saucius hosti. Namque per adversos, qua Lusitana ciebat Pugnas dira manus, raptum cum sanguine cæsi Signiferi magna vexillum mole ferebat, Et trepida infelix revocabat signa suorum. Sed furiata cohors, ausisque adcensa superbis, Quodcumque ipsa manu gestabat missile, quidquid Præbebat tellus, sparsis vix pervia telis, Injecit pariter; pluresque in corpore nullo Invenere locum perfossis ossibus hastæ. Advolat interea fraterni vulneris ira Turbatus Libyæ ductor, visoque cruore, Num lateri cuspis, num toto pondere telum Sedisset, fratremque amens sociosque rogabat.	325
	Utque metum leti procul, et leviora pavore Cognovit, proprio tectum gestamine præceps Ex acie rapit, et tutis a turbine pugnæ Constituit castris. Medicas hinc ocius artes, Et senioris opem Synhali vocat: unguere vulnus Herbarum hic succis, ferrumque e corpore cantu Exigere, et somnum tacto misisse chelydro, Anteibat cunctos: nomenque erat inde per urbes Perque Parætoniæ celebratum litora Syrtis. Ipse olim antiquo primum Garamanticus Hammon Scire pater dederat Synhalo, morsusque ferarum, Telorumque graves ictus sedare medendo. Atque is deinde suo moriens cælestia dona Monstravit nato, natusque heredis honori Tramisit patrias artes; quem deinde secutus Haud levior fama Synhalus, Garamantica sollers Monstrata augebat studio, multaue vetustum Hammonis comitem numerabat imagine patrem.	330
	Tum proavita ferens leni medicamina dextra Ocius, intortos de more adstrictus amictus, Mulcebat lymphæ purgatum sanguine vulnus. At Mago, exuvias secum, cæsique volutans Hostis mente necem, fraternas pectore curas Pellebat dictis, et casum laude levabat: «Parce metu, germane; meis medicamina nulla Adversis majora feres: jacet Appius hasta Ad manes pulsus nostra: si vita relinquat, Sat nobis actum est; sequar hostem lætus ad umbras.»	335
I.320	Quæ dum turbatos avertunt æquore campi Ductores, valloque tenent; ex agmine Pœnum Cedentem consul tumulo speculatus ab alto, Atque atram belli castris se condere nubem, Turbidus extemplo trepidantes milite mæsto	340
I.321		345
		350
		355
		360
		365
		370
		375
		380

I.322	Invadit cuneos, subitoque pavore relaxat Jam rarescentes acies: tum voce feroci Poscit equum, ac mediæ ruit in certamina vallis. Sic ubi torrentem crepitanti grandine nimbum Inlidit terris, molitur Juppiter altas	385
	Fulmine nunc Alpes, nunc mixta Ceraunia cælo, Intremuere simul tellus, et pontus, et æther, Ipsaque commoto quatiuntur Tartara mundo. Incidit adtonitis inopino turbine Pœnis Haud secus improvisa lues, gelidusque sub ossa	390
I.323	Pervasit miseris conspecti consulis horror. It medius, ferroque ruens densissima, latum Pandit iter: clamor vario discrimine vocum Fert belli rabiem ad Superos, et sidera pulsat. Ceu pater Oceanus quum sæva Tethye Calpen Herculeam ferit, atque exesa in viscera montis Contortum pelagus latrantibus ingerit undis. Dant gemitum scopuli; fractasque in rupibus undas Audit Tartessos latis distermine terris, Audit non parvo divisus gurgite Lixus.	395 400
	Ante omnes jaculo tacitas fallente per auras Obcumbit Bogus, infaustum qui primus ad amnem Ticini rapidam in Rutulos contorserat hastam. Ille sibi longam Clotho; turbamque nepotum Crediderat, vanis deceptus in alite signis.	405
I.324	Sed non augurio Parcarum impellere metas Concessum cuiquam: ruit inter tela cruentis Suspiciens oculis cælum, Superosque reposit Tempora promissæ media jam morte senectæ. Nec Pagaso exsultare datur, ne inpune relictum Consulis ante oculos vita spoliasset Libonem.	410
	Laurigeris decus illud avis navaque juvena Florebat: sed Massylus subciderat ensis Pubescente caput mala, properoque virentes Delerat leto bellator barbarus annos.	415
I.325	Flaminium inplorassee tamen jam morte suprema Haud frustra fuit: avulsa est nam protinus hosti Ore simul cervix; juvit punire feroci Victorem exemplo, et monstratum reddere letum. Quis Deus, o Musæ, paribus tot funera verbis Evolvat, tantisque umbris in carmine digna Quis lamenta ferat? certantes laude cadendi Primævos juvenes, mortisque in limine cruda Facta virum, et fixis rabiem sub pectore telis? Sternitur alternus vastis concursibus hostis:	420 425
	Nec spoliare vacat, prædæque advertere mentem. Urget amor cædum, clausis dum detinet hostem Fraternum castris vulnus, funditque ruitque Nunc jaculis, nunc ense, modo inter millia consul Bellantum conspectus equo, modo Marte feroci Ante aquilas et signa pedes. Fluit in pia rivis Sanguineis vallis, tumulique et concava saxa Armorum sonitus, flatusque imitantur equorum.	430
I.326	Miscebat campum, membrorum in prælia portans Celsius humano robur, visaque paventes Mole gigantei vertebat corporis alas Othrys Marmarides: lati super agmen utrumque Ingens tollebant humeri caput: hirtaque torvæ Frontis cæsaries, et crinibus æmula barba Umbrabat rictus; squalore huic hispida diro, Et villosa feris horrebant pectora sætis.	435 440
	Adspirare viro propioremque addere Martem Haud ausum cuiquam: laxo ceu bellua campo, Incessebatur tutis ex agmine telis. Tandem, vesanos palantum in terga ferenti Cum fremitu vultus, tacita per nubila penna Intravit torvum Gortynia lumen arundo, Avertitque virum. Fugientis ad agmina consul Intorquet tergo jaculum, quod tegmine nudas Inrupit costas, hirtoque a pectore primum	445
I.327	Mucronem ostendit: rapidus convellere tentat Qua nasci ferrum fulgenti cuspide cernit, Donec, abundanter defuso sanguine, late Procubuit moriens, et telum vulnere pressit: Spiritus exundans vicinum pulvere moto	450 455

	Perflavit campum, et nubem dispersit in auras. Nec minor interea tumulis silvisque fremebat Diversis Mavors, variaque per ardua pugna, Et saxa et dum rorantes cæde nitebant.	
	Exitium trepidis, letique et stragis acerbæ Causa Sychæus erat: Murranum ille eminus hasta Perculerat; quo non alius, quum bella silerent, Dulcius Cægrios pulsabat pectine nervos.	460
I.328	Obcubuit silva in magna, patriosque sub ipso Quæsivit montes leto, ac felicia Baccho Æquana, et Zephyro Surrentum molle salubri. Addiderat misero comitem, pugnæque ferocis Gaudebat tristi victor novitate Sychæus. Palantes nam dum sequitur, pervaserat altam In silvam, et priscæ reclinis ab ictibus ulmi	465 470
	Terga tuebatur trunco, frustra relictos Tauranus comites suprema voce ciebat. Transegit juvenem, ac perfossis incita membris Hæsit in obposito cuspis Sidonia ligno.	
	Quid vobis? quænam ira Deûm, vel mente sinistra Quæ sedit formido, viri? qui, Marte relicto, Ramorum quæsistis opem: non æquus in artis	475
I.329	Nimirum rebus suasor metus: arguit asper Exitus eventu pravi consulta timoris. Annosa excelsos tendebat in æthera ramos Æsculus, umbrosum magnas super ardua silvas Nubibus insertans altis caput, instar, aperto Si staret campo, nemoris, lateque tenebat Frondosi nigra tellurem roboris umbra.	480
	Par juxta quercus, longum molita per ævum Vertice canenti proferre sub astra cacumen, Diffusas patulo laxabat stipite frondes, Umbrabatque coma summi fastigia montis.	485
I.330	Huc Hennæa cohors, Triquetris quam miserat oris Rex, Arethusa, tuus, defendere nescia morti Dedecus, et mentem nimio mutata pavore, Certatim sese tulit, adscendensque vicissim Pressit nutantes incerto pondere ramos.	490
	Mox alius super, atque alius consistere tuto Dum certant, pars excussi; nam fragmine putri Ramorum, et senio male fida fefellerat arbor: Pars trepidi celso inter tela cacumine pendent.	495
	Turbatos una properans consumere peste Conripit æratam jam dudum in bella bipennem, Deposito clipeo mutatus tela, Sychæus.	500
I.331	Incumbunt sociæ dextræ, magnoque fragore Pulsa gemit, crebris subcumbens ictibus, arbos. Fluctuat infelix concusso stipite turba; Ceu Zephyrus quatit antiquos ubi flamine lucos, Fronde super tremuli vix tota cacuminis hærens Jactatur, nido pariter nutante, volucris.	505
	Procubuit tandem multa devicta securi Subfugium infelix miseris, et inhospita quercus, Elisitque virum spatiosa membra ruina.	
	Inde aliæ cladum facies: contermina cædis Conlucet, rapidoque involvitur æsculus igni. Jamque inter frondes, arenti robore gliscens Verticibus sævis, torquet Vulcanus anhelos Cum fervore globos flammaram, et culmina torret.	510
	Nec tela interea cessant: semiusta gementum, Atque amplexa cadunt ardentes corpora ramos.	515
	Hæc inter miseranda virum certamina consul Ecce aderat, volvens iram exitiumque Sychæo. At juvenis dubio tantæ discrimine pugnæ Occupat eventum telo tentare priorem;	520
I.332	Cui medio leviter clipeo stetit æris in ora Cuspis, et obpositas vetita est tramittere crates. Sed non et consul misso concredere telo Fortunam optatæ cædis parat, ac latus ense Haurit; nec crudæ tardarunt tegmina parmæ.	525
	Labitur infelix, atque adpetit ore cruento Tellurem exspirans: tum, diffundente per artus Frigore se Stygio, manantem in viscera mortem Adcipit, et longo componit lumina somno.	
	Atque ea dum variis permixtus tristia Mavors	530

	Casibus alternat, jam castris Mago relictis, Jam Libyæ ductor properantia signa citato Raptabant cursu, et cessata reponere avebant Tempora cæde virum, ac multo pensare cruore. It globus intorquens nigranti turbine nubem Pulveris, et surgit sublatis campus arenis, Quaque ferens gressum flectit vestigia ductor, Undanti circum tempestas acta procella Volvitur, atque altos operit caligine montes.	535
I.333	Obcubuere femur Fontanus, Buta canorum Transfixi guttur, pressoque e vulnere cuspis Prospexit terga: hunc tristes luxere Fregellæ Multiplicem proavis, hunc mater Anagnia flevit. Haud dispar fortuna tibi, Lævine; sed auso Non eadem: neque enim Tyrio concurrere regi Tentas; sed lectus par ad certamen Ithemom, (Autololum moderator erat) quem poplite cæso Dum spolias, gravis inmiti cum turbine costas Fraxinus inrupit, conlabsaque membra sub ictu Hoste superfuso subita cecidere ruina.	540
	Nec Sidicina cohors deficit. Viridasius armat Mille viros, nulli victus vel ponere castra, Vel junxisse ratem, duroque resolvere muros Ariete, et in turrim subitos inmittere pontes. Quem postquam Libyæ ductor virtute feroci Exsultare videt (namque illi vulnere præceps Terga dabat levibus diffisus Arauricus armis); Acrius hoc pulchro Mavorte adensus in iram, Et dignum sese ratus in certamina sævo Comminus ire viro, referenti e corpore telum Advolat, et fodiens pectus, «Laudande laborum, Quisquis es, haud alia decuit te obcumbere dextra. Ad manes leti perfer decus: Itala gentis Ni tibi origo foret, vita donatus abires.» Hinc Fadum petit, et veterem bellare Labicum, Cui Siculis quondam terris congressus Hamilcar Clarum spectato dederat certamine nomen. Inmemor annorum, seniumque oblitus, in arma Ille quidem cruda mente, et viridissimus iræ Ibat; sed vani frigentem in Marte senectam Prodebant ictus: stipula crepitabat inani Ignis iners, cassamque dabat sine robore flammam. Quem postquam adcepit patrio monstrante superbus Armigero Pœnum ductor, «Certamina primæ Hic lue nunc, inquit, pugnæ: te notus Hamilcar Hac trahit ad manes dextra.» Tum librat ab aure Intorquens jaculum, et versantem in vulnere sese Transigit: extracta fœdavit cuspide sanguis Canitiam, ac longos finivit morte labores. Nec minus Herminium primis obtruncat in armis, Adsuetum, Trasymene, tuos prædantibus hamis Exhaurire lacus, patriæque alimenta senectæ Ducere suspenso per stagna jacentia lino.	545
I.334	Interea exanimem mæsti super arma Sychæum Portabant Pœni, corpusque in castra ferebant. Quos ubi conspexit tristi clamore ruentes Ductor, præsago percussus pectora luctu, «Quinam, inquit, dolor, o socii, quemve ira Deorum Eripuit nobis? num te, dulcedine laudis Flagrantem et nimio primi Mavortis amore, Atra, Sychæe, dies properato funere carpsit?» Utque, dato gemitu, lacrimæ adsensere ferentum, Et dictus pariter cædis mærentibus auctor; «Cerno, ait, adverso pulchrum sub pectore vulnus Cuspidis Iliacæ: dignus Carthagine, dignus Hasdrubale ad manes ibis; nec te optima mater Dissimilem lugebit avis, Stygiave sub umbra Degenerem cernens noster vitabit Hamilcar. At mihi Flaminius, tam mæsti causa doloris, Morte sua minuet luctus: hæc pompa sequetur Exsequias, seroque emtum volet in pia Roma, Non violasse mei corpus mucrone Sychæi.» Sic memorans torquet fumantem ex ore vaporem, Iraque anhelatum proturbat pectore murmur,	555
		560
		565
I.335		570
		575
		580
I.336		585
		590
		595
I.337		600

	Ut multo ad censis fervore exuberat undis,	605
	Clausus ubi exusto liquor indignatur ahenō.	
I.338	Tum praeceps ruit in medios, solumque fatigat Flaminium incessens. Nec dicto segnius ille Bella capessebat, propiorque insurgere Mavors Coeparat, et campo junctus jam stabat uterque;	610
	Quum subitus per saxa fragor, motique repente (Horrendum) colles, et summa cacumina totis Intremuere jugis: nutant in vertice silvae Pinifero, fractaeque ruunt super agmina rupes.	
	Inmugit penitus convulsis ima cavernis	615
	Dissiliens tellus, nec parvos rumpit hiatus; Atque umbras late Stygias inmensa vorago Faucibus ostendit patulis, Manesque profundi Antiquum expavere diem. Lacus ater, in altos Sublatus montes et sede excussus avita,	620
	Lavit Tyrrhenas ignota adspergine silvas. Jamque eadem populos magnorumque oppida regum Tempestas et dira lues stravitque tulitque.	
I.339	Ac super haec reflui pugnarunt montibus amnes, Et retro fluctus torsit mare. Monte relicto Apenninicolae fugere ad litora Fauni.	625
	Pugnabat tamen (heu belli vecordia!) miles, Jactatus titubante solo, tremebundaque tela, Subducta tellure ruens, torquebat in hostem, Donec pulsa vagos cursus ad litora vertit	630
	Mentis inops, stagnisque inlata est Daunia pubes. Quis consul terga increpitans (nam turbine motae Ablatis terrae inciderat) «Quid deinde, quid, oro, Restat, io, profugis? vos en ad mœnia Romae Ducitis Hannibalem: vos in Tarpeia Tonantis	635
I.340	Tecta faces ferrumque datis. Sta, miles, et acres Disce ex me pugnare: vel, si pugnare negatum, Disce mori! dabit exemplum non vile futuris Flaminium, ne terga Libys, ne Cantaber umquam Consulis adspiciat: solus, si tanta libido	640
	Est vobis rabiesque fugae, tela omnia solus Pectore consumo, et moriens, fugiente per auras Hac anima, vestras revocabo ad praelia dextras.» Dumque ea commemorat, densosque obit obvius hostes,	
	Advolat ora ferus mentemque Ducarius: acri	645
	Nomen erat gentile viro, fuisque catervis Boiorum quondam patriis, antiqua gerebat Vulnera barbaricae mentis; noscensque superbi Victoris vultus, «Tunc, inquit, maximus ille Boiorum terror? libet hoc cognoscere telo,	650
	Corporis an tanti manet de vulnere sanguis. Nec vos poeniteat, populares, fortibus umbris Hoc mactare caput: nostros hic curribus egit Insistens victos alta ad Capitolia patres.	
I.341	Ultrix hora vocat.» Pariter tunc undique fuis Obruitur telis, nimboque ruente per auras Contectus, nulli dextra jactare reliquit Flaminium cecidisse sua. Nec pugna peremto Ulterior ductore fuit: namque agmine denso Primores juvenum, laeva ob discrimina Martis	655
	Infensi Superis dextrisque, et cernere Poenum Victorem plus morte rati, super ocuis omnes Membra ducis stratosque artus certamine magno Telaque, corporaque, et non fausto Marte cruentas Injecere manus. Sic densi caedis acervo,	660
	Ceu tumulo, texere virum. Tum, strage per undas, Per silvas sparsa, perque altam sanguine vallem, In medias fratre invectus comitante catervas Caesorum juvenum Poenus, «Quae vulnera cernis? Quas mortes? inquit: premit omnis dextera ferrum,	665
	Armatusque jacet servans certamina miles. Hos, en, hos obitus nostrae spectate cohortes! Fronte minae durant, et stant in vultibus irae.	670
I.342	Et vereor, ne, quae tanta creat indole tellus Magnanimos fecunda viros, huic fata dicarint Imperium, atque ipsis devincat cladibus orbem.» Sic fatus cessit nocti, finemque dedere Caedibus infusae subducto sole tenebrae.	675

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

POSTERO die, ubi primum inluxit, patet foeda hominum equorumque strages, et lacus cruore spumans cernitur; [1-13](#).

Inter semianimes Romanos duo in primis omnium oculos in se convertunt, Bruttius et Lævinus; quorum ille aquilam, quam in acie tulerat, in terram defodit, ut mortuus eum corpore tegat, Pœnisque ejus captæ gloriam subtrahat; hic ira in rabiem versus, dentibus mortuum hostem laniando exspirat; [14-53](#).

Dum Pœni his spectaculis oculos animumque pascunt, Romani, passim per agros et silvas omnemque Etruriam palati, trepide fuga salutem quærunt: ex quibus Serranus, M. Atilii Reguli filius, Perusiam noctu sine comite venit, ubi fessus itinere deversari statuit, et cæco ac mirifico casu fores casæ pulsat, in qua habitat Marus, qui Reguli miles et armiger fuerat. Is benigne eum hospitio excipit et vulnera fovet; [54-100](#).

Tum juvenem, de foeda suorum clade querentem, exhortatur ad animi magnitudinem et imitationem parentis, quem memorat in Africa ad Bagramdam cum serpente magnitudinis portentosæ, et deinde cum Pœnis feliciter pugnasse; [101-302](#).

Sed postremo a Xanthippo, Spartanorum duce, per insidias captum esse; [303-345](#).

Et quum aliquot annis post a Pœnis, ut de pace, et si eam non posset impetrare, de captivis certe commutandis ageret, Romam missus esset, jurassetque se rediturum, utrumque negandi auctorem Patribus fuisse, et repudiatis amicorum conjugisque precibus, exquisita supplicia subire maluisse, quam fidem jurejurando hosti factam fallere; [346-551](#).

I.344 Interim Romæ ad primum nuncium cladis, ad Trasymenum lacum adceptæ; ingens trepidatio et tumultus oritur, matronæque in primis, vagæ per vias, quæ suorum exercitusque fortuna sit, obvios percunctantur; [552-573](#).

Una ex iis, Marcia, Reguli quondam conjux, nunc vidua, conspecto filio, quem Marus domum reduxerat, lætitia exsultat, Diisque gratias agit, quod hunc certe, licet vulneratum, sibi reddiderint, [574-589](#).

Patres autem, qui soli nihil, quod a dignitate sua abhorreat, committunt, de republ. consultant; et advocata populi concione adversus Hannibalem, qui a consilio Romam obpugnandi sæva tempestate, a Jove ipsi inmissa, deterretur, ejusdem Dei instinctu Dictator creatur Q. Fabius Maximus Cunctator, vir genere et nobilitate civitatis suæ facile princeps, qui singulari prudentia cautisque consiliis se parem Hannibali ducem præstat; [589-640](#).

Pœnus interea per Umbriam et agrum Picenum aliasque Italiæ regiones exercitum præda onustum ducit, et postremo castra in Campaniam movet, ubi templum Liternensium ejusque porticus, in quibus bellum Punicum primum in Carthaginis ignominiam tabulis expressum cernit, dirui jubet; [641-716](#).

- I.349 JAM, Tartessiaco quos solverat æquore, Titan
In noctem diffusus equos jungebat Eois
Litoribus, primique novo Phaethonte relecti
Seres lanigeris repetebant vellera lucis.
Et foeda ante oculos strages, propiusque patebat 5
Insani Mavortis opus: simul arma virique
Ac mixtus sonipes, dextræque in vulnere, cæsi
- I.350 Hærentes hastis: passim clipeique, jubæque,
Atque artus trunci capitum, fractusque jacebat 10
Ossibus in duris ensis: nec cernere deerat
Frustra seminecum quærentia lumina cælum.
Tum spumans sanie lacus, et fluitantia summo
Æternum tumulis orbata cadavera ponto.
Nec tamen adversis fuerat fracta Itala virtus.
Bruttius ingenti miserandæ cædis acervo, 15
Non æquum ostentans confosso corpore Martem,
Extulerat vix triste caput, truncosque trahebat
Per stragem, nervis interlabentibus, artus,
Tenuis opum, non patre nitens linguave; sed asper
Ense, nec e Volsca quisquam vir gente redemit 20
- I.351 Plus ævi, nec magnanima puer addere sese
Pubescente gena castris optarat, et acri
Flaminio spectatus erat, quum Celtica victor
Obrueret bello Divis melioribus arma.
Inde honor ac sacræ custodia Marte sub omni 25
Alitis; hinc causam nutrit gloria leti.
Namque necis certus, captæ prohibere nequiret
- I.352 Quum Pœnos aquilæ, postquam subsidere fata
Viderat et magna pugnam inclinare ruina,
Occulere interdum et terræ mandare parabat. 30
Sed, subitis victus telis, labentia membra

	Prostravit super, atque injecta morte tegebat. Verum ubi lux nocte e Stygia miseroque sopore Reddita, vicini de strage cadaveris hasta Erigitur, soloque vigens conamine late	35
	Stagnantem cæde et facilem discedere terram Ense fodit, clausamque aquilæ infelicis adorans Effigiem, palmis languentibus æquat arenas. Supremus fessi tenues tum cessit in auras Halitus, et magnam misit sub Tartara mentem.	40
I.353	Juxta cernere erat meritæ sibi poscere carmen Virtutis sacram rabiem. Lævinus ab alto Priverno, vitis Latiae præsignis honore, Exanimum Nasamona Tyren super ipse jacebat Exanimis: non hasta viro, non ensis; in artis Abstulerat Fors arma: tamen certamine nudo Invenit Marti telum dolor. Ore cruento Pugnatum, ferrique vicem dens præbuit iræ. Jam laceræ nares, fœdataque lumina morsu, Jam truncum raptis caput auribus, ipsaque diris	45
	Frons depasta modis, et sanguine abundat hiatus: Nec satias, donec mandentia linqueret ora Spiritus, et plenos rictus mors atra teneret. Talia dum præbet tristis miracula virtus, Diverso interea fugientes saucia turba	50
I.354	Jactantur casu, silvisque per avia cæcis Ablati furtim multo cum vulnere solos Per noctem metantur agros: sonus omnis et aura Exterrent, pennaque levi commota volucris. Non sopor, aut menti requies: agit asper acerba Nunc Mago adtonitos, nunc arduus Hannibal hasta.	55
	Serranus, clarum nomen, tua, Regule, proles, Qui longum semper fama gliscente per ævum, Infidis servasse fidem memorabere Pœnis, Flore nitens primo, patriis heu! Punica bella Auspiciis ingressus erat, miseramque parentem, Et dulces tristi repetebat sorte penates Saucius. Haud illi comitum super ullus, et atris Vulneribus qui ferret opem: per devia, fractæ Innitens hastæ, furtoque ereptus opacæ	60
I.355	Noctis, iter tacitum Perusina ferebat in arva, Ac fessus parvi (quæcumque ibi fata darentur) Limina pulsabat tecti; quum membra cubili Evolvens non tarda Marus (vetus ille parentis Miles, et haud surda tractarat prælia fama)	65
	Procedit, renovata focis et paupere Vesta Lumina prætendens, utque ora agnovit, et ægrum Vulneribus duris, ac (lamentabile visu!) Lapsantes fultum truncata cuspide gressus, Funesti rumore mali jam saucius aures: «Quod scelus, o nimius vitæ, nimiumque ferendis Adversis genitus cerno? te, maxime, vidi, Ductorum, quum captivo Carthaginis arcem Terreres vultu, crimen culpamque Tonantis, Occidere, atque hausi, quem non Sidonia tecta Expulerint eversa meo de corde, dolorem.	70
I.356	Estis ubi en! iterum, Superi? dat pectora ferro Regulus, ac stirpem tantæ perjura recidit Surgentem Carthago domus.» Inde ægra reponit Membra toro, nec ferre rudis medicamina (quippe Callebat bellis) nunc purgat vulnera lymphæ, Nunc mulcet succis: ligat inde, ac vellera molli Circumdat tactu, et torpentes mitigat artus. Exin cura seni, tristem depellere fesso Ore sitim, et parca vires arcessere mensa. Quæ postquam properata, sopor sua munera tandem Adplicat, et mitem fundit per membra quietem. Necdum exorta dies, Marus instat vulneris æstus Expertis medicare modis, gratumque teporem, Exutus senium, trepida pietate ministrat.	75
I.357	Hic juvenis, mæstos tollens ad sidera vultus, Cum gemitu lacrimisque simul: «Si culmina nondum Tarpeia exosus damnasti sceptræ Quirini, Extremas Italum res, Ausoniamque ruentem Adspice, ait, genitor; tandemque advertite procellis Æquos Iliacis oculos. Amisimus Alpes,	80
		85
		90
		95
		100
		105

	Nec deinde adversis modus est. Ticinus, et ater Stragibus Eridanus, tuque insignite tropæis Sidoniis Trebia, et tellus lacrimabilis Arni. Sed quid ego hæc? gravior quanto vis ecce malorum!	110
	Vidi crescentes Trasymeni cædibus undas, Prostrataque virum mole: inter tela cadentem Vidi Flaminium. Testor, mea numina, Manes, Dignam me pœnæ tum nobilitate paternæ Strage hostis quæsisse necem, ni tristia letum, Ut quondam patri, nobis quoque fata negassent.»	115
I.358	Cetera acerbantem questu lenire laborans Effatur senior: «Patrio, fortissime, ritu Quidquid adest duri et rerum inclinata feramus. Talis lege Deum clivoso tramite vitæ Per varios præceps casus rota volvitur ævi. Sat tibi, sat magna, et totum vulgata per orbem Stant documenta domus: sacer ille, et numine nullo Inferior, tuus ille parens decora alta paravit Restando adversis, nec virtutem exuit ullam Ante, reluctantes liquit quam spiritus artus. Vix puerile mihi tempus confecerat ætas, Quum primo malas signabat Regulus ævo. Adcessi comes, atque omnes sociavimus annos, Donec Dîs Italæ visum est exstinguere lumen Gentis, in egregio cujus sibi pectore sedem Ceperat alma Fides, mentemque amplexa tenebat. Ille ense nobis magnorum hunc instar honorum Virtutisque ergo dedit, et, sordentia fumo Quæ cernis nunc, frena, sed est argenteus ollis Fulgor; nec cuiquam Marus est post talia dona Non prælatus eques. Verum superavit honores Omnes hasta meos; cui me libare Lyæi Quod cernis latices, dignum est cognoscere causam.»	120
I.359	«Turbidus arentes lento pede sulcat arenas Bagrada, non ullo Libycis in finibus amne Victus limosas extendere latius undas, Et stagnante vado patulos involvere campos. Hic studio laticum, quorum est haud prodiga tellus, Per ripas læti sævis consedimus arvis.	140
I.360	Lucus iners juxta Stygium pallentibus umbris Servabat sine sole nemus, crassusque per auras Halitus erumpens tetrum exspirabat odorem. Intus dira domus, curvoque inmanis in antro Sub terras specus, et tristes sine luce tenebræ. Horror mente reddit: monstrum exitiabile et ira Telluris genitum, cui par vix viderit ætas Ulla virum, serpens centum porrectus in ulnas Letalem ripam, et lucos habitabat Avernos. Ingluviem inmensi ventris, gravidamque venenis Alvum deprensi satiabant fonte leones, Aut acta ad fluvium torrenti lampade solis Armenta, et tractæ fœda gravitate per auras, Ac tabe adflatus volucres. Semesa jacebant Ossa solo informi, lateque repletus et asper	150
I.361	Vastatis gregibus nigro ructabat in antro. Isque ubi ferventi concepta incendia pastu Gurgite mulcebat rapido, et spumantibus undis, Nondum etiam toto demersus corpore in amnem Jam caput adversæ ponebat margine ripæ. Inprudens tantæ pestis gradiebar, Aquino Apenninicola atque Umbro comitatus Avente: Scire nemus, pacemque loci explorare libebat. Jamque propinquantum tacitus penetravit in artus Horror, et occulto riguerunt frigore membra. Intramus tamen, et Nymphas numenque precamur Gurgitis ignoti, trepidosque et multa paventes Arcano gressus audemus credere luco. Ecce e vestibulo, primisque e faucibus antri Tartareus turbo, atque insano sævior Euro Spiritus erumpit, vastoque e gutture fusa Tempestat oritur, mixtam stridore procellam Cerbereo intorquens. Pavefacti clade vicissim Adspicimus: resonare solum, tellusque moveri,	160
I.362		175

	Atque antrum ruere, et visi procedere Manes.	180
	Quantis armati cælum petiere Gigantes Anguibus, aut quantus Lernæ lassavit in undis Amphitryoniaden serpens, qualisque comantes Auro servavit ramos Junonius anguis;	
I.363	Tantus disjecta tellure sub astra coruscum Extulit adsurgens caput, atque in nubila primam Dispersit saniem, et cælum fœdavit hiatu. Diffugimus, tenuemque metu conamur anhelii Tollere clamorem; frustra: nam sibila totum Inplebant nemus. At subita formidine cæcus, Et facti damnandus Avens (sed fata trahebant)	185
	Antiquæ quercus ingenti robore sese Occulit, infandum si possit fallere monstrum. Vix egomet credo: spiris ingentibus arte Arboris abstraxit molem, penitusque revulsam Evertit fundo, et radicibus eruit imis.	190
I.364	Tum trepidum, ac socios extrema voce cientem Conripit, atque haustu sorbens et faucibus atris (Vidi respiciens), obscœna condidit alvo. Infelix fluvio sese, et torrentibus undis Crediderat, celerique fuga jam nabat Aquinus. Hunc medio invasit fluctu, ripæque relatos (Heu genus infandum leti!) depascitur artus. «Sic dirum nobis et lamentabile monstrum Effugisse datur. Quantum mens ægra sinebat, Adpropero gressum, et ductori singula pando. Ingemuit, casus juvenum miseratus acerbos. Utque erat in pugnas, et Martem, et prælia, et hostem	195
	Igneus, et magna audendi flagrabat amore, Ocius arma rapi, et spectatum Marte sub omni Ire jubet campis equitem. Ruit ipse, citatum Quadrupedem planta fodiens, scutataque raptim Consequitur jusso manus, et muralia portat Ballistas tormenta graves, suetamque movere Excelsas turres immensæ cuspidis hastam.	200
I.365	Jamque ubi feralem strepitu circumtonat aulam Cornea gramineum persultans ungula campum; Percitus hinnitu serpens evolvitur antro, Et Stygios æstus fumanti exhibilat ore. Terribilis gemino de lumine fulgurat ignis: At nemus adrectæ et procera cacumina saltus Exsuperant cristæ; trifido vibrata per auras Lingua micat motu, atque adsultans æthera lambit. Ut vero strepuere tubæ, conterritus alte Immensum adtollit corpus, tergoque residens Cetera sinuatis glomerat sub pectore gyris. Dira dehinc in bella ruit, rapideque resolvens Contortos orbes directo corpore totam Extendit molem, subitoque propinquus in ora Lato distantum spatio venit: omnis anhelat Adtonitus serpentis equus, frenoque teneri Impatiens, crebros exspirat naribus ignes. Arduus ille super tumidis cervicibus altum Nutat utroque caput: trepidos inde incitus ira Nunc sublime rapit, nunc vasto pondere gaudet Elisisse premens. Tunc fractis ossibus atram Absorbet saniem, et tabo manante per ora Mutat hians hostem, semesaque membra relinquit, Cedebant jam signa retro, victorque catervas Longius avectas adflatus peste premebat; Quum ductor, propere revocatam in prælia turmam Vocibus impellens, «Serpentine, Itala pubes, Terga damus, Libycisque parem non esse fatemur Anguibus Ausoniam? Si debellavit inertes Halitus, ac viso mens ægra effluxit hiatu;	205
	Ibo alacer, solusque manus componere monstro Subficiam.» Clamans hæc, atque interritus hastam Fulmineo volucrem torquet per inane lacerto. Venit in adversam non vano turbine frontem Cuspis, et, haud paulum vires adjuta ruentis Contra ardore feræ, capiti tremebunda resedit. Clamor ad astra datur, vocesque repente profusæ Æthereas adiere domos. Furit ilicet ira	210
I.366		215
		220
		225
		230
		235
		240
		245
		250

I.367	Terrigena, inpatiens dare terga, novusque dolori, Et chalybem longo tum primum passus in ævo.	255
	Nec frustra rapidi, stimulante dolore, fuisset Inpetus, ablato ni Regulus arte regendi Instantem elusisset equo, rursusque secutum Cornipedis gyros flexi curvamine tergi Detortis læva celer effugisset habenis.	260
	«At non spectator Marus inter talia segni Torpebat dextra: mea tanto in corpore monstri Hasta secunda fuit. Jam jamque extrema trisulca Lambebat lingua fessi certamine terga Quadrupedis: torsi telum, atque urgentia velox In memet sævi serpentis prælia verto. Hinc imitata cohors certatim spicula dextris Congerit, alternasque ferum diducit in iras, Donec murali ballista coercuit ictu.	265
I.368	Tum fractus demum vires: nec jam amplius ægra Consuetum ad nisus spina præstante rigorem, Et solitum in nubes tolli caput, acrius instat. Jamque alvo penitus demersa falarica sedit, Et geminum volucres lumen rapuere sagittæ: Jam patulis vasto sub vulnere faucibus aer Tabificam exspirat saniem: spes ultima jamque Ingenti cauda, et jaculis, et pondere conti Hæret humi, lassoque tamen minitatur hiatu; Donec tormentis stridens, magnoque fragore Discussit trabs acta caput, longoque resolvens Aggere se ripæ, tandem exhalavit in auras Liventem nebulam fugientis ab ore veneni.	270
I.369	«Erupit tristi fluvio mugitus et imis Murmura fusa vadis; subitoque et lucus, et antrum, Et resonæ silvis ulularunt flebile ripæ. Heu quantis luimus mox tristia prælia damnis! Quantaque supplicia et quales exhausimus iras! Nec tacuere pii vates, famulumque sororum Naiadum, tepida quas Bagraða nutrit in unda, Nos violasse manu seris monuere periclis. «Hæc tunc hasta decus nobis pretiumque secundi Vulneris a vestro, Serrane, tributa parente, Princeps quæ sacro bibit e serpente cruorem.» Jamdudum vultus lacrimis atque ora rigabat Serranus, medioque viri sermone profatur:	280
	«Huic si vita duci nostrum durasset in ævum, Non Trebia infaustas superasset sanguine ripas, Nec, Trasymene, tuus premeret tot nomina gurges.» Tum senior, «Magnas, inquit, de sanguine pœnas Percepit Tyrio, et præsumta piacula mortis. Nam defecta viris et opes adtrita, supinas Africa tendebat palmas, quum sidere diro Misit Agenoreis ductorem animosa Therapne. Nulla viro species, decorisque et frontis egenum Corpus; in exiguis vigor (admirabile) membris Vividus, et nisu magnos qui vinceret artus. Jam Martem regere, atque astus adjungere ferro, Et duris facilem per inhospita ducere vitam, Haud isti, quem nunc penes est sollertia belli, Cederet Hannibali. Vellem hunc, o tristia nobis Taygeta, hunc unum non durassetis opacis Eurotæ ripis! Vidissem mœnia flammis Phœnissa eruere; aut certe non horrida fata Flevissem ducis, et nulla quos morte nec igni Exutos servans portabo in Tartara luctus.	285
I.370	«Consertæ campis acies, multusque per arva Fervebat Mavors, nec mens erat ulla sine ira. Hic inter medios memorandis Regulus ausis Laxabat ferro campum, inque pericla ruebat, Nec repetenda dabat letali vulnera dextra. Sic ubi nigrantem torquens stridentibus austris Portat turbo globum, piceaque e nube ruinam Pendentem terris pariter pontoque minatur, Omnis et agricola, et nemoroso vertice pastor, Et pelago trepidat subductis navita velis. «At fraudem nectens, socios ubi concava saxa Claudebant, vertit subito certamine Graius, Et dat terga celer ficta formidine ductor.	290
I.371		295
I.372		300
		305
		310
		315
		320
		325
I.373		

	Haud secus ac stabulis procurans otia, pastor In foveam parco tectam velamine frondis Ducit nocte lupos positæ balatibus agnæ.	330
	«Abripuit traxitque virum fax mentis honestæ Gloria, et incerti fallax fiducia Martis. Non socios comitumve manus, non arma sequentum Respicere; insano pugnæ tendebat amore	335
I.374	Jam solus, nubes subito quum densa Laconum Saxosis latebris intento ad prælia circum Funditur, et Pœna insurgit vis sæva virorum. O diram Latio lucem, fastisque notandam! Dedecus o, Gradive, tuum! tibi dextera et urbi Nata tuæ, tristi damnatur sorte catenæ.	340
	Haud unquam absistam gemitu: te, Regule, vidit Sidonius carcer! tuque huic sat magna triumpho Visa es, Carthago, Superis! quæ pœna sequetur Digna satis tali pollutos Marte Laconas?	345
I.375	«At nova Elissæi jurato fœdera Patres Consultant mandare duci, pacisque sequestrem Mittere, poscentes vinctam inter prælia pubem, Captivamque manum ductore rependere nostro. «Nec mora; jam stabat primis in litoris undis Navali propulsa ratis; jam nautica pubes Aut silvis stringunt remos, aut abiete secta Transtra novant: his intortos aptare rudentes; His studium erecto componere carbasa malo. Unca locant prora curvati pondera ferri.	350
	Ante omnes doctus pelagi, rectorque carinæ Puppim aptat clavumque Cothon: micat æreus alta Fulgor aqua trifidi splendentis in æquore rostri. Tela simul variamque ferunt contra aspera ponti Rerum ad tempus opem: mediæ stat margine puppis,	355
I.376	Qui voce alternos nautarum temperet ictus, Et remis dictet sonitum, pariterque relatis Ad numerum plaudat resonantia cærula tonsis. «Postquam confectum nautis opus, horaque cursus, Atque armata ratis, ventoque dedere profundum, Omnis turba ruit, matres, puerique, senesque. Per medios cœtus trahit atque inimica per ora Spectandum Fortuna ducem: fert lumina contra Pacatus frontem; qualis quum litora primum Adtiguit adpulsa rector Sidonia classe.	360
	Adcessi comes haud ipso renuente, rati que Inpositus mæstis socium me casibus addo. Inluviem, atque inopes mensas, durumque cubile, Et certare malis urgentibus, hoste putabat Devicto majus; nec tam fugisse cavendo Adversa egregium, quam perdomuisse ferendo. Spes tamen una mihi, (quanquam bene cognita et olim Atrox illa fides) urbem, murosque, domumque Tangere si miseris licuisset, corda moveri Posse viri, et vestro certe mitescere fletu.	365
I.377	Claudebam sub corde metus, lacrimasque putabam Esse viro, et nostræ similem inter tristia mentem, Quum tandem patriæ Tiberino adlabimur amni. Servabam vultus ducis ac prodentia sensum Lumina, et obtutu perstabam intentus eodem.	370
	Si qua fides, unum, puer, inter mille labores, Unum etiam in patria, sævaque in Agenoris urbe, Atque unum vidi pœnæ quoque tempore vultum. Obvia captivo cunctis simul urbibus ibat Ausonia, et, campum turba vincente, propinqui Implentur colles; strepit altis Albula ripis.	375
I.378	«Ipsi Pœnorum proceres, inmitia corda, Ad patrios certant cultus revocare, togæque Addebatur honos. Stetit, inlacrimante Senatu Et matrum turba, juvenumque dolore profuso, Inter tot gemitus immobilis: aggere consul Tendebat dextram, et patria vestigia primus Ponentem terra obcursu celebrabat amico. Conlegit gressum; monitusque recedere consul, Nec summum violare decus: cingente superba	380
		385
		390
		395
		400

	Pœnorum turba, captivoque agmine septus Ibat, et invidiam cælo Divisque ferebat.	
	«Ecce trahens geminum natorum Marcia pignus, Infelix nimia magni virtute mariti, Squalentem crinem et tristis lacerabat amictus.	405
I.379	Agnoscisne diem? an teneris non hæsit in annis? Atque ea postquam habitu juxta et velamine Pœno Deformem adspexit, fisis ululatus ægra Labitur, et gelidos mortis color occupat artus.	
	Si qua Deis pietas, tales, Carthago, videre Dent tibi Sidonias matres! Me voce quieta Adfatus, jubet et vestros et conjugis una Arcere amplexus: patet inpenetrabilis ille Luctibus, et nunquam submissus colla dolori.»	410
	Hic alto juvenis gemitu, lacrimisque coortis, «Magne parens, inquit, quo majus numine nobis Tarpeia nec in arce sedet, si jura querelis Sunt concessa piis, cur hoc matrique mihique Solamen, vel cur decus hoc, o dure, negasti, Tangere sacratos vultus, atque oscula ab ore Libavisse tuo? dextram mihi prendere dextra Non licitum? leviora forent hæc vulnera quantum, Si ferre ad Manes infixos mente daretur Amplexus, venerande, tuos? Sed vana recordor Ni, Mare, (nam primo tunc hærebamus in ævo)	415
I.380	Humana major species erat: horrida cano Vertice descendens ingentia colla tegebat Cæsaries, frontique coma squalente sedebat Terribilis decor, atque animi venerabile pondus. Nil posthac oculis simile incidit.» Excipit inde Jam Marus, atque, inhibens convellere vulnera questu,	420
	«Quid, quum præteritis invisâ penatibus, inquit, Hospitia, et sedes Pœnorum intravit acerbas? Adfixi clipei, currusque et spicula, nota Ædibus in parvis magni monumenta triumpho, Pulsabant oculos: conjuxque in limine primo Clamabat, «Quo fers gressus? non Punicus hic est, Regule, quem fugias, carcer: vestigia nostri Casta tori, domus et patrium sine crimine servat Inviolata larem: semel hic iterumque (quid, oro, Pollutum est nobis?) prolem, gratante Senatu Et patria, sum enixa tibi: tua, respice, sedes Hæc est, unde ingens humeris fulgentibus ostro Vidisti Latios consul procedere fasces,	425
I.381	Unde ire in Martem, quo capta referre solebas, Et victor mecum suspendere postibus arma. Non ego complexus, et sanctæ fœdera tædæ, Conjugiumve peto: patrios damnare penates Absiste, ac natis fas duc concedere noctem.» «Hos inter fletus, junctus vestigia Pœnis Limine se clusit Tyrio, questusque reliquit. Vixdum clara dies summa lustrabat in Cæta Herculei monumenta rogi, quum consul adire Adcirique jubet Libyas: tum limina templi Vidimus intransitum: quæ consultata Senatus,	430
I.382	Quasve viri voces extremum Curia mærens Audierit, placido nobis ipse edidit ore. «Intulit ut gressus, certatim voce manuque Ad solitam sedem et vestigia nota vocabant: Abnuit, antiquumque loci adspersus honorem est. At circumfusi non secius undique dextram Prensare, ac, patriæ ductorem nomine tanto Redderet, orabant: captiva posse redemptum Pensari turba, ac Tyrias tum justius arces Arsuras dextra, fuerit quæ vincta catenis. Tum palmas simul adtollens ac lumina cælo: «Justitiæ rectique dator, qui cuncta gubernas, Nec levior mihi Diva Fides, Sarranaque Juno, Quos reditus testes jurata mente vocavi, Si mihi fas me digna loqui, Latiosque tueri Voce focus; ibo ad Tyrios non signior, inquit, Stante fide reditus, et salvo fœdere pœnæ. Sic nobis rerum exitio desistite honorem Tendere: tot bellis, totque annis fregimus ævum:	435
I.383		440
		445
		450
		455
I.384		460
		465
		470

	Nunc etiam vinclis et longo carcere torpent Captivo in senio vires: fuit ille, nec unquam, Dum fuit, a duro cessavit munere Martis Regulus: exsanguis spectatis corpore nomen.	475
I.385	At non Carthago, fraudum domus, inscia quantum E nobis restet, juvenes parat, aspera ferro Pectora, captivos nostra pensare senecta. Ite dolos contra; gensque astu fallere læta Discat, me capto, quantum tibi, Roma, supersit. Nec vero placeat, nisi quæ de more parentum Pax erit: exposcunt Libyes, nobisque dedere Hæc referenda, pari libeat si pendere bellum Fœdere, et ex æquo geminas conscribere leges. Sed mihi sit Stygios ante intravisse penates, Talia quam videam ferientes pacta Latinos.» «Hæc fatus Tyriæ sese jam reddidit iræ; Nec monitus spernente graves fidosque Senatu, Pœnorum dimissa cohors, quæ mæsta repulsa, Ac minitans capto, patrias properabat ad oras. Prosequitur vulgus Patres; ac planctibus ingens Personat et luctu campus: revocare libebat Interdum, et justo raptum retinere dolore. «At trepida, et subito ceu stans in funere, conjux Ut vidit puppi properantem intrare, tremendum Vociferans, celerem gressum referebat ad undas: «Tollite me, Libyes, comitem pœnæque necisque. Hoc unum, conjux, uteri per pignora nostri Unum oro, liceat tecum quoscumque ferentem Terrarum pelagique pati, cælique labores. Non ego Amyclæum ductorem in prælia misi, Nec nostris tua sunt circumdata colla catenis. Cur usque ad Pœnos miseram fugis? adcipe mecum Hanc prolem! forsitan duras Carthaginis iras Flectemus lacrimis: aut, si præcluserit aures Urbs inimica suas, eadem tunc hora manebit Teque, tuosque simul: vel, si stat rumpere vitam, In patria moriamur: adest comes ultima fati!» «Has inter voces, vinclis resoluta moveri Paulatim, et ripa cœpit decedere puppis. Tum vero infelix, mentem furiata dolore, Exclamat, fessas tendens ad litora palmas: «En, qui se jactat Libyæ, populisque nefandis, Atque hosti servare fidem! data fœdera nobis, Ac promissa fides thalamis, ubi, perfide, nunc est?» Ultima vox duras hæc tunc penetravit ad aures: Cetera percussi vetuerunt noscere remi. «Tum fluvio raptim ad pelagi devolvimur oras, Ac legimus pontum, pinuque inmane cavata Æquor, et immensas curva trabe findimus undas. Ludibrium necis horrescens, vis aspera ponti Obrueret, scopulisque ratem furor improbus Euri Frangeret, optabam: letum id commune fuisset. Sed nos ad pœnam moderato flamine lenes Vexerunt Zephyri, Tyrioque dedere furori. «Infelix vidi, patriamque remissus in urbem Narrator pœnæ dura mercede reverti. Nec tibi nunc ritus imitantem irasque ferarum, Pygmalioneam tentarem expromere gentem, Si majus quidquam toto vidisset in orbe Gens hominum, quam quod vestri veneranda parentis Edidit exemplum virtus: pudet addere questus Suppliciis, quæ spectavi placido ore ferentem. Tu quoque, care puer, dignum te sanguine tanto Fingere ne cessa; atque orientes comprime fletus. «Præfixo paribus ligno mucronibus omnes Armantur laterum crates, densumque per artem Textur erecti, stantisque ex ordine, ferri Infelix stimulus; somnisque hac fraude negatis Quocumque inflexum producto tempore torpor Inclinavit iners, fodiunt ad viscera corpus. Absiste, o juvenis, lacrimis: patientia cunctos Hæc superat currus: longo revirescet in ævo Gloria, dum cæli sedem terrasque tenebit Casta Fides; dum virtutis venerabile nomen,	480 485 490 495 500 505 510 515 520 525 530 535 540 545

	Vivet, eritque dies, tua quo, dux inclite, fata Audire horrebunt a te calcata minores.»	550
I.389	Hæc Marus, et mæsta refovebat vulnera cura. Interea, rapidas perfusa cruoribus alas, Sicut sanguinea Trasymeni tinxerat unda, Vera ac ficta simul spargebat Fama per urbem. Allia, et infandi Senones, captæque recursat	555
	Adtonitis arcis facies: excussit habenas Luctificus Pavor, et tempestas aucta timendo. Hinc raptim ruit in muros: vox horrida fertur, Hostis adest; jaciuntque sudēs et inania tela. Ast aliæ, laceris canentes crinibus, alta	560
I.390	Verrunt tecta Deûm, et seris post fata suorum Sollicitant precibus: requiem tenebræque diesque Amisere: jacent portis, ululante dolore, Dispersum vulgus, remeantumque ordine longo Servat turba gradus; pendent ex ore loquentum, Nec lætis sat certa fides, iterumque morantur	565
	Orando; et, vultu interdum, sine voce, precati, Quod rogitant, audire pavent. Hinc fletus, ubi aures Percussæ graviore malo: metus inde, negatum Si scire, et dubius responsi nuntius hæsit.	570
I.391	Jamque ubi conspectu redeuntum visa propinquo Corpora, sollicite læti funduntur, et ipsis Oscula vulneribus figunt, Superosque fatigant. Hic inter trepidos, curæ venerandus, agebat Serranum Marus; atque olim post fata mariti Non egressa domum vitato Marcia cœtu, Et lucem causa natorum passa, ruebat	575
	In luctum similem antiquo: turbata repente Agnoscensque Marum, «Fidei comes inclite magnæ, Hunc certe mihi reddis, ait. Leve vulnus? an alte Usque ad nostra ferus penetravit viscera mucro? Quidquid id est, dum non vinctum Carthago catenis	580
I.392	Abripiat, pœnæque instauret monstra paternæ, Gratum est, o Superi! quoties, heu! nate, petebam, Ne patrias iras, animosque in prælia ferres; Neu te belligeri stimulet in arma parentis Triste decus? Nimium vivacis dura senectæ Supplicia expendi: quæso, jam parcite, si qua Numina pugnavistis nobis.» At cladis acerbæ	585
	Discussa ceu nube, Patres conquerere fessis Jam rebus meditantur opem; atque ad munera belli Certatur, pulsusque timor graviore periclo. Maxima curarum, rectorem ponere castris, Cui Latium et moles rerum quassata recumbat, Spectante occasum patria. Jovis illa ruenti	590
I.393	Ausoniam, atque Italis tempus protendere regnis Cura fuit: nam Tyrrhenos, Pœnumque secundis Albana surgens respexerat arce tumentem, Qui ferre in muros victricia signa parabat. Tum quassans caput, «Haud unquam tibi Jupiter, inquit,	600
	O juvenis, dederit portas transcendere Romæ, Atque inferre pedem. Tyrrhenas sternere valles Cædibus, et ripas fluviorum exire Latino Sanguine fas fuerit: Tarpeium adcedere collem, Murisque adspirare veto.» Quater inde coruscum Contorsit dextra fulmen, quo tota reluxit	605
I.394	Mæonidum tellus, atramque per æthera volvens Abrupto fregit cælo super agmina nubem. Nec Pœnum avertisse satis: dat numine magno Æneadis, gentem gremio deponere tuto Romuleam tandem, Fabioque salutis habenas Credere ductori. Cui postquam tradita belli Jura videt: «Non hunc, inquit, superaverit unquam	610
I.395	Invidia, aut blando popularis gloria fuco, Non astus fallax, non præda, aliusve cupido. Bellandi vetus, ac laudum cladumque quieta Mente capax; par ingenium castrisque togæque.» Sic genitor Divum, recipitque ad sidera gressum. Hic, circumspectis nulli deprensus in armis, Laudatusque Jovi, Fabius, mirabile quantum Gaudebat reducem patriæ adnumerare reversus, Duxerat egrediens quam secum in prælia, pubem.	615
		620

	Nec membris quisquam, natove pepercit amato Acrius; aut vidit socium per bella cruorem Tristior: atque idem, perfusus sanguine victor Hostili, plenis repetebat mœnia castris.	625
I.396	Stirpe genus clarum, cœloque adfinis origo: Nam remeans longis olim Tiryntius oris, Et triplicis monstri famam, et spectacula captas Mira boves hac, qua fulgent nunc mœnia Romæ, Egit ovans. Tunc Arcadius (sic fama) locabat Inter desertos fundata Palatia dumos Paupere sub populo ductor; quum regia virgo, Hospite victa sacro, Fabium de crimine læto Procreat, et magni commiscet seminis ortus Arcas in Herculeos mater ventura nepotes. Ter centum domus hæc Fabios armavit in hostem, Limine progressos uno; pulcherrima quorum Cunctando Fabius superavit facta, ducemque Hannibalem æquando: tantus tunc, Pœne, fuisti!	630 635 640
I.397	Dum se perculsi renovant in bella Latini, Turbatus Jove, et exuta spe mœnia Romæ Pulsandi, colles Umbros atque arva petebat Hannibal, excelso summi qua vertice montis De vexum lateri pendet Tuder, atque ubi latis Projecta in campis nebulas exhalat inertes, Et sedet ingentem pascens Mevania taurum, Dona Jovi: tum Palladios se fundit in agros Picenum dives prædæ; atque, errantibus armis, Quo spolia invitant, transfert populantia signa; Donec pestiferos mitis Campania cursus Tardavit, bellumque sinu indefensa recepit.	645 650
I.408	Hic dum stagnosi spectat templumque domosque Literni ductor, varia splendentia cernit Pictura, belli patribus monumenta prioris Exhausti (nam porticibus signata manebant), Quis inerat longus rerum et spectabilis ordo. Primus bella truci suadebat Regulus ore, Bella neganda, viro si noscere fata daretur!	655
I.409	At princeps Pœnis indicta more parentum Appius adstabat pugna, lauroque revinctus Justum Sarrana ducebat cæde triumphum. Æquoreum juxta decus, et navale tropæum, Rostra gerens, nivea surgebat mole columna: Exuvias Marti donumque Duilius, alto Ante omnes mersa Pœnorum classe, dicabat: Cui, nocturnus honos, funalia clara, sacerque Post epulas tibicen adest; castosque penates Insignis læti repetebat murmure cantus.	660 665
I.400	Cernit et extremos defuncti civis honores: Scipio ductoris celebrabat funera Pœni, Sardoa victor terra. Videt inde ruentem Litoribus Libycis dispersa per agmina pubem; Instabat crista fulgens, et terga premebat Regulus: Autololes, Nomadesque, et Maurus, et Hammon, Et Garamas positis dedebant oppida telis. Lentus arenoso spumabat Bagra da campo Viperea sanie, turmisque minantibus ultro Pugnabat serpens, et cum duce bella gerebat.	670 675
I.401	Nec non projectum puppi, frustra que vocantem Numina, Amyclæum mergebat perfida ponto Rectorem manus, et seras tibi, Regule, pœnas Xanthippus digni pendebat in æquore leti. Addiderant geminas medio consurgere fluctu Ægates; laceræ circum fragmenta videres Classis, et effusos fluitare in gurgite Pœnos. Possessor pelagi, pronaque Lutatius aura Captivas puppes ad litora victor agebat.	680 685
I.402	Hæc inter, cinctus legatorum ordine Hamilcar, Ductoris genitor, cunctarum ab imagine rerum Totius in sese vulgi converterat ora. Sed pacis faciem, et pollutas fœderis aras, Deceptumque Jovem, ac dictantes jura Latinos Cernere erat: strictas trepida cervice secures Horrebat Libys, ac submissis ordine palmis Orantes veniam, jurabant inrita pacta.	690 695

	Hæc Eryce e summo spectabat læta Dione.	
	Quæ postquam infesto percensuit omnia vultu	
	Adridens Pœnus, lenta proclamat ab ira:	
	«Non leviora dabis nostris inscribere tectis	700
	Acta meæ dextræ: captam, Carthago, Saguntum	
	Da spectare, simul ferro flammaque ruentem;	
I.403	Perfodiant patres natorum membra: nec Alpes	
	Exiguus domitas capiet locus; ardua celsis	
	Persultet juga victor equis Garamasque Nomasque.	705
	Addes Ticini spumantes sanguine ripas,	
	Et nostrum Trebiam, et Trasymeni litora Tuscis	
	Clausa cadaveribus: ruat ingens corpore et armis	
	Flaminius: fugiat consul manante cruore	
	Scipio, et ad socios nati cervice vehatur.	710
	Hæc mitte in populos, et adhuc majora dabuntur.	
	Flagrantem effinges facibus, Carthago, Libyssis	
	Romam, et dejectum Tarpeia rupe Tonantem.	
	Interea vos, ut dignum est, ista, ocus ite,	
	O juvenes, quorum dextris mihi tanta geruntur,	715
	In cineres monimenta date, atque involvite	
	flammis.»	

I.404

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

- Q. FABIVS MAXIMVS CUNCTATOR, in quo omnis Romanorum spes sita est, cum novo exercitu, ex civibus sociisque conscripto, ad bellum proficiscitur, quod prudentia cautisque consiliis, quibus solus omnium, quas ducit, copiarum vires æquat, gerere statutum habet cum animo ac deliberatum; [1-19](#).
- At Hannibal, quam primum de creatione novi summique magistratus fama ad ipsum pervenit, Dictatoris genus et res ab ipso gestas a captivis percontatur, ex quibus Cilnius ducem Rom. ejusque gentem amplissimis verbis ornat, et ita indignationem quidem Pœni in se convertit, sed e malis, quibus urgetur, supplicio se emergere frustra cupit; [20-73](#).
- Dum Romæ, votis rite nuncupatis, cives cum conjugibus supplicatum eunt et sacris operantur, Fabius strenue iter facit, disciplinamque militarem ad pristinos mores redigit; [74-95](#).
- Castris deinde jam in conspectu hostium positis, Pœnus, certa victoriæ spe inductus, nullam dimicandi moram facit, et vallatos maledictis ad certamen provocat; [96-122](#).
- Verum ubi quieta omnia apud Romanos, nec castra ullo tumultu mota videt, re infecta in Apuliam transit, variisque dolis constantem Dictatoris animum tentare et circumvenire conatur; [123-145](#).
- Quum ita quoque nihil proficit, omnisque spes in inritum cadit, tacita jam cura animum incensus, quod nunc demum edocti malis Romani parem Hannibali ducem quæsissent, in Campaniam exercitum reducit; [146-158](#).
- Ibi amœnissimam Italiæ partem agrumque Falernum, qui generosissimo vino abundabat, cujus faciendi rationem ipse Bacchus priscis temporibus Falernum, hospitem suum, docuerat, inpune depopulatur; [159-211](#).
- Qua rei indignitate in castris Romanorum seditio movetur, quam Fabius comprimit, habita oratione, qua ostendit, rempublicam, continuis cladibus adflictam, non nisi prudentissima et cauta belli gerendi ratione ab interitu vindicari posse, et rem tempusque ita postulare, ut adversus ferocem tot victoriis hostem nihil temere audeant, nec, nisi certa spes et commoda rei bene gerendæ occasio offeratur, summam rerum universo periculo committant, sed ante omnia suæ salutis atque securitati consulere, conatusque hostiles singulari potius arte, quam temeraria vi impedire studeant; [212-259](#).
- Invidia tamen Dictatoris augetur fraude ac dolo Hannibalis, qui ab uno ejus agro, omnibus circa vastatis, ferrum ignemque abstineri jubet, ut occultæ prodicionis fœderisque clam cum hostibus icti suspicio commoveatur; [260-267](#).
- Sed mox Pœnus suis se artibus peti sentit, agmenque suum repente præter opinionem inter Calliculam montem, Formiana saxa ac Literni stagna inclusum videt, via ad Casilinum obsessa; [268-281](#).
- Quas insidias callide eludit, et noctis principio duces, Magonem, Maraxen et Acherran somno excitat, militibusque tessera significat, quid fieri velit: tum sarmentis ad cornua boum adligatis et incensis, custodibus Romanis rei novitate terror incutitur; Pœnus vero salvus ex faucibus elabitur, saltumque transgressus in agro Allifano castra ponit; [282-376](#).
- Fabius confestim et ubi hostem subsequitur; at non ita multo post, sacrorum causa Romam profecturus, non imperio tantum, sed consilio etiam ac prope precibus agit cum Minucio, ut, ratione potius quam fortuna fretus, bellum administret, et exemplum, quod ad imitandum habeat, sequatur; [377-408](#).
- Absente eo classis Pœnorum ex alto in portus Caietæ et Formiarum, in finibus Campaniæ,

invehitur, quo hostium adventu perterritæ Nereides ad Protea, in antro, prope Capreas, commorantem, confugiunt, ut ab eo de futura Italiæ fortuna cognoscant; 409-434.

Deus marinus, exposita Romanorum origine, a Trojanis, propter iniquum Paridis iudicium et Junonis iram debellatis et terra marique cum duce Ænea jactatis, repetenda, prædicit, urbem eorum æternam fore, bellumque Punicum II, quamvis Cannensis etiam nunc clades inpendeat, a Scipione Africana gloriose confectum iri; 435-493.

Quam fatorum seriem dum vates in antro reserat, Magister equitum, in memor monitorum Fabii, ferociter magis quam consulto rem gerit, et, Hannibale, furoris ipsius alendi causa, fugam aliquoties simulante, jam fama egregiæ victoriæ Romam perfertur; 494-512.

I.406 Hinc populi jussu æquatur ei imperium cum dictatore, qui invicto a civibus hostibusque animo ad castra revertitur et exercitum dividit; 513-522.

Quo facto Minucius, secundis rebus delatoque sibi a populo honore multo animosior ad omne periculum spernendum et quidvis audendum factus, sine mora cum hoste iniquo confligit loco, et subito legiones omnisque adeo respublica in maximo discrimine versantur; 523-535.

Jam cæsis aliis, aliis fugam circumspectantibus, Fabius, conspecta procul turbata acie, militibusque et Q. Fabio, filio, qui irata mente contraria suadebat, ad opem suis ferendam stimulat, repente, velut cælo demissus, legionibus, salutis suæ jam desperantibus, succurrit, et hostibus, quorum magnam stragem ipse ejusque exemplo incitati Syllæ, Crassi, Metellus, Furnius, Torquatus, Brutus, Cato et Q. Fabius edunt, victoriam, civibus vero confessionem erroris extorquet; 536-729.

Minucius, in merito hoc beneficio victus et nunc demum sentiens, quanto satius sit, prudentia et cunctatione, quam temeritate, bellum tali tempore administrare, castra cum Dictatore jungit, et, aris in ipsius honorem exstructis vinoque ac dapibus Fabio, tanquam Deo, libatis, PATREM eum salutatur; quod exemplum milites sequuntur; 730-750.

INTEREA trepidis Fabius spes unica rebus:

Ille quidem socios atque ægram vulnere præceps

Ausoniam armabat, viridique ad dura laborum

Bellator senio jam castra movebat in hostem.

I.407 Sed mens humana major, nec tela, nec enses, 5

Nec fortes spectabat equos: tot millia contra

Pœnorum invictumque ducem, tot in agmina solus

Ibat, et in sese cuncta arma virosque gerebat.

Ac ni sacra seni vis inpressumque fuisset,

Sistere Fortunam cunctando adversa foventem,

Ultima Dardanii transisset nominis ætas.

Ille modum Superis in Punica castra favoris

Addidit, et Libyæ finem inter prospera bella

Vincendi statuit: tumefactum cladibus ille

Hesperiiis lento Pœnum moderamine lusit.

Summe ducum, qui regna iterum labentia Trojæ

I.408 Et fluxas Latii res, majorumque labores, 10

Qui Carmentis opes et sceptrum Evandria servas,

Surge, age, et merito sacrum caput insere cælo.

At Libyæ ductor, postquam nova nomina lecto

Dictatore vigent, raptim mutata Latinis

Imperia haud frustra reputans, cognoscere avebat,

Quæ fortuna viro, quodnam decus; ultima fessis

Ancora cur Fabius, quem post tot Roma procellas

Hannibali putet esse parem: fervore carentes

I.409 Angebant anni, fraudique inaperta senectus. 25

Ocius ad citum captivo ex agmine poscit

Progeniem ritusque ducis dextræque labores.

Cilnius, Arretii Tyrrenis ortus in oris,

Clarum nomen erat; sed læva adduxerat hora

Ticini juvenem ripis, fususque ruentis

Vulnere equi, Libycis præbebat colla catenis.

Hic ardens extrema malis, et rumpere vitam:

«Non cum Flaminio tibi res, nec fervida Gracchi

In manibus consulta, inquit. Tirynthia gens est;

Quam si Fata tuis genuissent, Hannibal, oris,

I.410 Terrarum imperium Carthaginis arce videres. 35

Non ego te longa serie per singula ducam:

Hoc sat erit; nosces Fabios certamine ab uno.

Veientum populi violata pace negabant

Adceptare jugum, ac vicino Marte furebat

Ad portas bellum, consulque ciebat ad arma.

Delectus vetiti; privataque castra Penates

Herculei inplevere: domo (mirabile) ab una

Patricius junctis exercitus ibat in armis.

Ter centum exsiluere duces: quocumque liberet,

Uno non pavidus rexisses bella magistro.

Sed, dirum egressis omen, scelerata minaci

I.411 Stridentis sonitu tremuerunt limina portæ, 45

	Maximaque Herculei mugivit numinis ara.	50
	Invasere hostem; numerarique aspera virtus Haud est passa viros, et plures milite cædes. Sæpe globo densi, sæpe et per devia passim Dispersi subiere, vicis meritique labore	
	Æquato: nulli quisquam virtute secundus, Ducere ter centum Tarpeia ad templa triumphos. Spes heu! fallaces oblitaque corda caducum Mortali quodcumque datur! grex ille virorum, Qui Fabia gente incolumi deforme putabat	55
	Publica bella geri, pariter cecidere Deorum Invidia, subitis circumvenientibus armis.	60
I.412	Nec tamen occisos est cur lætere: supersunt, Quod tibi sit Libyæque satis: certaverit unus Ter centum dextris; tam vivida membra, laborque Providus, et cauta sollertia tecta quiete.	65
	Nec vero, calidi, nunc tu, cui sanguinis ætas, Foderis in pugna velocius ilia planta Bellatoris equi, frenisque momorderis ora.» Quem cernens avidum leti post talia Pœnus, «Nequidquam nostras, demens, ait, elicis iras, Et captiva paras moriendo evadere vincla. Vivendum est: arta serventur colla catena.» Hæc juvenis, Divisque tumens ausisque secundis.	70
	At Patres Latiasque nurus raptabat ad aras Cura Deum: mæsto subfusæ lumina vultu	75
I.413	Femineus matres graditur chorus; ordine longo Junoni pallam conceptaque vota dicabant. «Huc ades, o regina Deum, gens casta precamur; Et ferimus, digno quæcumque est nomine, turba Ausonidum, pulchrumque, et acu subtemine fulvo Quod nostræ nevere manus, venerabile donum. Ac dum decrescit matrum metus, hoc tibi, Diva, Interea velamen erit: si pellere nostris Marmaricam terris nubem dabis, omnis in auro Pressa tibi varia fulgebit gemma corona.»	80
	Nec non et proprio venerantur Pallada dono, Phœbumque, armigerumque Deum, primamque Dionen.	85
I.414	Tanta adeo, quum res trepidæ, reverentia Divum Nascitur! at raræ fumant felicibus aræ. Dum Roma antiquos templis indicit honores, Jam Fabius, tacito procedens agmine, et arte Bellandi, lento similis, præcluserat omnes Fortunæque hostique vias: discedere signis Haud licitum; summumque decus, quo tollis ad astra Imperii, Romane, caput, parere docebat.	90
	Verum ubi prima satis conspecta in montibus altis Signa procul, fulsitque novis exercitus armis, Adrectæ spes Sidoniæ, fervetque secundis Fortunæ juvenis: vincendi sola videtur,	95
I.415	Quod nondum steterint acies, mora. «Pergite, clamat: Ite citi, ruite ad portas, propellite vallum Pectoribus: quantum campi distamus, ad umbras Tantum hosti superest. Resides ad bella vocantur, Quis pudeat certare, senes: quodcumque videtis, Hoc reliquum est, primo damnatum, ut inutile, bello. En, ubi nunc Gracchi, atque ubi nunc sunt fulmina gentis Scipiadæ? pulsi Ausonia, non ante paventem Dimisere fugam, quam terror ad ultima mundi Oceanumque tulit: profugus nunc errat uterque, Nomina nostra tremens, et ripas servat Iberi.	100
	Est etiam, cur Flaminio mihi gloria cæso Creverit; et titulis libeat cur figere nostris Crudum Marte viri nomen. Quot demere noster Huic annos Fabio gladius valet! et tamen audet. Audeat! haud ultra faxo spectetur in armis.»	105
I.416	Talia vociferans volucris rapit agmina cursu, Ac, prævectus equo, nunc dextra provocat hostem, Nunc voce increpitat; missa nunc eminus hasta Fertur ovans, pugnæque agitat simulacra futuræ. Ut Thetidis proles Phrygiis Vulcania campis Arma tulit, clipeo amplexus terramque, polumque,	110
		115
		120

	Maternumque fretum, totumque in imagine mundum.	
	Cassarum sedet irarum spectator, et alti Celsus colle jugi domat exsultantia corda, Infractasque minas dilato Marte fatigat Sollers cunctandi Fabius: ceu nocte sub atra Munitis pastor stabulis per ovilia clusum Inpavidus somni servat pecus; effera sævit, Atque inpasta truces ululatus turba luporum Exercet, morsuque quatit restantia claustra.	125
I.417	Inritus incepti movet inde, atque Apula tardo Arva Libys passu legit, ac nunc valle residit Conditus occulta, si præcipitare sequentem, Atque inopinata detur circumdare fraude; Nunc nocturna parat cæcæ celantibus umbris Furta viæ, retroque abitum fictosque timores Adsimulat; nunc castra citus deserta relicta Ostentat præda, atque invitat prodigus hostem. Qualis Mæonia passim Mæandrus in ora, Quum sibi gurgitibus flexis revolutus oberrat. Nulla vacant incepta dolis: simul omnia versat, Miscetque exacuens varia ad conamina mentem. Sicut aquæ splendor, radiatus lampade solis, Dissultat per tecta, vaga sub imagine vibrans Luminis, et tremula laquearia verberat umbra.	130
I.418	Jamque dolore furens ita secum inmurmurat iræ: «Obvia si primus nobis hic tela tulisset, Nullane nunc Trebiæ et Trasymeni nomina? nulli Lugerent Itali? nunquam Phaethontius amnis Sanguinea pontum turbasset decolor unda? Inventum, dum se cohibet, terimurque sedendo, Vincendi genus; et quoties, velut obvius iret, Discinxit ratione dolos, fraudesque resolvit!» Hæc secum, mediam somni quum buccina noctem Divideret; jamque, excubias sortitus iniquas,	135
I.419	Tertius abrupta vigil iret ad arma quiete. Vertit iter, Daunique retro tellure relicta, Campanas remeat notus populator in oras. Hic vero, intravit postquam uberis arva Falerni, (Dives ea, et nunquam tellus mentita colono) Addunt frugiferis inimica incendia ramis.	140
I.420	Haud fas, Bacche, tuos tacitum tramittere honores, Quanquam magna incepta vocant: memorabere, sacri	145
I.421	Largitor laticis, gravidæ cui nectare vites Nulli dant prælis nomen præferre Falernis. Massica sulcabat meliore Falernus in ævo Ensibus ignotis senior juga: pampinus umbras Nondum uva virides nudo texebat in arvo; Pocula nec norant succis mulcere Lyæi, Fonte sitim et pura soliti defendere lymphæ. Adtulit hospitio, pergentem ad litora Calpes Extremumque diem, pes dexter et hora Lyæum; Nec pigitum parvosque lares humilisque subire Limina cælicolam tecti: cepere volentem Fumosi postes, et ritu pauperis ævi Ante focos mensæ: lætus nec senserat hospes Advenisse Deum; sed enim de more parentum Grato cursabat studio, instabatque senectæ, Donec opes festas puris nunc poma canistris Composuit, nunc inriguis citus extulit hortis Rorantes humore dapes: tum lacte favisque Distinxit dulces epulas, nulloque cruore Polluta castus mensa cerealia dona Adtulit, ac primum Vestæ decerpsit honorem Undique, et in mediam jecit libamina flammam.	150
I.422	Deesse tuos latices, hac sedulitate senili Captus, Iacche, vetas: subito (mirabile dictu) Fagina pampineo spumarunt pocula succo, Pauperis hospitii pretium; vilisque rubenti Fluxit mulctra mero, et quercu in cratera cavata Dulcis odoratis humor sudavit ab uvis. «En cape, Bacchus ait, nondum tibi nota, sed olim Viticolæ nomen pervulgatura Falerni,	155
I.423		160
		165
		170
		175
		180
		185
		190

	Munera»: et haud ultra latuit Deus: inde nitentem Lumine purpureo frontem cinxere corymbi,	195
I.424	Et fusæ per colla comæ, dextraque pependit Cantharus, ac vitis, thyrsos delapsa virenti, Festas Nysæo redimivit palmite mensas. Nec facilis læto certasse, Falerne, sapor, Postquam iterata tibi sunt pocula, jam pede risum,	200
	Jam lingua titubante moves, patrique Lyæo Tempora quassatus grates et præmia digna Vix intellectis conaris reddere verbis, Donec composuit luctantia lumina Somnus, Somnus, Bacche, tibi comes additus. Hic ubi primo	205
I.425	Ungula dispersit rores Phaethontia Phœbo, Uviferis late florebat Massicus arvis, Miratus nemora, et lucentes sole racemos. Id monti decus, atque ex illo tempore dives Tmolus, et ambrosiis Ariusia pocula succis, Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis.	210
	Hæc tum vasta dabat, terrisque infestus agebat Hannibal, et sicci stimulabant sanguinis enses, Ludificante ducem Fabio: jamque improba castris Ausoniis vota, et pugnandi prava libido	215
	Gliscebat; proni decurrere monte parabant. Da famæ, da, Musa, virum, cui vincere bina Concessum castra, et geminos domitare furores. «Fervida si nobis corda, abruptumque putassent Ingenium Patres, et si clamoribus, inquit,	220
I.426	Turbari facilem mentem; non ultima rerum, Et deplorati mandassent Martis habenas. Stat pensata diu belli sententia; vincam Servare invites, urgentesque ultima fata. Nulli per Fabium e vobis cecidisse licebit.	225
	Si lucis piget, et supremis esse cupido est Nominis Ausonii, tædetque in tempore tali Nullum clade nova, claræque fragore ruinæ Insignem fecisse locum; revocandus ab atris Flaminius vobis est sedibus: ille ruendi	230
	Jam dudum properans signum auspiciumque dedisset.	
I.427	«An nondum præceps vicinaque fata videtis? Una, ut debellet, satis est victoria Pœno. State, viri, et sentite ducem: quum optabile tempus Deposcet dextras, tunc ista ferocia dicta	235
	Æquentur factis. Non est, mihi credite, non est Arduus in pugnas ferri labor: una reclusis Omnes jam portis in campum effuderit hora. Magnum illud solisque datum, quos mitis euntes Jupiter adspexit, magnum est, ex hoste reverti.	240
	Fortunæ Libys incumbit, flatuque secundo Fidit agens puppim: dum desinat aura, sinusque Destituat tumidos subducto flamine ventus, In rem cunctari fuerit. Non ulla perenni Amplexu Fortuna fovet: jam copia quanto	245
I.428	Artior est nullo Tyriis certamine! quantum Detritum est famæ! quin inter cetera nostra Haud laude abfuerit, modo qui.... Sed parcere dictis Sit melius. Jam vos acies et prælia et hostem Poscitis? o maneat, Superi, fiducia talis!	250
	Interea, exclusa majoris sorte pericli, Me solum, quæso, toti me opponite bello.» His dictis fractus furor, et rabida arma quierunt. Ut, quum turbatis placidum caput extulit undis Neptunus, totumque videt, totique videtur	255
	Regnator ponto, sævi fera murmura venti Dimittunt, nullasque movent in frontibus alas; Tum, sensim infusa tranquilla per æquora pace, Languentes tacito lucent in litore fluctus.	260
I.429	Sensit cura sagax Pœni, fraudisque veneno Adgreditur mentes. Pauca atque hæc ruris aviti Jugera, nec multis Fabius vertebat aratris; Massicus uviferis addebat nomina glebis. Hinc pestem placitum moliri, et spargere causas In castra ambiguas: ferro flammisque pepercit, Suspectamque loco pacem dedit arte maligna, Ceum clandestino traheretur fœdere bellum.	265

	Intellectus erat Fabio, Tyriosque videbat Dictator sævire dolos: at non vacat ægre Invidiam gladios inter lituosque timere,	270
I.430	Et dubia morsus famæ depellere pugna; Donec reptantem, et nequidquam sæpe trahendo Huc illuc castra, ac scrutantem prælia Pœnum, Qua nemorosa juga, et scopulosi vertice colles Exsurgunt, clausit sparsa ad divortia turma.	275
	Hinc Læstrygoniæ saxoso monte premebant A tergo rupes; undosis squalida terris Hinc Literna palus: nec ferri aut militis usum Poscebat regio; septos sed fraude locorum Arta fames, pœnas miseræ exactura Sagunti, Urgebat, finisque aderat Carthaginis armis.	280
	Cuncta per et terras et lati stagna profundi Condiderat somnus, positoque labore dierum, Pacem nocte datam mortalibus orbis agebat. At non Sidonium curis flagrantia corda	285
I.431	Ductorem, vigilesque metus haurire sinebant Dona soporiferæ noctis: nam membra cubili Erigit, et fulvi circumdat pelle leonis, Qua super instratos projectus gramine campi Presserat ante toros: tunc ad tentoria fratris	290
	Fert gressus vicina citos; nec degener ille Belligeri ritus, taurino membra jacebat Effultus tergo, et mulcebat tristia somno. Haud procul hasta viri terræ defixa propinquæ, Et dira e summa pendeat cuspide cassis:	295
	At clipeus circa, loricaque, et ensis, et arcus, Et telum Baliare simul tellure quiescunt. Juxta lecta manus, juvenes in Marte probati; Et sonipes strato carpebat gramina dorso.	300
	Ut pepulere levem intrantis vestigia somnum, «Heus! inquit (pariterque manus ad tela ferebat), Quæ te cura vigil fessum, germane, fatigat?» Ac jam constiterat, sociosque in cespite fusos Incussa revocat castrorum ad munera planta,	305
I.432	Quum Libyæ ductor: «Fabius me noctibus ægris, In curas Fabius nos excitat; illa senectus, Heu! fatis quæ sola meis currentibus obstat. Cernis ut armata circumfundare corona, Et vallet clausos conlectus miles in orbe.	310
	Verum, age, nunc quoniam res artæ, percipe porro, Quæ meditata mihi. Latos conrepta per agros Armenta adsueto belli de more sequuntur. Cornibus arentes edicam innectere ramos, Sarmentique leves fronti religare maniplos;	315
	Admotus quum fervorem disperserit ignis, Ut passim exsultent stimulantem dolore juveni, Et vaga per colles cervice incendia jactent. Tum terrore novo trepidus laxabit iniquas Custos excubias, majoraque nocte timebit.	320
I.433	Si cordi consulta (moras extrema recusant), Adcingamur, ait.» Gemino tentoria gressu Inde petunt: ingens clipeo cervice reposta Inter equos, interque viros, interque jacebat Capta manu spolia et rorantia cæde Maraxes, Ac dirum, in somno ceu bella capesseret, amens	325
	Clamorem tum forte dabat, dextraque tremente Arma toro et notum quærebat fervidus ense. Huic Mago, inversa quatiens ut dispulit hasta Bellantem somnum: «Tenebris, fortissime ductor, Iras compesce, atque in lucem prælia differ.	330
	Ad fraudem occultamque fugam tutosque receptus Nunc nocte utendum est: arentes nectere frondes Cornibus, et latis adensa immittere silvis Armenta, obpositi reserent quo claustra manipuli, Germanus parat, atque obsessa evellere castra.	335
	Emergamus, et hic Fabio persuadeat astus, Non certare dolis.» Nihil hinc cunctante, sed acris Incepti læto juvene, ad tentoria Acherræ Festinant, cui parca quies, minimumque soporis, Nec notum somno noctes æquare: feroci	340
	Pervigil inservibat equo, fessumque levabat Tractando, et frenis ora exagitata fovebat.	

I.434	At socii renovant tela, arentemque cruorem Ferro detergent, et dant mucronibus iras.	
	Quid fortuna loci poscat, quid tempus, et ipsi Quænam agitent, pandunt, et cœptis ire ministrum Haud segnem hortantur: discurrit tessera castris, Intentique docent, quæ sint properanda, monentque Quisque suos: instat trepidis, stimulatque ruentes	345
	Navus abire timor, dum cæca silentia, dumque Majores umbræ: rapida jam subdita peste Virgulta, atque altis surgunt e cornibus ignes.	350
	Hic vero ut, gliscente malo et quassantibus ægra Armentis capita, adjutæ pinguescere flammæ	
I.435	Cœpere, et vincens fumos erumpere vertex: Per colles dumosque, (lues agit atra) per altos Saxosi scopulos montis lymphata feruntur Corpora anhela boum, atque obsessis naribus igni Luctantur frustra rabidi mugire juveni.	355
	Per juga, per valles errat Vulcania pestis, Nusquam stante malo, vicinaque litora fulgent: Quam multa, adfixus cælo sub nocte serena, Fluctibus e mediis sulcator navita ponti Astra videt; quam multa videt, fervoribus atris	360
	Quum Calabros urunt ad pinguia pabula saltus, Vertice Gargani residens incendia pastor.	365
I.436	At facie subita volitantum montibus altis Flammarum, quîs tunc cecidit custodia sorti, Horrere, atque ipsos nullo spargente vagari Credere, et indomitos pasci sub collibus ignes. Cælone exciderint, et magna fulmina dextra Torserit Omnipotens, an cæcis rupta cavernis Fuderit egestas adcenso sulfure flammæ Infelix tellus, media in formidine quærunt.	370
	Jamque abeunt; faucesque viæ citus occupat armis Pœnus, et in patulos exsultans emicat agros. Huc tamen usque vigil processerat arte regendi Dictator, Trebiam et Tusci post stagna profundi, Esset ut Hannibali Fabium Romanaque tela Evasisse satis: quin et vestigia pulsi	375
	Et gressus premeret castris, nisi sacra vocarent Ad patrios veneranda Deos: tum, versus ad Urbem, Adloquitur juvenem, cui mos tramittere signa Et belli summam primasque jubebat habenas, Atque his præformat dictis, fingitque monendo:	380
I.437	«Si factis nondum, Minuci, te cauta probare Erudiit Fortuna meis; nec ducere verba Ad verum decus, ac pravis arcere valebunt. Vidisti clausum Hannibalem: nil miles et alæ Juvare, aut densis legio conferta manipulis. Testor te, solus clausi; nec deinde morabor. Dis sine me libare dapem et solennia ferre: Hunc iterum atque iterum vinctum vel montibus altis,	385
	Amnibus aut rapidis (modo pugna absistite) tradam. Interea (crede experto, non fallimus) ægris Nil movisse salus rebus: sit gloria multis, Et placeat, quippe egregium, prosternere ferro Hostem; sed Fabio sit vos servasse triumphus. Plena tibi castra atque intactus vulnere miles Creditur: hos nobis (erit hæc tibi gloria) redde.	390
I.438	Jam cernes Libycum hunc vallo adsultare leonem, Jam prædas obferre tibi, jam vertere terga, Respectantem adeo, atque iras cum fraude coquentem. Claude, oro, castra, et cunctas spes eripe pugnæ. Hæc monuisse satis: sed si compescere corda Non datur oranti, magno te jure pioque Dictator capere arma veto.» Sic castra relinquens Vallarat monitis, ac se referebat ad Urbem.	395
	Ecce autem flatu classis Phœnissa secundo Litora Caietæ, Læstrygoniosque recessus Sulcabat rostris, portusque intrarat apertos, Ac totus multo spumabat remige pontus; Quum trepidæ fremitu vitreis e sedibus antri Æquoreæ pelago simul emersere sorores, Ac possessa vident infestis litora proris.	400
I.439		405
		410
		415

I.440	<p>Tum magno percussa metu Nereia turba, Adtonitæ propere refluunt ad limina nota, Teleboum medio surgunt qua regna profundo, Pumiceæque procul sedes: inmanis in antro Conditur abrupto Proteus, ac spumea late Cautibus objectis rejectat cærula vates.</p> <p style="padding-left: 2em;">Is postquam (sat gnarus enim rerumque metusque)</p> <p>Per varias lusit formas, et terruit atri Serpentis squamis, horrendaque sibila torsit, Aut fremuit torvo mutatus membra leone,</p>	420
	<p>«Dicite, ait, quæ causa viæ? quisve ora repente Pervasit pallor? cur scire futura libido?»</p> <p style="padding-left: 2em;">Ad quæ Cymodoce, Nympharum maxima natu Italidum: «Nosti nostros, præsaage, timores. Quid Tyriæ classes ereptaque litora nobis Portendunt? num migrantur Rhœteia regna</p>	425
I.441	<p>In Libyam Superis? aut hos Sarranus habebit Navita jam portus? patria num sede fugatæ Atlantem et Calpen extrema habitabimus antra?»</p> <p style="padding-left: 2em;">Tum sic involvens repetita exordia retro Incipit ambiguus vates, reseratque futura:</p>	430
I.442	<p>«Laomedonteus Phrygia quum sedit in Ida Pastor, et, errantes dumosa per avia tauros Arguta revocans ad roscida pascua canna, Audivit sacræ lentus certamina formæ:</p>	435
	<p>Tum matris currus niveos agitabat olores, Tempora sollicitus litis servasse, Cupido. Parvulus ex humero corytos, et aureus arcus Fulgebat, nutuque vetans trepidare parentem, Monstrabat gravidam telis se ferre pharentram.</p>	440
I.443	<p>Ast alius nivea comebat fronte capillos, Purpureos alius vestis religabat amictus, Quum sic suspirans roseo Venus ore decoros Adloquitur natos: «Testis certissima vestræ</p>	445
	<p>«Ecce dies pietatis adest: quis credere salvis «Hoc ausit vobis? de forma atque ore (quid ultra «Jam superest rerum?) certat Venus: omnia parvis «Si mea tela dedi blando medicata veneno,</p>	450
I.444	<p>«Si vester, cælo ac terris qui fœdera sancit, «Stat supplex, quum vultis, avus; victoria nostra «Cypron Idumæas referat de Pallade palmas, «De Junone Paphos centum mihi fumet in aris.»</p>	455
	<p>«Dumque hic aligeris instat Cytherea, sonabat Omne nemus gradiente Dea; jam bellica virgo, Ægide deposita, atque adsuetum casside crinem</p>	460
I.445	<p>Involvi tum comta tamen, pacemque serenis Condiscens oculis, ibat, lucoque ferebat Prædicto sacræ vestigia concita plantæ. Parte alia intrabat jussis Saturnia silvis, Judicium Phrygis et fastus pastoris et Iden</p>	465
	<p>Post fratris latura toros: postrema nitenti Adfulsit vultu ridens Venus: omnia circa Et nemora et penitus frondosis rupibus antra Spirantem sacro traxerunt vertice odorem.</p>	470
I.446	<p>Nec iudex sedisse valet, fessique nitoris Luce cadunt oculi, ac metuit dubitasse videri. «Sed victæ fera bella Deæ vexere per æquor, Atque excisa suo pariter cum iudice Troja.</p>	475
	<p>Tum pius Æneas, terris jactatus et undis, Dardanos Itala posuit tellure Penates. Dum cete ponto innabunt, dum sidera cælo Lucebunt, dum sol Indo se litore tollet, Hic regna, et nullæ regnis per secula metæ.</p>	480
I.447	<p>At vos, o natæ, currit dum immobile filum, Hadriaci fugite infaustas Sasonis arenas. Sanguineis tumidus ponto miscebitur undis Aufidus, et rubros inpellet in æquora fluctus; Damnatoque Deûm quondam per carmina campo Ætolæ rursus Teucris pugnabitis umbræ.</p>	485
	<p>Punica Romuleos quatient mox spicula muros, Multaque Hasdrubalis fulgebit strage Metaurus. Hinc ille, e furto genitus, patrique piabit Idem ultor patrisque necem: tum litus Elissæ Inplebit flammis, avelletque Itala Pœnum</p>	

	Viscera torrentem, et propriis superabit in oris.	490
I.448	Huic Carthago armis, huic Africa nomine cedet. Hic dabit ex sese, qui tertia bella fatiget, Et cinerem Libyæ ferat in Capitolia victor.»	
	Quæ dum arcana Deûm vates evolvit in antro, Jam monita et Fabium bellicque equitumque magister	495
	Exuerat mentem, ac præceps tendebat in hostem. Pascere nec Pœnus pravum ac nutrire furorem Deerat, et, ut parvo majora ad prælia damno Eliceret, dabat interdum simulantia terga.	
	Non aliter, quam qui sparsa per stagna profundi Evocat e liquidis piscem penetralibus esca,	500
	Quumque levem summa vidit jam nare sub unda, Ducit sinuato captivum ad litora lino.	
I.449	Fama furit, versos hostes, Pœnumque salutem Invenisse fuga: liceat si vincere, finem	505
	Promitti cladum: sed enim dititione carere Virtutem, et pœnas vincentibus esse repostas; Clausurum jam castra ducem, rursusque referri Vaginæ jussurum enses, reddatur in armis	
	Ut ratio, et purget miles, cur vicerit hostem.	510
	Hæc vulgus: nec non Patrum Saturnia mentes Invidiæ stimulo fodit et popularibus auris. Tunc indigna fide censent optandaque Pœno, Quæ mox haud parvo luerent damnata periclo.	
	Dividitur miles; Fabioque equitumque magistro	515
	Imperia æquantur penitus: cernebat, et expers Irarum senior, magnas ne penderet alti Erroris pœnas patria inconsulta, timebat. Ac tum, multa putans secum, ut remeavit ab Urbe, Partitus socias vires, vicina propinquis	520
I.450	Signa jugis locat, et specula sublimis ab alta Non Romana minus servat, quam Punica castra. Nec mora: disjecto Minuci vecordia vallo, Perdendi simul et pereundi ardebat amore.	
	Quem postquam rapidum vidit procedere castris	525
	Hinc Libys, hinc Fabius, simul adcondere sagaces In subitum curas: propere capere arma manipulis Edicit, vallique tenet munimine turmas Ausonius: torquet totas in prælia vires Pœnorum ductor, propellitque agmina voce:	530
	«Dum dictator abest, rape, miles, tempora pugnæ. Non sperata diu plano certamina campo Obfert ecce Deus: quoniam data copia, longum Detergete situm ferro, multoque cruore Exsatiare, viri, plenos rubiginis enses.»	535
	Atque ea Cunctator pensabat ab aggere valli, Perlustrans campos oculis, tantoque periclo	
I.451	Discere, quinam esset Fabius, te, Roma, dolebat. Cui natus, juncta arma ferens, «Dabit improbus, inquit,	
	Quas dignum, pœnas; qui per suffragia cæca Invasit nostros hæc ad discrimina fasces. Insanæ spectate tribus! pro lubrica rostra, Et vanis fora læta viris! nunc munera Martis Æquent imperio, et solem concedere nocti Sciscant inbelles! magna mercede piabunt Erroris rabiem, et nostrum violasse parentem.»	540
	Tum senior, quatiens hastam, lacrimisque coortis: «Sanguine Pœnorum, juvenis, tam tristia dicta Sunt abolenda tibi: patiarne ante ora manusque Civem deleri nostras? aut vincere Pœnum, Me spectante, sinam? nos æquavisse minori,	550
I.452	Solvetur culpa, si sunt mihi talia corda. Jamque hoc (ne dubites) longævi, nate, parentis Adcipe, et æterno fixum sub pectore serva: Succensere nefas patriæ, nec fœdior ulla Culpa sub extremas fertur mortalibus umbras. Sic docuere senes. Quantus qualisque fuisti, Quum pulsus lare et extorris Capitolia curru Intrares exsul! tibi corpora cæsa, Camille, Damnata quot sunt dextra! pacata fuissent	555
	Ni consulta viro, mensque inpenetrabilis iræ, Mutassentque solum sceptris Æneia regna, Nullaque nunc stares terrarum vertice, Roma.	560

I.453	Pone iras, o nate, meas: socia arma feramus. Adceleremus opem.» Jamque intermixta sonabant Classica, procursusque viros conliserat acer. Primus claustra manu portæ dictator et altos Disjecit postes, rupitque in prælia cursum. Non graviore movent venti certamina mole, Odrysius Boreas, et Syrtim tollere pollens Africus: obnixa quum bella furentia torquent, Distraxere fretum, ac diversa ad litora volvunt Æquor quisque suum; sequitur stridente procella Nunc huc, nunc illuc, raptum mare, et intonat undis.	565
I.454	Haud prorsus daret ullus honos, tellusque subacta Phœnicum, et Carthago ruens, injuria quantum Orta ex invidia decoris tulit: omnia namque Dura simul devicta viro, metus, Hannibal, iræ, Invidia, atque una Fama et Fortuna subactæ. Pœnus ab excelso rapidos decurrere vallo Ut vidit, tremuere iræ, ceciditque repente Cum gemitu spes haud dubiæ præsumpta ruinæ: Quippe aciem denso circumvallaverat orbe, Hausurus clausos coniectis undique telis. Atque hic Dardanius pravo certamine ductor Jam Styga et æternas intrarat mente tenebras. Nam Fabium auxiliumque viri sperare pudebat; Quum senior, gemino complexus prælia cornu, Ulteriore ligat Pœnorum terga corona, Et modo claudentes aciem, nunc extima cingens, Clausos ipse tenet: majorem surgere in arma, Majoremque dedit cerni Tiryntius: altæ Scintillant cristæ, et (mirum) velocibus ingens Per subitum membris venit vigor: ingerit hastas, Aversumque premit telorum nubibus hostem. Qualis post juvenem, nondum subeunte senecta, Rector erat Pylius bellis ætate secunda. Inde ruens, Thurin, et Buten, et Narin, et Arsen Dat leto, fisumque manus conferre Mahalcen, Cui decus insigne, et quæsitum cuspide nomen. Tum Garadam, largumque comæ prosternit Adherben, Et geminas acies superantem vertice Thulim, Qui summas alto prensabat in aggere pinnas. Eminus hos: gladio Sapharum, gladioque Monæsum, Et Morinum pugnas æris stridore cientem, Dexteriore gena sedit cui letifer ictus, Perque tubam fixæ decurrens vulnere malæ, Extremo fluxit propulsus murmure sanguis. Proximus huic jaculo Nasamonius occidit Idmon. Namque super tepido lapsantem sanguine, et ægra Lubrica nitentem nequidquam evadere planta, Inpacto prosternit equo, trepideque levantem Membra adflicta solo, pressa violentius hasta, Inplicuit terræ, telumque in cæde reliquit. Hæret humi cornus motu tremefacta jacentis, Et campis servat mandatum adfixa cadaver. Nec non exemplo laudis furiata juvenus, Syllæque, Crassique simul, junctusque Metello Furnius, ac melior dextræ Torquatus, inibant Prælia, et unanimi vel morte emisse volebant Spectari Fabio: miser hinc vestigia retro Dum rapit, et molem subducto corpore vitat Intorti Bibulus saxi, atque in terga refertur; Strage super lapsus socium, qua fibula morsus Loricæ crebro laxata resolverat ictu, Adcepit lateri, penitusque in viscera adegit, Exstabat fixo quod forte cadavere, ferrum. Heu sortem necis! evasit Garamantica tela Marmaridumque manus, ut inertis cuspide fusus Occideret, telo non in sua vulnera misso. Volvitur exanimis, turpatque decora juvena Ora novus pallor; membris dimissa solutis Arma fluunt, erratque niger per lumina somnus. Venerat ad bellum Tyria Sidone, nepotum Excitus prece, et auxilio socia arma ferebat, Eoa tumidus pharetrati militis ala, Gens Cadmi, Cleadas; fulva cui plurima passim	570 575 580 585 590 595 600 605
I.455		
I.456		
I.457		
		610 615 620 625 630 635

	Casside, et aurato fulgebat gemma monili. Qualis ubi Oceani renovatus Lucifer unda Laudatur Veneri, et certat majoribus astris.	640
I.458	Ostro ipse, ac sonipes ostro; totumque per agmen Purpura Agenoreis saturata micabat ahenis. Hic, avidum pugnæ, et tam clarum excindere nomen	
	Brutum exoptantem, varie nunc lævus in orbem, Nunc dexter levibus flexo per devia gyris Ludificatus equo, volucrem post terga sagittam	645
I.459	Fundit, Achæmenio detrectans prælia ritu. Nec damnata manus, medio sed (flebile) mento Armigeri Cascæ penetrabilis hæsit arundo, Obliquumque secans subrecta cuspide vulnus	650
	Uventi ferrum admovit tepefacta palato. At Brutus, diro casu turbatus amici, Ausum multa virum, et spargentem in vulnera sævos Fraude fugæ calamos, jam nullis cursibus instat	655
	Prendere cornipedis, sed totam pectoris iram Mandat atrox hastæ, telumque volatile nodo Excutit, ac summum, qua laxa monilia crebro Nudabant versu, tramittit cuspide pectus.	660
	Labitur intento cornu transfossus, et una Arcum læva cadens, dimisit dextra sagittam. At non tam tristi sortitus prælia Marte Phœbei Soractis honor Carmelus agebat:	660
I.460	Sanguine quippe suo jam Bagrada tinxerat ensem, Dux rectorque Nubæ populi; jam fusus eidem Zeusis, Amyclæi stirps inpacata Phalanti, Quem tulerat mater claro Phœnissa Laconi.	665
	Talia dum metuit, nec pugnæ firus in hoste Tam rapido, nec deinde fugæ, suadente pavore, Per dumos miser in vicina cacumina quercus Repererat, atque alta sese occultabat in umbra	670
	Hampsicus, insistens tremulis sub pondere ramis. Hunc longa, multa orantem, Carmelus, et altos Mutantem saltu ramos, transverberat hasta; Ut, qui viscatos populatur arundine lucos,	675
I.461	Dum nemoris celsi procerâ cacumina sensim Substructa certat tacitus contingere meta, Sublimem calamo sequitur crescente volucrem. Effudit vitam, atque alte manante cruore Membra pependerunt curvato exsanguia ramo.	680
	Jamque in palantes ac versos terga feroces Pugnabant Itali, subitus quum mole pavenda Terrificis Maurus prorumpit Tunger in armis. Nigra viro membra, et furvi juga celsa trahebant Cornipedes, totusque novæ formidinis arte	685
	Concolor æquabat liventia currus equorum Terga, nec erectis similes inponere cristis Cessarat pennas, aterque tegebat amictus. Ceum quondam æternæ regnator noctis, ad imos Quum fugeret thalamos, Hennæa virgine rapta, Egit nigrantem Stygia caligine currum.	690
I.462	At Cato, tum prima sparsus lanugine malas, Quod peperere decus Circæo Tuscula dorso Mœnia, Laertæ quondam regnata nepoti, Quamquam tardatos turbata fronte Latinos Conlegisse gradum videt, inperterritus ipse	695
	Ferrata calce, atque effusa largus habena Cunctantem inpellebat equum: negat obvius ire, Et trepidat cassa sonipes exterritus umbra. Tum, celer in pugnam dorso delatus ab alto Alipedem planta currum premit, atque volanti	700
I.463	Adsilit a tergo: cecidere et lora repente Et stimuli; ferrumque super cervice tremiscens Palluit infelix subducto sanguine Maurus. Ora rapit gladio, præfixaque cuspide portat. At sævo Mavorte ferox perrumpit anhelum	705
	Dictator cum cæde globum: miserabile visu, Vulneribus fessum ac multo labente cruore, Ductorem cernit suprema ac fœda precantem. Manavere genis lacrimæ, clipeoque paventem Protegit, et natum stimulans, «Fortissime, labem Hanc pellamus, ait; Pœnoque ob mitia facta,	710

	Quod nullos nostris ignes disperserit arvis, Dignum expendamus pretium.» Tunc, arte paterna Ac stimulis gaudens, juvenis circumdata Pœnum Agmina deturbat gladio, campumque relaxat, 715 Donec Sidonius decederet æquore ductor. Ceu, stimulante fame, rapuit quum Martius agnum Averso pastore lupo, fetumque trementem Ore tenet presso; tum, si vestigia cursu Auditis celeret balatibus obvia pastor, 720 Jam sibimet metuens, spirantem dentibus imis I.464 Rejectat prædam, et vacuo fugit æger hiatu. Tum demum terris, quas circumfuderat atra Tempestas, Stygiæ tandem fugere tenebræ. Torpebant dextræ, et sese meruisse negabant 725 Servari, subitisque bonis mens ægra natabat. Ut, qui conlapsa pressi jacuere ruina, Eruta quum subito membra, et nox atra recessit, Connivent, solemque pavent agnoscere visu. Quis actis, senior, numerato milite lætus, 730 Collis et tuto repetebat in aggere castra. Ecce autem e media jam morte renata juvenus, Clamorem tollens ad sidera, et ordine longo I.465 Ibat ovans, Fabiumque decus, Fabiumque salutem 735 Certatim, et magna memorabant voce Parentem. Tum, qui partitis discederat ante manipulis, «Sancte, ait, o genitor, revocato ad lucis honorem Si fas vera queri, cur nobis castra virosque Dividere est licitum? patiens cur arma dedisti, Quæ solus rexisse vales? hoc munere lapsi 740 Æternas multo cum sanguine vidimus umbras. Ocius huc aquilas servataque signa referte. Hic patria est: murique Urbis stant pectore in uno. Tuque dolos, Pœne, atque astus tandem exue notos: Cum solo tibi jam Fabio sunt bella gerenda.» 745 I.466 Hæc ubi dicta dedit, mille hinc (venerabile visu) Cespitem de viridi surgunt properantius aræ. Nec prius aut epulas, aut munera grata Lyæi Fas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus In mensam Fabio sacrum libavit honorem. 750
--	---

I.467

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

FABIUM, qui posse vinci hostem, Romanis persuaserat, pro se quisque laudibus ad cælum fert:

Hannibal contra, jam summum militiæ jus dictatori redditum, eoque vivente omnem sibi non victoriæ tantum, sed prælii quoque spem præcisam esse, magnopere et dolet et indignatur; [1-11](#).

Quin etiam inopia cunctarum rerum in dies ingravescit, et milites, ex conlutione omnium gentium mixti, Galli in primis, animo semper fluctuantes et prædæ sanguinisque cupidi, pugnam stipendiumque debitum exposcunt, et jam consilia, vel transitionis, vel reditus in patriam agitant; Hannon autem, qui ducem Pœnorum internecivo capitalique odio prosequitur, quantum potest et valet, inpedit, quo minus, vel supplementum copiis ejus scribi, vel frumentum et pecuniam mitti senatus censeat; [11-24](#).

Has curas, quibus Hannibal conficitur, lenit Juno, quæ Annam, Didonis sororem et Numicii fl.

Nympham, blande adpellat, ut eum de prosperis, quæ instent, fatis, de fine dictaturæ, comitiis consulum, temeritate Varronis, quem, sui generis hominem, vulgus ad consulatum extrahere nitatur, et de pugna Cannensis eventu, certiozem faciat; [25-38](#).

Nympha, communis a Belo ductæ originis, amoris patriæ et mandatorum sororis memor, negotium sibi demandatum non recusat, quanquam divino in Italia honore colatur; [39-49](#).

I.468 Quem, unde, et quando consecuta sit, ipsa hoc modo memorat: Post Didonis mortem Iarbas, Gætulorum rex, Carthagine rerum potitur, et Anna primum quidem ad Battum, Cyrenes regem, confugit; sed biennio post, bello propterea hospiti suo a Pygmalione indicto, navem conscendit, quæ vi tempestatis in litus Italiæ ejicitur; [49-68](#).

Ibi in terra prorsus sibi ignota oberrans obviam venit Æneæ, a quo benigne hospitio excepta Didonem, dolore confectam, in ardentem rogum adscendisse refert; [69-159](#).

Sed a sorore in somnis admonita, ut insidias vitaret, quas Lavinia strueret, intempesta nocte fuga sibi consulit, ipsaque se in Numicium præcipitat, quo facto inter Deas indigetes Latii relata colitur; [160-201](#).

His ordine expositis, Anna, Junonis voluntati morem gerens, ejus verbis optatissimum de subita, quæ impendeat, rerum mutatione, nuntium Hannibali adfert; 202-224.

Is animum revocat, et e Campania, monitu deæ, in Apuliam castra movet; 225-241.

Interea Romæ comitiis consulum indictis, C. Terentius Varro, homo non humili solum, sed sordido etiam loco ortus, haud parum callide auram favoris popularis ex dictatoria invidia principumque insectatione petit, et suffragiis turbæ forensis, quæ æternam fastis labem adspargunt, consul creatur; 242-257.

Is, qui melior lingua quam dextra erat, et qui nec castra, nec hostem unquam viderat, extemplo ab urbe signa movere statuit; concionesque multas ac feroces habet, denunciantes, bellum arcessitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet; se, quo die hostem vidisset, Pœnorum bello æque ac inpotenti Patrum dominationi finem adlaturum, et Hannibalem mox, Fabio spectante, in triumpho ducturum; 258-277.

Collega ejus, L. Æmilius Paulus, qui cum L. Livio olim consul fuerat, et ab iis, qui gloriam perfecti belli Illyrici ipsi invidebant, adcusatus damnatione collegæ, et sua prope, ambustus evaserat, etsi perniciousæ patriæ imminenti animo præesagit, et tam nobilitate, quam virtute excellit, nihil tamen inclementer in Varronem dicere conatur; 278-297.

Eum proficiscentem hortatur Fabius, ut, quum non minus ipsi certaminis cum Varrone, quam cum Hannibale futurum sit, nec alia ratione saluti reipublicæ, quæ tota ab ipso pendeat, consuli possit, utrisque ducibus unus fortiter resistat, sibique persuadeat, Pœnum imperatorem, qui in aliena, in hostili terra, inter omnia inimica infestaque, procul ab domo, procul ab patria sit, summaque commeatus et pecuniæ inopia laboret, superari posse ab eo, quem ratio agentem ducat, non fortuna, quique nec occasione suæ desit, nec suam occasionem hosti det; 298-326.

I.469 Ad ea paucis verbis mæstoque vultu respondet consul, se quidem, quam possit, solertissime omnia e republ. fide sua facturum, et, quæ una salutis sit via, eadem ratione bellum adversus Hannibalem gesturum, qua Fabius gesserit; sed, quum irati dii alterum quasi consulem Romanis, alterum Pœnis dederint, et ne ipsæ quidem Carthaginiensium senatus, vel magis sibi discordem collegam adjungere, vel infestorem reipubl. Rom. pestem inmittere potuerit, consilia amici magis sana et salubria, quam explicatu facilia esse, et, si vana idcirco præcepta surdis caneret auribus, atque adversi quid accideret, hostium se telis potius, quam iterum suffragiis iratorum civium, caput objecturum; 327-348.

Non ita multo post consules ad nobilitandas clade Romana Cannas, Apuliæ vicum, cui Hannibal castra jam admoverat, proficiscuntur, et in unum locum cogunt exercitum numero amplissimum (349), et ex Latinis (356), Sabinis (412), Picentibus (424), Umbris (446), Etruscis (468), Marsis (495), Pelignis (510) Campanis, Marrucinis, Frentanis, Vestinis (512) Samnitibus (562) Brutiis, Lucanis, Hirpinis, Calabris, Salentinis, Picentinis (568), Gallis Cisalpinis, Boiis, Anamanis, Cenomanis, Venetis, Lingonibus, Liguribus, Morinis, Euganeis, Carnis, Vagennis (588), Siculis et Ilvæ ins. incolis (613) conscriptum, quorum populorum urbes una cum ducibus, Scauro, 370, Scævola, 384, Sulla, 393, Tullio, 404, Nerone, 413, Curione, 425, Pisone, 463, Galba, 469, Scipione, 546, Cethego, 575, et Bruto, 607, recensentur; 356-621.

Castris autem vix ad Cannas locatis, varia deorum iram declarant prodigia; (622-655). Unde milites, vultu sensibusque adtoniti, et omnia truci clamore complentes, cladem Romanis imminenti, Pauli Serviliique mortem, fugam Varronis, et tot equitum peditumque stragem ominantur; 656-676.

I.470 PRIMUS Agenoridum cedentia terga videre
Æneadis dederat Fabius: Romana parentem
Solum castra vocant; solum vocat Hannibal hostem,
Impatiensque moræ fremit: ut sit copia Martis,
Expectanda viri fata, optandumque sub armis 5
Parcarum auxilium: namque, hac spirante senecta,
Nequidquam sese Latium sperare cruorem.
Jam vero concors miles, signisque relatis
Indivisus honos, iterumque et rursus eidem
Soli obluctandum Fabio, majoribus ægrum 10
Angebant curis. Lentando fervida bella
Dictator, quum multa adeo, tum miles egenus
Cunctarum ut rerum Tyrius foret, arte sedendi
Egerat, et, quanquam finis pugnaque manuque
Haud dum partus erat, jam bello vicerat hostem. 15
Quin etiam ingenio fluxi, sed prima feroces,
Vaniloquum, Celtæ, genus ac mutabile mentis,
Respectare domos: mærebant, cæde sine ulla
(Insolitum sibi) bella geri, siccisque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras. 20

I.471 His super, internæ labe, et civica vulnus
Invidia augebant: lævus conatibus Hannon
Ductoris, non ulla domo submittere Patres
Auxilia, aut ullis opibus juvisse sinebat.
Quis lacerum curis, et rerum extrema paventem 25
Ad spes armorum, et furialia vota reducit
Præscia Cannarum Juno, atque elata futuris.
Namque hac adcitam stagnis Laurentibus Annam

I.472	Adfatur voce, et blandis hortatibus inplet: «Sanguine cognato juvenis tibi, Diva, laborat Hannibal, a vestro nomen memorabile Belo. Perge, age, et insanos curarum comprime fluctus. Excute sollicito Fabium: sola illa Latinos Sub juga mittendi mora: jam discingitur armis. Cum Varrone manus, et cum Varrone serenda Prælia: ne desit fatis ad signa movenda. Ipsa adero: tendat jam dudum in Iapyga campum.	30
I.473	Huc Trebiæ rursus et Trasymeni fata sequentur.» Tum Diva, Indigetis castis contermina lucis, «Haud, inquit, tua jus nobis præcepta morari: Sit fas, sit tantum, quæso, retinere favorem Antiquæ patriæ, mandataque magna sororis, Quamquam inter Latios Annæ stet numen honores. Multa retro rerum jacet, atque ambagibus ævi Obtegitur densa caligine mersa vetustas, Cur Sarrana dicent CEnotri numina templo, Regnisque Æneadum germana colatur Elissæ. Sed pressis stringam revocatam ab origine famam	35
I.474	Narrandi metis, breviterque antiqua revolvam.» Iliaco postquam deserta est hospite Dido, Et spes abrupta e medio, in penetralibus atram Festinat furibunda pyram: tum conripit ensem Certa necis, profugi donum exitiale mariti. Despectus tædæ regnis se inponit Iarbas, Et tepido fugit Anna rogo. Quis rebus egenis Ferret opem, Nomadum late terrente tyranno? Battus Cyrenen molli tum forte fovebat Imperio, mitis Battus, lacrimasque dedisse Casibus humanis facilis; qui, supplice visa, Intremuit regum eventus, dextramque tetendit. Atque ea, dum flavas bis tondet messor aristas, Servata interea sedes: nec longius uti	40
I.475	His opibus Battoque fuit: nam ferre per æquor Exitium miseræ jam Pygmaliona docebat. Ergo agitur pelago, Divis inimica sibique, Quod se non dederit comitem in suprema sorori: Donec jactatam laceris (miserabile) velis Fatalis turbo in Laurentes expulit oras. Non cæli, non illa soli, non gnara colentum, Sidonis in Latia trepidabat naufraga terra. Ecce autem Æneas, sacro comitatus Iulo, Jam regni compos, noto sese ore ferebat. Qui terræ defixam oculos et multa timentem, Ac deinde adlapsam genibus lacrimantis Iuli Adtollit, mitique manu intra limina ducit. Atque ubi jam casus adversorumque pavorem Hospitii lenivit honos, tum discere mæsta Exposcit cura letum infelicis Elissæ. Cui sic, verba trahens largis cum fletibus, Anna Incipit, et blandas addit pro tempore voces: «Nate Dea, solus regni lucisque fuisti Germanæ tu causa meæ: mors testis, et ille (Heu! cur non idem mihi tum?) rogo. Ora videre Postquam est ereptum miseræ tua, litore sedit Interdum, stetit interdum, ventosque secuta Infelix oculis magno clamore vocabat Ænean, comitemque tuæ se inponere solam Orabat paterere rati: mox turbida anhelum Retulit in thalamos cursum, subitoque tremore Substitit, et sacrum timuit tetigisse cubile. Inde amens, nunc sideream fulgentis Iuli Effigiem fovet amplexu; nunc tota repente Ad vultus conversa tuos, ab imagine pendet, Conqueriturque tibi, et sperat responsa remitti. Non unquam spem ponit amor: jam tecta domumque Deserit, et rursus portus furibunda revisit, Si qui te referant converso flamine venti. Ad magicas etiam fallax atque inproba gentis Massylæ levitas descendere compulit artes. Heu sacri vatum errores! dum numina noctis Eliciant, spondentque novis medicamina curis, Quod vidi decepta nefas! congegit in atram Cuncta tuî monimenta pyram, et non prospera	50
I.476		55
I.477		60
		65
		70
		75
		80
		85
		90
		95
		100

	dona.»	
	Tum sic Æneas dulci repetitus amore:	
	«Tellurem hanc juro, vota inter nostra frequenter	105
	Auditam vobis, juro caput, Anna, tibi que,	
	Germanæque tuæ dilectum mitis Iuli,	
I.478	Respiciens, ægerque animi tum regna reliqui	
	Vestra, nec abscessem thalamo, ni magna minatus,	
	Meque sua ratibus dextra inposuisset, et alto	110
	Egisset rapidis classem Cyllenius Euris.	
	Sed cur, (heu seri monitus!) cur tempore tali	
	Incustodito sævire dedistis amori?»	
	Contra sic inquit, volvens vix murmur anhelum	
	Inter singultus, labrisque trementibus Anna:	115
	«Nigro forte Jovi, cui tertia regna laborant,	
	Atque atri sociæ thalami nova sacra parabam,	
	Quis ægram mentem et trepidantia corda levaret	
	Infelix germana tori, furvasque trahebam	
	Ipsa manu, properans ad visa pianda, bidentes.	120
I.479	Namque asper somno dirus me inpleverat horror,	
	Terque suam Dido, ter cum clamore vocarat,	
	Et læta exsultans ostenderat ora Sychæus.	
	Quæ dum abigo menti, et, sub lucem ut visa	
	secudent,	
	Oro cælicolas, ac vivo purgor in amni;	125
I.480	Illa, cito passu pervecta ad litora, mutæ	
	Oscula, qua steteras, bis terque infixit arenæ.	
	Deinde amplexa sinu late vestigia fovit,	
	Ceu cinerem orbatae pressant ad pectora matres.»	
	Tum rapido præceps cursu, resolutaque crinem,	130
	Evasit propere in celsam, quam struxerat ante	
	Magna mole, pyram: cujus de sede dabatur	
	Cernere cuncta freta et totam Carthaginis urbem.	
	Hic Phrygiam vestem et baccatum induta monile,	
	Postquam illum infelix hausit, quo munera primum	135
	Sunt conspecta, diem, et convivia mente reduxit,	
	Festasque adventu mensas, teque ordine Trojæ	
	Narrantem longos se pervigilante labores,	
	In portus amens rorantia lumina flexit.	
I.481	«Dî longæ noctis, quorum jam numina nobis	140
	Mors instans majora facit, precor, inquit, adeste,	
	Et placidi victos ardore admittite manes.	
	Æneæ conjux, Veneris nurus, ulta maritum,	
	Vidi constructas nostræ Carthaginis arces.	
	Nunc ad vos magni descendet corporis umbra.	145
	Me quoque fors dulci quondam vir notus amore	
	Exspectat, curas cupiens æquare priores.»	
	Hæc dicens ensem media in præcordia adegit,	
	Ensem Dardanii quæsitum in pignus amoris.	
	Viderunt comites, tristique per atria planctu	150
	Concurrunt: magnis resonant ululatibus ædes.	
I.482	Adcepi infelix, dirisque exterrita fatis,	
	Ora manu lacerans, lymphato regia cursu	
	Tecta peto, celsosque gradus evadere nitor.	
	Ter diro fueram conata incumbere ferro,	155
	Ter cecidi exanimæ membris revoluta sororis.	
	Jamque ferebatur vicina per oppida rumor.	
	Tum Cyrenæam fatis agitantibus urbem	
	Devenio; hinc vestris pelagi vis adpulit oris.»	
	Motus erat, placidumque animum mentemque	160
	quietam	
	Troius in miseram rector susceperat Annam.	
	Jamque omnes luctus, omnesque e pectore curas	
	Dispulerat, Phrygiis nec jam amplius advena tectis	
	Illa videbatur. Tacito nox atra sopore	
	Cuncta per et terras et lati stagna profundi	165
	Condiderat, tristi quum Dido ægerrima vultu	
	Has visa in somnis germanæ effundere voces:	
	«His, soror, in tectis longæ indulgere quieti,	
	Heu! nimium segura, potes? nec, quæ tibi fraudes	
	Tendantur, quæ circumstent discrimina, cernis?	170
	Ac nondum nostro infaustos generique soloque	
	Laomedonteæ nosis telluris alumnos?	
	Dum cælum rapida stellas vertigine volvet,	
	Lunaque fraterno lustrabit lumine terras;	
I.483	Pax nulla Æneadas inter Tyriosque manebit.	175

	Surge, age; jam tacitas suspecta Lavinia fraudes Molitur, dirumque nefas sub corde volutat. Præterea (ne falsa putes hæc fingere somnum) Haud procul hinc parvo descendens fonte Numicus Labitur, et leni per valles volvitur amne.	180
	Huc rapies, germana, viam, tutosque receptus. Te sacra excipient hilares in flumina Nymphæ, Æternumque Italis numen celebrabere in oris.» Sic fata in tenuem Phœnissa evanuit auram.	
	Anna novis somno excutitur perterrita visis, Itque timor totos gelido sudore per artus. Tunc, ut erat tenui corpus velamine tecta, Prosiluit stratis, humilique egressa fenestra Per patulos currit plantis pernicipibus agros; Donec arenoso (sic fama) Numicius illam Suscepit gremio, vitreisque abscondidit antris.	185 190
	Orta dies totum radiis inpleverat orbem, Quum nullam Æneadæ thalamis Sidonida nacti, Et Rutulum magno errantes clamore per agrum, Vicini ad ripas fluvii manifesta sequuntur Signa pedum; dumque inter se mirantur, ab alto I.484 Amnis aquas cursumque rapit: tum sedibus imis Inter cæruleas visa est residere sorores Sidonis, et placido Teucros adfarier ore. Ex illo primis anni celebrata diebus	195 200
	Per totam Ausoniam venerando numine culta est. Hanc postquam in tristes Italum Saturnia pugnas Hortata est, celeri superum petit æthera curru, Optatum Latii tandem potura cruorem. Diva Deæ parere parat, magnumque Libyssæ Ductorem gentis nulli inspecta petebat. Ille, virûm cœtu tum forte remotus ab omni, Incertos rerum eventus bellique volutans, Anxia ducebat vigili suspiria voce.	205
	Cui Dea sic dictis curas solatur amicis: «Quid tantum ulterius, rex o fortissime gentis Sidoniæ, ducis cura ægrescente dolorem? I.485 Omnis jam placata tibi manet ira Deorum, Omnis Agenoridis rediit favor. Eia, age, segnes Rumpe moras, rape Marmaricas in prælia vires. Mutati fasces: jam bellum atque arma Senatus Ex inconsulto posuit Tirynthius heros, Cumque alio tibi Flaminio sunt bella gerenda. Me tibi, ne dubites, summi matrona Tonantis Misit; ego Cœnotris æternum numen in oris	210 215
	Concelebror, vestri generata e sanguine Beli. Haud mora sit; rapido belli rape fulmina cursu, I.486 Celsus Iapygios qua se Garganus in agros Explicat: haud longe tellus; huc dirige signa.» Dixit, et in nubes humentia sustulit ora.	220 225
	Cui dux, promissæ revirescens pignore laudis: «Nympha, decus generis, quo non sacratius ullum Numen, ait, nobis, felix oblata secundes. Ast ego te, compos pugnæ, Carthaginis arce Marmoreis sistam templis, juxtaque dicabo Æquatam gemino simulacri munere Dido.» Hæc fatus socios stimulat tumefactus ovantes: «Pone graves euras tormenta que lenta sedendi, I.487 Fatalis Latio miles: placavimus iras Cælicolum; redeunt Divi: finita maligno Hinc Fabio imperia et mutatos consule fasces Nuntio: nunc dextras mihi quisque, atque illa referto Quæ Marte exclusus promittere magna solebas. En, numen patrium spondet majora peractis. Vellantur signa, ac Diva ducente petamus Infaustum Phrygibus Diomedis nomine campum.»	230 235 240
	Dumque Arpos tendunt instincti pectora Pœni, Subnixus rapti plebeii muneris ostro, I.488 Sævit jam rostris Varro, ingentique ruinæ Festinans aperire locum, fata admovet Urbi. Atque illi sine luce genus, surdumque parentum Nomen, et inmodice vibrabat in ore canoro Lingua procax: hinc auctus opes, largusque rapinæ Infima dum vulgi fovet, oblatratque Senatum; Tantum in quassata bellis caput extulit urbe,	245 250

	Momentum ut rerum, et fati foret arbiter unus, Quo conservari Latium victore puderet. Hunc Fabios inter, sacrataque nomina Marti Scipiadas, interque Jovi spolia alta ferentem Marcellum, fastis labem suffragia cæca	255
I.489	Addiderant, Cannasque malum exitiale fovebat Ambitus, et Graio funestior æquore campus. Idem, ut turbarum sator, atque adcondere sollers Invidiam, pravusque togæ, sic debilis arte Belligera, Martemque rudis versare, nec ullo Spectatus ferro, lingua sperabat adire Ad dextræ decus, atque e rostris bella ciebat. Ergo alacer, Fabiumque moræ increpitare professus, Ad vulgum in Patres et ovantia verba ferebat: «Vos, quorum imperium est, consul præcepta modumque	260 265
I.490	Bellandi posco: sedeone, an montibus erro, Dum mecum Garamas et adustus corpora Maurus Dividit Italiam? an ferro, quo cingitis, utor? Exaudi, bone Dictator, quid Martia plebes Inperitet: pelli Libyas, Romamque levare Hoste jubet. Num festinant, quos plurima passos Tertius exurit lacrimosis casibus annus? Ite igitur, capite arma, viri: mora sola triumpho Parvum iter est. Quæ prima dies ostenderit hostem, Et Patrum regna et Pœnorum bella resolvet. Ite alacres, Latia devinctum colla catena Hannibalem Fabio ducam spectante per Urbem.» Hæc postquam increpuit, portis arma incitus effert,	270 275
I.491	Inpellitque moras; veluti quum carcere rupto Auriga indocilis totas effundit habenas, Et præceps trepida pendens in verbera planta Inpar fertur equis; fumat male concitus axis, Ac frena incerto fluitant discordia curru. Cernebat Paullus (namque huic communia Campus Jura atque arma tulit) labi, mergente sinistro Consule, res, pessumque dari: sed mobilis ira Turbati vulgi, signataque mente cicatrix Undantes ægro frenabat corde dolores.	280
I.492	Nam quum perdomita est armis juvenilibus olim Illyris ora viri, nigro adlatraverat ore Victorem Invidia, et ventis jactarat iniquis. Hinc inerat metus et duræ reverentia plebis. Sed genus admotum Superis, summumque per altos Adtingebat avos cælum: numerare parentem Assaracum retro præstabat Amulius auctor, Assaracusque Jovem: nec, qui spectasset in armis, Abnueret genus. Huic Fabius jam castra petenti: «Si tibi cum Tyrio credis fore maxima bella Ductore, invitus vocem hanc e pectore rumpam; Frustraris, Paulle, Ausoniam: te prælia dira, Teque hostis castris gravior manet; aut ego multo Nequidquam didici casus prænoscere Marte. Spondentem audivi (piget, heu! tædetque senectæ, Si, quas prospicio, restat passura ruinas!) Cum duce tam fausti Martis, qua viderit hora, Sumturum pugnam. Quantum nunc, Paulle, supremo Absumus exitio, vocem hanc si consulis ardens Audivit Pœnus! jam latis obvia, credo, Stat campis acies, exspectaturque sub ictu Alter Flaminius. Quantos, insane, ciebis Varro, viros! tu, (pro Superi!) tu protinus arma? Tu campum noscas ante, exploresque trahendo, Qui ritus hostis: tu non, quæ copia rerum, Quæ natura loci, quod sit, rimabere sollers, Armorum genus? et stantem super omnia tela Fortunam adspicies? Fer, Paulle, in devia recti Pectora: cur, uni patriam si adfligere fas est, Uni sit servare nefas? Eget improbus arto Jam victu Libys, et, belli fervore retuso, Laxa fides sociûm est: non hic domus hospita tecto Invitat patrio, non fidæ mœnibus urbes Excipiunt, renovatque pari se pube juvenus. Tertia vix superest, crudo quæ venit Ibero,	285 290 295 300 305 310
I.493		
I.494		315
I.495		320

	Turba virûm. Persta, et cauti meditamina belli Lentus ama: si qua interea invitaverit aura, Adnueritque Deus, velox adcede secundis.»	325
	Cui breviter mæsto consul sic ore vicissim: «Mecum erit hæc prorsus pietas, mentemque feremus	
	In Pœnos, invicte, tuam: nec me unica fallit Cunctandi ratio, qua te grassante senescens Hannibal obpressum vidit considerare bellum. Sed quænam ira Deûm? consul datus alter, opinor, Ausoniæ est, alter Pœnis: trahit omnia secum, Et metuit demens, alio ne consule Roma Concidat: e Tyrio consortem adcite Senatu;	330
I.496	Non tam sæva volet: nullus, qui portet in hostem, Subficit insano sonipes: incedere noctis, Quæ tardent cursum, tenebras dolet, itque superbus Tantum non strictis mucronibus, ulla retardet Ne pugnas mora, dum vagina ducitur ensis. Tarpeiæ rupes, cognataque sanguine nobis Tecta Jovis, quæque arce sua nunc stantia linquo Mœnia felicitis patriæ, quocumque vocabit Summa salus, testor, spreto discrimine iturum.	335
	Sed si surda mihi pugnabunt castra monenti, Haud ego vos ultra, nati, dulcemque morabor Assaraci de gente domum, similemve videbit Varroni Paullum redeuntem saucia Roma.»	340
	Sic tum diversa turbati mente petebant Castra duces: at prædictis jam sederat arvis Ætolos Pœnus servans ad prælia campos. Non alias majore virum, majore sub armis Agmine cornipedum concussa est Itala tellus. Quippe extrema simul gentique Urbique timebant, Nec spes certandi plus uno Marte dabatur.	345
I.497	Faunigenæ socio bella invasere Sicano Sacra manus Rutuli, servant qui Daunia regna, Laurentique domo gaudent, et fonte Numici: Quos Castrum, Phrygibusque gravis quondam Ardea misit,	350
	Quos celso devexa jugo Junonia sedes Lanuvium, atque altrix casti Collatia Bruti; Quique inmite nemus Triviæ, quique ostia Tusci Amnis amant, tepidoque fovent Almone Cybeben. Hinc Tibur, Catille, tuum, sacrisque dicatum Fortunæ Præneste jugis, Antemnaque prisco Crustumio prior, atque habiles ad aratra Labici.	355
I.498	Nec non sceptriferi qui potant Thybridis undam, Quique Anienis habent ripas, gelidoque rigantur Simbruvio, rastrisque domant Æquicula rura. His Scaurus monitor, tenero tunc Scaurus in ævo; Sed jam signa dabat nascens in secula virtus. Non illis solitum crispate hastilia campo, Nec mos pennigeris pharetram inplevisse sagittis; Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enses:	360
I.499	Ære caput tecti surgunt super agmina cristis. At quos ipsius mensis seposta Lyæi Setia, et incelebri miserunt valle Velitræ, Quos Cora, quos spumans inmiti Signia musto, Et quos pestifera Pomptini uligine campi, Qua Saturæ nebulosa palus restagnat, et atro Liventes cœno per squalida turbidus arva Cogit aquas Ufens, atque inficit æquora limo, Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum Scaevola, cui diræ cælatur laudis honora Effigie clipeus: flagrant altaribus ignes.	365
I.500	Tyrrhenum valli medio stat Mucius ira In semet versa, sævitque in imagine virtus. Tunc ictus specie pavitare hoc bella magistro Cernitur, effugiens ardentem Porsena dextram.	370
I.501	Quis Circæa juga, et scopulosi verticis Anxur, Hernicaque inpresso raduntur vomere saxa, Quis putri pinguis sulcaris Anagnia gleba, Sulla Ferentinis Privernatumque manipulis Ducebat simul excitis; Soræque juvenus Addita fulgebat telis: hic Scaptia pubes, Hic Fabrateriæ vulgus; nec monte nivoso	375
I.502		380
I.503		385
I.504		390
		395

I.505	<p>Descendens Atina aberat, detritaue bellis Suessa, atque a duro Frusino haud inbellis aratro. At, qui Fibreno miscentem flumina Lirim Sulfureum, tacitisque vadis ad litora lapsum</p>	400
I.506	<p>Adcolit, Arpinas, adcita pube Venafro Ac Larinatum dextris, socia hispidus arma Commovet, atque viris ingens exhaurit Aquinum. Tullius æratas raptabat in agmina turmas, Regia progenies, et Tullo sanguis ab alto.</p>	405
I.507	<p>Indole pro! quanta juvenis, quantumque daturus Ausoniæ populis ventura in secula civem! Ille, super Gangen, super exauditus et Indos, Inplebit terras voce, et furialia bella Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum. Ecce inter primos Therapnæo a sanguine Clausi Exsultat rapidis Nero non imitabilis ausis.</p>	410
I.508	<p>Hunc Amiterna cohors, et Bactris nomina ducens Casperia, hunc Foruli, magnæque Reate dicatum Cælicolum Matri, nec non habitata pruinis Nursia, et a Tetrica comitantur rupe cohortes. Cunctis hasta decus, clipeusque refertur in orbem, Conique implumes, ac lævo tegmina crure. Ibant, et læti pars Sancum voce canebant, Auctorem gentis; pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas, qui de proprio cognomine primus Dixisti populos magna ditioe Sabinos.</p>	420
I.509	<p>Quid, qui Picenæ stimulat telluris alumnos, Horridus et squamis et equina Curio crista? Pars belli quam magna venit! non æquore verso Tam creber fractis albescit fluctus in undis; Nec cœtu levioe, ubi mille per agmina virgo Lunatis acies imitatur Martia peltis, Perstreptit et tellus et Amazonius Thermodon.</p>	425
I.510	<p>Hic et, quos pascunt scopulosæ rura Numanæ, Et quîs litoreæ fumant altaria Cupræ, Quique Truentinas servant cum flumine turres, Cernere erat: clipeata procul sub sole corusco Agmina sanguinea vibrant in nubila luce. Stat fucare colos nec Sidone vilior Ancon, Murice nec Libyco; statque humectata Vomano Hadria, et inclemens hirsuti signifer Ascli.</p>	435
I.511	<p>Hoc Picus, quondam nomen memorabile ab alto Saturno, statuit genitor, quem carmine Circe Exutum formæ volitare per æthera jussit, Et sparsit plumis croceum fugientis honorem. Ante, ut fama docet, tellus possessa Pelasgis, Quîs Æsis regnator erat, fluvioque reliquit Nomen, et a sese populos tum dixit Asilos.</p>	440
I.512	<p>Sed non ruricolæ firmarunt robore castra Deteriore, cavis venientes montibus, Umbri. Hos Æsis Sapisque lavant, rapidasque sonanti Vertice contorquens undas per saxa Metaurus, Et lavat ingentem perfundens flumine sacro Clitumnus taurum, Narque albescentibus undis In Thybrim properans, Tiniaque inglorius humor, Et Clanis, et Rubico, et Senonum de nomine Sena.</p>	450
I.513	<p>Sed pater ingenti medios inlabitur amne Albula, et admota perstringit mœnia ripa. His urbes Arna, et lætis Mevania pratis, Hispellum, et duro monti per saxa recumbens Narnia, et infestum nebulis humentibus olim Iguvium, patuloque jacens sine mœnibus arvo Fulginia: his populi fortes, Amerinus, et armis Vel rastris laudande Camers, his Sassina dives Lactis, et haud parci Martem coluisse Tudertes. Ductor Piso viros spernaces mortis agebat</p>	455
I.514	<p>Ora puer, pulcherque habitum; sed corde sagaci Æquabat senium, atque astu superaverat annos. Is primam ante aciem pictis radiabat in armis, Arsaidum ut fulvo micat ignea gemma monili. Jamque per Etruscos legio completa maniplos Rectorem magno spectabat nomine Galbam.</p>	465
I.515	<p>Huic genus orditur Minos, inlusaque tauro Pasiphae, clarique dehinc stant ordine patres.</p>	470

	Lectos Cære viros, lectos Cortona superbi Tarcontis domus, et veteres misere Graviscæ. Nec non Argolico dilectum litus Haleso	
I.516	Alsium, et obsessæ campo squalente Fregenæ. Adfuit et sacris interpretes fulminis alis Fæsula, et antiquus Romanis mœnibus horror Clusinum vulgus, quum, Porsena magne, jubebas Nequidquam, pulsos Romæ inperitare Superbos.	475
I.517	Tunc quos a niveis exegit Luna metallis, Insignis portu, quo non spatiosior alter Innumeras cepisse rates, et claudere pontum, Mæoniæque decus quondam Vetulonia gentis. Bissenos hæc prima dedit præcedere fascas, Et junxit totidem tacito terrore secures:	480 485
I.518	Hæc altas eboris decoravit honore curules, Et princeps Tyrio vestem prætexuit ostro: Hæc eadem pugnas adcendere protulit ære. His mixti Nepesina cohors, Æquique Falisci, Quique tuos, Flavina, focos, Sabatia quique Stagna tenent, Ciminique lacum, qui Sutria tecta Haud procul, et sacrum Phœbo Soracte frequentant. Spicula bina gerunt; capiti cudone ferino Sat cautum: Lycios damnant hastilibus arcus.	490
I.519	Hæc bellare acies norant: at Marsica pubes Et bellare manu, et chelydris cantare soporem, Vipereumque herbis hebetare et carmine dentem. Æetæ prolem Anguitiam mala gramina primam Monstravisse ferunt, tactuque domare venena, Et lunam excussisse polo, stridoribus amnes Frenantem, ac silvis montes nudasse vocatis. Sed populis nomen posuit metuentior hospes, Quum fugeret Phrygias trans æquora Marsya Crenas,	495 500
I.520	Mygdoniam Phœbi superatus pectine loton. Marruvium, veteris celebratum nomine Marri, Urbibus est illis caput, interiorque per udos Alba sedet campos, pomisque rependit aristas. Cetera in obscuro famæ, et sine nomine, vulgi Sed numero castella valent: jungitur acer Pelignus, gelidoque rapit Sulmone cohortes.	505
I.521	Nec cedit studio Sidicinus sanguine miles, Quem genuere Cales. Non parvus conditor urbi (Ut fama est) Calais, Boreæ quem rapta per auras Orithyia vago Geticis nutrit in antris. Haud ullo levior bellis Vestina juvenus Agmina densavit, venatu dura ferarum:	510
I.522	Quæ, Fiscelle, tuas arces, Pinnamque virentem, Pascuaque haud tarde redeuntia tondet Aveiæ. Marrucina simul Frentanis æmula pubes Corfini populos, magnumque Teate trahebat. Omnibus in pugna fertur sparus, omnibus alto Adsuetæ volucrem cælo demittere fundæ. Pectora pellis obit cæsi venatibus ursi.	515
I.523	Jam vero, quos dives opum, quos dives avorum E toto dabat ad bellum Campania tractu, Ductorum adventu vicinis sedibus Osci Servabant; Sinuessa tepens, fluctuque sonorum Vulturnum, quasque evertere silentia, Amyclæ, Fundique, et regnata Lamo Caieta, domusque Antiphatae compressa freto, stagnisque palustre Liternum, et quondam fatorum conscia Cyme.	525
I.524	Illic Nuceria et Gaurus: navalibus acta Prole Dicarchea, multo cum milite Graia, Illic Parthenope, ac Pœno non pervia Nola, Allifæ, et Clanio contemtæ semper Acerræ:	530
I.525	Sarrastis etiam populos totasque videres Sarni mitis opes: illic, quos sulfure pingues Phlegræi legere sinus, Misenus, et ardens Ore giganteo sedes Ithacesia Baii.	535
I.526	Non Prochyte, non ardentem sortita Typhœa Inarime, non antiqui saxosa Telonis Insula, nec parvis aberat Calatia muris; Surrentum, et pauper sulci cerealis Abella: In primis Capua, heu! rebus servare serenis Inconsulta modum, et pravo peritura tumore.	540
I.527		545

	Lætus rectoris formabat Scipio bello.	
I.529	Ille viris pila, et ferro circumdare pectus Addiderat: leviora domo de more parentum Gestabant tela, ambustas sine cuspidē cornos; Aclydis usus erat, factæque ad rura bipennes.	550
	Ipse inter medios venturæ ingentia laudis Signa dabat, vibrare sudem, tramittere saltu Murales fossas, undosum frangere nando	
I.530	Indutus thoraca vadum: spectacula tanta Ante acies virtutis erant: sæpe alite planta Ilia perfossum, et campi per aperta volantem Ipse pedes prævertit equum: sæpe arduus idem Castrorum spatium et saxo tramisit et hasta.	555
	Martia frons, facilesque comæ, nec pone retroque Cæsaries brevior: flagrabant lumina miti Adspectu, gratusque inerat visentibus horror.	560
I.531	Adfuit et Samnis, nondum vergente favore Ad Pœnos; sed nec veteri purgatus ab ira.	
I.532	Qui Batulum Nucrasque metunt, Boviania quique Exagitant lustra, aut Caudinis faucibus hærent, Et quos aut Rufræ, quos aut Æsernia, quosve Obscura incultis Herdonia misit ab agris.	565
I.533	Bruttius haud dispar animorum, unaque juvenus Lucanis excita jugis, Hirpinaque pubes Horrebat telis, et tergo hirsuta ferarum. Hos venatus alit: lustra incoluere, sitimque Avertunt fluvio, somnique labore parantur.	570
	Additur his Calaber, Sallentinæque cohortes, Nec non Brundisium, quo desinit Itala tellus.	
I.534	Parebat legio audaci permissa Cethego, Cui socias vires, atque indiscreta manipulis Arma recensebant; nunc sese ostendere miles Leucosiæ e scopulis, nunc quem Picentia Pæsto Misit, et exhaustæ mox Pœno Marte Cerillæ, Nunc Silarus quos nutrit aquis, quo gurgite tradunt Duritiam lapidum mersis inolescere ramis.	575
I.535	Ille et pugnacis laudavit tela Salerni Falcatos enses, et quæ Buxentia pubes Aptabat dextris inrasæ robora clavæ. Ipse, humero exsertus gentili more parentum, Difficili gaudebat equo, roburque juventæ Flexi cornipedis duro exercebat in ore.	585
I.536	Vos etiam adcisæ desolatæque virorum Eridani gentes, nullo adtendente Deorum Votis tunc vestris, casura ruistis in arma. Certavit Mutinæ quassata Placentia bello:	590
I.537	Mantua mittenda certavit pube Cremonæ, Mantua Musarum domus, atque ad sidera cantu Evecta Aonio, et Smyrnæis æmula plectris. Tum Verona Athesi circumflua, et undique sollers Arva coronantem nutrire Faventia pinum. Vercellæ, fuscique ferax Pollentia villi, Et quondam Teucris comes in Laurentia bella Ocnis prisca domus, parvique Bononia Rheni.	595
I.538	Quique gravi remo, limosis segniter undis, Lenta paludosæ proscindunt stagna Ravennæ. Tum Trojana manus, tellure antiquitus orti Euganea, profugique sacris Antenoris oris. Nec non cum Venetis Aquileia superfluit armis.	600
I.539	Tum pernix Ligus, et sparsi per saxa Vagenni In decus Hannibalis duros misere nepotes. Maxima tot populis rector fiducia Brutus Ibat, et hortando notum adcendebat in hostem. Læta viro gravitas, ac mentis amabile pondus, Et sine tristitia virtus: non ille rigoris Ingratas laudes, nec nubem frontis amabat, Nec famam lævo quærebat limite vitæ.	605
	Addiderat ter mille viros, in Marte sagittæ Expertos, fidus Sicula regnator ab Ætna.	
I.540	Non totidem Ilva viros, sed lætos cingere ferrum, Armarat patrio, quo nutrit bella, metallo. Ignosset, quamvis avido committere pugnam, Varroni, quicumque simul tot tela videret. Tantis agminibus Rhœteo litore quondam Fervere, quum magnæ Trojam invasere Mycenæ,	615
		620

	Mille rates vidit Leandrius Hellespontus.	
I.541	Ut ventum ad Cannas, urbis vestigia priscæ, Defigunt diro signa infelicia vallo. Nec, tanta miseris jamque inpendente ruina, Cessarunt Superi vicinas prodere clades.	625
	Per subitum adtonitis pila exarsere manipulis, Et celsæ toto ceciderunt aggere pinnæ, Nutantique ruens prostravit vertice silvas Garganus, fundoque imo mugivit anhelans	
	Aufidus, et magno late distantia ponto	630
	Terruerunt pavidos adcensa Ceraunia nautas. Quæsivit Calaber, subducta luce repente	
I.542	Inmensis tenebris, et terram et litora Sipus: Obseditque frequens castrorum limina bubo. Nec densæ trepidis apium se involvere nubes Cessarunt aquilis: non unus crine corusco	635
	Regnorum eversor rubuit letale cometes. Castra quoque et vallum rabidæ sub nocte silenti Inrupere feræ, raptique ante ora paventum Adjunctos vigilis sparserunt membra per agros.	640
	Ludificante etiam terroris imagine somnos, Gallorum visi bustis erumpere manes:	
I.543	Terque quaterque solo penitus tremuere revulsæ Tarpeiæ rupes: atque atro sanguine flumen Manavit Jovis in templis, lacrimæque vetusta Effigie patris large fluxere Quirini.	645
	Major et horrificis sese extulit Allia ripis. Non Alpes sedere loco, non nocte dieve Ingentes inter stetit Apenninus hiatus.	
	Axe super medio, Libyes a parte, coruscæ	650
	In Latium venere faces, ruptusque fragore Horrisono polus, et vultus patuere Tonantis. Ætnæos quoque contorquens e cautibus ignes Vesbius intonuit, scopulisque in nubila jactis	
I.544	Phlegræus tetigit trepidantia sidera vertex.	655
	Ecce inter medios belli præsagus, et ore Adtonito sensuque simul, clamoribus inplet Miles castra feris, et anhelat clade futura. Parcite, crudeles Superi, jam stragis acervis Deficiunt campi; video per densa volantem	660
	Agmina ductorem Libyæ, currusque citatos Arma virum super atque artus et signa trahentem. Turbinibus furit insanis, et prælia ventus Inque oculos inque ora rotat. Cadit inmemor ævi	
I.545	Nequidquam, Trasymene, tuis Servilius oris Subductus. Quo, Varro, fugis? pro Juppiter! ictu Procumbit saxi fessis spes ultima Paulus. Cesserit huic Trebia exitio: pons ecce cadentum Corporibus struitur, reicitque cadavera fumans	665
	Aufidus, ac victrix insultat bellua campis.	670
I.546	Gestat Agenoreus nostro de more secures Consulis, et sparsos lictor fert sanguine fasces. In Libyam Ausonii portatur pompa triumphi. O dolor! hoc etiam, Superi, vidisse jubetis? Congesto, lævæ quodcumque avellitur, auro	675
	Metitur Latias victrix Carthago ruinas.	

I.547

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

VARRO, nulla prodigiorum ratione habita, eadem, qua Hannibal, cupiditate pugnandi flagrat; ejusque temeritas augetur prælio tumultuario, procursu magis militum, quam jussu imperatorum, in prohibendis prædatoribus orto, in quo Mancinus quidem aliique Romani pereunt: sed haudquaquam par Pœnis dimicatio est; 1-14.

Itaque pugna non abstinuisset, nisi furenti obstitisset Paulus consul, cujus eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat; 15-23.

Inpatiens moræ indignatur Varro, vociferaturque, emissum hostem e manibus, ferrum atque arma iratis et pugnandi cupientibus adimi militibus: quibus, ut postero die, prima luce, in

prælium temere ruant, edicit; 24-37.

Paulus, futuram cladem animo præsagens, multis eum precibus lacrimisque obsecrat, ut, donec tirones milites, Fabiana disciplina imbuti, omittant timorem, quem solum Hannibalis nomen ipsis injiciat, pugnam detrectet, et, si consilia collegæ respuat, monitis certe Deorum et Sibyllæ Cumanæ prædictis aures præbeat; 38-65.

Nocte præterea insequenti funestus incidit casus, quo clades Romanorum portenditur. Satricus, Sulmone in Pelignis natus, primo bello Punico a Xanthippo in Libya captus, regi Autololum dono datus erat, et nunc in Italiam reductus, ut eo interprete Gætuli uterentur; 66-79.

Is duos in Italia reliquerat filios, Mancinum et Solymum; quorum alter in prælio illo tumultuario ceciderat; alter, vigilias ante vallum agens, noctu exierat castris, ut fratris corpus humaret.

I.548

Eodem tempore Satricus inermis a Pœnis ad Romanos transfugit, et in campo arma quærens, quibus se tueatur, forte fortuna in Mancini exanimum corpus incidit; 80-95.

Ejus armis indutus obviam fit Solymo, qui fraternis exuviis conspectis mortiferum ei infligit vulnus; 96-105.

Parens moribundus adnoscit filium, quem, diro facinore adtonitum, erroris excusatione et venia erigere conatur, et patriæ amore ductus orat, ut ipse cum Paulo et civibus suis furorem Varronis cohibeat; 106-151.

Solymus autem doloris inpatiens, vitæque pertæsus, gladio sibi pectus trajicit, et, his verbis, FUGE PRÆLIA, VARRO, sanguine suo inscriptis in clipeo, eoque e sagitta suspenso, mortuus super patris corpus concidit; 151-177.

Hisce aliisque ominibus quum infausta omnia Romanis portendissent Dii, duces prima luce signum pugnae proponunt, et Hannibal, oratione ad milites habita, rerum feliciter gestarum memoria magnisque pollicitationibus animum iis incendit, et se sola contentum gloria illis omnia victoriæ emolumenta concessurum profitetur; 178-216.

Tum transgressus Aufidum copias instruit, et in sinistro cornu Afros duce Nealce, in dextro Hispanos et Baliares, in media acie Pœnos et Gallos, quibus ipse præest, ad ripam fluvii elephantos, passim vero Numidas locat, ut procursu hostes lacessant, armaque quaquaversus in prælio circumferant; 217-243.

Interea Varro, exercitu e castris educto, milites invento clipeo, sanguine Solymi inscripto, perterritos graviter objurgat, et dextrum cornu ipse tenet, lævo Paulum præficit, mediam pugnam Servilio Gemino tuendam dat, et Scipionem cum selecta manu Numidis equitibus obponit; 244-277.

Acie utrimque directa, instar ventorum agmina concurrunt cum strepitu, ipsique Dii cælo relicto prælio se inmiscunt; 278-303.

Tum ingenti clamore sublato confertim in prima acie gladiis, nec ita multo post in secunda eodem impetu hastis, in tertia missilibus pugnatur; quique in ultimis stant ordinibus, clamore invicem suos adcendunt; 304-334.

Postremo omni utrimque armorum genere, ne falarica quidem excepta, utuntur, et atrox editur cædes; 335-353.

Ipsa pugna diu anceps est: tandem Nealces cuneos hostium perrumpit, et cum magna strage inpellit; 354-369.

Inter Romanos fortiter pugnantes eminent Scævola, et conjunctissimum amicorum par, Marius ac Caper: at ille saxi ictu a Nealce, hic a Symætho interficiuntur; 370-410.

Inclinatam Romanorum aciem restitunt Scipio, Varro, Curio et Brutus: sed Hannibal impetum hostium, jam ferocius procurrentium, reprimit; et in Varronem, consulis insignibus conspicuum, inruit; 411-423.

I.549

Hunc præsentis mortis periculo eripit Scipio juvenis, qui in singulare cum Pœnorum duce certamen descendit; 424-437.

Iis congregentibus Dii, Pallas Hannibali, Mars Scipioni, propere auxilio veniunt, ipsique acriter inter se dimicant; 438-469.

Monitu autem Iridis, a Jove missæ, ira deorum mitigatur, et Pallas invita Hannibalem, nube circumfusum, in tutiorem locum subducit; 470-485.

Absente Dea Mars prælium redintegrat: at Æolus, precibus Junonis motus, ventum, qui Apulis Vulturis dicitur, et ex ipsis Ætnæ voraginibus igneam vim traxerat, Romanis inmittit; 486-500.

Is Pœnorum tela adjuvat, Romanis autem multo pulvere in ipsa ora volvendo adimit prospectum, nec arma tantum eripit, sed animam quoque intercludit; 501-520.

Quin ne Marti quidem parcat, ejusque iram incendit in Pœnos; 521-525.

De quo Dei furore Pallas graviter cum Jove exostulat: Juno autem, quæ ejus vel iracundia est, vel ingenii calliditas, marito auctor est, ut fulmine Carthaginenses delendo, quanta sit potentia sua, palam faciat; 526-541.

Jupiter contra inmutabilem fatorum rerumque seriem pandit, Iridemque mittit ad Martem, qui, dicto quidem patris audiens, sed cum fremitu ex acie excedit; 542-555.

Quo facto Hannibal, e remotiori campi loco, ubi metu Martis delituerat, progressus, undique conligit copias, et Minucium, Fabii olim ope servatum, hasta transfigit; 556-569.

Ejus jussu etiam elephantum in prælium rapiuntur, et e turribus, in dorsis eorum exstructis, saxa, ignis et tela jaciuntur in hostes; 570-583.

Ex his belluis una Ufentem, dente conreptum, sublime fert; alia Tadium excutit in altum, sed oculis ejus ense spoliata concidit; 584-598.

Multi tamen elephantum, ardentibus tædis in turres ingestis, furore instincti in fluvium præcipientes currunt; reliqui jaculis et saxis eminus incessuntur; 599-631.

Paulus collegam, harum cladum auctorem, ejusque ignaviam acerbe increpat, et in medios hostes ruit; 632-643.

Varro, quem sera temeritatis pœnitentia subit, trepide ex acie refugit, diuque hæsitat, utrum sibi consciscat necem, an fugitivus Romam revertatur; 644-657.

	TURBATO monstris Latio, cladisque futuræ Signa per Ausoniam prodentibus inrita Divis, Haud secus ac si fausta forent et prospera pugnæ Omina venturæ, consul traducere noctem	
I.550	Exsomnia, telumque manu vibrare per umbras, Ac modo segnitie Paulum increpitare, modo acres Exercere tubas, nocturnaque classica velle. Nec minor in Pæno properi certaminis ardor. Erumpunt vallo, fortuna urgente sinistra; Consertæque manus: jam sparsi ad pabula campis Vicinis raptanda Macæ fudere volucrem Telorum nubem: ante omnes invadere bella Mancinus gaudens, hostilique ungere primus Tela cruore, cadit; cadit et numerosa juvenus. Nec pecudum fibras Varro, et contraria Paulo Auspicia incusante Deum compesceret arma, Ni sors alterni juris, quo castra reguntur,	5
I.551	Arbitrium pugnæ properanti in fata negasset. Quæ tamen haud valuit perituris millibus una Plus donasse die. Rediere in castra, gemente Haud dubie Paulo, qui crastina jura videret Amenti cessura viro, frustra que suorum Servatas a cæde animas: nam turbidus ira Infensusque moræ dilata ob prælia ductor: «Siccine, sic, inquit, grates pretiumque rependis, Paule, tui capitis? meruerunt talia, qui te Legibus atque urnæ dira eripuerunt minanti? Tradant immo hosti revocatos ilicet enses, Tradant arma, jube; aut pignantur deripe dextris.	10
I.552	Sed vos, quorum oculos atque ora humentia vidi, Vertere quum consul terga, et remeare juberet, Ne morem et pugnæ signum exspectate petendæ; Dux sibi quisque viam rapito, quum spargere primus Incipiet radiis Gargana cacumina Phœbus. Pandam egomet propere portas: ruite ocus, atque hunc Ereptum revocate diem.» Sic turbidus ægra Pestifero pugnæ castra incendebat amore. At Paulus, jam non idem nec mente nec ore, Sed qualis stratis deletis milite campis Post pugnam stetit, ante oculos atque ora futuro Obversante malo; ceu jam spe lucis adempta, Quum stupet exanimata parens, nati que tepentes Nequidquam fovet extremis amplexibus artus:	15
I.553	«Per toties, inquit, concussæ mœnia Romæ, Perque has, nox Stygia quas jam circumvolat umbra, Insontes animas, cladi parce obviis ire: Dum transit Divum furor, et consumitur ira Fortunæ, novus Hannibalis, sat, nomina ferre Si discit miles, nec frigidus adspicit hostem. Nonne vides, quum vicinis auditur in arvis, Quam subitus linquat pallentia corpora sanguis? Quamque fluant arma ante tubas? cunctator et æger, Ut rere, in pugnas Fabius quoscumque sub illis Culpatis duxit signis, nunc arma capessunt. At quos Flaminius.... Sed dira avertite, Divi. Sin nostris animus monitis precibusque repugnat, Aures pande Deo: cecinit Cymæa per orbem Hæc olim vates, hæc te præsauga tuosque Vulgavit terris proavorum ætate furores.	20
I.554	Jamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram Fata cano vates: sistis ni crastina signa, Firmabis nostro Phœbeæ dicta Sibyllæ Sanguine: nec Graio posthac Diomede ferentur, Sed te, si perstas, insignes consule campi.» Hæc Paulus, lacrimæque oculis ardentibus ortæ. Nec non et noctem sceleratus polluit error: Xanthippo captus Libycis tolerarat in oris Servitium Satricus, mox inter præmia regi Autololum dono datus ob virtutis honorem. Huic domus et gemini fuerant Sulmone relictis Matris in uberibus nati, Mancinus et una Nomine Rhœteo Solymus: nam Dardana origo, Et Phrygio genus a proavo, qui, sceptrum sequutus	25
		30
		35
		40
		45
		50
		55
		60
		65
		70

I.555	<p>Æneæ, claram muris fundaverat urbem Ex sese dictam Solymon: celebrata colonis Mox Italis paullatim adtrito nomine Sulmo. Ac tum barbaricis Satricus cum rege catervis Advectus, quo non spretum, si posceret usus, Noscere Gætulis Latias interprete voces. Postquam posse datum Peligna revisere tecta, Et patrium sperare larem; ad conamina noctem Advocat, ac furtim castris evadit iniquis. Sed fuga nuda viri: sumto nam prodere cœpta Vitabat clipeo, et dextra remeabat inermi. Exuvias igitur, prostrataque corpora campo Lustrat, et exutis Mancini cingitur armis. Jamque metus levior: verum, cui demta ferebat Exsanguis spolia, et cujus nudaverat artus, Natus erat, paullo ante Maca prostratus ab hoste. Ecce sub adventum noctis, primumque soporem, Alter natorum Solymus vestigia vallo Ausonio vigil extulerat, dum sorte vicissim Alternat portæ excubias, fratrisque petebat Mancini stratum sparsa inter funera corpus, Furtiva cupiens miserum componere terra. Nec longum celerarat iter, quum tendere in armis Aggere Sidonio venientem conspicit hostem. Quodque dabat fors in subitis necopina, sepulcro Ætoli condit membra occultata Thoantis. Inde, ubi nulla sequi propius pone arma, virumque Incomitata videt vestigia ferre per umbras, Prosiliens tumulo contorquet nuda parentis In terga haud frustra jaculum; Tyriamque sequentum Satricus esse manum, et Sidonia vulnera credens, Auctorem cæci trepidus circumspicit ictus. Verum ubi victorem juvenili robore cursus Adtulit, et notis fulsit lux tristis ab armis, Fraternusque procul, luna prodente, retexit Ante oculos sese, et radiavit comminus umbo; Exclamat juvenis, subita flammatus ab ira: «Non sim equidem Sulmone satus tua, Satrice, proles, Nec frater, Mancine, tuus, fatearque nepotem Pergameo indignum Solymo, si evadere detur Huic nostras inpune manus: tu nobile gestes Germani spoliū ante oculos, referasque superba, Me spirante, domus Pelignæ pefidus arma? Hæc tibi, cara parens Acca, ad solatia luctus Dona feram, nati ut figas æterna sepulcro.» Talia vociferans stricto mucrone ruebat. Ast illi jam tela manu, jamque arma fluebant, Audita patria, natisque, et conjuge, et armis; Ac membra et sensus gelidus stupefecerat horror. Tum vox semianimi miseranda effunditur ore: «Parce, precor, dextræ, non ut mihi vita supersit (Quippe nefas hac velle frui); sed sanguine nostro Ne damnes, o nate, manus. Carthaginis ille Captivus, patrias nunc primum advectus in oras, Ille ego sum Satricus, Solymi genus: haud tua, nate, Fraus ulla est: jaceres in me quum fervidus hastam, Pœnus eram; verum, castris elapsus acerbis, Ad vos et caræ properabam conjugis ora. Hunc rapui exanimi clipeum: sed jam, unice nobis, Hæc fratris tumulis arma excusata reporta. Curarum tibi prima tamen sit, nate, referre Ductori monitus Paulo, producere bellum Nitatur, Pœnoque neget certamina Martis. Augurio exsultat Divum, inmensamque propinqua Stragem acie sperat: quæso, cohibete furem Varronem; namque hunc fama est inpellere signa. Sat magnum hoc miseræ fuerit mihi cardine vitæ Solamen, cavisse meis: nunc ultima, nate, Invento simul atque amisso redde parenti Oscula.» Sic fatus galeam exuit, atque rigentis Invadit nati tremebundis colla lacertis; Adtonito et nitens verbis sanare pudorem Vulneris inpressi, telum excusare laborat:</p>	<p>75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125 130 135 140 145</p>
-------	---	---

	«Quis testis nostris, quis conscius adfuit actis? Non nox errorem nigranti condidit umbra? Cur trepidas? da, nate, magis, da jungere pectus.	
I.559	Absolvo pater ipse manum, atque in fine laborum Hac condas oculos dextra, precor.» At miser, imo Pectore suspirans, juvenis non verba vicesque Adloquio vocemve refert; sed sanguinis atri Sistere festinat cursum, laceroque ligare Ocius inlacrimans altum velamine vulnus.	150 155
	Tandem inter gemitus miseræ erupere querelæ: «Siccine te nobis, genitor, fortuna reducit In patriam? sic te nato, natumque parenti Inpia restituit? felix o terque quaterque Frater, cui fatis genitorem adnoscere ademtum!	160
I.560	Ast ego, Sidoniis inperditus, ecce, parentem Vulnere cognosco: saltem hoc, Fortuna, fuisset Solamen culpæ, dubia ut mihi signa dedisses Infausti generis: verum linquetur iniquis Non ultra Superis nostros celare labores.»	165
	Hæc dum amens queritur, jam, deficiente cruore, In vacuas senior vitam disperserat auras. Tum juvenis, mæstum adtollens ad sidera vultum: «Pollutæ dextræ et facti Titania testis Infandi, quæ nocturno mea lumine tela Dirigis in patrium corpus, non amplius, inquit, His oculis et damnato violabere visu.»	170
	Hæc memorat, simul ense fodit præcordia, et, atrum Sustentans vulnus, mananti sanguine signat In clipeo mandata patris, <small>FUGE PRÆLIA, VARRO;</small> Ac summi tegimen suspendit cuspede teli, Defletumque super prosternit membra parentem.	175
	Talia venturæ mittebant omina pugnæ Ausoniis Superi, sensimque abeuntibus umbris Conscia nox sceleris roseo cedebat Eoo.	180
I.561	Ductor in arma suos Libys, et Romanus in arma Excibant de more suos; Pœnisque redibat, Qualis nulla dies omni surrexerit ævo. «Non verborum, inquit, stimulantum, Pœnus, egetis, Herculeis iter a metis ad Iapygis agros Vincendo emensi: nusquam est animosa Saguntos: Concessere Alpes: pater ipse superbus aquarum Ausonidum Eridanus captivo defluit alveo. Strage virum mersus Trebia est, atque ora sepulto Lydia Flaminio premitur, lateque refulgent Ossibus, ac nullo sulcantur vomere campi. Clarius his titulus, plusque adlatura cruoris Lux oritur. Mihi magna satis, sat vera superque Bellandi merces sit gloria: cetera vobis Vincantur: quidquid diti devexit Hiberno, Quidquid in Ætnæis jactavit Roma triumphis; Quin etiam Libyco si quid de litore raptum Condidit, in vestros veniet sine sortibus enses. Ferte domos, quod dextra dabit: nil ductor honoris Ex opibus posco: raptor per secula longa Dardanus edomitum vobis spoliaverit orbem. Qui Tyria ducis Sarranum ab origine nomen, Seu Laurens tibi, Sigeo sulcata colono, Adridet tellus, seu sunt Byzacia cordi Rura magis, centum Cereri fruticantia culmis, Electos optare dabo inter præmia campos. Addam etiam, flava Thybris quas inrigat unda, Captivis late gregibus depascere ripas.	185 190 195
I.562	Qui vero externo socius mihi sanguine Byrsæ Signa moves, dextram Ausonia si cæde cruentam Adtolles, hinc jam civis Carthaginis esto. Neu vos Garganus Daunique fefellerit ora; Ad muros statis Romæ: licet avia longe Urbs agat, et nostro procul a certamine distet, Hic hodie ruet: atque ultra te ad prælia miles Nulla voco: ex acie tende in Capitolia cursum.»	200
I.563	Hæc memorat: tum, propulso munimine valli, Fossarum rapuere moras, aciemque locorum Consilio curvis adcommodat ordine ripis. Barbaricus lævo stetit ad certamina cornu Bellator Nasamon, unaque inmanior artus	205 210 215 220

I.564	<p>Marmarides, tum Maurus atrox, Garamasque, Macesque, Et Massylæ acies, et ferro vivere lætum Vulgus Adyrmachidæ pariter, gens adcola Nili, Corpora ab inmodico servans nigrantia Phœbo; Quis positum agminibus caput imperiumque Nealces.</p> <p>At parte in dextra, sinuat qua flexibus undam Aufidus, et curvo circum errat gurgite ripas, Mago regit. Subiere leves, quos horrida misit Pyrene, populi, varioque auxere tumultu Flumineum latus: effulget cætrata juvenus; Cantaber ante alios, nec tectus tempora Vasco, Ac torto miscens Baliaris prælia plumbo, Bætigenæque viri. Celsus media ipse coercet</p>	225
I.565	<p>Agmina, quæ patrio firmavit milite, quæque Celtarum Eridano perfusis sæpe catervis. Sed qua se fluvius retro labentibus undis Eripit, et nullo cuneos munimine vallat, Turritæ moles, ac propugnacula dorso Bellua nigranti gestans, ceu mobilis agger, Nutat, et erectos adtollit ad æthera muros. Cetera jam Numidis circumvolitare, vagosque Ferre datur cursus, et toto fervere campo.</p>	230
I.566	<p>Dum Libys incenso dispensat milite vires, Hortandoque iterum atque iterum insatiabilis urget Factis quemque suis, et se cognoscere jactat, Qua dextra veniant stridentis sibila teli, Promittitque viris, nulli se defore testem: Jam Varro, exacta vallo legione, movebat Cladum principia; ac pallenti lætus in unda Laxabat sedem venturis portitor umbris.</p> <p>Stant primi, quos sanguineæ pendente vetabant Ire notæ clipeo, defixique omine torpent. Juxta terribilis facies; miseranda jacebant Corpora in amplexu, natusque in pectore patris Imposita vulnus dextra letale tegebat. Effusæ lacrimæ, Mancinique inde reversus Fraterna sub morte dolor, tum triste movebat Augurium, et similes defuncto in corpore vultus. Ocius erroris culpam, deflendaque fata</p>	245
I.567	<p>Ductori pandunt, atque arma vetantia pugnam. Ille, ardens animi, «Ferte hæc, ait, omina Paulo: Namque illum, cui femineo stant corde timores, Moverit ista manus, quæ, cæde inbuta nefanda, Quum Furiæ expeterent pœnas, fortasse paterno Signavit moriens sceleratum sanguine carmen.» Tum minitans propere describit munera pugnæ; Quaque feras sævus gentes aciemque Nealces Temperat, hac sese Marso cum milite, cumque Samnitum obponit signis, et Iapyge alumno.</p> <p>At campi medio (namque hac in parte videbat Stare ducem Libyæ) Servilius obvia adire Arma, et Picentes Umbrosque inferre jubetur. Cetera Paulus habet dextro certamina cornu. His super insidias contra Nomadumque volucrem</p>	250
I.568	<p>Scipiadæ datur ire manum; quæque arte dolisque Scindent se turmæ, prædicit spargere bellum. Jamque propinquabant acies, agilique virorum Discursu, mixtoque simul calefacta per ora Cornipedum hinnitu, et multum strepitantibus armis Errabat cæcum turbata per agmina murmur. Sic, ubi prima movent pelago certamina venti, Inclusam rabiem, ac sparsuras astra procellas Parturit unda freti, fundoque emota minaces Exspirat per saxa sonos, atque acta cavernis Torquet anhelantem spumanti vertice pontum.</p> <p>Nec vero, fati tam sævo in turbine, solum Terrarum fuit ille labor; Discordia demens Intravit cælo, Superosque ad bella coegit.</p>	265
I.569	<p>Hinc Mavors, hinc Gradivum comitatus Apollo, Et domitor tumidi pugnat maris: hinc Venus amens, Hinc Vesta, et captæ stimulatus cæde Sagunti Amphitryoniades, pariter veneranda Cybebe, Indigetesque Dei, Faunusque, satorque Quirinus,</p>	270
		280
		285
		290

	Alternusque animæ mutato Castore Pollux.	295
	Contra cincta latus ferro Saturnia Juno, Et Pallas, Libycis Tritonidos edita lymphis, Ac patrius flexis per tempora cornibus Hammon, Multaque præterea Divorum turba minorum.	
	Quorum ubi mole, simul venientum et gressibus alma	300
	Intremuit tellus, pars inplevere propinquos Divisi montes, pars sedem nube sub alta Ceperunt: vacuo descensum ad prælia cælo.	
I.570	Tollitur immensus deserta ad sidera clamor, Phlegræis quantas effudit ad æthera voces	305
	Terrigena in campis exercitus: aut sator ævi Quanta Cyclopas nova fulmina voce poposcit Jupiter, exstructis vidit quum montibus ire Magnanimos raptum cælestia regna Gigantas.	
	Nec vero prima in tantis concursibus hasta Ulla fuit: stridens nimbus certante furore Telorum simul effusus, cupidæque cruoris Hinc atque hinc animæ gemina cecidere procella.	310
	Acrius insanus dextra qua ducitur ensis, Bellantum pars magna jacet: super ipsa suorum Corpora consistunt avidi, calcantque gementes.	315
	Nec magis aut Libyco protrudi Dardana nisu, Avertive potest pubes, aut ordine pelli Fixa suo Sarrana manus, quam vellere sede Si cœptet Calpen in tacto gurgite pontus.	320
I.571	Amisere ictus spatium, nec morte peracta Artatis cecidisse licet: galea horrida flictu Adversæ ardescit galeæ, clipeusque fatiscit Impulsu clipei, atque ensis contunditur ense.	325
	Pes pede, virque viro teritur; tellusque videri Sanguine operta nequit, cælumque et sidera pendens	
	Abstulit ingestis nox densa sub æthere telis. Quis adstare loco dederat Fortuna secundo, Contorum longo et proceræ cuspidis ictu, Ceu primas agitent acies, certamina miscent.	330
	At quos deinde tenet retrorsum inglorius ordo, Missilibus certant pugnas æquare priorum. Ultra clamor agit bellum, milesque, cupiti Martis inops, sævis inpellit vocibus hostem.	335
I.572	Non ullum deficit teli genus. Hi sude pugnas, Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili; At saxis fundaque alius, jaculoque volucris: Interdum stridens per nubila fertur arundo, Interdumque ipsis metuenda falarica muris.	
	Speramusne, Deæ, quarum mihi sacra coluntur, Mortali totum hunc aperire in secula voce Posse diem? tantumne datis confidere linguæ, Ut Cannas uno ore sonem? Si gloria vobis Nostra placet, neque vos magnis avertitis ausis, Huc omnes cantus, Phœbumque vocate parentem.	340
	Verum utinam posthac animo, Romane, secunda, Quanto tunc adversa, feras! sitque hactenus, oro, Nec libeat tentare Deis, an Troia proles Par bellum tolerare queat. Tuque, anxia fati, Pone, precor, lacrimas, et adora vulnera, laudes	345
	Perpetuas paritura tibi: nam tempore, Roma, Nullo major eris: mox sic labere secundis, Ut sola cladum tuearis nomina fama.	350
I.573	Jamque inter varias Fortuna utrimque virorum Alternata vices incerto eluserat iras Eventu, mediaque diu pendente per ambas Spe gentes, paribus Mavors flagrabat in armis. Mitia ceu virides agitant quum flamina culmos, Necdum maturas impellit ventus aristas, Huc atque huc it summa seges, nutansque vicissim Alterno lente motu incurvata nitescit.	355
	Tandem barbaricis perfractam viribus acri Dissipat incurrens aciem clamore Nealces. Laxati cunei, perque intervalla citatus Inrupit trepidis hostis: tum turbine nigro Sanguinis exundat torrens; nullumque sub una Cuspide procumbit corpus. Dum vulnera tergo	360
I.574		365

	Bellator timet Ausonius, per pectora sævas Exceptat mortes, et leto dedecus arcet.	
	Stabat cum primis mediæ certamine pugnæ, Aspera semper amans, et par cuicumque periclo, Scævola; nec tanta vitam jam strage volebat, Sed dignum proavo letum, et sub nomine mortem. Is postquam frangi res, atque augescere vidit Exitium, «Brevis hoc vitæ, quodcumque relictum, Extendamus, ait: nam virtus futile nomen, Ni decori sat sint pariendo tempora leti.» Dixit: et in medios, qua dextera concita Pœni Limitem agit, vasto connixus turbine fertur.	370 375
I.575	Hic exsultantem Caralim, atque erepta volentem Induere excelso cæsi gestamina trunco, Ense subit, capuloque tenus ferrum inpulit ira. Volvitur ille ruens, atque arva hostilia morsu Adpetit, et mortis premit in tellure dolores. Nec Gabari Sicchæque virum tenuere furentes Concordi virtute manus; sed perdidit acer, Dum stat, decisam Gabar inter prælia dextram. At Siccha auxilium, magno turbante dolore, Dum temere adcelerat, calcato improvidus ense Subcidit, ac nudæ sero vestigia plantæ Damnavit, dextraque jacet morientis amici.	380 385 390
	Tandem convertit fatalia tela Nealcæ Fulminei gliscens juvenis furor: exsilit ardens, Nomine tam claro stimulante, ad præmia cædis. Tum silicem scopulo avulsum, quem montibus altis Depulerat torrens, raptum contorquet in ora Turbidus: incusso crepuerunt pondere malæ, Ablatusque viro vultus: concreta cruento Per nares cerebro sanies fluit, atraque manant Orbibus elisis et trunca lumina fronte. Sternitur unanimo Marius subcurrere Capro Conatus, metuensque viro superesse cadenti. Lucis idem auspicium, ac patrium et commune duobus Paupertas; sacro juvenes Præneste creati Miscuerant studia, et juncta tellure serebant. Velle ac nolle ambobus idem, sociataque toto Mens ævo, ac parvis dives concordia rebus. Obcubuerunt simul; votisque ex omnibus unum Id Fortuna dedit, junctam inter prælia mortem. Arma fuere decus victori bina Symætho.	395 400 405 410
I.576	Sed longum tanto lætari munere casus Haud licitum Pœnis: aderat terrore minaci Scipio, conversæ miseratus terga cohortis, Et cuncti fons Varro mali, flavusque comarum Curio, et a primo descendens consule Brutus. Atque his fulta viris acies repararet ademtum Mole nova campum, subito ni turbine Pœnus Agmina frenasset jam procurrentia ductor. Isque ut Varronem procul inter prælia vidit, Et juxta sagulo circumvolitare rubenti Lictorem; «Nosco pompam, atque insignia nosco: Flaminius modo talis,» ait. Tum fervidus acrem Ingentis clipei tonitru prænuntiat iram.	415 420
I.577	Heu miser! æquari potuisti funere Paulo, Si tibi non ira Superum tunc esset ademtum Hannibalis cecidisse manu. Quam sæpe querere, Varro, Deis, quod Sidonium defugeris ensem? Nam, rapido subitam portans in morte salutem Procursum, cœpta in sese discrimina vertit Scipio: nec Pœnum, quamquam est ereptus opimæ Cædis honor, mutasse piget majore sub hoste Prælia, et erepti Ticina ad flumina patris Exigere oblato tandem certamine pœnas. Stabant educti diversis orbis in oris, Quantos non alio vidit concurrere tellus Marte, viri, dextraque pares, sed cetera ductor Anteibat Latius, melior pietate fideque.	425 430 435
I.578	Desiluere cava turbati ad prælia nube, Mavors Scipiadæ metuens, Tritonia Pœno; Adventuque Deum, intrepidus ductoribus, ambæ Contremuere acies: ater, qua pectora flectit	440

	Pallas, Gorgoneo late micat ignis ab ore, Sibilaque horrificis torquet serpentibus ægis. Fulgent sanguinei, geminum vibrare cometen	445
1.579	Ut credas, oculi; summaque in casside largus Undantes volvit flammæ ad sidera vertex. At Mavors, moto proturbans aera telo, Et clipeo campum involvens, Ætnæa Cyclopum Munere fundentem lorica incendia gestat, Ac pulsat fulva consurgens æthera crista.	450
	Ductores pugnae intenti, quantumque vicissim Audere est, propius mensi, tamen arma ferentes Sensere advenisse Deos, et, lætus uterque Spectari Superis, addebant mentibus iras.	455
	Jamque ictu valido libratam a pectore Pœni Pallas in obliquum dextra detorserat hastam: Et Gradivus, opem Divæ portare ferocis Exemplo doctus, porgebat protinus ense Ætnæum in pugnas juveni, ac majora jubebat.	460
1.580	Tum virgo, ignescens penitus, violenta repente Subfudit flammis ora, atque, obliqua retorquens Lumina, turbato superavit Gorgona vultu. Erexere omnes inmania membra chelydri Ægide commota, primique furoris ad ictus Rettulit ipse pedem sensim a certamine Mavors.	465
	Hic Dea convulsam rapido conamine partem Vicini montis, scopulisque horrentia saxa In Martem furibunda jacet, longeque relatos Expavit sonitus, tremefacto litore, Sason.	470
	At non hæc Superum fallebant prælia regem. Demittit propere subcinctam nubibus Irim, Quæ nimios frenet motus, ac talia fatur: «I, Dea, et Cœnotris velox adlabere terris, Germanoque truces, dic, Pallas mitiget iras, Nec speret fixas Parcarum vertere leges:	475
	Dic etiam, Ni desistis (nam virus et æstus Flammiferæ novi mentis), nec conligis iram, Ægide præcellant quantum horrida fulmina nosces.»	
1.581	Quæ postquam adcepit dubitans Tritonia virgo, Nec sat certa diu, patriis an cederet armis, «Absistemus, ait, campo: sed Pallade pulsa Num fata avertet? cæloque arcebit ab alto Cernere Gargani ferventia cædibus arva?» Hæc effata, cava Pœnum in certamina nube Sublatum diversa tulit, terrasque reliquit.	480
	At Gradivus atrox remeantis in æthera Divæ Abscessu revocat mentes, fusosque per æquor Ipse manu magna, nebulam circumdatus, acri Restituit pugnae. Convertunt signa, novamque Instaurant Itali, versa formidine, cædem;	490
1.582	Quum ventis positus custos, cui flamina carcer Imperio compressa tenet, cælumque ruentes Eurique, et Boreæ parent, Corique, Notique, Junonis precibus, promissa haud parva ferentis, Regnantem Ætolis Vulturum in prælia campis Effrenat: placet hic iræ exitiabilis ultor.	495
	Qui, se postquam Ætnæ mersit candente barathro, Concepitque ignes, et flammea protulit ora, Evolat horrendo stridore, ac Daunia regna Perflat, agens cæcam glomerato pulvere nubem.	500
	Eripuere oculos auræ, vocemque, manusque: Vortice arenoso candentes (flebile dictu!) Torquet in ora globos Italum, et bellare manipulis Jussa lætatur rabie. Tum mole ruinæ Sternuntur tellure et miles, et arma, tubæque;	505
	Atque omnis retro flatu obscursante refertur Lancea, et in tergum Rutulis cadit inritus ictus. Atque idem flatus Pœnorum tela secundant, Et velut amento contorta hastilia turbo	
1.583	Adjuvat, ac Tyrias inpellit stridulus hastas. Tum, denso fauces præclusus pulvere, miles Ignavam mortem compresso mæret hiatu. Ipse, caput flavum caligine conditus atra, Vulturum, multa comam perfusus arena, Nunc versos agit a tergo stridentibus alis;	510
	Nunc, mediam in frontem veniens clamante procella,	515

	Obvius arma quatit, patuloque insibilat ore. Interdum intentos pugnæ, et jam jamque ferentes Hostili jugulo ferrum, conamine ducto	
	Avertit, dextramque ipso de vulnere vellit. Nec satis Ausonias passim fœdare cohortes, In Martem vomit inmixtas mugitibus auras, Bisque Dei summas vibravit turbine cristas.	520
I.584	Quæ dum Romuleis exercet prælia turmis Æolius furor, et Martem subcendit in iras, Adfatur virgo socia Junone parentem: «Quantos Gradivus fluctus in Punica castra (Respice) agit, quantisque furens se cædibus inplet! Nunc, quæso, terris descendere non placet Irim? Quamquam ego non Teucros (nostro quum pignore regnet Roma, et Palladio sedes hac urbe locarim), Non Teucros delere aderam; sed lumen alumnæ Hannibalem Libyæ pelli florentibus annis Vita, atque exstingui primordia tanta negabam.»	525
	Excipit hic Juno, longique laboris ab ira, «Immo, ait, ut noscant gentes, inmania quantum Regna Jovis valeant, cunctisque potentia quantum Antistet, conjux, Superis tua, discute telo Flagranti (nil oramus) Carthaginis arces, Sidoniamque aciem vasto telluris hiatus Tartareis inmerge vadis, aut obrue ponto.»	530
	Contra quæ miti respondet Jupiter ore: «Certatis fati, et spes extenditis ægras. Ille, o nata, libens cui tela inimica ferebas, Contundet Tyrios juvenes, ac nomina gentis Induet, et Libycam feret in Capitolia laurum. At, cui tu, conjux, cui das animosque decusque, (Fata cano) avertet populis Laurentibus arma. Nec longe cladis metæ: venit hora diesque, Qua nullas umquam transisse optaverit Alpes.»	535
I.585	Sic ait; atque Irim propere demittit Olympo, Quæ revocet Martem, jubeatque abscedere pugna. Nec vetitis luctatus abit Gradivus in altas Cum fremitu nubes, quamquam lituique, tubæque, Vulneraque, et sanguis, et clamor, et arma juvent.	540
	Ut patuit liber Superum certamine tandem, Laxatusque Deo campus, ruit æquore ab imo Pœnus, quo sensim cælestia fugerat arma, Magna voce trahens equitemque, virosque, feræque Turrigeræ molem, tormentorumque labores. Atque ubi turbantem leviores ense catervas Adnovit juvenem, scintillavitque cruentis Ira genis, «Quænam Furiæ, quisve egit in hostem, En, Minuci, Deus, ut rursum te credere nobis Auderis, inquit? genitor tibi natus ab armis Ille meis, ubi nunc Fabius? semel, inprobe, nostras Sit satis evasisse manus.» Atque inde superbis Hasta comes dictis murali turbine pectus Transforat, et voces venturas occupat ictu.	545
	Nec ferro sævire sat est: adpellitur atra Mole fera, et monstris componitur Itala pubes.	550
I.586	Nam, prævectus equo, moderantem cuspide Lucas Maurum in bella boves stimulis majoribus ire, Ac raptare jubet Libycarum armenta ferarum. Inmane stridens agitur, crebroque coacta Vulnere bellatrix properos fert bellua gressus. Liventi dorso turris, flammaque, virisque, Et jaculis armata, sedet: procul aspera grando Saxorum super arma ruit, passimque volanti Celsus telorum fundit Libys aggere nimum. Stat niveis longum stipata per agmina vallum Dentibus, atque ebori præfixa comminus hasta Fulget ab incurvo directa cacumine cuspis. Hic, inter trepidos rerum, per membra, per arma Exigit Ufentis sceleratum bellua dentem; Clamantemque ferens calcata per agmina portat. Nec levius, Tadio lævum qua tegmine thorax Multiplicis lini claudit latus, inproba sensim, Corpore non læso, penetrarunt spicula dentis, Et sublime virum clipeo resonante tulerunt.	555
		560
		565
		570
I.587		575
		580
		585
I.588		590

	Haud excussa novi virtus terrore pericli. Utitur ad laudem casu, geminumque citato Vicinus fronti lumen transverberat ense. Exstimulata gravi sese fera tollit ad auras	595
	Vulnere, et erectis excussam cruribus alte Pone jacit volvens reflexo pondere turrim. Arma, virique simul, spoliataque bellua visu Sternuntur subita (miserandum) mixta ruina. Spargi flagrantem contra bellantia monstra Dardanius tædas victor jubet, et facis atræ,	600
I.589	Quos fera circumfert, compleri sulfure muros. Nec jusso mora: conlectis fumantia lucent Terga elephantorum flammis; pastusque sonoro Ignis edax vento per propugnacula fertur. Non aliter, Pindo Rhodopeve incendia pastor Quum jacit, et silvis spatiatum fervida pestis, FronDOSi ignescunt scopuli; subitoque per alta Conlucet juga dissultans Vulcanius ardor. It fera candenti torrente bitumine corpus Amens, et laxo diducit limite turmas.	605
	Nec cuiquam virtus propiora capessere bella; Longinquis audent jaculis, et arundinis ictu. Uritur inpatiens, et magni corporis æstu Huc atque huc jactas adcendit bellua flammæ; Donec vicini tandem se fluminis undis	610
	Præcipitem dedit, et, tenui decepta liquore Stagnantis per plana vadi, tulit incita longis Exstantem ripis flammam: tum denique sese Gurgitis inmersit molem capiente profundo.	615
	At qua pugna datur, necdum Maurusia pestis Igne calet, circumfusi Rhœteia pubes Nunc jaculis, nunc et saxis, nunc alite plumbo Eminus incessunt: ut qui castella per altos Obpugnat munita locos, atque adsidet arces.	620
I.590	Ausus digna viro, fortuna digna secunda, Extulerat dextram atque adversum comminus ensem Mincius infelix ausi: sed stridula, anhelum Fervorem effundens, monstri manus abstulit acri Implicitum nexu, diroque ligamine torsit, Et superas alte miserum jaculata per auras Telluri elisis adflixit (flebile!) membris.	625
	Has inter clades viso Varrone sub armis Increpitans Paulus, «Quin imus comminus, inquit, Ductori Tyrio, quem vinctum colla catenis Staturum ante tuos currus promisimus urbi? Heu patria! heu plebes scelerata, et prava favoris! Haud unquam expedies tam dura sorte malorum, Quem tibi non nasci fuerit per vota petendum, Varronem, Hannibalemve magis.» Dum talia Paulus, Urget præcipites Libys, atque in terga ruentum	630
I.591	Ante oculos cunctas ductoris concitat hastas, Pulsatur galea, et quatiuntur consulis arma. Acrius hoc Paulus medios ruit asper in hostes. Tum vero excussus mentem, in certamina Paulo Avia diducto, convertit Varro, manuque Cornipedem inflectens, «Das, inquit, patria, pœnas, Quæ, Fabio incolumi, Varronem ad bella vocasti. Quænam autem mentis, vel quæ discordia fati, Parcarumque latens fraus est? Abrumpere cuncta Jam dudum cum luce libet: sed comprimit ensem Nescio qui Deus, et meme ad graviora reservat. Vivamne? et fractos sparsosque cruore meorum Hos referam populo fasces? atque ora per urbes Iratas spectanda dabo? et, quo sævius ipse Hannibal haud poscat, fugiam, et te, Roma, videbo?»	635
	Plura indignantem telis propioribus hostes Egere, et sonipes rapuit laxatus habenas.	640
		645
		650
		655

ARGUMENTUM.

- PAULUS, suis ad virtutem inflammatis, aliquot locis prælium restituit, et concitato impetu confertissimis se infert hostibus, qui, Catoni juveni circumfusi, consule conspecto trepide pedem referunt, et ingenti cæde prosternuntur; [1-30](#).
- Sed prima Romanorum acies in fugam inclinatur, et tres fratres, Labienus, Ocris et Opiter, cum Mæcenate diversis vulneribus concidunt; [31-41](#).
- Ipsi Paulo, in medios hostes ruenti, Hannibalemque vestiganti, Juno, in Metelli faciem conversa, auctor est, ut exemplo Varronis fuga salutem quærat, neque vitam suam, in qua salus reipublicæ nitatur, in maximum temere discrimen adducat; [42-58](#).
- At consul gravissimis verbis ignavum hominem perstringit, et ferociter in hostes invectus, Acherram ad suos frustra se recipientem, obtruncat; [59-82](#).
- Juno itaque, eum nequidquam a consilio Hannibalis quærendi absterrere conata, alium nequit dolum: specie enim Gelestæ Mauri induta, ut Pœnum a sævo vicini consulis certamine avocet, ei mentitur, Paulum magnam ad Aufidum perpetrare cædem; quo falso nuntio motus Hannibal in longe diversam campi partem citatim contendit; [83-91](#).
- Ubi Crisam cum sex filiis occidit; [92-169](#).
- Paulus contra ingentem Pœnorum stragem edit, et Phorcyn interficit; [170-184](#).
- Interea complures Numidæ ad Romanos transfugiunt, et in ultimam aciem recipiuntur, ubi, omnium oculis animisque certamine occupatis, fraudulentum homines, adreptis cæsorum scutis armisque, adversam Romanorum aciem adoriuntur, et Galba, necato hoste, qui vexillum abstulerat, gladio ab Amorgo per pectus transfigitur; [185-201](#).
- I.593 Multos præterea Romanos vis et furor Vulturini, nubes pulveris in ora eorum volventis, præcipites ad Aufidum agit, et una cum Curione, qui effusum suorum cursum obposito corpore reprimere conatur, fluvio inmergit; [202-214](#).
- Paulus ipse cæco impetu in victores Pœnos fertur, et Viriathum, cæde Servilii, viri fortissimi, et consulis anni prioris, ovantem, interimit; [215-231](#).
- Verum mox ingenti saxo percussus mortiferam adcipit plagam, et cruore obpletus in propinquo considet scopulo; [232-246](#).
- Tum Pœni effrenatius involant in Romanos, et Hannibal concitato equo super cadavera vehitur, inter quæ saucius jacet Piso, qui subrecta hasta ventrem equi haurit, sed gladio victoris jugulatur; [247-259](#).
- Sedentem in saxo consulem videt Lentulus, tribunus militum, et equi sui usum ei obfert, ut e manibus hostium evadat, nec funestam hanc pugnam faciat morte tanti viri, quo extincto de rebus Romanis actum sit; [260-275](#).
- Paulus vero, laudata juvenis virtute, consilium inhonestæ fugæ repudiat, et Lentulo auctor est, ut subditis equo calcaribus Romam advolet, ac portas claudi, Fabioque summam rerum tradi jubeat; [276-291](#).
- Ille in patriam properat, et consul quidquid superest virium ad ulciscendam mortem sibi imminentem insumit: sed mox hostibus undique cinctus vir magnus telis obruitur; [291-308](#).
- Paulo interfecto Romani occisione occiduntur, et Aufidus cadaveribus repletur; [309-325](#).
- Noctis interventu prælium dirimitur, et Hannibal ferox victoria, minimeque cessandum ratus, dum recens militum ardor esset, postero die Romam proficisci constituit; [326-336](#).
- Temerario huic consilio Juno, et furoris Pœni, et iræ Jovis, fatorumque haud ignara, obcurrit, adcito ex inferis Somno, qui somnium Hannibali inmittit, in quo is Romam quidem obpugnare, sed Jovis fulminibus et cælesti voce perterriti atque repelli sibi videtur; [337-370](#).
- Expergefacto lætus de castrorum Rom. deditione nuntius adfertur a Magone fratre, qui suadet, ut confestim exercitum Romam ducat, non dubitans, quin die quinto victor in Capitolio epulari possit; [371-376](#).
- Hannibal contra dissimulans pavorem, somniorum visis sibi incussum, vulnera et exhaustas militum vires excusat: quo tamen prætextu juveni ferventis animi non satisfacit, sed indignationem potius movet; [377-386](#).
- Interea residuæ Romanorum copiæ deformi agmine, sine ducibus, signis, armis, ornamentisque militaribus, defixis in terram oculis, Canusium abeunt, ubi tristem rerum suarum conditionem deplorant, et fossa urbi præducenda, portis muniendis, cæcisque stilis in campo conserendis occupantur; [387-414](#).
- I.594 Ibidem nobiles quidam juvenes mare ac naves spectant, ut, duce Metello, timido homine, deserta Italia, ad regem aliquem transfugiant; [415-425](#).
- Scipio autem, stricto super capita consultantium gladio, omnes jurare cogit, nunquam se Italiam relicturos esse; [426-448](#).
- Quæ dum apud victos Canusii aguntur, Hannibal, magno suorum numero stipatus, campum lustrat, et grata iis spectacula præbet; [449-453](#).
- Præcipue convertit omnes equus Clœlii, qui, a Bageso captus, eum excutit, domino procul inter semianimes conspecto, cui rapido cursu advolat, et inflexis pedibus adscendendum præbet dorsum; [454-471](#).
- Hannibal miseratione ductus juveni cum morte luctanti eam adcelerat, et e Cinna, qui a Romanis ad Pœnos transfugerat, comperit, Clœlium genus duxisse a Clœlia virgine, quæ obses tradita Porsenæ, Clusino regi, deceptis custodibus, Tiberim tranavisset; [472-502](#).
- Inter hæc milites spolia legentes exanimus Pauli corpus, vulneribus grave et deformatum, e strage cæsorum eruunt; [503-512](#).
- Hannibal de morte quidem tanti viri lætatur, sed sibi similem aliquando exoptat; [513-523](#).
- Postridie prima luce rogi struuntur, atque ingens armorum acervus; et in illis cadavera Pœnorum, in hostili terra jacentium, in hoc arma Romanorum, Marti vota, subdito igne, concremantur; [524-557](#).

Quo facto Pauli corpus, gramine frondibusque involutum, una cum armis insignibusque ejus in pyram inponitur, et exsequiæ magni viri, etsi non pompa funebri, tamen laudatione ipsius Hannibalis decorantur; 558-577.

Ceterum fama jam cladis Cannensis Romam perlata tantum ibi pavoris tumultusque exciverat, ut omnem salutis spem in Capitolio reponerent, et hostem contemtu tantum cunctari putarent; 578-591.

Qua in trepidatione Fabius hortatur cives, ne periculum ipsi cunctatione et metu augeant, sed ut confestim vetera hostium spolia templis atriisque detrahant, et arma parent pro salute patriæ, ad quam defendendam vires etiam nunc subficient, modo omnes fortes sint et inpavidi; 592-604.

Dum gravis ille vir suos ita confirmat, nuntius venit de Varronis ad urbem adventu, qui varios animorum motus excitat; 605-614.

Isti sedantur oratione Fabii, qua ostendit, non esse virorum fortium, iracundiæ remedium solatiumque doloris ex aliorum pœnis petere, neque hunc diem sibi tristiozem videri eo, quo Varro consul et dux belli creatus sit; 615-622.

Quibus auditis, omnes ordines obviam eunt Varroni, et gratias agunt, quod de republica non desperaverit; 623-629.

I.595 Ipse vero consul culpæ conscientia et indignationis popularis pœnarumque metu percussus, oculis lacrimantibus et in terram demissis ad urbem adcedit, neque a lictoribus populum submoveri patitur; 630-639.

Tum Patres sine mora et quacumque ratione adflictis rebus subcurrendum rati, pudore salutis posthabito, validos juvenes ex servitiis armari, delectuque edito juniores et quosdam adeo prætextatos scribi jubent; 640-649.

Captivos autem Romanos non redimendos censent, sed in Siciliam traducendos, ut ibi militent, donec in Italia bellum sit; 650-658.

PAULUS, ut adversam videt increbrescere pugnam,
Ceu fera, quæ, telis circumcingentibus, ultro
Adsilit in ferrum, et per vulnera conligit hostem,
In medios fert arma globos, seseque periclis
Ingerit, atque omni letum molitur ab ense.

5

I.596 Increpat horrendum, «Perstate, et fortiter, oro,
Pectoribus ferrum adcipite, ac sine vulnere terga
Ad manes deferte, viri: nisi gloria mortis,
Nil superest: idem sedes adeuntibus imas

10

Hic vobis dux Paulus erit.» Velocius inde
Hæmonio Borea, pennaque citatior ibat,
Quæ redivit in pugnas fugientis arundine Parthi:
Atque, ubi certamen primi ciet inmemor ævi
Fetus Gradivo mentem Cato, fertur in hostes;
Ac juvenem, quem Vasco levis, quem spicula densus
Cantaber urgebat, letalibus eripit armis.

15

Abscessere retro, pavidique in terga relatos
Abduxere gradus: ut lætus valle remota
Quum capream venator agit, fessamque propinquo
Insequitur cursu, et sperat jam tangere dextra,
Si ferus adverso subitum se protulit antro,
Et stetit ante oculos frendens leo, deserit una
Et color, et sanguis, et tela minora periclo;

20

I.597 Nec jam speratæ cura est in pectore prædæ.
Nunc in restantes mucronem comminus urget,
Nunc trepidos ac terga mala formidine versos
Adsequitur telis: furere, ac decorare labores,
Et sævire juvat: cadit ingens nominis expers
Uni turba viro; atque alter si detur in armis
Paulus Dardaniis, amittant nomina Cannæ.

25

Tandem inclinato cornu sine more ruebat.
Prima acies, non parca fugæ. Labienus et Ocris
Sternuntur leto, atque Opiter, quos Setia colle
Vitifero, celsis Labienum Cingula saxa
Miserunt muris: junxit fera tempora leti
Sidonius non consimili discrimine miles:
Nam Labienus obit penetrante per ilia corno;
Fratres, hic humero, cecidere, hic poplite, cæsis.
Obpetis et Tyrio super inguina fixe veruto

35

I.598 Mæcenas, cui Mæonia venerabile terra,
Et sceptris olim celebratum nomen Etruscis.
Per medios agitur, projecto lucis amore
Hannibalem lustrans, Paulus: sors una videtur
Aspera, si obcumbat ductore superstite Pœno.

40

Quam metuens molem (neque enim, certamine
sumto,

45

Tempestas tanta et rabies inpune fuissent)
In faciem pavidi Juno conversa Metelli,

	«Quid vanos, inquit, Latio spes unica consul, Incassumque moves, fato renuente, furores? Si superest Paulus, restant Æneia regna; Sin secus, Ausoniam tecum trahis: ire tumentem Tu contra juvenem, et caput hoc abscidere rebus Turbatis, o Paule, paras? nunc Hannibal ipsi (Tam lætus bello est) ausit certare Tonanti. Et jam conversis (vidi nam flectere) habenis Evasit Varro, ac sese ad meliora reservat. Sit spatium fati; et, dum datur, eripe leto Huc nostris majorem animam: mox bella capesses.»	50
	Ad quæ suspirans ductor, «Mortemne sub armis Cur poscam, caussa ista parum est, quod talia nostræ	60
I.599	Pertulerunt aures suadentem monstra Metellum? I, demens, i, carpe fugam: non hostica tela Excipias tergo, Superos precor: integer, oro, Intactusque abeas, atque intres mœnia Romæ Cum Varrone simul: talin', pavidissime, dignum Me vita, pulchraque indignum morte putasti? Quippe furit Pœnus, qui nunc contraria bella Ipsi ferre Jovi valeat: pro degener altæ Virtutis patrum! quando certamen inire, Cuive virum mallet memet componere, quam qui Et victus dabit et victor per secula nomen?»	65
	Talibus increpitat, mediosque aufertur in hostes, Ac retro cursum tendentem ad crebra suorum Agmina, et in densis furantem membra maniplis Per conferta virum et stipata umbonibus arma Consequitur melior planta, atque obtruncat Acheram.	70
I.600	Ut canis occultos agitat quum Belgicas apros, Erroresque feræ sollers per devia mersa Nare legit, tacitoque premens vestigia rostro Lustrat inadcessos venantum indagine saltus; Nec sistit, nisi, conceptum sectatus odorem, Deprendit spissis arcana cubilia dumis. At conjux Jovis, ut Paulum depellere dictis Nequidquam fuit, et consul non desinit iræ, In faciem Mauri rursus mutata Gelestæ, Avocat ignarum sævo a certamine Pœnum. «Huc tela, huc, inquit, dextram inplorantibus adfer, O decus æternum Carthaginis! horrida juxta Stagnantes consul molitur prælia ripas; Et laus haud alio major datur hoste peremto.» Hæc ait; et juvenem diversa ad prælia raptat.	75
	Flumineo Libycam turbabat in aggere pubem; Cristæ nomen erat: bis terni juncta ferebant Arma senem circa nati; pauperque penatum, Sed domus haud obscura Tuder, notusque per Umbros	80
I.601	Bellator populos, factis et cæde docebat Natorum armigeram pugnas tractare cohortem. Unanima inde phalanx, crudo ducente magistro, Postquam hominum satiata nece est, prostraverat ictu Innumero cum turre feram, facibusque sequutis Ardentem monstri spectabat læta ruinam; Quum subitus galeæ fulgor, conoque coruscæ Majore intremuere jubæ: nec tarda senectus; (Adnovit nam luce virum) rapit agmine natos Sæva parens ultro in certamina, et addere passim Tela jubet, nec manantes ex ore feroci, Aut quæ flagrarent galea, exhorrescere flammæ.	85
	Armiger haud aliter magni Jovis; anxia nido Quum dignos nutrit gestanda ad fulmina fetus, Obversam spectans ora ad Phaethontia prolem, Explorat dubios Phœbea lampade natos. Jamque suis daret ut pugnæ documenta vocatis, En medias hasta velox prætervolat auras. Hæsit multiplici non alte cuspis in auro, Ac senium invalido dependens prodidit ictu.	90
I.602	Cui Pœnus: «Quinam ad cassos furor inpulit ictus Exsanguem senio dextram? vix prima momordit Tegmina Callaici cornus tremebunda metalli.	95
		100
		105
		110
		115

I.603	<p>En, reddo tua tela tibi: memorabilis ista A nobis melius discet bellare juvenus.»</p> <p>Sic propria miseri transfigit pectora corno. At contra (horrendum) bis terna spicula dextra Torta volant, paribusque ruunt conatibus hastæ. Haud secus ac Libyca fetam tellure læenam Venator premit obsesso quum Maurus in antro, Invadunt rabidi jam dudum, et inania tentant Nondum sat firmo catuli certamina dente. Consumit clipeo tela, et, conlectus in arma, Sustinet ingentes crepitantibus ictibus hastas Sidonius ductor: nec jam per vulnera credit, Aut per tot cædes actum satis; iraque anhelat, Ni leto det cuncta virum, jungatque parenti Corpora, et excidat miseros cum stirpe penates. Tunc Abarim adfatur; namque una hic armiger ira Flammabat Martem, atque omnes comes ibat in actus:</p>	120 125 130 135
I.604	<p>«Suppedita mihi tela: vadis liventis Averni Demitti globus ille cupit, qui nostra lacessat Tegmina, jam stultæ fructus pietatis habebit.»</p> <p>Hæc fatus jaculo Lucam, qui maximus ævi, Transadigit: pressa juvenis cum cuspidē labens Arma super fratrum resupino concidit ore. Mortiferum inde manu properantem vellere ferrum Pilo Volsonem (namque hoc de strage jacentum Fors dabat) adfixa sternit per tegmina nare. Tum Vesulum, calido lapsantem in sanguine fratrum, Ense metit rapido; plenamque (heu barbara virtus!) Abscisi galeam capitis, ceu missile telum, Conversis in terga jacit. Telesinus, ad ossa Inliso saxo, qua spina interstruit artus, Obcumbit; fratrisque videt labentia membra Quercentis, quem funda procul per inane voluta Sopierat, dum supremam Telesinus in auras Exhalat lucem, et dubitantia lumina condit. At fessus mærore simul, cursuque, metuque, Et tamen haud iræ vacuus, non certa per æquor Interdum insistens Perusinus membra ferebat.</p>	140 145 150 155
I.605	<p>Hunc sude, quam raptam Libyci per terga jacentis Armiger obtulerat monstri, super inguina fixum Obtruncat, quercuque premit violentus obusta. Tentarat precibus sævum lenire furorem; Sed Stygius primos inplevit fervor hiatus, Et pulmone tenuis demisit anhelitus ignem. Tandem cum toto cecidit grege, nomen in Umbro Clarum, Crista, diu populo: ceu fulmine celsa Æsculus, aut, proavis ab origine cognita, quercus Quum fumat percussa Jovi, sacrosque per ævum Æthereo ramos populantur sulfure flammæ; Donec victa Deo late procumbit, et omnem Conlabens operit spatioso stipite prolem. Atque ea dum juxta Tyrius stagna Aufida ductor Molitur, Paulus, numerosa cæde futuram Ultus jam mortem, ceu victor bella gerebat Inter mille viros: jacet ingens Phorcys ab antris Herculeæ Calpes, cælatus Gorgone parmam,</p>	160 165 170
I.606	<p>Unde genus tristique Deæ manabat origo. Hunc objectantem sese, atque antiqua tumentem Nomina saxificæ monstrosa e stirpe Medusæ, Dum lævum petit incumbens violentius inguen, Detrahit, excelsi conreptum vertice coni, Adflictumque premens, tergo qua balteus imo Sinuatur, coxaque sedet munimen utraque, Conjecto fodit ense super: vomit ille calentem Sanguinis effundens per hiantia viscera rivum, Et subit Ætolos Atlanticus adcola campos. Has inter strages rapido terrore coorti Invadunt terga, atque averso turbine miscent Bella inopina viri, Tyrius quos fallere doctos</p>	175 180 185
I.607	<p>Hanc ipsam pugnæ rector formarat ad artem: Subcinctique dolis, fugerent ceu Punica castra, Dediderant dextras. Tum totis mentibus actam In cædes aciem pone atque in terga ruentes Præcipitant: non hasta viro, non deficit ensis.</p>	190

	E strage est ferrum, atque evulsa cadavere tela. Raptum Galba procul (neque enim virtutis amorem Adversa exemisse valent) ut vidit ab hoste	195
	Auferri signum, connisus corpore toto Victorem adsequitur, letalique occupat ictu. Ac dum comprehensam cæso de corpore prædam Avellit, tardeque manus moribunda remittit, Transfixus gladio propere adcurrentis Amorgi Occidit, inmorians magnis non prosperus ausis.	200
	Hæc inter, veluti nondum satiasset Enyo Iras sæva truces, sublatum pulvere campum Vulturnus rotat, et candentes torquet arenas.	205
I.608	Jamque reluctantes stridens inmane procella Per longum tulit ad campi suprema, cavisque Adflictos ripis tumidum demersit in amnem. Hic tibi finis erat, metas hic Aufidus ævi Servabat tacito, non felix Curio, leto. Namque, furens animi dum consternata moratur Agmina, et oppositu membrorum sistere certat, In præceps magna propulsus mole ruentum Turbatis hauritur aquis, fundoque volutus Hadriaca jacuit sine nomine mortis arena.	210
	Ingens ferre mala, et Fortunæ subdere colla Nescius, adversa fronte incurrebat in arma Vincentum consul: pereundi Martius ardor, Atque animos jam sola dabat fiducia mortis; Quum Viriathus agens telis, regnator Hiberæ Magnanimus terræ, juxta atque ante ora furentis Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.	215
	Heu dolor! heu lacrimæ! Servilius optima belli, Post Paulum belli pars optima, conruit ictu Barbarico, magnamque cadens leto addidit uno Invidiam Cannis: tristem non pertulit iram Consul, et insani quamquam contraria venti Exarmat vis, atque obtendit pulvere lucem, Squalentem rumpens ingestæ torvus arenæ Ingreditur nimbum, ac ritu jam moris Hiberi Carmina pulsata fundentem barbara cætra Invadit, lævæque fodit vitalia mammæ.	220
	Hic fuit extremus cædum labor: addere bello Haud ultra licuit dextram, nec tanta relictum est Uti, Roma, tibi posthac ad prælia Paulo.	225
I.609	Saxum ingens, vasto libratum pondere, cæca Venit in ora manu, et, perfractæ cassidis æra Ossibus infodiens, complevit sanguine vultus. Inde pedem referens, labentia membra propinquo Inposuit scopulo, atque, undanti vulnere anhelans, Sedit terribilis clipeum super ore cruento: Inmanis ceu, depulsis levioribus hastis, Adcepit leo quum tandem per pectora ferrum, Stat teli patiens media tremebundus arena, Ac, manante jubis rictuque et naribus unda Sanguinis, interdum languentia murmura torquens, Effundit patulo spumantem ex ore cruorem.	230
	Tum vero incumbunt Libyes super: ipse citato Ductor equo, qua flatus agit, qua pervius ensis, Qua sonipes, qua belligero fera bellua dente. Obrutus hic telis ferri per corpora Piso Rectorem ut vidit Libyæ, connisus in hastam Ilia cornipedis subrecta cuspide transit, Conlapsoque super nequidquam incumbere cœptat: Quum Pœnus, propere conlecto corpore, quamquam Cernuus inflexo sonipes effuderat armo;	235
	«Umbræne Ausoniæ rediviva in bella retractant Post obitum dextras? nec in ipsa morte quiescunt?» Sic ait, atque ægrum cœptanti adtollere corpus Arduus insurgens totum permiscuit ense.	240
I.610	Ecce, Cydonea violatus arundine plantam, Lentulus effusis campum linquebat habenis; Quum videt in scopulo rorantem saxa cruore, Torvoque obtutu labentem in Tartara Paulum. Mens abiit; puduitque fugæ: tum visa cremari Roma viro, tunc ad portas jam stare cruentus Hannibal, et totum tunc primum ante ora fuere Sorbentes Latium campi: «Quid deinde relictum,	245
		250
		255
		260
I.611		265

	Crastina cur Tyrios lux non deducat ad Urbem, Deseris in tantis puppim si, Paule, procellis?	270
I.612	Testor Cælicolas, inquit, ni damna gubernas Crudelis belli, vivisque in turbine tanto Invitus; plus, Paule, (dolor verba aspera dictat) Plus Varrone nocēs: cape, quæso, hunc, unice rerum Fessarum, cape cornipedem: languentia membra Ipse levabo humeris, et dorso tuta locabo.»	275
	Hæc inter, lacero manantem ex ore cruorem Ejectans, consul, «Macte o virtute paterna! Nec vero spes angustæ, quum talia restent Pectora Romuleo regno: calcaribus aufer, Qua vulnus permittit, equum; atque hinc ocius Urbis Claudantur portæ: ruet hæc ad mœnia pestis. Dic, oro, rerum Fabio tradantur habenæ. Nostris pugnavit monitis furor: amplius acta Quid superest vita, nisi cæcæ ostendere plebi Paulum scire mori? feror an consumtus in Urbem Vulneribus? quantine emtum velit Hannibal, ut nos Vertentes terga adspiciat? nec talia Paulo Pectora, nec manes tam parva intramus imago. Ille ego... Sed vano quid enim te demoror æger, Lentule, conquestu? perge, atque hinc cuspidem fessum	280
I.613	Eripe quadrupedem propere.» Tum Lentulus Urbem, Magna ferens mandata, petit; nec Paulus inultum, Quod superest de luce, sinit: ceu vulnere tigris Letifero cedens tandem, projectaque corpus Luctatur morti, et languentem pandit hiatum In vanos morsus, nec subficientibus iræ Ictibus, extrema lambit venabula lingua. Jamque coruscanti telum, propiusque ferenti Gressum exsultantem, et securo cædis Iertæ Non exspectatum surgens defixerat ensem, Sidoniumque ducem circumspectabat, in illa Exoptans animam certantem ponere dextra. Sed vicere virum coeuntibus undique telis Et Nomas, et Garamas, et Celtæ, et Maurus, et Astur.	290
I.614	Hic finis Paulo: jacet altum pectus, et ingens Dextera, quem, soli si bella agitanda darentur, Æquares forsā Fabio: mors additur Urbi Pulchra decus, misitque viri inter sidera nomen. Postquam spes Italum mentesque in consule lapsæ, Ceu truncus capitis, sævis exercitus armis Sternitur, et victrix toto fremit Africa campo. Hic Picentum acies, hic Umber martius, illic Sicana procumbit pubes, hic Hernica turma. Passim signa jacent, quæ Samnis belliger, et quæ Sarrastes populi, Marsæque tulere cohortes; Transfixi clipei, galeæque, et inutile ferrum, Fractaque conflictu parmarum tegmina, et ore Cornipedum derepta fero spumantia frena. Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas Ejectat, redditque furens sua corpora ripis. Sic Lagea ratis, vasto velut insula ponto Conspecta, inlisis scopulis ubi nubifer Eurus, Naufragium spargens operit freta; jamque per undas Et transtra, et mali, laceroque aplustria velo, Ac miseri fluitant revomentes æquora nautæ.	295
I.615	At Pœnus, per longa diem certamina sævis Cædibus emensus, postquam eripuerunt furori Insignem tenebræ lucem, tum denique Martem Dimisit, tandemque suis in cæde pepercit. Sed mens invigilat curis, noctisque quietem Ferre nequit: stimulat dona inter tanta Deorum, Corque acuit nondum portas intrasse Quirini. Proxima lux placet. Hinc strictos ferre ocius enses, Dum fervet cruor, et perfusæ cæde cohortes, Destinat, ac jam claustra manu, jam mœnia flamma Occupat, et jungit Tarpeia incendia Cannis. Quo turbata viri conjux Saturnia cæpto, Irarumque Jovis Latii que haud inscia fati, Incautum ardorem atque avidas ad futile votum	300
I.616		305
		310
		315
		320
		325
		330
		335

	Spes juvenis frenare parat: ciet inde quietis Regnantem tenebris Somnum; quo sæpe ministro Edomita inviti componit lumina fratris.	340
	Atque huic adridens, «Non te majoribus, inquit, Auis, Dive, voco; nec posco ut mollibus alis Des victum mihi, Somne, Jovem: non mille premendi Sunt oculi tibi, nec spernens tua numina custos Inachiaë multa superandus nocte juvencaë. Ductori precor inmittas nova somnia Pœno, Ne Romam et vetitos cupiat nunc visere muros, Quos intrare dabit nunquam regnator Olympi.»	345
I.617	Imperium celer exsequitur, curvoque volucris Per tenebras portat medicata papavera cornu. Ast ubi, per tacitum adlapsus, tentoria prima Barcæi petiit juvenis, quatit inde soporas Devexo capiti pennas, oculisque quietem Inrorat, tangens Lethæa tempora virga.	350
I.618	Exercent rabidam truculenta insomnia mentem: Jamque videbatur multo sibi milite Thybrim Cingere, et insultans adstare ad mœnia Romæ. Ipse refulgebat Tarpeiaë culmine rupis, Elata torquens flagrantia fulmina dextra, Jupiter; et lati fumabant sulfure campi, Ac gelidis Anio trepidabat cærus undis; Et densi ante oculos iterumque iterumque tremendum Vibrabant ignes: tunc vox effusa per auras: «Sat magna, o juvenis, prensa est tibi gloria Cannis; Siste gradum; neque enim sacris inrumpere muris, Pœne, magis dabitur, nostrum quam scindere cælum.»	355
	Adtonitum visis, majoraque bella paventem Post confecta Sopor Junonia jussa relinquit; Nec lux terribili purgavit imagine mentem.	360
I.619	Quos inter motus somni vanosque tumultus, Dedita per noctem reliquo cum milite castra Nuntiat, et prædam pleno trahit agmine Mago. Huic ductor lætas Tarpeio vertice mensas Spondenti, quum quinta diem nox orbe tulisset, Celatis Superum monitis clausoque pavore, Vulnera et exhaustas sævo certamine vires, Ac nimium lætis excusat fidere rebus. Tum spe dejectus juvenis, ceu vertere ab ipsis Terga juberetur muris, ac signa referre, «Tanta mole, inquit, non Roma, ut credidit ipsa, Sed Varro est victus: quonam tam prospera Martis Munera destituis fato, patriamque moraris?	365
I.620	Mecum exsultet eques: juro hoc caput, adcipe muros Iliacos, portasque tibi sine Marte patentés.» Dumque ea Mago fremit cauto non credita fratri, Jam Latius sese Canusina in mœnia miles Conligere, et profugos vicino cingere vallo, Cœperat: heu rebus facies inhonora sinistris! Non aquilaë, non signa viris, non consulis altum Imperium, non subnixæ lictore secures. Trunca atque ægra metu, ceu magna elisa ruina, Corpora debilibus nituntur sistere membris. Clamor sæpe repens, et sæpe silentia fixis In tellurem oculis, nudæ plerisque sinistræ Detrito clipeo: desunt pugnacibus enses: Saucius omnis eques: galeis carsere superbum Cristarum decus, et damnarunt Martis honores. At multa thorax perfossus cuspide; et hærens Loricæ interdum Maurusia pendet arundo. Interdum mæsto socios clamore requirunt. Hic Galba, hic Piso, et, leto non dignus inertis, Curio deflentur; gravis illic Scævola bello.	370
	Hos passim; at Pauli pariter, ceu dira parentis Fata gemunt: ut vera mali præsentia nunquam Cessarit canere, et Varronis sistere mentem. Utque diem hunc toties nequidquam averterit Urbi; Atque idem quantus dextra: sed cura futuri Quos premit, aut fossas instant præducere muris, Aut portarum aditus (ut rerum est copia) firmant; Quaque patet campus planis ingressibus hosti,	375
I.621		380
		385
		390
		395
		400
		405
		410

	Cervorum ambustis imitantur cornua ramis, Et stilus occultitur, cæcum in vestigia telum.	
I.622	Ecce, super clades et non medicabile vulnus, Relliquias belli atque inperdita corpora Pœnis Inpia formido ac major jactabat Erinnys. Trans æquor Tyrios enses atque arma parabant Punica et Hannibalem mutato evadere cælo. Dux erat exsilio conlectis Marte Metellus, Sed stirpe haud parvi cognominis: is mala bello Pectora degeneremque manum ad deformia agebat Consulta; atque alio positas spectabat in orbe, Quis sese occulerent, terras, quo nomina nulla Pœnorum, aut patriæ penetraret fama relictæ.	415 420 425
I.623	Quæ postquam adcepit flammata Scipio mente, Quantus Sidonium contra, fera prælia miscens, Ductorem stetit in campis, rapit ocuis ense, Atque, ubi turpe malum Latioque extrema coquebant Cœpta viri, ruptis foribus sese arduus infert. Tum, quatiens strictum cum voce ante ora paventum Mucronem, «Tarpeia, pater, qui templa, secundam Incolis a cælo sedem, et Saturnia nondum Iliacis mutata malis, tuque aspera pectus Ægide Gorgoneos virgo subcincta furores, Indigetesque Dei, sponte inter numina nostra, Perque caput, nullo levius mihi numine, patris Magnanimi juro, nunquam Lavinia regna Linquam, nec linqui patiar, dum vita manebit.	430 435
I.624	Ocius, en, testare Deos, si mœnia tædis Flagrabunt Libycis, nullas te ferre, Metelle, Ausurum in terras gressus: ni talia sancis, Quem tremis, et cujus somnos formidine rumpis, Hannibal hic armatus adest: moriere, nec ullo Pœnorum melior parietur gloria cæso.» His excussa incepta minis: jamque ordine jusso Obstringunt animas patriæ, dictataque jurant Sacramenta Deis, et purgant pectora culpa. Atque ea dum Rutulis turbata mente geruntur, Lustrabat campos, et sævæ tristia dextræ Facta recensebat, pertractans vulnera visu, Hannibal, et, magna circumstipante caterva, Dulcia præbebat trucibus spectacula Pœnis. Quas strages inter, confossus pectora telis, Seminecem extremo vitam exhalabat in auras Murmure deficiens jam Clœlius, oraque nisu Languida vix ægro et dubia cervice levabat. Adnovit sonipes, adrectisque auribus acrem Hinnitum effundens, sternit tellure Bagesum, Quem tunc captivo portabat in agmina dorso. Hinc, rapidum glomerans cursum, per lubrica pingui Stante cruore soli et mulctata cadavera cædi Evolat, ac domini consistit in ora jacentis. Inde, inclinatus colla, et submissus in armos, De more inflexis præbebat scandere terga Cruribus, ac proprio quodam trepidabat amore. Milite non illo quisquam felicius acri	440 445 450 455
I.625	Insultarat equo, vel si resupina citato Projectus dorso ferretur membra, vel idem Si nudo staret tergo, dum rapta volucris Transigeret cursu sonipes certamina campi. At Libys, humanos æquantem pectore sensus Haud parce miratus equum, quinam ille sinistræ Depugnet morti juvenis, nomenque, decusque Erogitat, letique simul compendia donat. Hic Cinna (ad Tyrios namque is sua verterat arma, Credulus adversis, et tum comes ibat ovanti) «Auribus huic, inquit, ductor fortissime, origo est Non indigna tuis: quondam sub regibus illa, Quæ Libycos renuit frenos, sub regibus olim Roma fuit. Sed enim, solium indignata Superbi, Ut sceptrâ exegit, confestim ingentia bella Clusina venere domo: si Porsena fando Auditus tibi, si Cocles, si Lydia castra.	460 465 470 475
I.626	«Ille, ope Mæonia et populo subcinctus Etrusco, Certabat pulsos per bella reponere reges. Multa adeo nequidquam ausi; pressitque tyrannus	480 485
I.627		

	Janiculum incumbens: ubi mox, jam pace probata, Compressere odia, et positum cum fœdere bellum, Obsidibusque obstricta fides, mansuescere corda	490
	Nescia, pro Superi! et nil non inmitem parata Gens Italum pro laude pati! Bis Clœlia senos Nondum complerat primævi corporis annos, Una puellarum Laurentum, et pignora pacis	
	Inter virgineas regi transmissa catervas (Facta virum sileo): rege hæc, et fœdere, et annis, Et fluvio spretis, mirantem interrita Thybrim	495
I.628	Tranavit, frangens undam puerilibus ulnis: Cui si mutasset sexum natura, reverti Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras, Porsena! sed juveni (ne sim tibi longior) hinc est Et genus et clara memorandum virgine nomen.»	500
	Talia dum pandit, vicinus parte sinistra Per subitum erumpit clamor: permixta ruina Inter et arma virum et lacerata cadavera, Pauli Eruerant corpus media de strage jacentum.	505
	Heu quis erat! quam non similis modo Punica telis Agmina turbanti! vel quum Taulantia regna Vertit, et Illyrico sunt addita vincla tyranno!	
	Pulvere canities atro, arentique cruore Squalebat barba, et perfracti turbine dentes Muralis saxi; tum toto corpore vulnus.	510
	Quæ postquam adspexit geminatus gaudia ductor Sidonius: «Fuge, Varro, inquit, fuge, Varro, superstes,	
I.629	Dum jaceat Paulus: Patribus, Fabioque sedenti, Et populo consul totas edissere Cannas. Concedam hanc iterum, si lucis tanta cupido est, Concedam tibi, Varro, fugam: at, cui fortia et hoste Me digna haud parvo caluerunt corda vigore, Funere supremo et tumuli coretur honore.	515
	Quantus, Paule, jaces! qui tot mihi millibus unus Major lætitiæ caussa es: quum fata vocabunt, Tale precor nobis, salva Carthagine, letum.»	520
	Hæc ait, et socium mandari corpora terræ, Postera quum thalamis Aurora rubebit apertis, Imperat; armorumque jubet consurgere acervos, Arsuros, Gradive, tibi. Tum munera jussa, Defessi quamquam, adcelerant, sparsoque propinquos	525
	Agmine prosternunt lucos: sonat acta bipenni Fronosis silva alta jugis. Hinc ornus et albæ Populus alma comæ, validis ad cisa lacertis, Scinditur, hinc ilex proavorum condita seculo.	530
I.630	Devolvunt quercus, et amantem litora pinum, Ac, ferale decus, mæstas ad busta cupressos. Funereas tum deinde pyras certamine texunt Officium infelix et munus inane peremtis; Donec anhelantes stagna in Tartessia Phœbus Mersit equos, fugiensque polo Titania cæcam Orbita nigranti traxit caligine noctem.	535
	Post, ubi fulserunt primis Phaethontia frena Ignibus, atque sui terris rediere colores, Subponunt flammam, et manantia corpora tabo Hostili tellure cremant. Subit horrida mentem Formido incerti casus, tacitusque pererrat	540
I.631	Intima corda pavor, si fors ita Martis iniqui Mox ferat, ac ipsis inimica sede jacendum. At tibi, Bellipotens, sacrum, constructus acervo Ingenti mons armorum surgebat ad astra. Ipse, manu celsam pinum flammaque comantem Ad tollens, ductor Gradivum in vota ciebat:	545
	Primitias pugnæ et læti libamina belli Hannibal Ausonio cremat hæc de nomine victor, «Et tibi, Mars genitor, votorum haud surde meorum, Arma electa dicat spirantum turba virorum.»	550
	Tum, face conjecta, populatur fervidus ignis Flagrantem molem, et, rupta caligine, in auras Actus apex claro perfundit lumine campos. Hinc citus ad tumulum donataque funera Paulo Ibat, et hostilis leti jactabat honorem.	555
I.632	Sublimem eduxere pyram, mollesque virenti	560

	Stramine composuere toros: superaddita dona, Funereum decus; expertis invisus et ensis, Et clipeus; terrorque modo atque insigne superbum, Tum laceri fasces, captæque in Marte secures.	565
	Non conjux native aderant, non juncta propinquo Sanguine turba virum, aut celsis de more feretris Præcedens prisca exsequias decorabat imago.	
I.633	Omnibus exuviis nudo jamque Hannibal unus Sat decoris laudator erat; fulgentia pingui Murice suspirans inicit velamina, et auro Intextam chlamydem, ac supremo adfatur honore: «I, decus Ausoniæ, quo fas est ire superbas Virtute et factis animas: tibi gloria leto Jam parta insigni: nostros Fortuna labores Versat adhuc, casusque jubet nescire futuros.»	570 575
	Hæc Libys; atque repens crepitantibus undique flammis Æthereas anima exsultans evasit in auras. Fama dehinc gliscente sono jam sidera adibat; Jam maria, ac terras, primamque intraverat urbem. Diffidunt muris: solam pavitantibus arcem	580
I.634	Speravisse sat est: nec enim superesse juventam, Ac stare Ausoniæ vacuum sine corpore nomen. Quodque adeo nondum portis inruperit hostis, Contemptu cessare putant. Jam tecta cremari, Ac delubra rapi, cædesque ante ora nefandæ Natorum, septemque arces fumare videntur.	585
	Lux una eversas bis centum in strage curules, Ac juvenum bis tricenis orbata gemebat Millibus exhaustæ nutantia mœnia Romæ; Atque ea post Trebiam, post Tusci stagna profundi, Nec socium numero pariter levioere peremto.	590
	Sed vero sed enim reliqui pia turba Senatus Munera sortito invadunt: celer omnia lustrans Clamitat adtonitis Fabius: «Non ulla relictæ est (Credite) cunctandi ratio: adproperemus, ut hostis Nequidquam armatos ausit subcedere muros. Dura inter pavidos alitur fortuna sedendo, Et gliscunt adversa metu: ite, ite ocius, arma Deripite, o pubes, templis: vos atria raptim Nudate, et clipeos in bella refigite captos.	595 600
I.635	Sat patriæ sumus, e numero si ad prælia noster Nil minuit pavor: in patulis illa horrida campis Sit metuenda lues: muros haud fregerit unquam, Exsultare levis nudato corpore, Maurus.»	
	Dum Fabius lapsas acuit formidine mentes, Varronem adventare vagus per mœnia rumor Spargit, et occulto perfundit pectora motu: Haud secus, ac fractæ rector si forte carinæ Litoribus solus vacuis ex æquore sospes Adnatet, incerti trepidant, tendantve, negentve Jactato dextras, ipsamque odere salutem Unius amissa superantis puppe magistri. Quam restare viro labem, qui adcedere portis Audeat, ac dirum veniat pavitantibus omen!	605 610
I.636	Hos mulcens questus Fabius deforme docebat Cladibus irasci, vulgumque arcebat ab ira. Adversis etenim ferri non esse virorum, Qui Martem inscribant genti, non posse dolores Condere, et ex pœna solatia poscere luctus. Si vero exprobrare sinant, sibi tristius illum Inluxisse diem, quo castris viderit ire	615 620
I.637	Varronem, quam quo videat remeare sine armis. His dictis sedere minæ, et conversa repente Pectora: nunc fati miseret, nunc gaudia Pœno Consulibus reputant cæsis erepta duobus. Ergo omne effundit longo jam se agmine vulgus Gratantum, magnaque actum se credere mente Testantur, quod, fisis avis, sceptrisque superbis, Laomedontiadum non desperaverit urbi.	625
	Nec minus infelix culpæ, grandique pudore Turbatus, consul titubantem ad mœnia gressum Portabat lacrimans: dejectum adtollere vultum, Ac patriam adspicere, et luctus renovare pigebat. Quod vero reduci tum se populusque Patresque	630

	Obferrent, non gratari; sed poscere natos	635
	Quisque suos, fratresque simul, miseræque parentes	
	Ire videbantur laceranda ad consulis ora.	
	Sic igitur muto lictore invectus in urbem,	
	Damnatum Superis adspernabatur honorem.	
	At Patres Fabiusque, procul mærore remoto,	640
I.638	Præcipitant curas: raptim delecta juventa	
	Servitia armantur; nec claudit castra saluti	
	Postpositus pudor: infixum est Æneia regna	
	Parcarum in leges quacumque reducere dextra,	645
	Proque arce, et sceptris, et libertatis honore	
	Vel famulas armare manus. Primæva suorum	
	Corpora prætexto spoliant velamine, et armis	
	Insolitis cingunt: puerilis casside vultus	
	Clauditur, atque hostis pubescere cæde iubetur.	
	Idem obscrant, captivum vulgus ut auro	650
	Pensarent parvo (nec pauca fuere precantum	
	Millia), miranti durarunt prodere Pæno.	
I.639	Cuncta adeo scelera, et nosam superaverat omnem,	
	Armatum potuisse capi: tunc terga dedisse	
	Damnatis Siculas longe meritare per oras	655
	Inpositum, donec Latio decederet hostis.	
	Hæc tum Roma fuit; post te cui vertere mores	
	Si stabat fatis, potius, Carthago, maneres.	

I.640

LIBER UNDECIMUS.

ARGUMENTUM.

	POST Cannensem pugnam a Romanis ad Pœnos deficiunt Samnites, Bruttii, Apuli, Hirpini, Atellani, Calatini, et Græcorum omnis fere ora, Tarentini, Crotonienses, Locrique, et Cisalpini omnes Galli; 1-27 .
	Horum exemplum sequitur etiam Capua, etsi urbs ista a Trojanis, ut Roma, originem habuit; 28-32 .
	Nam divitiæ, quibus adfluebat, jam dudum desidiam, luxum, libidinem, peccandi licentiam, perditosque mores invexerant, et præterea plebs a Patribus dissentiebat; 33-54 .
	Ægram hanc civitatem ad Pœnos trahit Pacuvius, homo popularis, et malis artibus opes nactus, qui nunc, adflictis Romanorum rebus, legatos Romam mittendos censet, qui postulent, ut alter consul e Campanis creetur; non dubitans, quin repulsam laturi sint, et ita animi civium suorum, ira exacerbati, ad defectionem spectaturi; 55-63 .
	Hæc suadenti adsentiuntur omnes, et legati Romam proficiscuntur, ubi Virrius, princeps eorum, mandata in frequenti senatu exponit, sed ingenti clamore, a cunctis Patribus sublato, interpellatur; 64-72 .
	Torquatus adeo non tenet iram, ut se exemplo T. Manlii, proavi sui, qui Annium, prætorem Latinorum, eadem olim poscentem, e curia exturbarit, legatis vim manusque inlaturum esse minetur; 73-87 .
	Ejus furorem reprimit Fabius, sed stolidam simul Virrii postulata acerbioribus verbis perstringit; 88-97 .
	Hujus oratio interrumpitur a Marcello, quippe qui acrius invehitur in Varronem consulem, quod insaniam effeminatorum hominum patienter ferat; 97-108 .
I.641	Tum patres consurgunt, clamorque eorum circumsonat legatos, qui citato gradu ex templo se proripiunt, et ira commoti se fœdus cum Hannibale facturos esse edicunt; 109-113 .
	Abeuntes Fulvius, gloriam expugnatæ Capuæ jam mente præsagiens, conviciis consecatur; nescius, superbos aliquando Campanos, etsi serius Pœnis, jus Latii consequuturos, et ita sibi aditum ad summos Romanorum honores ipsumque consulatum comparaturos esse; 114-129 .
	Legatione renunciata, confestim omnes defectionis consilium capiunt, resque ab Hannibale gestas summis ad cælum efferunt laudibus; 130-154 .
	Decius solus, ne legati ad Pœnum mittantur, summa opes resistit gravique oratione docet, magni animi esse, fidem, rem sanctam, non in prosperis, sed in adversis amicorum rebus servare, insipientis vero et ingrati, a vetustissimis sociis, iisdemque bene de Campania meritis et consanguineis, desciscere ad Hannibalem, fœderum ruptorem ferorumque populorum ducem, qui jus ac fas omne debeat; 155-188 .
	Nihilo secius fœdus cum Hannibale jungitur, et ab eo Capuam mittitur præsidium, quod ipse mox sequitur: quo audito Decius primo, ne recipiantur barbari, palam vociferatur; deinde, ut vel recepti ejiciantur, vel, si malum facinus, quod a sociis suis defecerint, forti ac memorabili facinore purgare velint, interfectis Pœnis, restituant se Romanis; 189-200 .
	Hæc quum relata Hannibali essent, mittit, qui vocent Decium ad sese in castra; isque quum ferociter negasset se iturum, concitatus ira Pœnus cum modico præsidio Capuam contendit; urbemque ingreditur comitante senatu ac plebe cum conjugibus ac liberis, qui, studio visendi

- tot jam victoriis clarum imperatorem, obviam ipsi iverant; [201-224](#).
- Tum Decius, qui neque fugit, neque privatim se tenet, sed in foro otiose inambulat, comprehensus ante pedes destituitur Hannibalis, qui stolidam inbellis viri temeritatem acerbe increpat, eique catenas injici jubet; [225-241](#).
- Is, manente ferocia animi, dum vinculis constringitur, inmanem Hannibalis crudelitatem graviter objurgat, et obvoluto capite ocius extra portam in castra Pœnorum rapitur; [242-258](#).
- Reliquam diei partem victor visenda urbe consumit, et vesperscente cælo excipitur convivio, omnibus voluptatum incelebris instructo, cujus splendidum adparatum Pœni adtoniti mirantur, sed dux eorum tacite damnat, donec ipsius quoque animus larga meri potione relaxatur; [259-287](#).
- Teuthras, Cumanus, ad lyram canit de gente Capyis, conditoris Capuæ, in cujus honorem convivæ vinum libant; [288-302](#).
- I.642 Interea Pacuvii filius, qui solus vino non incaluerat, clam insidias Hannibali molitur; [303-311](#).
Patrem, ex convivio egressum, sequutus, ubi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) perveniunt, toga rejecta ab humero, latus subcinctum gladio nudat, et consilium exprimit; [312-328](#).
- Quæ ut videt auditque senex, tremebundus pedibusque filii advolutus, eum per jura parentis suamque salutem obtestatur, ut incepto absistat, neque vel sanguine polluat hospitia, vel temere se in extremum certumque capitis discrimen inferat, quum solus ne Hannibali quidem, tanto viro cujus vultum vel armati exercitus sustinere nequeant, nedum tot convivis, par sit; [329-350](#).
- Qua periculi commemoratione ferocem gloriæque cupidissimum juvenem magis incensum, quam deterritum cernens, se corpus suum dicit obpositurum pro corpore Hannibalis, adeoque per paternum pectus petendum illum ferro transfigendumque esse; [351-360](#).
- Quo audito filius lacrimabundus fidem dat, se nihil facturum tale, et cum patre, quo minus res suspecta sit, se ipse convivio reddit; [361-368](#).
- Postero die ubi primum inluxit, Mago nuncius victoriæ Carthaginem proficiscitur, et annulos aureos aliaque spolia secum avehit; [369-376](#).
- Eodem mittitur Decius: at tempestas navem defert Cyrenas, ubi vinculis liberatur jussu Ptolemæi regis, in cujus regno non ita multo post moritur; [377-384](#).
- Venus interea optatam sibi ad animos corporaque Pœnorum luxurie enervanda oblatam occasionem amplectitur, et cum Cupidinibus agit, ut telis suis clam Pœnis inexplabilem libidinum deliciarumque cupiditatem inmittant, et ita, quos nec arma, nec ignes, nec mala vicerint, nimia bona ac voluptates inmodicæ perdant, duxque eorum severam vivendi rationem cum effeminata mollitie commutet; [385-409](#).
- Cupidines imperata faciunt, et repente Pœni a temperantia et virtute bellica degenerant, neque vino, epulis, cantu, scenisque convivalibus exsatiari possunt, [410-430](#).
- Hannibal maxime oblectatur arte Teuthrantis citharædi, qui mirifica facinora, ab Amphione, Arione, Chirone et Orpheo vi lyræ edita, canit; [431-482](#).
- Dum Pœni ita Capuæ luxuria diffluunt et perduntur, Mago Carthaginem venit, ubi magno plebis gaudio plausuque excipitur; [483-499](#).
- Tum, senatu ipsi dato, insignem exponit victoriam, a fratre ad Cannas et Aufidum de duobus Romanorum consulibus partam, quorum alter, toto exercitu amisso, vix cum paucis effugerit, alter, summus hostium imperator, fortissime pugnans occiderit; [500-531](#).
- I.643 Ad fidem deinde tam lætarum rerum, effundi in vestibulo curiæ jubet acervum annulorum aureorum, equitibus Romanis detractorum; utque Roma, hac clade adflicta, funditus evertatur, Hannibalem subplemento, pecunia, elephantis et frumento juvandum censet; [532-541](#).
- Simul, lætis omnibus, locum Hannonis increpandi esse ratus, per ludibrium ab eo quærit, utrum etiam nunc pœniteat belli Romanis inlati, et dedi Hannibalem jubeat? [542-553](#).
- Is contra, tum invidia tum ira percitus, respondet, se nihil ex pristina voluntate mutasse, et nunc potissimum sibi pacem expetendam videri; non plura etiam posse a victis ducibus rogari, quam nunc victores poscant; hostes præterea, dolore atque ira incensos, fortuna aliquid variante, atrociores post hanc cladem fore, et forsitan ne daturus quidem, nedum petitorios esse pacem, quippe quæ facilius a victoribus, quam a victis Romanis inpetrari possit; si autem vera sint, quæ modo Mago jactaverit, ad interuersionem Romani imperii pugnatum ad Cannas esse, se non satis mirari posse, quid causæ sit, quod invictus ille imperator, qui Marti similis et cui nemo par putetur, non ex Cannensi acie protinus exercitum ad urbem Romanam duxerit; denique Hannibalis consilia non nisi ad tyrannidem et dominatum spectare; proinde, si a pace abhorreant cives sui, quæ tamen optima rerum humanarum innumerisque triumphis potior sit, furorem certe superbi hominis nulla re alendum esse; [554-600](#).
- Sed oratio Hannonis, quem simultas cum familia Barcina leviolem auctorem faciebat, interpellatur clamore contradicentium, ingentique consensu fit senatusconsultum, ut Hannibalis exercitus militibus, in Africa et Hispania conductis, subpleantur; [601-611](#).

I.644 NUNC, age, quos clades insignis Iapyge campo
Verterit ad Libyam populos Sarranaque castra,
Expeditam. Stat nulla diu mortalibus usquam,
Fortuna titubante, fides: adjungere dextras
Certavere palam rumpenti fœdera Pœno,
Heu! nimium faciles læsis diffidere rebus:
Sævior ante alios iras servasse repostas,
Atque odium renovare ferox in tempore Samnis.
Mox levis et sero pressurus fata pudore
Bruttius; ambiguus fallax mox Appulus armis.

	Tum gens Hirpini vana indocilisque quieti, Et rupisse indigna fidem: ceu dira per omnes Manarent populos fœdi contagia morbi. Jamque Atella suas, jamque et Calatia adegit, Fas superante metu, Pœnorum in castra cohortes.	15
I.645	Ausonium laxare jugum: patefecit amicas Alta Croton portas, Afrisque ad barbara jussa Thespiadum docuit submittere colla nepotes. Idem etiam Locros habuit furor: ora vadosi Litoris, Argivos major qua Græcia muros Servat, et Ionio luitur curvata profundo, Lætas res Libyæ et fortunam e more sequuta, Juravit pavitans Tyrio sua prælia Marti. Jam vero, Eridani tumidissimus adcola, Celtæ Incubere malis Italum, veteresque doloris Tota se socios properarunt jungere mole.	20
I.646	Sed fas id Celtis, fas in pia bella referre Boiorum fuerit populis. Capuæne furorem, Quem Senonum genti, placuisse? et Dardana ab ortu Mœnia barbarico Nomadum sociata tyranno Quisnam, mutato tantum nunc tempore, credat? Luxus, et insanis nutrita ignavia lustris, Consumtusque pudor peccando, unisque relictus	30
I.647	Divitiis probrosus honor, lacerabat hiantem Desidia populum, ac resolutam legibus urbem. Insuper exitio truculenta superbia agebat. Nec vitiis deerant vires: non largior ulli Ausoniæ populo (sic tum Fortuna fovebat) Aurique argentique modus: madefacta veneno Assyrio manibus vestis, medioque dierum Regales epulæ, atque ortu convivia solis Deprensa, et nulla macula non inlita vita.	35
I.648	Tum populo sævi Patres, plebesque Senatus Invidia læta, et conlidens dissona corda Seditio. Sed enim interea temeraria pubis Delicta augebat, pollutior ipsa, senectus. Nec, quos vile genus despectaque lucis origo Fœdabat, sperare sibi et deposcere primi Deerant imperia ac patriæ pereuntis habenas. Quin etiam exhilarare viris convivia cæde Mos olim, et miscere epulis spectacula dira Certantum ferro; sæpe et super ipsa cadentum Pocula, respersis non parco sanguine mensis.	40
I.649	Has, astu adgressus, quo verteret acrius ægras Ad Tyrios mentes, quia nulla sorte daturam Certus erat Romam, neque enim impetrata volebat, (Pacuvio fuit haud obscurum crimine nomen) Hortatur summi partem deposcere juris, Atque alternatos sociato consule fasces: Et, si partita renuant sedisse curuli, Æquatumque decus geminasque videre secures, Ultorem ante oculos atque ora adstare repulsæ. Ergo electa manus gressu fert dicta citato. Antistat cunctis præcellens Virrius ore; Sed genus obscurum, nullique furore secundus. Qui postquam cœtu Patrum ingentique Senatu In pia dementis vulgi, ac vix tota, profudit Consulta, et tumidis incendit vocibus aures;	45
I.650	Concordi fremitu renuentum effunditur asper Toto e concilio clamor. Tum quisque fatigat Increpitans, vocumque tremat certamine templum. Hic Torquatus, avum fronte æquavisse severa Nobilis, «Heu Capua portantes talia dicta Romuleis durastis, ait, subcedere muris? Ad quos non ausi Carthago atque Hannibal arma Post Cannas adferre suas? nunquamne per aures It vestras, in Tarpeia quum sede Latini Orarent paria, haud verbis, haud voce, sed acri Propulsum dextra, qui tum mandata superbo Ore adportabat, tanto per limina templi Turbine præcipitem revoluti corporis actum, Ut, sævo adfluctus saxo, spectante piaret Tristia dicta Jove, et lueret verba in pia leto? En ego progenies ejus, qui sede Tonantis	50
		55
		60
		65
		70
		75
		80
		85

I.651	Expulit orantem, et nuda Capitolia consul Defendit dextra.» Rabidum hinc, palmasque virorum Intentantem oculis, proavitaque facta parantem Ut vidit majore adeo crudescere motu, Excipit his frendens Fabius; «Pro cuncta pudendi! Sedes, ecce, vacat, belli viduata procella: Quem, quæso, e vobis huic inposuisse paratis? Inque locum Pauli quemnam datis? an tua, Virri, Prima atque ante alios sors, concedente Senatu, Te citat, ac nostris æquat jam purpura Brutis? I, demens, i, quo tendis: tibi perfida fasces Det Carthago suos.» Medio fervore loquentis, Impatiens ultra gemitu cohibere furorem, Fulminea torvum exclamat Marcellus ab ira: «Quæ tandem, et quam lenta tenet patientia mentem,	90
I.652	O confuse nimis Gradivi turbine Varro, Ut perferre queas furibunda insomnia consul? Nonne exturbatos jam dudum limine templi Præcipites agis ad portas? et discere cogis Semiviros, quod sit nostro de more creati Consulis imperium? non unquam sobria pubes Et peritura brevi, moneo, ocius Urbe facesse. Muros ante tuos (ut par est) debita ductor Armatus responsa dabit.» Consurgere cuncti Hinc pariter, magnoque viros clamore premebant. Nec non et foribus propere Campana juvenus Extulit ipsa gradum, tantæque dolore repulsæ Concitus Hannibalemolvebat Virrius ore. Fulvius, (huic nam spondebant præsentia mentis Venturum decus, et Capuæ pereuntis imago Jam tum erat ante oculos) «Non si Carthaginis, inquit, Ductorem vestris devinctum colla catenis Romam victor agis, posthac intrare Quirini Sacratas dabitur sedes: tende ocius, oro, Quo mens ægra vocat.» Referunt hæc inde citati Mixta minis et torva trucis responsa Senatus.	105 110
I.653	Tantane, omnipotens, caligine mersa latere Fata placet? veniet quondam felicior ætas, Quum pia Campano gaudebit consule Roma, Et per bella diu fasces perque arma negatos Ultro ad magnanimos referet securâ nepotes. Pœna superborum tamen hæc durabit avorum, Quod non ante suos Capua ad suffragia mittet, Quam Carthago suos. Postquam nunc dicta Senatus, Nunc facta exposuit, tum veris falsa per artem Virrius admiscens cecinit fatale cruenti Turbatis signum belli. Furiata juvenus Arma, arma, Hannibalemque volunt: ruit undique vulgus, Et Pœnos in tecta vocant: ingentia facta Sidonii juvenis celebrant, ut ruperit Alpes Herculei socius decoris, Divisque propinquas	120 125
I.654	Transierit cursu rupes: ut cæde referta Clauserit Eridani victor vada: victor ut idem Lydia Romano turbarit stagna cruore: Ut Trebiæ ripas æterno nomine famæ Tradiderit, Paulumque idem inter prælia, et idem Flaminium, proceres rerum, demiserit umbris. His super excisam primori Marte Saguntum, Et juga Pyrenes, et Hiberum, et sacra parentis, Juratumque viro bellum puerilibus annis Adcumulant: unum, ducibus tot cæde peremtis, Tot fuis acie, stare inter prælia nullis Adtactum telis. Superum quum munere detur Huic sociare viro dextras et fœdere jungi; Fastus exsanguis populi vanumque tumorem Nimirum Capua et dominatum perferat Urbis, Ceum famulis fascis æquataque jura negantis? Prorsus enim tanto potio rem nomine habendum Varronem, ut fugiat consul fulgentior ostro.	130 135 140
I.655	Talia jactantes jam lectam sorte parabant Mittere, quæ Tyrios adjungat fœdere, pubem. Sed non invictum ponebat pectore robur	145 150 155

	Tum solum Decius Capuæ decus: isque receptus In medios cœtus, neque enim differre dabatur; «Itis, ait, cives violanda ad jura parentum? Damnatumque caput temerati fœderis aris Jungitis hospitio? Quæ tanta oblivio recti, Sacram atque in magnis positam populisque virisque Adversam ostentare fidem? Nunc tempus inire Prælia pro Rutulis; nunc signa aciemque movere, Dum trepidæ res, et medicinam vulnera poscunt: Is locus officio, quum cessant prospera, quumque Dura ad opem fortuna vocat: nam læta fovere, Haud quaquam magni est animi decus: huc, age, adeste.	160
I.656	Novi Dîs animas similes et pectora magnis Nunquam angusta malis: capiunt (mihi credite) Cannas, Et Trasymena vada, et Pauli memorabile letum. Hi sunt, qui vestris infixum mœnibus hostem Dejecere manu, et Capuam eripuere superbis Samnitum jussis: hi sunt, qui jura dedere Terrore expulso, Sidicinaque bella remorunt.	165
	Quos fugitis? socios quosve additis? ille ego sanguis Dardanius, cui sacra pater, cui nomina liquit Ab Jove ducta Capys, magno cognatus Iulo; Ille ego, semihomines inter Nasamonas, et inter Sævum atque æquantem ritus Garamanta ferarum, Marmarico ponam tentoria mixtus alumno? Ductoremque feram, cui nunc pro fœdere proque Justitia est ensis, solæque e sanguine laudes? Non ita, non Decio permixtum fasque nefasque Hæc ut velle queat: nullo nos invida tanto Armavit Natura bono, quam janua mortis Quod patet, et vita non æqua exire potestas.» Hæc vana aversas Decius jactavit ad aures. Ast delecta manus jungebant fœdera Pœno.	170
I.657	Jamque aderant præmissa duci turbante tumultu Autololes numerosa cohors: ipse agmine magno Festinata citus per campos signa movebat. Et Decius, «Nunc hora, viri, nunc tempus: adeste, Dum Capua dignum, dum me duce dextera vindex Molitur facinus; procumbat barbara pubes. Pro se quisque alacres rapite hoc decus: hostis adire Si parat, obstructas replete cadavere portas, Et ferro purgate nefas: hic denique solus Eluerit sanguis maculatas crimine mentes.»	175
	Dumque ea nequidquam non ulli læta profatur, Audita asperitate viri cœptoque feroci, Multa feta gerens ira præcordia, Pœnus Adstabat muris, propereque arcessere lectos Inmitem castris Decium jubet: horrida virtus, Armatumque fide pectus, rectique cupido, Et major Capua mens inperterrita mole Invicta stabat, torvoque minacia vultu Jussa ducis, verbisque etiam incessebat amaris. Quem Libyæ rector tot signa, tot arma ferentis Spernentem increpitans magno clamore profatur: «Post Paulum, post Flaminium componimur, eheu!	180
I.658	Vecordi Decio, mecum certasse volenti In decus et famam leti: rapite, ite citati, Signa, duces: pateatne mihi Campana vetante Urbs Decio, explorare libet, nova bella moventi Cui patuere Alpes, saxa inpellentia cælum, Atque uni calcata Deo.» Subfuderat ora Sanguis, et a torvo surgebant lumine flammæ. Tum rictus spumans, et anhelis faucibus acta Versabant penitus dirum suspiria murmur. Sic urbem invectus, toto comitante Senatu, Et vulgo ad spectanda ducis simul ora ruente, Effundit cunctam rabiem irarumque procellas.	185
I.659	Nec non et Decio propiora pericula mentem Flammarant, tempusque adeo cernebat adesse, Quo laudes ducis invicti superaret inermis. Non illum fuga, non clausi occuluere penates; Sed liber, veluti nullus penetrasset in urbem Hannibal, intrepido servaverat otia vultu:	190
I.660		195
		200
		205
		210
		215
		220
		225
		230

	Quum juvenem sævis (horrendum) concitus armis Invadunt globus, et pedibus sublime sedentis Ductoris sistunt. Tonat inde ferocibus alte Incensens victor dictis, «Solutne ruentem Fulcire, et revocare paras a funere, Romam? O demens! en, qui Divum mihi munera tanta Eripiat. Decio prorsus servabar inert Vincendus, Decio inbelli, cui femina nulla, Orta in Agenoreis nostræ Carthaginis oris, Cesserit: huic agedum, (nam cur indigna feramus?) Magnanime o miles, meritas innecte catenas.» Dixerat hæc: necdum finem convicia norant.	235
I.661	Inlatus velut armentis super ardua colla Quum sese inposuit, victorque inmane sub ira Infremuit leo, et inmersis gravis unguibus hæsit, Mandit anhelantem pendens cervice juvenicum. At Decius, dum vincla ligant, «Necte ocius, inquit, (Nam sic Hannibalem decet intravisse) catenas, Fœderis infausti pretium: sic victima prorsus Digna cadat Decius: nec enim te, sanguine lætum Humano, sit fas cæsis placasse juvenicis. En dextra! en fœdus! nondum tibi Curia, necdum Templorum intrati postes; jam panditur acri Imperio carcer: perge, ac primordia tanta Adcumula paribus factis: mihi fama sub umbras Te feret obpressum Capuæ cecidisse ruinis.» Nec plura effari concessum: obnubitur atra Veste caput, trahiturque ferox ante ora suorum. Exin victor ovans sedato pectore tandem Spectandis urbis tectis templisque serenos Lætus circumfert oculos, et singula discit: Quis muris sator, et pubes sit quanta sub armis, Quot bello pateant argenti ærisque talenta: Nunc qualis frenata acies, nunc deinde pedestris Copia quanta viris. Monstrant Capitolia celsa, Stellatesque docent campos, Cereremque benignam.	240
I.662	Jamque diem ad metas defessis Phœbus Olympo Inpellebat equis, fuscabat et Hesperus umbra Paullatim infusa properantem ad litora currum. Instituunt de more epulas, festamque per urbem Regifice exstructis celebrant convivia mensis. Ipse, Deum cultu et sacro dignatus honore, Præcipuis multoque procul splendentibus ostro Adcipitur sublime toris: non una ministri Turba gregis: posuisse dapes his addita cura, His adolere focos, his ordine pocula ferre. Nec non et certis struitur penus: aspera mensa Pondera cælati fulgent antiquitus auri. Eripiunt flammæ noctem, strepituque moventum Murmurat alta domus: stupet inconsuetus opimæ Sidonius mensæ miles, faciemque superbi Ignotam luxus oculis mirantibus haurit. Vescitur ipse silens, et tantos damnat honores Esse epulis, facilesque coli tanto agmine mensas: Donec pulsa fames, et Bacchi munera duram Laxarunt mentem. Tum fronti reddita demum Lætitia, et positæ graviores pectore curæ. Personat Euboica Teuthras testudine, Cymes Incola, et obtusas inmiti murmure sævæ Inter bella tubæ permulcet cantibus aures. Namque Jovem et lætos per furta canebat amores, Electræque toros Atlantidos: unde creatus, Proles digna Deum, tum Dardanus: isque Tonanti Ut det Erichthonium magna de stirpe nepotem.	245
I.663	Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo Assaracus, nulloque minor famave manuve Tum Capys ut primis dederit sua nomina muris. Concelebrant plausu pariter Sidonia pubes, Campanæque manus: ante omnes ductor honori Nominis augusto libat carchesia ritu; Cetera quem sequitur, Bacchique e more liquorem Inrorat mensis turba, ardescitque Lyæo. Interea, Tyrio resoluta in gaudia cœtu Converso, (neque enim, juvenis non digne sileri, Transmittam tua cœpta libens, famamque negabo	255
I.664		260
I.665		265
		270
		275
		280
		285
		290
		295
		300
		305

	Quamquam imperfectis, magnæ tamen indolis, ausis) Mens una inviolata mero, nullisque venenis Potando exarmata, decus pugnæque, necisque	
I.666	Sidoniae tacitoolvebat pectore molem. Quoque esset miranda magis tam sacra libido, Pacuvio genitus patrias damnaverat artes. Is variis oneratum epulis atque atria tardo Linquentem gressu comitatus pone parentem, Postquam posse datum meditata aperire, novosque Pandere conatus, et liber parte relicta	310 315
	Tectorum a tergo patuit locus, «Adcipe digna Et Capua et nobis, inquit, consulta:» togaque Armatum amota nudat latus. «Hoc ego bellum Conficere ense paro, atque avulsum ferre Tonanti Rectoris Libyci victor caput: hic erit ille, Qui polluta dolis jam fœdera sanciet, ensis. Si perferre nequit spectacula tanta senectus, Et tremit inceptis lasso majoribus ævo, At tu securis concede penatibus, et me	320
I.667	Lingue meæ menti. Summum quod credis, et æquas Hannibalem Superis, o quantum nomine major Jam Pœno tibi natus erit!» Vibrabat ab ore Ignis atrox, animusque viri jam bella gerebat; Quum senior, tanti pondus conaminis ægra Jam dudum vix aure ferens, tremebundus ibidem Sternitur, et pedibus crebro pavida oscula figens, «Per si quid superest vitæ, per jura parentis, Perque tuam nostra potioem, nate, salutem, Absiste inceptis, oro: ne sanguine cernam Polluta hospitia, ac tabo repleta cruento Pocula, et eversas pugnæ certamine mensas. Tune illum, quem non acies, non mœnia et urbes	325 330 335
I.668	Ferre valent, quum frons propior lumenque corusco Igne micat, tune illa viri, quæ vertice fundit, Fulmina pertuleris; si viso intorserit ense Diram, qua vertit per campos agmina, vocem? Fallit te, mensas inter quod credis inermem. Tot bellis quæsita viro, tot cædibus armat Majestas æterna ducem: si admoveris ora, Cannas, et Trebiam ante oculos, Trasymenaque busta, Et Pauli stare ingentem miraberis umbram. Quid? tanto in casu comitum juxtaque jacentum Torpebunt dextræ? parce, oro, et desine velle, Cui nequeas victor superesse: an tristia vincla Et Decius non erudiunt componere mentem?»	340 345
	Talia commemorans, famæ majoris amore Flagrantem ut vidit juvenem surdumque timori: «Nil ultra posco, refer in convivia gressum; Adproperemus, ait: non jam tibi pectora pubis Sidoniae fodienda manu tutantia regem. Hoc jugulo dextram explora: namque hæc tibi ferrum,	350 355
I.669	Si Pœnum invasisse paras, per viscera ferrum Nostra est ducendum: tardam ne sperne senectam. Obponam membra, atque ensem extorquere negatum Morte mea eripiam.» Lacrimæ tunc ore profusæ, Et magna Superum cura servatus in arma Scipiadæ Pœnus; nec tantum fata dederunt Externa peragi dextra. Pulcherrimus iræ, Et dignus fieri compos memorabilis ausi, Amisit quantam posito conamine laudem, Cui tantum est voluisse decus? Tum reddere sese Festinant epulis, et tristia fronte serenant; Donec læta virum solvit convivia somnus. Postera lux Phaethontis equos proferre parabat, Jam rapido summis curru splendente sub undis; Et juvenis, magno generatus Hamilcare, duras Jam dudum exercet curas. Carthaginis arces Ire ferox Mago, et Patribus portare jubetur Nuncia facta ducis: præda et captiva leguntur Corpora, dereptæque viris sub Marte cruento Exuviæ, fausti Superis libamina belli. Altera curarum Libycis demittitur oris	360 365 370 375
I.670		

	Heu! Decius, reduci lentas servatus ad iras; Ni pœnæ juvenem indignæ miseratus ab alto Jupiter antiquam Batti vertisset ad urbem.	380
	Hic Pellæa virum Ptolemæi sceptrâ vehentum Eripuere minis, resolutaque vincula collo. Atque eadem vitæ custos mox deinde quieto Adcepit tellus ossa inviolata sepulcro.	
I.671	Nec Venerem interea fugit exoptabile tempus Pœnorum mentes cæco per læta premendi Exitio, et luxu corda inportuna domandi. Spargere tela manu passim fallentia natis Inperat, et tacitas in pectora mittere flammâs.	385
	Tum pueris dulce adridens: «Eat inproba Juno, Et nos (nec mirum, quid enim sumus?) acta secundis Despiciat: valet illa manu, valet illa lacertis: Parvula nos arcu puerili spicula sensim Fundimus, et nullus nostro de vulnere sanguis.	390
	Verum, agite, o mea turba, precor, nunc tempus, adeste,	395
I.672	Et Tyriam pubem tacitis exurite telis. Amplexu multoque mero, somnoque virorum Profliganda acies, quam non perfregerit ensis, Non ignes, non inmissis Gradivus habenis.	400
	Combibat inlapsos ductor per viscera luxus, Nec pudeat picto fultum jacuisse cubili, Nec crinem Assyrio perfundere pugnet amomo. Ille sub hiberno somnos educere cælo Jactator tectis malit consumere noctes; Ac ponat ritus vescendi, sæpe citato	405
I.673	Dum residet sub casside equo, discatque Lyæo Inbellem donare diem: tum deinde madenti Post epulas sit grata chelys, segnisque soporas, Aut nostro vigiles ducat sub numine noctes.»	
	Hæc postquam Venus, adplaudit lascivus, et alto Mittit se cælo niveis exercitus alis. Sentit flammiferas pubes Maurusia pennas, Et pariter fuis tepuerunt pectora telis. Bacchi dona volunt, epulasque, et carmina rursus Pieria liquefacta lyra: non acer aperto	410
	Desudat campo sonipes: non ulla per auras Lancea nudatos exercet torta lacertos. Mollitæ flammis lymphæ languentia somno Membra fovent, miserisque bonis perit horrida virtus.	415
	Ipse etiam, adflatus fallente Cupidine, ductor Instaurat mensas dapibus, repetitque volentum Hospitia, et patrias paullatim decolor artes Exiit, occulta mentem vitante sagitta.	420
I.674	Altera jam patria, atque æquo sub honore vocatur Altera Carthago Capua, intactumque secundæ Fortunæ ingenium vitia adlatrantia quassant.	425
	Nec luxus ullus mersæque libidine vitæ Campanis modus: adcumulant, variasque per artes Scenarum certant epulas distinguere ludo; Ut strepit adsidue Phrygiam ad Nilotica loton	430
I.675	Memphis Amyclæo passim lasciva Canopo. Inprimis dulcem, Pœno lætante, per aures Nunc voce infundit Teuthras, nunc pectine cantum. Isque ubi mirantem resonantia pollice fila Ductorem vidit Libyæ, canere inde superbas	435
	Aoniæ laudes sensim testudinis orsus, Concordem citharæ movit per carmina linguam, Vincere linquentes vitam quæ possit olores. Atque hæc e multis carpsit mollissima mensæ. «Argolicis quondam populis (mirabile dictu!)	440
I.676	Exaudita chelys, lapidem testudine felix Ducere, et in muros posuisse volentia saxa. Hæc Amphionio vallavit pectine Thebas, Ac, silice aggeribus per se scandente vocatis, Jussit in inmensum cantatas surgere turre:	445
	Altera, turbatum plectro moderata profundum, Et tenuit phocas, et in omni Protea forma Traxit, et æquoreo portavit Ariona dorso. Nam, quæ Peliaca formabat rupe canendo	
I.677	Heroum mentes et magni pectora Achillis,	450

	Centauro dilecta chelys compesceret iras, Percussa fide, vel pelagi vel tristis Averni. Namque chaos, cæcam quondam sine sidere molem Non surgente die, ac mundum sine luce canebat.	
	Tum Deus ut liquidi discisset stagna profundi, Tellurisque globum media compage locasset: Ut celsum Superis habitare dedisset Olympum, Castaque Saturni monstrabat secula patris.	455
I.678	«Sed, quos pulsabat Rhipæum ad Strymona, nervi, Auditus Superis, auditus manibus Orpheus, Emerito fulgent clara inter sidera cælo. Hunc etiam mater, tota comitante sororum Aonidum turba, mater mirata canentem. Non illo Pangæa juga, aut Mavortius Hæmus, Non illo modulante sonos stetit ultima Thrace: Cum silvis venere feræ, cum montibus amnes. «Inmemor et dulcis nidi, positoque volatu Non mota volucris captiva pependit in æthra. Quin etiam Pagasæa ratis, quum cærula nondum Cognita terrigenis, pontoque intrare negarent, Ad puppim sacræ, cithara elicente, carinæ Adductum cantu venit mare: pallida regna Bistonius vates flammisque Acheronta sonantem Placavit plectro, et fixit revolubile saxum. O diræ Ciconum matres, Geticique furores, Et damnata Deis Rhodope! tulit ora revulsa In pontum, ripis utrimque sequentibus, Hebrus. Tum quoque, quum rapidi caput a cervice recisum Portarent fluctus, subito emicuiere per undas Ad murmur cete toto exsultantia ponto.» Sic tum Pierius bellis durata virorum Pectora Castalio frangebatur carmine Teuthras. Interea placida adtulerant jam flamina terris Magonem Libycis: lauro redimita subibat Optatos puppis portus, pelagoque micabant Captiva arma procul celsa fulgentia prora. At, patulo surgens jam dudum ex æquore, late Nauticus inplebat resonantia litora clamor, Et, simul adductis percussa ad pectora tonsis, Centeno fractus spumabat verbere pontus. Nec lentum in medios rapienda ad gaudia vulgus Procurrit fluctus, elataque turba favore Certatim ingenti celebrant nova gaudia plausu. Æquatur rector Divis: illum undique matres, Illum turba minor moniti gaudere nepotes, Et senior manus, et juxta populusque, Patresque, Mactatis Superum dignantur honore juvencis. Sic patriam Mago et portas ingressus ovantes Fraternæ laudis fama: ruit inde Senatus, Et multo Patrum stipatur curia cœtu. Tum, Divos veneratus avum de more vetusto, «Martem, ait, egregium et fractas, quîs Itala tellus Nitebatur, opes, pars ipse haud parva laborum, Nuntio: pugnatum Superis in vota secundis. «Est locus, Ætoli signat quem gloria regis, Possessus quondam prisca inter secula Dauno: Humentes rapido circumdat gurgite campos Aufidus, et stagnis intercipit arva refusis; Mox fluctus ferit Hadriacos, magnoque fragore Cedentem inpellit retrorsus in æquora pontum. Hic Varro et magnum Latia inter nomina Paulus Nomen, quîs rerum ducibus permissa potestas, Vix dum depulsa nigræ caligine noctis, Invadunt campum, et late fulgentibus armis Ascendunt ultro lucem surgentis Eoi. Nos contra (nam germanum furor acer agebat Optatæ pugnæ) castris cita signa movemus. Intremittit et tellus, et pulsus mugit Olympus. «Hic fluvium et campos abscondit cæde virorum Ductor, quo nunquam majorem ad bella tulerunt Rectorem terræ. Vidi, quum turbine sævo Ausonia et sonitu bellantis fusa per agros Uni terga daret: vidi, quum Varro citato Auferreretur equo, projectis degener armis. Quin et magnanimum, perfosso corpore telis,	460 465 470 475 480 485 490 495 500 505 510 515 520 525

	Strage super socium vidi te, Paule, cadentem. Ægates ille et servilia fœdera larga Ultus cæde dies: non plus optasse liberet, Quam tum concessit dexter Deus: altera jam lux Si talis redeat, populis sis omnibus una	530
I.684	Tum, Carthago, caput, terrasque colare per omnes. Testes hi stragis, quos signum inlustre superbis Mos læva gestare viris.» Tum funditur ante Ora admirantum præfulgens annulus auro; Datque fidem verbis haud parvo insignis acervo. Hinc iterum repetens: «Restat nunc sedibus imis Vertenda atque æquanda solo jam subruta Roma. Adnitamur, ait, vires refovere tot haustas Casibus, et pateant non parca æraria dextris, Quas emimus bello: defit jam bellua, tristis Ausoniis terror: nec non alimenta fatigant.» Atque ea dum memorat, torvo conversus in ora Hannonis vultu, quem gliscens gloria pravum Ductoris studio jam dudum agitabat acerbo: «Jamne tibi dextras inceptaque nostra probamus? Jam fas Dardanio me non servire colono? Anne iterum Hannibalem dedi placet? Atra veneno Invidiæ nigroque undantia pectora felle, Tandem tot titulis totque exorata tropæis, Infelix muta: dextra en, en dextera, quam tu Æneadis lacerare dabas, et litora, et amnes, Et stagna, et latos inplevit sanguine campos.» Hæc Mago, atque animos favor haud obscurus alebat.	535 540
I.685	Cui, simul invidia atque ira stimulantibus, Hanno: «Talia vesani juvenis convicia miror Haud equidem: tumet ingenio, fraternaque corda Non tarde adnoscas et virus futile linguæ. Quin, ne mutatum vanis absistere credat, Nunc pacem orandum, nunc improba fœdere rupto Arma reponendum, et bellum exitiale cavendum Auctor ego: atque adeo vosmet perpendite, quæso, Quid ferat: haud aliud nobis censere relictum est. «Tela, viros, aurum, classes, alimenta precatur, Belligeramque feram: victus non plura dedissem. Sanguine Dardanio Rutulos saturavimus agros, Et jacet in campis Latium: deponere curas Tandem ergo, bone, da, victor, liceatque sedere In patria; liceat non exhaurire rapacis Impensis belli vacuatos sæpe penates. Nunc en, nunc, inquam, (falsa ut præsentia nostra Sint, oro, mensque augurio ludatur inani) Haud procul est funesta dies: atrocia novi Corda, ac prospicio natas e cladibus iras. Vos ego, vos metuo, Cannæ: submitтите signa, Atque adeo tentate, agedum, ac deposcite pacem. Non dabitur: parat ille dolor (mihi credite) majus Exitium adcepto: citiusque hæc fœdera victor, Quam victus, dabit: atque adeo, qui tanta superbo Facta sonas ore, et spumanti turbine perflas Ignorantium aures, dic, en, germanus in armis Ille tuus par Gradivo, per secula tellus Cui similem nunquam ductorem in bella creavit, Mœnia Romuleæ cur nondum viderit urbis? «Scilicet e gremio matrum rapiamus in hostem Nondum portandis habiles gravioribus armis? Æratas jussi texamus mille carinas, Atque omnis Libyæ quærat bellua terris? Ut longa imperia, atque armatos proroget annos Hannibal, et regnum trahat usque in tempora fati? Vos vero, (neque enim occulto circumdamur astu) Ne dulces spoliare domos; castrisque potentum Atque opibus sancite modum: pax optima rerum, Quas homini novisse datum est: pax una triumphis Innumeris potior: pax, custodire salutem Et cives æquare potens, revocetur in arces Tandem Sidonias; et fama fugetur ab urbe Perfidia, Phœnissa, tua. Si tanta libido Armorum tenet, atque enses non reddere perstat Poscenti patriæ; nil suppeditare furori	545 550 555 560 565 570 575 580 585 590 595
I.686		
I.687		

	Hortor, et hæc fratri Magonem dicta referre.»	600
	Plura adnectentem (neque enim satiaverat iras Dicendo) clamor turbat diversa volentum.	
I.688	«Si, Libyæ decus, haud ulli superabilis armis, Hannibal est iræ tibi, destituemus ad ipsas Victorem metas? nec opum adjumenta feremus? Invidia unius scepra ut jam parta retardet?»	605
	Inde alacres tribuunt, quæ belli posceret usus; Absentique suum jactant sub teste favorem. Mox eadem terris placitum traducere Hiberis, Dum malus obtrectat facta immortalia livor, Nec sinit adjutas ductoris crescere laudes.	610

II.1

LIBER DUODECIMUS.

ARGUMENTUM.

- MITESCENTE jam hieme Hannibal a Capua movet, vicinisque oppidis trepidationem injicit, [1-14](#).
Sed luxus milites ita enervaverat, ut vix arma ferre possent; [15-26](#).
Cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset, primum Neapolim petit, quæ urbs Græca, doctorum virorum secessu illa ætate celebris et Parthenope olim a tumulo Sirenes adpellata, ab eo, famæ suæ timente, omnibus quidem viribus, at inrito conatu obpugnatur; [27-59](#).
Inde Cumas, aliam urbem maritimam, ducit, ubi templum Apollinis, a Dædalo in colle exstructum, contempletur; sed copias, Campana luxuria marcentes, nequidquam acuit ad pristinam virtutem, et a Ti. Sempronio Graccho repellitur; [60-103](#).
Obsidione igitur Cumarum soluta, Puteolos repente movet castra, et, dum ea quoque urbs frustra operibus cingitur, ipse tractum perlustrat propinquum, Baias, Lucrinum Avernique lacum, Acherusiam paludem, vastas in litore speluncas, loca sulfure ac bitumine scatentia ignibusque subterraneis æstantia, Prochyten, Inarimen, Vesuvium, Misenum promontorium, Baulos et æstum maris, quæ omnia ei a primoribus Capuæ monstrantur; [104-160](#).
A Puteolis Nolam agmen convertit, et scalas admovet muris: enim vero M. Claudius Marcellus, instructo ad portas sub adventum hostium exercitu, eruptionem facit, et, Pœnis fugatis, ducem eorum ad singulare certamen provocat; [161-198](#).
Quod non detrectare Hannibalem fama nominis sui suadet; sed Junonis admonitu ab eo avocatur, et acerba ignaviæ increpatione foedam suorum fugam sistit; [199-211](#).
- II.2 Restituta acie ac pugna, a Pediano, Patavino, qui non minus belli artibus atque virtute quam literarum studio excellebat, Cinyps, formosissimus Pœnorum galeaque Æmilii Pauli consulis, qui in prælio Cannensi occiderat, ornatus, telo transfigitur et spoliatur; [212-252](#).
Marcellus, laudata victoris virtute, in ipsum Hannibalem hastam conjicit, cujus tamen ictum excipit Gestar; [253-265](#).
Quo adtonitus periculo Pœnus ad castra trepide refugit, et vehementer in milites invehitur: Marcellus autem, qui primus Romanos docuerat, Hannibalem vinci posse, magna hostium edita strage prædaque ingenti facta, Nolam se recipit, et ad cælum tollitur laudibus; [266-294](#).
Primo tandem victoriæ nuntio recreatis Romæ civibus, non minore animo res domi, quam militiæ, geritur, et censors nontant eos, qui post Cannensem pugnam Metello auctore consilium de relinquenda Italia inierant, quique, quum a Pœnis, ut de captivis redimendis agerent, frustra Romam missi essent, jurassentque se regressuros, extemplo in castra hostium redierant, ut hac fraude se exsolvent jurejurando; [295-305](#).
Simul omnia in bellum consilia convertuntur, et in summa pecuniæ inopia matronæ aurum ornamentaque sua in ærarium deferunt: quæ voluntaria conlatio et certamen adjuvandæ rei publicæ excitat ad æmulandum animos primum Patrum, dein equestris ordinis et reliquæ plebis; [306-319](#).
Spes quoque Romanorum confirmatur a legatis Delphos missis, qui responsum renuntiant, res eorum jam meliores facilioresque fore, eamque ob causam Diis, maxime vero Jovi, sacra esse facienda: quæ res divinæ subplicationesque confestim in Capitolio fiunt; [320-341](#).
Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, Hampsagoras ejusque filius Hostus in Sardinia (cujus insulæ situs, forma, nomina, origo, bona et indoles una cum coloniis, a Sardo, Trojanis seu Iliensibus, Iolao, duce Thespiadarum, et Aristæo illuc deductis describuntur) a T. Manlio Torquato prætore fugantur, et silvarum latebras quærunt; [342-375](#).
Punica deinde classe adpulsa Hasdrubali se jungunt, et cum Romanis decertant prælio, in quo Ennius centurio et poeta, Rudiis natus oriundusque a Messapo rege, ingentem Sardorum Pœnorumque cædem facit; [376-402](#).
In eum hastam conjicit Hostus; sed ictus ab Apolline avertitur, et Hostus in acie cadit: qua filii nece audita Hampsagoras mortem sibi consciscit; [403-419](#). Per idem fere tempus Hannibal Acerris Nuceriaque direptis atque incensis, capit Casilinum, et Petiliam, alteram Saguntum, ad solum exurit; [420-433](#).
- II.3 Inde Tarentum expugnat præter arcem, a Romanis occupatam, et naves Tarentinorum, sinu exiguo intus inclusas, quum claustra portus hostis haberet, plaustris machinisque admotis per

mediam urbem ad mare transvehit; [434-448](#).
 Certior tamen factus per nuntios de obpugnatione Capuæ, obsidione arcis Tarentinæ absistit, raptimque contendit in Campaniam; [449-462](#).
 Obviam ei veniunt duo Romanorum exercitus, quibus duces stultitia et temeritate pares, M. Centenius Penula et Cn. Fulvius prætor, præsumunt, quique ad internecionem cæduntur; nec quidquam iter victoris moratur nisi Ti. Sempronii Gracchi proconsulis, ab hospite suo Lucano in insidias præcipitati, exsequiæ, quas ipse celebrat, ut famam conligat humanitatis; [463-478](#).
 Interea Romanorum duces omnem belli vim in Capuam vertunt, nuntio adcepto de Hannibalis adventu, qui in valle occulta post Tifata montem huic urbi inminentem considet; [479-488](#). Is vero ubi videt per castra hostium non perrumpi ad Capuam posse, multa secum consilia volventi subit animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi; [489-506](#).
 Itaque deductas nocte ad Vulturum flumen copias trajicit ante lucem, et spe Romæ potiundæ ad maturandum iter incendit; [507-523](#).
 Tum præter Cales in Sidicinum, mox in Allifanum et Casinatem, deinde præter Aquinum in Fregellanum, et per Frusinatem Anagninumque in Labicanum venit agrum: inde, Algido, Tusculo Gabiisque relictis, ad Anienem fluvium castra admovet, et Iliæ Nymphisque adventu suo terrorem incutit; [524-544](#).
 Nec minor trepidatio est Romæ, ubi matronæ, in publicum effusæ, passim discurrunt, Patres vero ingentem metum torvo vultu dissimulant, et præsidia passim in collibus murisque disponuntur; [545-557](#).
 Inter hæc Hannibal, qui, continuo itinere confecto, ne nocturnum quidem tempus ad quietem sibi reservaverat, cum Numidis mœnia situmque urbis obequitans contemplatur, donec ab equitibus inmissis a Fulvio Flacco, qui cum exercitu a Capua profectus Romam venerat, submovetur, atque in castra redigitur; [558-573](#).
 Postero die sub lucem omnes copias in aciem educit, et ad pristinam virtutem tuendam excitat, docens Roma capta bellum esse confectum; [574-586](#).
 Neque detrectant certamen Romani, infantium vagitu, gemitu ac precibus parentum, et Fulvii adhortatione exstimulati; [587-602](#).
 At instructis utrimque exercitibus Jupiter crassas repente cælo obducit tenebras, et a monte Capitolino fulmina in Hannibalem jaculatur; [602-626](#). Is liquefactis armis in castra iratus se recipit; quo facto mira serenitas cum tranquillitate oritur, et supplicatio Jovi habetur in Capitolio; [627-645](#).
 Postridie prima luce acies instructas eadem tempestas dirimit, quam eadem excipit serenitas; [646-667](#).
 Pœnus inanem fulminis vim ridet, vanumque militum timorem increpat; [668-685](#).
 Ut vero Romam adeo securam metuque vacuam esse comperit, ut milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profecti sint, ira incensus urbem obpugnare statuit; [686-690](#).
 Quam ob causam Jupiter agit cum Junone, ut non amplius alat ferociam ejus, sed potius coerceat; [691-700](#).
 Dea Hannibali in conspectum venit manifesta, ejusque visum acuit, ut Deos cernere possit, qui colles Romæ campumque Martium tueantur; [701-725](#).
 Quo adspectu percussus Pœnus castra ab urbe refert, minitans se mox rediturum esse; [726-730](#).
 Eum ut abeuntem vident Romani, primum fraudem subesse rati non omnem deponunt timorem: mox hoste ex oculis sublato, læti sacra Diis faciunt, et certatim portis ruunt ad visenda loca, ubi castra posuerant Pœni; [731-752](#).

JAM terra glaciale caput, fecundaque nimbis
 Tempora, et austrifero nebulosam vertice frontem
 Inmitis condebat hiems, blandisque salubre
 Ver Zephyris tepido mulcebat rura sereno.
 Prorumpit Capua Pœnus, vicinaque late
 Præmisso terrore quatit: ceu condita bruma,
 Dum Rhipæa rigent Aquilonis flamina, tandem
 Evolvit serpens arcano membra cubili,
 Et splendente die novus emicat, atque coruscum
 Fert caput, et sanie sublati faucibus efflat.
 At Libyci ducis ut fulserunt signa per agros,
 Desolata metu cuncta, et, suadente pavore,
 Vallo se clausere simul, trepidique salutis
 Exspectant ipsis metuentes mœnibus hostem.
 Sed non ille vigor, qui ruptis Alpibus arma
 Intulerat, dederatque vias, Trebiaque potitus
 Mæonios Italo sceleravit sanguine fluctus,
 Tunc inerat: molli luxu madefacta meroque,
 Inlecebris somni torpentia membra fluebant,
 Quis gelidas suetum noctes thorace gravatis
 Sub Jove non æquo trahere, et tentoria sæpe
 Spernere, ubi hiberna ruerent cum grandine nimbi,
 Ac ne nocte quidem clipeive ensesve reposti,
 Non pharetræ aut jacula, et pro membris arma
 fuere;
 Tunc grave cassis onus, majoraque pondera visa
 Parmarum, ac nullis fusæ stridoribus hastæ.
 Prima instaurantem sensit certamina mitis

II.7	Parthenope, non dives opum, non spreta vigoris: Sed portus traxere ducem secura volentem Æquora, quæ peteret veniens Carthagine puppis.	30
II.8	Nunc molles urbi ritus, atque hospita Musis Otia, et exemtum curis gravioribus ævum. Sirenum dedit una suum memorabile nomen Parthenope muris Acheloias; æquore cujus Regnavere diu cantus, quum dulce per undas Exitium miseris caneret non prospera nautis. Hæc pone adgressus (nam frontem clauserat æquor) Mœnia, non ullas valuit perfringere Pœnus Tota mole vias, frustra que inglorius ausi Pulsavit quatiens obstructas ariete portas.	35 40
II.9	Stabat Cannarum Graia ad munimina victor Nequidquam, et cautæ mentis consulta probabat Eventu, qui post Dauni stagnantia regna Sanguine Tarpeias ire abstinuisset ad arces. «En, qui nos segnes, et nescire addere cursum Fatis jactastis, quod vobis scandere nuper Non acie ex ipsa concessum mœnia Romæ; Intrate, atque epulas promissas sede Tonantis His, quæ Graia manus defendit, reddite tectis.» Talia jactabat, famæque pudore futuræ, Inritus incepta primus si absisteret urbe, Audebat cuncta, atque acuebat fraudibus enses. Sed subitæ muris flammæ, totoque fluebant Aggeris anfractu tela improvisa per auras.	45 50
II.10	Haud secus, occuluit saxi quos vertice fetus Ales fulva Jovis, tacito si ad culmina nisu Evasit serpens, terretque propinquus hiatu; Illa, hostem rostro atque adsuetis fulmina ferre Unguibus incessens, nidi circumvolat orbem. Tandem ad vicinos Cumarum vertere portus Defessos subiit, varioque lacesere motu Fortunam, et famæ turbando obstare sinistræ.	55 60
II.11	Sed custos urbi Gracchus, tutela vel ipsis Certior arcebat muris, iterumque sedere Portis, atque aditus iterum sperare vetabat.	65
II.12	Lustrat inops animi, rimaturque omnia circum Alite vectus equo, rursusque hortatibus infit Laudum agitare suos: «Pro Dî, qui terminus, inquit, Ante urbes standi Graias, oblite tuorum Factorum miles? quis erit modus? Alpibus adstat Nimirum major moles, et scandere cælum Pulsantes jubeo scopulos: quamquam altera detur Si similis tellus, aliæque repente sub astra Exsurgant rupes, non ibis, et arduus arma Me ducente feres? Tene, heu! Cumanus hiantem Agger adhuc murusque tenet? Gracchumque, moveri Non asum portis, parvo in discrimine cerno? An vobis gentes, quæcumque labore parastis, Casu gesta putent? Per vos Tyrrhena faventum Stagna Deum, per ego et Trebiam, cineresque Sagunti Obtestor, dignos jam vosmet reddite vestra, Quam trahitis, fama, et revocate in pectora Cannas.» Sic ductor fessas luxu adtritasque secundis Erigere, et verbis tentabat sistere mentes.	70 75 80
II.13	Atque hic perlustrans aditus, fulgentia cernit Arcis templa jugo, quorum tum Virrius, altæ Inmitis ductor Capuæ, primordia pandit. «Non est hoc, inquit, nostri, quod suspicis, ævi: Majores fecere manus. Quum bella timeret Dictæi regis, sic fama est, relinquere terras Dædalus invenit, nec toto signa sequenti Orbe dare, ætherias aliena tollere in auras Ausus se penna, atque homini monstrare volatus. Suspensum hic librans media inter nubila corpus Enavit, Superosque novus conterruit ales.	85 90 95
II.14	Natum etiam docuit falsæ sub imagine plumæ Adtentare vias volucrum; lapsumque solutis Pennarum remis, et non felicibus alis Turbida plaudentem vidit freta: dumque dolori Indulget subito, motis ad pectora palmis, Nescius heu! planctu duxit moderante volatus.	100

	Hic pro nubivago gratus pia templa meatu Instituit Phœbo, atque audaces exuit alas.»	
	Virrius hæc: sed enim ductor numerabat inertes Atque actos sine Marte dies, ac stare pudebat.	105
	Ingemit adversis, respectansque inrita tecta Urbe Dicarchæa parat exsatiare dolorem. Hic quoque nunc pelagus, nunc muri saxea moles Obficit audenti, defensantumque labores.	110
II.16	Dumque tenet socios, dura atque obsepta viarum Rumpere nitentes, lentus labor; ipse propinqua Stagnorum terræque simul miracula lustrat.	
	Primores adsunt Capuæ: docet ille, tepentes Unde ferant nomen Baiæ, comitemque dedisse Dulichiaë puppis stagno sua nomina monstrat.	115
	Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam Cocyti memorat, medioque in gurgite ponti Herculeum commendat iter, qua discidit æquor Amphitryoniades, armenti victor Hiberi.	120
	Ille, olim populis dictum Styga, nomine verso Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum; Tum, tristi nemore atque umbris nigrantibus horrens,	
II.17	Et formidatus volucris, letale vomebat Subfuso virus cælo, Stygiaque per urbes Relligione sacer sævum retinebat honorem.	125
	Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauces Laxat, et horrendos aperit telluris hiatus, Interdumque novo perturbat lumine manes.	130
	At juxta caligantes, longumque per ævum Infernis pressas nebulis, pallente sub umbra Ciminerias jacuisse domos, noctemque profundam Tartareæ narrant urbis: tum sulfure et igni Semper anhelantes coctoque bitumine campos	135
II.18	Ostentant: tellus, atro exundante vapore Suspirans, ustisque diu calefacta medullis, Æstuat, et Stygios exhalat in aera flatus. Parturit, et tremulis metuendum exhibilat antris: Interdumque cavas luctatus rumpere sedes, Aut exire fretis, sonitu lugubre minaci	140
	Mulciber in mugit, lacerataque viscera terræ Mandit, et exesos labefactat murmure montes. Tradunt Herculeæ prostratos mole gigantas Tellurem injectam quatere, et spiramine anhelo Torreri late campos, quotiesque minantur Rumpere compagem inpositam, expallescere cælum.	145
II.19	Adparet Prochyte sævum sortita Mimanta: Adparet procul Inarime, quæ turbine nigro Fumantem premit Iapetum, flammisque rebelli Ore ejectantem, et, si quando evadere detur, Bella Jovi rursus Superisque iterare volentem.	150
	Monstrantur Vesvina juga, atque in vertice summo Depasti flammis scopuli, stratusque ruina Mons circum, atque Ætnæ fatis certantia saxa. Nec non Misenum servantem Idæa sepulcro Nomina, et Herculeos videt ipso in litore Baulos: Miratur pelagique minas terræque labores.	155
II.20	Quæ postquam perspecta viro, regressus ad altos Inde Pherecyadum muros, frondentia læto Palmite devastat Nysæa cacumina Gauri: Hinc ad Chalcidicam transfert citus agmina Nolam. Campo Nola sedet, crebris circumdata in orbem Turribus, et celso facilem tutatur adiri Planitiem vallo: sed, qui non turribus arma Defendenda daret, verum ultro mœnia dextra Protegeret, Marcellus opem auxiliumque ferebat.	160
	Isque ubi Agenoream procul adventare per æquor, Et ferri ad muros nubem videt; «Arma, cruentus Hostis adest, capite arma, viri,» clamatque, capitque.	165
	Circumstant rapidi juvenes, aptantque frementi Sanguineas de more jubas: sonat inde, citato Agmina disponens passu, «Tu limina dextræ Servabis portæ, Nero: tu converte cohortes	170
II.21		

	Ad lævam patrias et Larinatia signa, Clarum Volscorum Tulli decus: ast ubi jusso,	175
	Per tacitum ruptis subita vi fundite portis Telorum in campos nimbum: ferar ipse revulsa In medios, equitumque traham certamina, porta.» Dumque ea Marcellus, jam claustra revellere Pœni, Et scalis spretos tentabant rumpere muros.	180
II.22	Insonuere tuibæ passim, clamorque virorum, Hinnitusque, simul litui, raucoque tumultu Cornua, et in membris concussa furentibus arma. Fertur acerba lues disjectis incita portis, Effusæque ruunt inopinò flumine turmæ;	185
	Inprobus ut fractis exundat molibus amnis, Propulsum ut Borea scopulis impingitur æquor, Ut rupto terras invadunt carcere venti. Nec, torrente, Libys, viso armorumque virumque Dejectus, sperare valet: dux Dardanus instat	190
II.23	Adtonito, prægressus equo, tergisque ruentum Incumbens hasta, socios nunc voce fatigat: «Perge, age, fer gressus: dexter Deus; horaque nostra est. Hac iter ad muros Capuæ.» Nunc rursus in hostem Conversus, «Sta; quo raperis? non terga tuorum, Te, ductor Libyæ, increpito: sta: campus, et arma, Et Mars in manibus: dimitto a cæde cohortes; Spectemur soli: Marcellus prælia posco.» Sic rector Latius; juvenique invadere pugnam Barcæo suadebat honor pretiumque pericli.	195
	Sed non hæc placido cernebat pectore Juno, Cœptoque avertit suprema in fata ruentem. Sistere perculsos ille et revocare laborat. «Talesne e gremio Capuæ tectisque sinistris Egredimur? state, o miseri, quîs gloria summa Dedecori est: nil vos hodie (mihi credite) terga Vertentes fidum exspectat: meruistis, ut omnis Ingruat Ausonia, et sævo Mavorte parastis, Ne qua spes fusos pacis vitæque maneret.» Vincebat clamore tubas, vocisque vigore Quamvis obstructas sævus penetrabat in aures.	200
II.24	Polydamanteis juvenis Pedianus in armis Bella agitabat atrox, Trojanaque semina, et ortus, Atque Antenorea sese de stirpe ferebat, Haud levior generis fama sacroque Timavo Gloria, et Euganeis dilectum nomen in oris. Huic pater Eridanus, Venetæque ex ordine gentes, Atque Apono gaudens populus, seu bella cieret, Seu Musas placidus doctæque silentia vitæ Mallet, et Aonio plectro mulcere labores,	205
II.25	Non ullum dixere parem; nec notior alter Gradivo juvenis, nec Phœbo notior alter. Qui postquam, effusis arguens vestigia frenis Pœnorum, juxta galeam atque insigne peremti Adnovit spoliū Pauli... puer illa gerebat, Non parvo lætus ductoris munere, Cinyps, Dilectus Pœno Cinyps, quo gratior ora Non fuit, ac nulla nituit plus fronte decoris; Quale micat, semperque novum est, quod Tibaris aura	210
	Pascit, ebur, vel qui miro candoris honore Lucet in aure lapis, rubris advectus ab undis.	215
II.26	Quem postquam, egregium cristis et casside nota Fulgentem, extremo Pedianus in agmine vidit, Ceū subita ante oculos Pauli emersisset imago Sedibus infernis, amissaque posceret arma, Invadit frendens; «Tune, ignavissime, sacri Portabis capitis, quæ non sine crimine vester Invidiaque Deum gestaret, tegmina, ductor? En Paulus!» Vocat inde viri ad spectacula manes, Et fugientis agit costis penetrabile telum.	220
	Tum, delapsus equo, galeam atque insignia magni Consulis abrumpit dextra, spoliatque videntem. Solvitur omne decus leto, niveosque per artus It Stygius color, et formæ populatur honores.	225
II.27	Ambrosiæ cecidere comæ, violataque cervix Marmoreum in jugulum collo labente recumbit.	240
		245

	Haud secus Oceano rediens Cithereius ignis, Quum sese Veneri jactat splendore refecto, Si subita invadat nubes, hebetatur, et, atris Decrescens tenebris, languentia lumina condit.	250
	Ipse etiam, capta, Pedianus, casside, nudos Adtonitus stupet ad vultus, irasque coercet. Tum, galeam magno socium clamore reportans, Inmitem quatiebat equum, spumantia sævo	255
II.28	Frena cruentantem morsu, cui turbidus armis Obvia Marcellus rapido tulit ora tumultu: Adnoscensque, «Decus macte o virtutis avitæ, Macte Antenoride, nunc, inquit, rapta petamus, Quod superest, Libyci ductoris tegmina;» et ardens Terrificis sævam fundit stridoribus hastam.	260
	Nec forsani voti vanus foret, obvia ni vis Gestaris obposito tenuisset corpore telum. Qui dum vicinis ductorem protegit armis, Transabiit non hunc sitiens gravis hasta cruorem, Ingentesque minas mutata morte peregit.	265
II.29	Avehitur raptim ductor, discrimine leti Turbatus, cursumque furens ad castra capessit. Jamque, fugæ inmodicus, tendit certamine gressum Præcipitem versis Pœnorum exercitus armis. Adsequitur telis hostis, longasque viritim Exsatiant iras cladum, cæloque cruentos Certatim ostentant et Dîs ultoribus enses.	270
	Ille dies primus docuit, quod credere nemo Auderet Superis, Martis certamine sisti Posse duces Libyæ. Raptant currusque, virosque, Massylamque feram; et vivis avulsa reportant Tegmina bellantum, atque abeunt, sub cuspidè terga Contenti vidisse ducis. Tum Martis adæquant Marcellum decori: graditur comitante triumpho Major, quam ferret quum victor opima Tonanti.	275
	Inde furens, postquam vallo vix depulit hostem, Ductor Agenoreus; «Quando hanc, quantoque cruore Hostili labem eluerim? mea terga videre Contigit Ausoniæ? mene, inquit, summe Deorum, Post Trebiam statuis tam turpi funere dignum?	280
II.30	Vosque, invicta diu, nunc, heu! sine Marte, juvenus Debellata bonis Capuæ, non degener ipse Gestorum Ausoniis verti victricia signa, Vobis terga dedi: vidi, quum ad bella vocarem, Non secus atque Italo fugere a ductore paventes.	285
	Quid reliquum prisci Martis tibi, qui dare terga Me revocante potes?» Fundebat talia Pœnus; Et Latia sese Nolana ad mœnia turmæ, Portantes spoliū insigni clamore, ferebant.	290
	At, consueta graves per longum audire suorum Eventus, Roma, et nunquam recreata secundis, Adlato tandem faustæ certamine pugnæ, Erigitur, primoque Deum se munere tollit.	295
II.31	Ante omnes pigra in Martem, fugiensque laborum, Dum bellum tonat, et sese furata juvenus Dat pœnas latebræ: tum, qui dulcedine vitæ Invenere dolos, jurataque fœdera Pœno Conrupere, notant, et purgant crimine gentem. Punitur patriam meditati linq̄uere terram Consilium infelix scelerataque culpa Metelli.	300
	Talia corda virum: sed enim nec femina cessat Mente æquare viros, et laudis poscere partem. Omnis, præ sese portans capitisque manusque Antiquum decus ac derepta monilia collo, Certatim matrona ruit, belloque ministrant.	305
II.32	Haud tanta cessisse viros in tempore tali Laudis sorte piget; factoque in secula ituro Lætantur tribuisse locum. Tum celsa Senatus Subsequitur turba: in medium certamine magno Privatæ cumulantur opes: nudare penates, Ac nihil arcanos vitæ melioris ad usus Seposuisse juvat: coit et sine nomine vulgus. Corpore sic toto ac membris Roma omnibus usa, Exsangues rursus tollebat ad æthera vultus.	315
	Addunt spem miseris dulcem Parnasia Cirrha Portantes responsa viri: nam læta ferebant	320

	Exaudisse adytis, sacra quum voce tonaret Antrum, et mugiret Phœbo jam intrata sacerdos. «Solvite, gens Veneris, graviore corde timores: Adversa, et quidquid duri sub Marte manebat, Exhaustum est vobis: restant leviora laborum, Et sine pernicie terror. Dīs vota precesque Ferte modo, et tepidos aris libate cruores. Neu date terga malis: aderit Gradivus, et ipse Delius avertet propiora pericula vates, Trojanos notus semper minuisse labores. Sed vero, sed enim ante omnes altaria fument Centum festa Jovi: centum cadat hostia cultris. Ille trucem belli nubem sævasque procellas In Libyam violentus aget; spectabitis ipsi Ægida turbato quatientem in prælia mundo.» Atque ea Parnasi postquam clamata sub antris Adlatum, vulgique Deus pervenit ad aures, In Capitolinas certatim scanditur arces, Sternunturque Jovi, et delubrum sanguine honorant. Tum Pæana canunt, responsaque fida precantur. Interea adsuetis senior Torquatus in armis, Sardoas patrio quatiebat milite terras. Namque, ortum Iliaca jactans ab origine nomen, In bella Hampsagoras Tyrios renovata vocarat. Proles pulchra viro, nec tali digna parente, Hostus erat: cujus fretus fulgente juventa, Ipse asper paci, crudos sine viribus annos, Barbarici studio ritus, refovebat in armis.	325
II.33	Isque ubi Torquatam raptim properata ferentem Signa videt, pugnæque avidas adendere dextras, Fraude loci nota, tenebrosa per avia saltus Evolat, et, provisa fugæ compendia carpens, Virgulta tegitur valle ac frondentibus umbris. Insula, fluctisono circumvallata profundo, Fastigatur aquis, compressaque gurgite terras Enormes cohibet nudæ sub imagine plantæ. Inde Ichnusa prius Graiis memorata colonis, Mox, Libyci, Sardus, generoso sanguine fidens Herculis, ex sese mutavit nomina terræ. Adfluxere etiam, et sedes posuere coactas Dispersi pelago, post eruta Pergama, Teucrici. Nec parvum decus, advecto cum classe paterna Agmine Thespiadum, terris, Iolæ, dedisti. Fama est, quum laceris Actæon flebile membris Supplicium lueret spectatæ in fonte Dianæ, Adtonitum novitate mali fugisse parentem Per freta Aristæum, et Sardoos isse recessus: Cyrenen monstrasse ferunt nova litora matrem. Serpentum tellus pura, ac viduata venenis; Sed tristis cælo, et multa vitiata palude. Qua videt Italiam, saxoso torrida dorso Exercet scopulis late freta, pallidaque intus Arva coquit nimium, Cancro fumantibus Austris. Cetera propensæ Cereris nutrita favore. Hoc habitu terræ nemorosa per invia crebro Torquatam eludens hostis, Sidonia pugnæ Tela exspectabat, sociosque laboris Hiberos. Qui postquam adpulsis animos auxere carinis; Haud mora, prorumpit latebris; adversaque late Agmina inhorrescunt, longumque coire videtur; Et conferre gradum: media intervalla patentis Conripiunt campi properatis eminus hastis. Donec ad expertos enses, fidissima tela, Perventum: dira inde lues; cæduntque, caduntque, Alternique animas sævo in mucrone relinquunt. Non equidem innumeras cædes totque horrida facta Sperarim tanto digne pro nomine rerum Pandere, nec dictis bellantum æquare calorem. Sed vos, Calliope, nostro donate labori, Nota parum magni longo tradantur ut ævo Facta viri, et meritum vati sacremus honorem. Ennius, antiqua Messapi ab origine regis, Miscebat primas acies, Latiaque superbum Vitis adornabat dextram decus: hispida tellus	330
II.34		340
		345
II.35		350
		355
II.36		360
		365
II.37		370
		375
II.38		380
		385
II.39		390
		395

	Miserunt Calabri; Rudiaē genuere vetustae: Nunc Rudiaē solo memorabile nomen alumno.	
II.40	Is prima in pugna (vates ut Thracius olim, Infestam bello quateret quum Cyzicus Argo, Spicula deposito Rhodopeia pectine torsit) Spectandum sese non parva strage virorum Fecerat, et dextrae gliscebant caedibus ardor. Advolat, aeternum sperans fore, pelleret Hostus Si tantam labem, ac perlibrat viribus hastam.	400
II.41	Risit nube sedens vani conamina coepti, Et telum procul in ventos dimisit Apollo. Ac super his: «Nimium, juvenis, nimiumque superbi Sperata hausisti: sacer hic, ac magna sororum Aonidum cura est, et dignus Apolline vates.	405
II.42	Hic canet inlustri primus bella Itala versu, Adtolletque duces caelo; resonare docebit Hic Latiis Heliconae modis, nec cedit honore Ascræo famave seni.» Sic Phoebus, et Hosto Ultrix per geminum transcurrit tempus arundo. Vertuntur juvenis casu perculsa per agros Agmina, et effusae pariter dant terga catervae. Tum pater, audita nati nece, turbidus irae, Barbaricum atque inmane gemens, transfigit anhelum Pectus, et ad manes urget vestigia nati.	410
	At Libyae ductor, Marcello fractus, et acri Contusus pugna, campos damnarat, et arma Verterat ad miseras non aequi Martis Acerras. Inde, ubi permisit flammis atque ensibus urbem, Nuceriae, nihilo levior nec parcior ira, Incussit sese, atque aequavit moenia terrae.	420
II.43	Post Casilina sibi, multum obluctatus iniquis Defendentium armis, aegre reseraverat astu Limina, et obsessis vitam pensaverat auro. Jamque, in Dauniacos transfundens agmina campos, Flectebat rabiem, quo praeda vel ira vocasset. Fumabat versis incensa Petilia tectis, Infelix fidei, miseraeque secunda Sagunto, At quondam Herculeam servare superba pharetram.	425
	Verterat et mentem Tyria ad conata Tarentus, Portisque intrarant Pœni: sed enim arce corusca, Fisa loco, manus Ausoniae stipata sedebat.	430
II.44	Hic, miranda movens, classem, quae condita portu Adstabat, (namque angustis e faucibus aequor Erumpit scopulos inter, patuloque recessu Infundit campis secretum gurgite pontum) Inclusas igitur, quibus haud enare dabatur, Arce superposita, claustris maris extulit astu, Perque aversa tulit portatas arva carinas.	435
II.45	Lubrica roboreis aderant substramina plaustris, Atque, recens caesi tergo prolapsa juvenci, Aequoream rota ducebat per gramina puppim. Et jam, per colles dumosque ad litus adacta, Innabat pelago veniens sine remige classis. Nuntius interea vectis non more carinis Terrentem freta curarum fervoribus inplet, Dum procul Cebalios amet expugnare nepotes, Et primus rostris sulcet navalibus arva, Adsessos Capuae muros, claustra ipsa revelli Portarum, ac totum miseris incurrere bellum.	440
	Linguit coepta ferox, pennasque addente pudore Atque ira simul, inmani per proxima motu Evolat, et minitans avida ad certamina fertur. Haud secus, amisso tigris si concita fetu Emicet, adtonitae paucis lustratur in horis Caucasus, et saltu tramittitur alite Ganges; Donec fulmineo partus vestigia cursu Conligat, et rabiem presso consumat in hoste.	445
II.46	Obvius huic sparso Centenius agmine raptim Funditur, audendi pravus, facilisque periclis. Sed parvum decus Hannibali: nam, vitis honore Perfunctus Latiae, subito stimularat agrestes, Semiermemque manum sternendam objecerat hosti. Bis septem demissa neci, nec substitit agmen, Millia: bis septem, quae non sollertior ense,	450
		455
		460
		465

II.47	Sed genus insignis, justis ducebat in armis Fulvius: ast æque per corpora fusa jacentum Raptum iter est, victorque moram non passus eundi: Exsequiæ tantum famam nomenque volentem Mitificæ mentis tenuerunt funere læto. Namque per insidias (infandum!) et ab hospite cæsus,	470 475
II.48	Conloquium et promissa petit dum perfida gentis Lucanæ, Gracchus, cæco circumdatus astu, Occiderat, laudemque Libys rapiebat humandi. Sed non, ut scitum celerare ad mœnia Pœnum, Adstabat res ulla loco. Jam consul uterque Præcipites aderant; Nola vis omnis, et Arpis Ævi floridior Fabius rapida arma ferebat; Hinc Nero, et hinc volucris Silanus nocte dieque Inpellebat agens properata ad bella cohortes. Undique conveniunt, pariterque obponere cunctos Uni ductores juveni placet. Arduus ipse Tifata insidit, propior qua mœnibus instat	480 485
II.49	Collis, et e tumulis subjectam despicit urbem. Verum ubi, tum sese circumfundentibus armis, Vallatas socium portas, unaque negari Intravisse sibi, Capuæque erumpere cernit, Anxius adventus, nunc ferro frangere cœtum Obstantum meditatur; init nunc avia cœpto Consilia, atque astu quærit tot millia portis Abstrahere artatis, cinctosque resolvere muros.	490 495
II.50	Sic igitur secum, curasque ita corde fatigat: «Quo, mens ægra, vocas? rursusne pericula sumam, Non æquus regione loci? Capuaque vidente Terga dabo? an, residens vicini vertice montis, Exscindi ante oculos patiar socialia tecta? Non ita me experti Fabius Fabique magister Turbatum, Hesperio quum clausos milite colles Evasi victor, sparsosque per arva juvencos Jactare adcensis stimulavi cornibus ignes. Haud dum omnes abiere doli: defendere nobis Si Capuam ereptum est, dabitur circumdare Romam.» Hæc postquam placita, et tenuit sententia mentem,	500 505
II.51	Non exspectato, Titan dum gurgite lucem Spirantes proferret equos, inpellit in agmen Voce manumque viros, et cœpta inmania pandit: «Perge, age, vince omnem, miles, virtute laborem; Et, quantum humani possunt se tendere passus, Arduus adcelera. Romam petis: hoc iter Alpes, Hoc Cannæ stravere tibi: eia, incute muris Umbonem Iliacis, Capuæque repende ruinas; Quam tanti fuerit cadere, ut Palatia cernas, Et demigrantem Tarpeia sede Tonantem.» Instincti glomerant gressus. Roma auribus hæret, Roma oculis: creduntque ducis sollertibus actis Aptius id cœptum, quam si duxisset ab ipso Fatali Æneadis campo. Vulturna citata Transmittunt alno vada, postremique relinquunt	510 515 520
II.52	Tardandis Italis conruptas igne carmas. Tum Sidicina legunt pernicious arva maniplis, Threiciamque Calen, vestras a nomine nati, Orithyia, domos: hinc Allifanus Iaccho Haud inamatus ager, Nymphisque habitata Casinis Rura evastantur: mox et vicinus Aquinas, Et, quæ fumantem texere giganta, Fregellæ Agmine carpuntur volucris. Fert concitus inde Per juga celsa gradum, duris qua rupibus hæret Bellator Frusino, et surgit suspensa tumentis Dorso frugiferis Cerealis Anagnia glebis. Jamque adeo est campos ingressus et arva Labici,	525 530
II.53	Linquens Telegoni pulsatos ariete muros, Haud dignam inter tanta moram: nec amœna retentant Algida, nec juxta Junonis tecta Gabinæ. Præceps ad ripas inmani turbine fertur, Sulfureis gelidus qua serpit leniter undis Ad genitorem Anio labens sine murmure Thybrim.	535 540

	Hic ut signa ferox dimensaque castra locavit, Et ripas tremefecit eques, perterrita pulsus Ilia prima vadis sacro se conjugis antro Condidit, et cunctæ fugerunt gurgite Nymphæ. At matres Latiae, ceu mœnia nulla supersint, Adtonitæ passim furibundis gressibus errant.	545
II.54	Ante oculos adstant laceræ trepidantibus umbræ, Quæque gravem ad Trebiam, quæque ad Ticina fluenta Obpetiere necem, Paulus Gracchusque cruenti, Flaminiusque simul, miseris ante ora vagantur. Clausit turba vias. Stat celsus et asper ab ira, Ingentemque metum torvo domat ore Senatus. Interdum tamen erumpunt sub casside fusæ Per tacitum lacrimæ; quidnam Fortuna minetur, Quidve parent Superi? Pubes dispersa per altas Stat turres, atque huc ventum sub corde volutat, Ut jam Roma satis credat, defendere muros.	550
	Pœnus ut ad somnos vix totam cursibus actæ Indulsit pubi noctem, vigil ipse, nec ullam Ad requiem facilis, credensque abscedere vitæ, Quod sopor eripiat, tempus; radiantibus armis Induitur, Nomadumque jubet prorumpere turmas.	560
II.55	Inde, levis frenis, circum pavitantia fertur Quadrupedante sono percussæ mœnia Romæ. Nunc aditus lustrat, clausas nunc cuspide pulsat Infesta portas, fruiturque timore paventum. Nunc, lentus celsis adstans in collibus, intrat Urbem oculis, discitque locos, causasque locorum. Ac legeret visu cuncta, et penetraret in omnes Spectando partes, ni magno turbine adesset Fulvius, haud tota Capuæ obsidione relictæ. Tum demum castris turmas inflexit ovantes Spectata ductor satiatus pectora Roma.	565
	Atque, ubi nox depulsa polo, primaque rubescit Lampade Neptunus, revocatque Aurora labores, Effundit rupto persultans agmina vallo, Et quantum clamare valet: «Per plurima vestra, O socii, decora, et sacras in sanguine dextras, Vobis ite pares, et tantum audete sub armis, Quantum Roma timet: reliquam hanc exscindite molem; Nil, quod vincatis, toto restabit in orbe. Neu populi vos Martigenæ tardarit origo; Intratam Senonum capietis millibus urbem, Adsuetamque capi: fortasse curulibus altis Jam vos, exemplo proavorum, ad nobile letum Exspectant de more senes, mortique parantur.»	570
II.56	Talibus hinc Pœnus: sed contra Ænotria pubes Non ullas voces ducis aut præcepta requirit. Sat matres stimulant, natiq̄ue, et cara supinas Tendentum palmas lacrimantiaque ora parentum. Ostentant parvos, vagituque incita pulsant Corda virum, armatis infigunt oscula dextris. Ire volunt, et pro muris obponere densi Pectora, respectantque suos, fletumque resorbent. Ut vero impulso patefactæ cardine portæ, Et simul erupit motis exercitus armis, Funditur inmixtus gemitu precibusque per altos Ad cælum muros plangor, sparsæque solutis Crinibus exululant matres, atque ubera nudant. Fulvius antevolans agmen, «Quis nesciat, inquit, Non sponte ad nostros Pœnum venisse penates? A portis fugit Capuæ.» Subnectere plura Conantem tristis cæli cum murmure vasto	575
II.57	Turbavit fragor, et subita de nube procellæ. Jupiter, Æthiopum remeans tellure, minantem Romuleo Pœnum ut vidit subcedere vallo, Cælicolis raptim excitis, defendere tecta Dardana, et in septem discurrere jusserat arces. Ipse e Tarpeio sublimis vertice cuncta, Et ventos simul, et nubes, et grandinis iras, Fulminaque, et tonitrus, et nimbos conciet atros. Concussi tremuere poli, cælumque tenebris Clauditur, et terras cæco nox condit amictu.	580
II.58		585
		590
		595
		600
		605
		610

	Instat tempestas oculis, hostique propinquo Roma latet: jactæ in turmas per nubila flammæ Stridorem servant, membrisque insibilat ignis.	615
II.59	Hinc Notus, hinc Boreas, hinc fuscis Africus alis Bella movent, quantis animos et pectora possint Irati satiare Jovis. Fluit agmen aquarum, Turbine confusum piceo et nigrante procella, Atque omnes circa campos spumantibus undis Involvit. Celsus summo de culmine montis Regnator Superum sublata fulmina dextra Libravit, clipeoque ducis non cedere certi, Incussit. Summa liquefacta est cuspis in hasta, Et fluxit, ceu conreptus fornacibus ensis.	620
	Ambustis sed enim ductor Sidonius armis Sistebat socios, et cæcum e nubibus ignem, Murmuraque a ventis misceri vana docebat.	
II.60	Tandem post clades socium cælique ruinam, Non hoste in nimbis viso, non ense, referri Signa jubet castris, mæstasque resuscitat iras. «Ventis debebis nimirum hiemisque procellis Unum, Roma, diem: sed non te crastina nobis Lux unquam eripiet; descendat Jupiter ipse In terras licet.» Infrendens dum talia fatur, Ecce serenato clarum jubar emicat axe, Purgatusque nitet discussis nubibus æther. Æneadæ sensere Deum, telisque repostis Submissas tendunt alta ad Capitolia dextras,	630
	Et festa cingunt montis penetrabilia lauro.	
II.61	Tum vultus, modo non parvo sudore madentes, Nunc lætos Jovis adspectant. «Da, summe Deorum, Da, pater, ut sacro Libys inter prælia telo Concidat: haud alia potis est occumbere dextra.»	640
	Sic adeo orantes pressere silentia, postquam Abstulerat terras nigrantibus Hesperus umbris. Quem simul adtollens rutilantem lampada Titan Obruit, et vitæ rediit mortalibus usus, Pœnus adest, nec se castris Cœnotria pubes Continet. Haud dum enses stricti, mediumque jacebat	645
	Tantum ad bella loci, quantum transmittere jactæ Subficerent hastæ, quum fulgor hebescere cæli Per subitum cœpit, densæque subire tenebræ; Atque dies fugere, atque armari ad prælia rursus Jupiter. Incumbunt venti, crassusque, rotante Austro, nimborum fervet globus. Intonat ipse, Quo tremat et Rhodope, Taurusque, et Pindus, et Atlas:	650
II.62	Audivere lacus Erebi, mersusque profundis Adnovit tenebris cælestia bella Typhœus. Invadit Notus, ac, piceam cum grandine multa Intorquens nubem, cunctantem et vana minantem Circumagit, castrisque ducem subcedere cogit.	655
	Verum ubi depositis sepsit sese aggere telis, Læta serenati facies aperitur Olympi, Nullaque tam mitem credas habuisse Tonantem Fulmina, nec placido commota tonitrua cælo. Durat, et adfirmans non ultra spondet in ipsos	660
II.63	Venturam cæli rabiem; modo patria virtus In dextras redeat, nec Romam exscindere Pœni Credant esse nefas: ubi nam tunc fulmina tandem Invicti latuisse Jovis, quum sterneret ensis Ætolos campos? ubi, quum Tyrrhena natarent Stagna cruore virum? «Pugnat pro mœnibus, inquit, Si rector Superum tot jactis fulmine telis, Inter tot motus cur me contra arma ferentem Adflixisse piget? ventis hiemique fugaces Terga damus: remeet, quæso, mens illa vigorque, Qua vobis, quum pacta Patrum, quum foedera adessent,	670
II.64	Integrare acies placitum.» Sic pectora flammat; Donec equum Titan spumantia frena resolvit. Nec nox composuit curas, somnusve frementem Ausus adire virum, et redeunt cum luce furores. Rursus in arma vocat trepidos, clipeoque tremendum	675
		680

	Increpat, atque armis imitatur murmura cæli.	685
II.65	Ut vero adcepit, tantum confidere Divis Ausonios Patres, submissaque Bætis ad oras Auxilia, et noctu progressum mœnibus agmen: Sic agitare fremens obsessos otia, jamque Securam Hannibalis Romam, violentior instat. Jamque propinquabat muro, quum Jupiter ægram Junonem adloquitur curis, mulcetque monendo: «Nullane Sidonio juveni, conjuxque sororque Cara mihi, non ulla unquam sine fine feroci Addes frena viro? fuerit delere Saguntum, Exæquare Alpes, inponere vincula sacro Eridano, fœdare lacus: etiamne parabit Nostras ille domos, nostras perrumpere in arces? Siste virum: namque, ut cernis, jam flagitat ignes, Et parat adcensis imitari fulmina flammis.»	690 695 700
II.66	His dictis, grates agit, ac turbata per auras Devolat, et prensa juvenis Saturnia dextra, «Quo ruis, o vecors? majoraque bella capessis, Mortali quam ferre datum?» Juno inquit, et atram Dimovit nubem, veroque adparuit ore. «Non tibi cum Phrygio res Laurentive colono; En, age; namque, oculis amota nube parumper, Cernere cuncta dabo, surgit qua celsus ad auras, Adspice, montis apex, vocitata Palatia regi Parrhasio plena tenet et resonante pharetra, Intenditque arcum, et pugnas meditatur Apollo. «At, qua vicinis tollit se collibus altæ Molis Aventinus, viden', ut Latonia virgo Adcensas quatiat Phlegethontis gurgite tædas, Exsertos avidæ pugnæ nudata lacertos? Parte alia, cerne, ut sævis Gradivus in armis Inplerit dictum proprio de nomine campum. Hinc Janus movet arma manu, movet inde Quirinus, Quisque suo de colle Deus: sed enim adspice, quantus Ægida commoveat nimbos flammasque vomentem Jupiter, et quantis pascat ferus ignibus iras. Huc vultus flecte, atque aude spectare Tonantem, Quas hiemes, quantos concusso vertice cernis Sub nutu tonitrus! oculis qui fulgurat ignis! Cede Deis tandem, et Titania desine bella.» Sic effata, virum indocilem pacisque modique, Mirantem Superum vultus et flammea membra, Abstrahit, ac pacem terris cæloque reponit. Respectans abit, et castris avulsa moveri Signa jubet ductor, remeaturumque minatur. Redditur extemplo flagrantior æthere lampas, Et tremula infuso resplendent cærula Phœbo. At procul e muris videre ut signa revelli Æneadæ, versumque ducem; tacita ora vicissim Ostentant, nutuque docent, quod credere magno Non audent hærente metu; nec abire volentis, Sed fraudem insidiasque putant, et Punica corda: Ac tacitæ natis infigunt oscula matres, Donec procedens oculis sese abstulit agmen, Suspectosque dolos demto terrore resolvit.	705 710 715 720 725
II.67	II.68	730 735 740
II.69	Tum vero passim sacra in Capitolia pergunt, Inque vicem amplexi permixta voce triumphum Tarpeii clamant Jovis, ac delubra coronant. Jamque omnes pandunt portas; ruit undique lætum, Non sperata petens dudum sibi gaudia, vulgus. Hi spectant, quo fixa loco tentoria regis Adstiterint: hi, qua celsus de sede vocatas Adfatus fuerit turmas: ubi belliger Astur, Atque ubi atrox Garamas, sævusque tetenderit Hannon. Corpora nunc viva sparguntur gurgitis unda: Nunc Anienicolis statuunt altaria Nymphis. Tum festam repetunt, lustratis mœnibus, urbem.	745 750

LIBER DECIMUS TERTIUS.

ARGUMENTUM.

- HANNIBAL lente ad Tutiam rivum castra refert, ubi muliebrem ignaviam exprobrat militibus suis, qui, nullo vulnere adcepto, imbre ac tempestate perterriti præliis excesserint; [1-18](#).
Ita sensim restituit ardorem pugnandi, jamque Romam redire parat; [19-29](#).
At edoctus a Dasio quodam, transfuga Romano, Urbem illam inexpugnabilem esse propter Palladium (cujus historia narratur 35-81), ad lucum Feroniæ pergīt ire, et, spoliato ibi templo, divitiis ea tempestate inclito, ad Bruttium usque agrum, ad fretum Rhegiumque agmine progreditur; [30-93](#).
Interea Q. Fulvius consul Roma redit Capuam, et, copiis suis ad perfidiam Campanorum vindicandam excitatis, turrets arietesque cum vineis urbi admovet; [94-110](#).
Animus suis crescit oblato omine fausto cervæ mille annorum, numinis loco a Campanis cultæ, quæ noctu luporum incursu consternata ex oppido profugit, et a Romanis capta Dianæ immolatur; [111-137](#).
Quo facto Fulvius Capuam corona cingit, et obsessis trepidantibus Taurea, longe omnium Campanorum fortissimus eques, proventus ante hostium stationes equo, Claudium Romanum, non inferiorem rei artisque militaris gloria, ad singulare in campo certamen provocat, quo Claudius superior factus refugientem ad urbem Tauream prosequitur, et patenti hostium portæ investus, per alteram, stupentibus miraculo Campanis, incolumis evadit; [138-178](#).
Quo virtutis exemplo exstimulati Romani omnes eodem furore Capuam obpugnant, et Fulvius Numitorem, unum e tergeminiis, qui variis armis excubias agebant, hasta transfigit; [179-212](#).
II.71 Tum Virrius porta se proripit cum multis civibus, et Veliternum Mariumque Calenus, robustus homo, hunc deinde Scipio, ac Volesus Ascanium obtruncat; [213-248](#).
Campani tamen, qui in castra hostium inruperant, refugiunt in urbem et portas claudunt, quorum claustra et obices Romani moliuntur; [249-257](#).
Tandem obsessi, gemitu parentum exterriti, consilia deditiois agitant, quæ Virrius, defectionis a Romanis auctor, impedire conatur; [258-269](#).
At postquam surdas pulsavit aures, qui perfidiæ scelerumque sibi conscii a Furiis agitantur, eum sequuntur domum, ubi epulati cum illo venenum omnes sumunt, et se invicem complexi eodem rogo cremantur; [270-298](#).
Postero die Campani, ubi jam Milonem in murum evasisse vident, portas aperiunt, et lacrimis precibusque misericordiam Romanorum inplorant; [299-313](#).
Horum exercitus ira incensus jam urbis evertendæ signum exspectat: sed quo minus ea diruatur inpedit religio et Jupiter ipse, cujus jussu Pan animos victorum mitigat; [314-350](#).
Templa tamen domusque, pretiosa supellectile ornatae, diripiuntur; Milo corona murali donatur; omnes, quorum de sententia maxime descitum ab Romanis constabat, securi percutiuntur; et Taurea, per pectus gladio transfixus, ante pedes Fulvii moribundus procumbit; [351-380](#).
Per idem tempus Cn. et P. Scipiones in Hispania pereunt: quo tristi nuntio adcepto Scipio juvenis, qui tum Puteolis commorabatur, dolore confectus inferos adire in animum inducit, ut ibi parentis patrique umbras conveniat; [381-396](#).
Itaque ad vicinas Averni fauces antrumque tendit Cumanum, ubi Autonoes sacerdotis monitu sacris rite factis manes evocat; [397-444](#).
Quo facto primum ei obviam procedit, ne cruore quidem gustato, umbra Appii Claudii consulis, ad Capuam ex vulnere mortui, qui ab eo petit, ut cadaver suum non in patriam ad majorum sepulcra deportandum, sed quam primum terræ mandandum curet, quod Scipio promittit; [445-487](#).
Mox adventat umbra Sibyllæ Cumanæ, quæ hausto victimarum sanguine futura juveni exponit fata ([488-515](#)), et vastam Orci voraginem ([516-530](#)), decem ejus portas vel septa ([531-561](#)), fluvios inferorum ([562-578](#)), monstra eorum ([579-594](#)), taxum ingentem, bubonum, strigum, Harpyiarumque sedem ([595-600](#)), Plutonem, jus dicentem de regibus ([601-612](#)), et varias umbras ostendit; [613 sqq.](#) Primum adcedit Pomponia mater, quæ ex Jove, in anguem converso, se peperisse filium, et in puerperio mortuam esse docet; [613-649](#).
II.72 Ei subcedunt pater patruusque, qui res a se in Hispania gestas extremaque fata memorant, et læti audiunt, in suum honorem cenotaphia in campo Martio exstructa, resque perditas in Hispania a Marcio restitutas esse; [650-704](#).
Deinde Scipioni, a Sibylla monstrantur Æmilius Paulus, Flaminius, Gracchus, Servilius ([705-718](#)), Brutus, Camillus, Curius, Pyrrhus ([719-728](#)), Lutatius, Hamilcar, qui valde lætatur de bello, quod a filio suo feliciter cum Romanis geri comperit ([729-751](#)); Decemviri, Alexander M. qui ad res audacter fortiterque gerendas juvenem exhortatur ([752-775](#)); Cræsus, Homerus, quem multæ sequuntur mirantes animæ ([776-797](#)), Achilles, Hector, Ajax, Nestor, Atrides, Ulysses, Castor ([798-805](#)); tum et feminæ, tam gloria ac virtutibus, quam flagitiis nobilitatæ, Lavinia, Hersilia, Carmentis, Tanaquil, Lucretia, Virginia, Clælia, Tullia, Tarpeia et virgo Vestalis, incestus damnata ([806-849](#)); postremo manes Marii, Sullæ, Pompeii ac Cæsaris, ex inferis ad superos mox prodituri; [850-867](#).
Quas umbras ubi Scipio vel vidit, vel adloquutus est, ultima Hannibalis fata ei sciscitanti Sibylla prædicat; [868-893](#).
Inde vates ad suam in inferis sedem, juvenis vero lætus ad socios portumque redit; [894, 895](#).

	Culmina desierant, torvos quum versus ad Urbem Ductor Agenoreus vultus remeare parabat. Castra locat, nulla lædens ubi gramina ripa Tutia deducit tenuem sine nomine rivum,	5
II.73	Et tacite Tuscis inglorius adfluit undis. Hic modo primores socium, modo iussa deorum, Nunc sese increpitat: «Dic o, cui Lydia cæde Creverunt stagna, et concussa est Daunia tellus Armorum tonitru, quas exanimatus in oras Signa refers? qui mucro tuum, quæ lancea tandem Intravit pectus? si nunc existeret alma Carthago ante oculos, turrita celsa figura, Quas abitus, miles, caussas, inlæse, dedisses? «Imbres, o patria, et mixtos cum grandine nimbos Et tonitrus fugio.» Procul hanc expellite gentis Femineam Tyriæ labem, nisi luce serena Nescire ac liquida Mavortem agitare sub æthra.»	10
II.74	Terror adhuc inerat Superum, ac redolentia in armis Fulmina, et ante oculos irati pugna Tonantis. Parendi tamen, et cuicumque incumbere iusso Durabat vigor, ac, sensim diffusus ad aures, Signa reportandi crescebat in agmine fervor. Sic, ubi perrupit stagnantem calculus undam, Exiguos format per prima volumina gyros, Mox, tremulum vibrans motu gliscente liquorem, Multiplicat crebros sinuati gurgitis orbes; Donec postremo laxatis circulus oris Contingat geminas patulo curvamine ripas.	15
II.75	At contra Argyripæ pravum decus (inclita namque Semina ab Cænea ductoris stirpe trahebat Ætoli), Dasio fuit haud ignobile nomen, Lætus opum, sed clauda fides, seseque calenti Addiderat Pæno, Latiae diffisus habenæ. Is, volvens veterum memorata antiqua parentum, «Longo, miles, ait, quateret quum Teucra bello Pergama, et ad muros staret sine sanguine Mavors, Sollicitis Calchas (nam sic fortissimus heros Poscenti socero sæpe inter pocula Dauno Narrabat memori Diomedes condita mente), Sed Calchas Danais, nisi clausum e sedibus arcis Armisonæ curent simulacrum avellere Divæ, Non unquam adfirmat Therapnæis Iliion armis Cessurum, aut Ledæ rediturum nomen Amyclas. Quippe deis visum, ne cui perrumpere detur, Effigies ea quas unquam possederit, urbes. «Tum meus adjuncto monstratam evasit in arcem Tydides Ithaco, et, dextra molitus in ipso Custodes aditu templi, cæleste reportat Palladium, ac nostris aperit mala Pergama fatis. Nam postquam Cænotris fundavit finibus urbem, Æger delicti, Phrygium placare colendo Numen, et Iliacos parat exorare Penates. Ingens jam templum celsa surgebat in arce, Laomedonteæ sedes ingrata Minervæ: Quum medios inter somnos altamque quietem, Nec celata deam, et minitans Tritonia virgo: «Non hæc, Tydide, tantæ pro laudis honore «Digna paras, non Garganus, nec Daunia tellus «Debentur nobis: quære in Laurentibus arvis, «Qui nunc prima locant melioris mœnia Trojæ. «Huc vittas castumque refer penetrabile parentum.» Quis trepidus monitis Saturnia regna capessit. «Jam Phryx condebat Lavinia Pergama victor, Armaque Laurenti figebat Troia luco. Verum ubi Tyrrheni perventum ad fluminis undas, Castraque Tydides posuit fulgentia ripa, Priamidæ intremuere metu: tum, pignora pacis Prætendens dextra ramum canentis olivæ. Sic orsus Dauni gener inter murmura Teucrum: «Pone, Anchisiade, memores irasque metusque; «Quidquid ad Idæos Xanthum Simoentaque nobis «Sanguine sudatum Scææque ad limina portæ, «Haud nostrum est: egere dei duræque sorores. «Nunc, age, quod superest, cur non melioribus, ævi,	20
II.76		25
II.77		30
II.78		35
		40
		45
		50
		55
		60
		65
		70
		75

	«Ducimus auspiciis? dexteras jungamus inermes. «Fœderis, en, hæc testis erit.» Veniamque precatus Trojanam ostentat trepidis de puppe Minervam. Hæc ausos Celtas inrumpere mœnia Romæ Conripuit leto; neque tot de millibus unum	80
II.79	His fractus ductor convelli signa manipulis Optato lætis abitu jubet: itur in agros, Dives ubi ante omnes colitur Feronia luco, Et sacer humectat fluvialia rura Capenas. Fama est, intactas longævi ab origine fani Crevisse, in medium congestis undique donis, Inmensum per tempus opes, lustrisque relictum Innumeris aurum, solo servante pavore. Hac avidas mentes et barbara corda rapina Polluit, atque armat contemtu pectora divum. Avia tunc longinqua placent, quæ sulcat aratro Ad freta porrectis Trinacria Bruttius arvis.	85
II.80	Dum Libys haud lætus Rhegina ad litora tendit, Victor, submoto patriis a finibus hoste, Fulvius infaustam Campana ad mœnia clausis Portabat famam, miserisque extrema movebat. Tum prensans passim, cuicumque est nomen in armis: «Dedecus hoc defende manu! cur perfida, et urbi Altera Carthago nostræ, post fœdera rupta, Et missum ad portas Pœnum, post jura petita Consulis alterni, stat adhuc? et turribus altis Hannibalem ac libycas exspectat lenta cohortes?» Miscebat dictis facta, et nunc robore celsas Educi turres, quîs vinceret ardua muri, Cogebat, nunc conjunctas adstringere nodis Instabat ferroque trabes, quo frangeret altos Portarum postes, quateretque morantia claustra.	95
II.81	Hic latera intextus stellatis axibus agger, Hic gravida armato surgebat vinea dorso. At postquam properata satis, quæ commonet usus, Dat signum, atque alacer scalis transcendere muros Imperat, ac sævis urbem terroribus inplet, Quum subito dextrum obfulsit conatibus omen. Cerva fuit, raro terris spectata colore, Quæ candore nivem, candore anteiret olores. Hanc agreste Capys donum, quum mœnia sulco Signaret, grato parvæ mollitus amore, Nutrierat, sensusque hominis donarat alendo.	100
II.82	Inde exuta feram, docilisque adcedere mensis, Atque ultro blanda adtactu gaudebat herili. Aurato matres adsuetæ pectine mitem Comere, et humenti fluvio revocare colorem. Numen erat jam cerva loci; famulamque Dianæ Credebant, ac tura deum de more dabantur. Hæc, ævi vitæque tenax, felixque senectam Mille indefessos viridem duxisse per annos, Seclorum numero Trojanis condita tecta Æquabat: sed enim longo nox venerat ævo. Nam, subito incursu sævorum agitata luporum, Qui noctis tenebris urbem (miserabile bello Prodigium) intrarant, primos ad luminis ortus Extulerat sese portis, pavidaque petebat Consternata fuga positos ad mœnia campos. Exceptam læto juvenum certamine ductor Mactat, Diva, tibi, tibi enim hæc gratissima sacra, Fulvius, atque adsis orat, Latonia, cœptis.	110
II.83	Inde, alacer fidensque Dea, circumdata clausis Arma movet, quaque obliquo curvantur in orbem Mœnia flexa sinu, spissa vallata corona Adligat, et telis in morem indaginis ambit. Dum pavitant, spumantis equi fera corda fatigans, Evehitur porta sublimis Taurea cristis Bellator, cui Sidonius superare lacerto Ductor et Autololas dabat et Maurusia tela. Is, trepido ac lituum tinnitu stare neganti Imperitans violenter equo, postquam auribus hostis Vicinum sese videt, et clamore propinquo, «Claudius huic, inquit (præstabat Claudius arte	120
II.84		125
		130
		135
		140
		145

	Bellandi, et merita mille inter prælia fama),	150
	Huic, inquit, solum, si qua est fiducia dextræ, Det sese campo, atque ineat certamina mecum.»	
	Una mora Æneadæ, postquam vox adtiguit aures, Dum daret auspicium jusque in certamina ductor. Prævetitum namque et capital, committere Martem,	155
	Sponte viris. Erumpit ovans, ut Fulvius arma Imperio solvit, patulumque invectus in æquor Erigit undantem glomerato pulvere nubem. Indignatus opem amenti, socioque juvare Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires,	160
II.85	Taurea vibrabat nudis conatibus hastam. Inde, ruens ira, telum contorquet in auras. At non idem animus Rutulo: speculatur, et omni Corpore perlustrat, qua sit certissima ferro In vulnus via: nunc vibrat, nunc comprimit hastam,	165
	Mentiturque minas: mediam tunc transiit ictu Parmam, sed grato fraudata est sanguine cuspis. Tum strictum propere vagina detegit ense. Et jam ferrata rapiebat calce volantem Taurea cornipedem, fugiens minitantia fata.	170
II.86	Nec Rutulus levior cedentis perdere terga: Nam profugo rapidus fuis instabat habenis. Utque metus victum, sic ira et gloria portis Victorem inmisit, meritique cupido cruoris. Ac dum vix oculis, vix credunt mentibus, hostem Confisum nullo comitante inrumpere tectis, Per mediam propere trepidantum interritus urbem Egit equum, adversaque evasit ad agmina porta.	175
	Hinc ardore pari nisuque incurrere muris Ignescunt animi, penetrataque tecta subire.	180
II.87	Tela simul flammæque micant: tunc saxeus imber Ingruit, et summis adscendunt turribus hastæ. Nec pronum audenti virtutem excellere cuiquam: Æquarunt iræ dextras: dictæa per auras Tranat, et in medium perlabitur urbis arundo.	185
	Lætatur non hortandi, non plura monendi Fulvius esse locum; rapiunt sibi quisque laborem. Quos ubi tam erectos animi videt, et superesse Fortunæ sibi quemque ducem, ruit impete vasto Ad portam, magnæque optat discrimina famæ.	190
II.88	Tres claustra æquævo servabant corpore fratres, Quis delecta manus centeni cuique ferebant Excubias, unaque locum statione tenebant. Forma ex his Numitor, cursu plantaque volucris Præstabat Laurens, membrorum mole Laburnus.	195
	Sed non una viris tela: hic mirabilis arcu; Ille hastam quatere, ac medicatæ cuspidis ictu Prælia moliri, et nudo non credere ferro; Tertius aptabat flammis ac sulfure tædas. Qualis Atlantiaco memoratur litore quondam Monstrum Geryones inmane tricorporis iræ, Cui tres in pugnam dextræ varia arma gerebant; Una ignes sævos, ast altera pone sagittas Fundebat, validam torquebat tertia cornum, Atque uno diversa dabat tria vulnera nisu.	200
	Hos ubi non æquis variantes prælia consul Conspexit telis, et portæ limina circum Stragem, ac perfusos subeuntum sanguine postes, Concitat intortam furiatis viribus hastam. Letum triste ferens auras secat Itala taxus, Et, qua nudarat, dum fundit spicula ab alto, Arcum protendens, Numitor latus, ilia transit.	205
II.89	At, non obsepto contentus limine Martem Exercere levis bello, sed turbidus ausi, Virrius incauto fervore eruperat amens	210
	Reclusa in campum porta, miseramque furori Vincentum obtulerat pubem: ruit obvia in arma Scipio, et oblatum metit insatiabilis agmen. Tifata umbrifero generatum monte Calenum Nutrierant, audere trucem; nec corpore magno Mens erat inferior: subsidere sæpe leonem, Nudus inire caput pugnæ, certare juvenco, Atque obliqua trucis deducere cornua tauri Adsuerat, crudoque aliqua se adtollere facto.	215
		220

II.90	Is, dum præcipites expellit Virrius urbe, Seu spreto, seu ne fieret mora, nudus in æquor Thorace exierat, leviorque premebat anhelos Pondere loricæ, et palantes victor agebat. Jamque Veliternum media transegerat alvo, Jam, solitum æquali ludo committere equestres Scipiadæ pugnas, Marium tellure revulso Perculerat saxo: miser inplorabat amicum Cum gemitu exspirans, scopulusque premebat hiantem: Sed, validas sævo vires duplicante dolore, Effudit lacrimas pariter cornumque sonantem Scipio, solamen properans optabile in armis Hostem prostrato morientem ostendere amico: Tranavit, liquidas volucris ceu scinderet auras, Hasta viri pectus, rupitque inmania membra; Quanta est vis agili per cærula summa liburnæ, Quæ, pariter quoties revocatæ ad pectora tonsæ Percussere fretum, ventis fugit ocior, et se, Quam longa est, uno remorum præterit ictu. Ascanium Volesus, projectis ocius armis, Quo levior peteret muros, per aperta volantem Adsequitur planta: dejectum protinus ense Ante pedes domini jacuit caput; ipse sequutus Conruit ulterior procursus impete truncus. Nec spes obsessis ultra reserata tueri Mœnia; convertunt gressus, recipique precantes Infandum! excludunt socios: tum cardine verso Obnixi torquent obices, munimina sera. Acrius hoc instant Itali, clausosque fatigant. Et, ni cæca sinu terras nox conderet atro, Perfractæ rabido patuissent milite portæ. Sed non in requiem pariter cessere tenebræ. Hinc sopor inpavidus, qualem victoria movit: At Capua, aut mæstis ululantum flebile matrum Questibus, aut gemitu trepidantum exterrita patrum, Tormentis finem metamque laboribus orat. Mussat perfidiæ ductorque caputque Senatus. Virrius, a Pœno nullam docet esse salutem, Vociferans, pulsus vivendi e pectore curis; «Speravi sceptrâ Ausoniæ, pepigique, sub armis Si dexter Pœnis Deus et Fortuna fuisset, Ut Capuam Iliaci migrarent regna Quirini: Qui quaterent muros Tarpeiaque mœnia, misi: Nec mihi poscendi vigor abfuit, alter ut æquos Portaret fasces nostro de nomine consul. Hactenus est vixisse satis, dum copia noctis. Cui cordi comes æterna est Acherontis ad undam Libertas, petat ille meas mensasque dapesque; Et, victus mentem fuso per membra Lyæo, Sopitoque necis morsu, medicamina cladis Hauriat, ac placidis exarmet fata venenis.» Hæc ait, et turba repetit comitante penates. Ædibus in mediis consurgens ilice multa Exstruitur rogi, hospitium commune peremtis. Nec vulgum cessat furiare dolorque pavorque. Nunc menti seræ Decius redit, et bona virtus Exsilio punita truci: despectat ab alto Sacra Fides, agitatque virum fallacia corda. Vox occulta subit, passim diffusa per auras: «Fœdera, mortales, ne sævo rumpite ferro: Sed castam servate Fidem; fulgentibus ostro Hæc potior regnis: dubio qui frangere rerum Gaudebit pacta, ac tenues spes linquet amici, Non illi domus, aut conjux, aut vita manebit Unquam expers luctus lacrimæque; aget, æquore semper Ac tellure premens, aget ægrum nocte dieque Despecta ac violata Fides.» Adit omnia jamque Concilia, ac mensas contingit, et, abdita nube, Adcumbitque toris, epulaturque improba Erinnyis. Ipsa etiam Stygio spumantia pocula tabo Porrigit, et large pœnas letumque ministrat. Virrius interea, dum dat penetrare medullas Exitio, adscenditque pyram, atque amplexibus hæret	225 230 235 240 245 250 255 260 265 270 275 280 285 290 295
-------	--	---

	Jungentum fata, et subici jubet ocius ignes. Stringebant tenebræ metas, victorque ruebat. Jamque superstantem muro, sociosque Milonem Voce adtollentem pubes campana videbat.	300
	Pandura adtoniti portas, trepidoque capessunt Castra inimica gradu, quis leto avertere pœnas Defuerant animi: patet urbs, confessa furorem, Et reserat Tyrio maculatas hospite sedes.	305
II.96	Matronæ puerique ruunt, mæstumque Senatus Concilium, nullique hominum lacrimabile vulgus. Stabant innixi pilis exercitus omnis, Spectabantque viros et læta et tristia ferre Indociles, nunc propexis in pectora barbīs Verrere humum, nunc fœdantes in pulvere crinem Canentem, et turpi lacrima precibusque pudendis Femineum tenues ululatum fundere in auras.	310
	Atque ea dum miles miratur inertia facta, Exspectatque ferox sternendi mœnia signum, Ecce repens tacito percurrit pectora sensu Relligio, et sævas componit numine mentes; Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno In cinerem traxisse rogo: subit intima corda, Perlabens sensim, mitis Deus: ille superbæ Fundamenta Capyn posuisse antiquitus urbi, Non cuiquam visus, passim monet: ille refusus In spatium immensum campis habitanda relinquī Utile tecta docet: paullatim atrocibus iræ Languescunt animis, et vis mollita senescit.	315
II.97	Pan Jove missus erat, servari tecta volente Troia, pendenti similis Pari semper, et imo Vix ulla inscribens terræ vestigia cornu. Dextera lascivit cæsa Tegeatide capra Verbera læta movens festa per compita cauda.	320
	Cingit acuta comas, et opacat tempora, pinus, Ac parva erumpunt rubicunda cornua fronte: Stant aures, imoque cadit barba hispida mento. Pastorale deo baculum, pellisque sinistrum Velat grata latus teneræ de corpore damæ. Nulla in præruptum tam prona et inhospita cautes, In qua non, librans corpus, similisque volanti Cornipedem tulerit præcisa per avia plantam. Interdum inflexus, medio nascentia tergo Respicit adridens hirtæ ludibria caudæ.	325
II.98	Obtendensque manum solem infervescere fronti Arcet, et umbrato perlustrat pascua visu. Hic, postquam mandata dei perfecta, malamque Sedavit rabiem, et permulsit corda furentum, Arcadiæ volucris saltus et amata revisit Mænala; ubi argutis longe de vertice sacro Dulce sonat calamis, ducit stabula omnia cantu.	330
II.99	At legio Ausonidum, flammæ ductore jubente Arceri portis, stantesque relinquere muros, (Mite decus mentis) condunt ensesque facesque. Multa deum templis domibusque nitentibus auro Egeritur præda, et victus alimenta superbi, Quisque bonis periere, virum de corpore vestes Femineæ, mensæque alia tellure petitæ, Poculaque Eoa luxum inirrantia gemma.	335
II.100	Nec modus argento, cælataque pondera facti Tantum epulis auri; tum passim corpora longo Ordine captiva, et domibus deprompta talenta, Pascere longinquum non deficientia bellum, Immensique greges famulæ ad convivia turbæ.	340
	Fulvius, ut finem spoliandis ædibus, ære Belligero revocante, dedit, sublimis ab alto Subgestu, magnis fautor non futilis ausis: «Lanuvio generate, inquit, quem Sospita Juno Dat nobis, Milo, Gradivi cape victor honorem, Tempora murali cinctus turrata corona.»	345
II.101	Tum sontes procerum meritosque piacula prima Adciit, et justa punit commissa securi. Hic atrox virtus (nec enim obculuisse probarim Spectatum vel in hoste decus) clamore feroci, Taurea, «Tunc, inquit, ferro spoliabis inultus Te majorem animam? et jusso lictore recisa	355
II.102		360
		365
		370

	Dissice, dum castæ procedat imago Sibyllæ. Interea cerne, ut gressus inhumata citatos Fert umbra, et properat tecum conjungere dicta: Cui datur ante atros absumpti corporis ignes, Sanguine non tacto, solitas effundere voces.» Adspicit, et subito turbatus Scipio visu: «Quinam te, qui casus, ait, dux maxime, fessæ Eripuit patriæ; quum tales horrida poscant Bella viros? nec enim dextra concesserit ulli Appius, aut astu: decimum lux retulit ortum, Ut te, quum Capua remearem, vulnera vidi Mulcentem, hoc uno mæstum, quod adire nequires Saucius ad muros, et Martis honore careres.» Contra quæ ductor: «Fesso mihi proxima tandem Lux gratos Phaethontis equos avertit, et atris Æternum demisit aquis: sed lenta meorum, Dum vanos ritus, cura, et sollemnia vulgi Exsequitur, cessat flammis inponere corpus, Ut portet tumulis per longum membra paternis. Quod te per nostri Martis precor æmula facta, Arce, quæ putris artus, medicamina, servant, Daque vago portas quamprimum Acherontis adire.» Tum juvenis: «Gens o veteris pulcherrima Clausi, Haud ulla ante tuam, quamquam non parva fatigent, Curarum prior exstiterit: namque ista per omnes Discrimen servat populos, variatque jacentum Exsequias tumuli et cinerum sententia discors.Tellure (ut perhibent) is mos antiquus Hibera, Exanima obscœnis consumit corpora vultur. Regia quum lucem posuerunt membra, probatum est Hyrcanis adhibere canes. Ægyptia tellus Claudit odorato post funus stantia saxo Corpora, et a mensis exsanguem haud separat umbram. Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro Ora virum, et longum medicata reponit in ævum. Quid, qui reclusa nudos Garamantes arena Infodiunt? quid, qui sævo sepelire profundo Exanimos mandant Libycis Nasamones in oris? At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent Ossa (nefas) auro, ac mensis ea pocula servant. Cecropidæ ob patriam Mavortis sorte peremptos Decrevere simul communibus urere flammis. At gente in Scythica subfixa cadavera truncis Lenta dies sepelit, putri liquentia tabo.» Talia dum memorant, umbra veniente Sibyllæ, Autonoe, «Finem hic, inquit, sermonibus adde Alternis! hæc, hæc veri fecunda sacerdos, Cui tantum patuit rerum, quantum ipse negarit Plus novisse Deus: me jam comitante tuorum Tempus abire globo, et pecudes inponere flammis.» At gravida arcanis Cymes anus adtigit ore Postquam sacrificum, delibavitque cruorem, In decus egregiæ vultus intenta juventæ, «Ætherea fruerer quum luce, haud segniter, inquit, Cymæo populis vox nostra sonabat in antro. Tunc te permixtum seclis rebusque futuris Æneadum cecini. Sed non sat digna mearum Cura tuis vocum: nec enim conquirere dicta, Aut servare fuit proavis sollertia vestris. Verum age, disce, puer, (quando cognoscere cordi est) Jam tua, deque tuis pendentia Dardana fatis. Namque tibi cerno properatum oracula vitæ Hinc petere, et patrios visu contingere manes. Armifero victor patrem ulcisceris Hiberno, Creditus ante annos Marti, ferroque resolves Gaudia Pœnorum, et missum lætabere bello Omen, Hiberiacis victa Carthagine terris. Majus ad imperium post hæc capiere, nec ante Jupiter absistet cura, quam cuncta fugarit In Libyam bella, et vincendum duxerit ipse Sidonium tibi rectorem: pudet urbis iniquæ, Quod post hæc decus hoc patriaque domoque carebit.»	445 450 455 460 465 470 475 480 485 490 495 500 505 510 515
II.109		
II.110		
II.111		
II.112		
II.113		
II.114		

	Sic vates, gressumque lacus vertebat ad atos. Tum juvenis, «Quæcumque datur sors durior ævi, Obnitemur, ait: culpa modo pectora cessent. Sed, te oro, (quando vitæ tibi causa labores Humanos juvisse fuit) siste, inclita virgo, Paullisper gressum, et nobis manesque silentum Enumera, Stygiæque aperi formidinis aulam.»	520
II.115	Adnuit illa quidem; sed, «Non optanda recludis Regna, ait: hic tenebras habitant, volitantque per umbras Innumeri quondam populi: domus omnibus una. In medio vastum late se tendit inane; Huc, quidquid terræ, quidquid freta, et igneus aer Nutrivit primo mundi genitalis ab ævo, (Mors communis agit) descendunt cuncta: capitque Campus iners, quantum interiit, restatque futurum. «Cingunt regna decem portæ; quarum una receptat Belligeros, dura Gradivi sorte creatos. «Altera, qui leges posuere atque inclita jura Gentibus, et primas fundarunt mœnibus urbes. «Tertia ruricolæ Cereris, justissima turba	525
II.116	Quæ venit ad manes, et fraudum inlæsa veneno. «Exin, qui lætas artes vitæque colendæ Invenere viam, nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phœbo, sua limina servant. «Proxima, quos venti sævæque hausere procellæ, Naufraga porta rapit; sic illam nomine dicunt. «Finitima huic, noxa gravido et peccasse fatenti, Vasta patet populo: pœnas Rhadamanthus in ipso Expetit introitu, mortemque exercet inanem. «Septima femineis reseratur porta catervis, Liventes ubi casta fovet Proserpina lucos. Infantum hinc gregibus, versasque ad funera tædas Passis virginibus, turbæque in limine lucis	530
II.117	Est iter extinctæ, et vagitu janua nota. «Tum, seducta loco, et laxata lucida nocte, Claustra nitent, quæ secreti per limitis umbram Elysios ducunt campos: hic turba piorum, Nec Stygio in regno, cæli nec posta sub axe: Verum, ultra Oceanum sacro contermina fonti, Lethæos potat latices, oblivia mentis. «Extrema hinc, auro fulgens, jam lucis honorem Sentit, et admoto splendet ceu sidere lunæ. Hac animæ cælum repetunt; ac, mille peractis, Oblitæ Ditem redeunt in corpora, lustris. Has passim nigrum pandens Mors lurida rictum Itque reeditque vias, et portis omnibus errat.	540
II.118	«Tum jacet in spatium sine corpore pigra vorago, Limosique lacus: late exundantibus urit Ripas sævus aquis Phlegethon, et, turbine anhelio Flammarum resonans, saxosa incendia torquet. Parte alia torrens Cocytos sanguinis atri Vorticibus furit, et spumanti gurgite fertur. At, magnis semper Divis regique Deorum Jurari dignata palus, picis horrida rivo, Fumiferum volvit Styx inter sulfura limum.	550
II.119	Tristior his Acheron sanie crassoque veneno Æstuat, et, gelidam eructans cum murmure arenam, Descendit nigra lentus per stagna palude. Hanc potat sanie non uno Cerberus ore. Hæc et Tisiphones sunt pocula, et atra Megæra Hinc sitit, ac nullo rabies restinguitur haustu. Ultimus erumpit lacrimarum fontibus amnis Ante aulam, atque aditus, et inexorabile limen. «Quanta cohors, omni stabulante per atria monstro, Excubat, et manes permixto murmure terret! Luctus edax, Maciesque malis comes addita Morbis, Et Mæror pastus fletu, et sine sanguine Pallor, Curæque, Insidiæque, atque hinc queribunda Senectus, Hinc angens utraque manu sua guttura Livor, Et deforme malum ac sceleri proclivis Egestas, Errorque infido gressu, et Discordia gaudens	560
		570
		575
		580
		585

II.120	<p>Permiscere fretum cælo: sed et ostia Ditis Centenis suetus Briareus recludere palmis, Et Sphinx, virgineos rictus infecta cruore, Scyllaque, Centaurique truces, umbræque Gigantum.</p> <p>Cerberus hic ruptis peragrat quum Tartara vinclis, Non ipsa Alecto, nec feta furore Megæra Audet adire ferum, dum fractis mille catenis Viperea latrans circumligat ilia cauda.</p> <p>«Dextra vasta comas nemorosaque brachia fundit Taxus, Cocyti rigua frondosior unda.</p> <p>Hic diræ volucres, pastusque cadavere vultur, Et multus hubo, ac sparsis strix sanguine pennis, Harpyiæque fovent nidos, atque omnibus hærent Condensæ foliis: sævit stridoribus arbor.</p>	590
II.121	<p>«Has inter formas conjux Junonis Avernæ, Subgestu residens, cognoscit crimina regum. Stant vincti, seroque piget sub iudice culpæ: Circumerrant Furiæ, Pœnarumque omnis imago. Quam vellent numquam sceptris fulsisse superbis! Insultant duro imperio non digna nec æqua Ad superos passi manes: quæque ante profari Non licitum vivis, tandem permissa queruntur. Tunc alius sævis religatur rupe catenis:</p>	595
II.122	<p>Ast alius subigit saxum contra ardua montis: Vipereo domat hunc æterna Megæra flagello. Talia letiferis restant patienda tyrannis. «Sed te maternos tempus cognoscere vultus, Cujus prima venit non tardis passibus umbra. Adstabat fecunda Jovis Pomponia furto. Namque, ubi cognovit Latio surgentia bella Pœnorum, Venus, insidias anteire laborans Junonis, fusa sensim per pectora patrem Implicuit flamma: quæ ni provisa fuissent, Sidonia Iliacas nunc virgo adcenderet aras.»</p>	600
II.123	<p>Ergo ubi gustatus cruor, admonuitque Sibyllæ, Et dedit alternos ambobus noscere vultus, Sic juvenis prior: «O magni mihi numinis instar, Cara parens, quam, te ut nobis vidisse liceret, Optassem Stygias vel leto intrare tenebras. Quæ sors nostra fuit, cui te, quum prima subiret, Eripuit sine honore dies, et funere carpsit?» Excipit his mater: «Nullos, o nate, labores Mors habuit nostra: æthereo dum pondere partum Exsolvor, miti dextra Cyllenia proles Imperio Jovis Elysias deduxit in oras; Adtribuitque pares sedes, ubi magna moratur Alcidæ genetrix, ubi sacro munere Leda. «Verum age, nate, tuos ortus, ne bella pavescas Ulla, nec in cælum dubites te tollere factis, Quando aperire datur nobis, nunc denique disce. Sola die caperem medio quum forte petitos Ad requiem somnos, subitus mihi membra ligavit Amplexus, non ille, meo veniente marito, Adsuetus facilisque mihi: tum luce corusca, Inplebat quamquam languentia lumina somnus, Vidi (crede) Jovem: nec me mutata fefellit Forma Dei, quod, squalentem conversus in anguem, Ingenti traxit curvata volumina gyro. Sed mihi post partum non ultra ducere vitam Concessum: heu, quantum gemui, quod spiritus ante, Hæc tibi quam noscenda darem, discessit in auras!» His alacer colla amplexu materna petebat; Umbræque ter frustra per inane petita fefellit.</p>	610
II.124	<p>Subcedunt simulacra virum concordia, patris Unanimique simul patru: ruit ipse per umbram, Oscula vana petens juvenis, fumoque volucris Et nebulis similes animas adprendere certat. «Quis te, care pater, quo stabant Itala regna, Exosus Latium Deus abstulit? Hei mihi! nam cur Ulla fuere adeo, quibus a te sævus abessem, Momenta? obposito mutassem pectore mortem. Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	615
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	620
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	625
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	630
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	635
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	640
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	645
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	650
II.120	<p>Quantos funeribus vestris gens Itala passim Dat gemitus! Tumulus vobis, censente Senatu,</p>	655

	Mavortis geminus surgit per gramina campo.»	660
	Nec passi plura, in medio sermone loquentis Sic adeo incipiunt. Prior hæc genitoris imago: «Ipsa quidem virtus sibimet pulcherrima merces; Dulce tamen venit ad manes, quum gratia vitæ Durat apud superos, nec edunt obliviam laudem.	665
	«Verum age, fare, decus nostrum, te quanta fatiget Militia. Heu, quoties intrat mea pectora terror, Quum repeto, quam sævus eas, ubi magna pericla Contingunt tibi! per nostri, fortissime, leti Obtestor causas, Martis moderare furori.	670
II.126	Sat tibi sint documenta domus! octava terebat Arentem culmis messem crepitantibus æstas, Ex quo cuncta mihi calcata, meoque subibat Germano devexa jugum Tartessia tellus. Nos miseræ muros et tecta renata Sagunto; Nos dedimus Bætin nullo potare sub hoste. Nobis indomitus convertit terque quaterque Germanus terga Hannibalis. Pro barbara numquam Inpolluta fides! peterem quum victor adesum Cladibus Hasdrubalem; subito venale, cohortes	675
	Hispanæ, vulgus, Libyci quas fecerat auri Hasdrubal, abrupto liquerunt agmine signa. Tunc hostis socio desertos milite, multum Ditior ipse viris, spisso circumdedit orbe. Non segnis nobis nec inultis, nate, peracta est Illa suprema dies, et laude inclusimus ævum.»	680
II.127	Excipit inde suos frater conjungere casus: «Excelsæ turris post ultima rebus in artis Subsidium optaram, supremaque bella ciebam. Fumantes tædas, ac lata incendia passim, Et mille injecere faces. Nil nomine leti De Superis queror: haud parvo data membra sepulcro Nostra cremaverunt in morte hærentibus armis. Sed me luctus habet, geminæ ne clade ruinæ Cesserit adfusus obpressa Hispania Pœnis.»	685
	Contra quæ juvenis turbato fletibus ore: «Dî, quæso, ut merita est, dignas pro talibus ausis Carthago expendat pœnas. Sed continet acres Pyrenes populos, qui, vestro Marte probatus, Excepit fessos, et notis Marcius armis Subcessit bello: fusos quoque fama ferebat Victores acie, atque exacta piacula cædis.» His læti rediere duces loca amœna piorum: Prosequiturque oculis puer adveneratus euntes.	690
II.128	Jamque aderat multa vix adnoscendus in umbra Paullus, et epoto fundebat sanguine verba: «Lux Italum, cujus spectavi Martia facta, Multum uno majora viro, descendere nocti, Atque habitanda semel subigit quis visere regna?» Cui contra tales effundit Scipio voces: «Armipotens ductor, quam sunt tua fata per Urbem Lamentata diu! quam pene ruentia tecum Traxisti ad Stygias Cœnotria tecta tenebras. Tum tibi defuncto tumulum Sidonius hostis Constituit, laudemque tuo quæsivit honore.»	695
II.129	Dumque audit lacrimans hostilia funera Paullus, Ante oculos jam Flaminius, jam Gracchus, et ægro Absumtus Cannis stabat Servilius ore. Adpellare viros erat ardor, et addere verba: Sed raptabat amor priscos cognoscere manes. Nunc meritum sæva Brutum inmortale securi Nomen, nunc Superos æquantem laude Camillum, Nunc auro Curium non umquam cernit amicum. Ora Sibylla docet venientum, et nomina pandit. «Hic fraudes pacis Pyrrhumque a limine portæ Dejecit, visus orbus. Tulit ille ruentem Thybridis in ripas regem, solusque revulso Pone ferox ponte exclusit redeuntia regna. «Si tibi dulce virum, primo qui fœdera bello Phœnicum pepigit, vidisse, hic inclitus ille Æquoreis victor cum classe Lutatius armis. Si studium et sævam cognoscere Hamilcaris	700
II.130		705
		710
		715
		720
		725
		730

	umbram, Illa est (cerne procul) cui frons nec morte remissa Irarum servat rabiem: si jungere cordi est Conloquium, sine gustato det sanguine vocem.»	735
	Atque ubi permissum, et sitiens se inplevit imago, Sic prior increpitat non miti Scipio vultu: «Taliane, o fraudum genitor, sunt fœdera vobis? Aut hæc Sicania pepigisti captus in ora? Bella tuus toto natus contra omnia pacta Exercet Latio, et, perruptis molibus Alpes Eluctatus adest, fervet gens Itala Marte Barbarico, et refluunt obstructi stragibus amnes.» Post quæ Pœnus ait: «Decimum modo cœperat annum	740
II.131	Excessisse puer, nostro quum bella Latinis Concepit jussu; licitum nec fallere Divos Juratos patri: quod si Laurentia vastat Nunc igni regna, et Phrygias res vertere tentat, O pietas, o sancta fides, o vera propago! Atque utinam amissum reparet decus!» Inde citato Celsus abit gressu, majorque recessit imago. Exin designat vates, qui jura sub armis Poscenti dederint populo, primique petitas Miscuerint Italis Piræo litore leges. Lætatur, spectatque virum insatiabilis ora Scipio, et adpelle cunctos, ni magna sacerdos Admoneat turbæ innumeræ: «Quot millia toto Credis in orbe, puer, lustras dum singula visu, Descendisse Erebo, nullo non tempore abundans Umbrarum huc agitur torrens, vectatque capaci Agmina mole Charon, et subficit improba puppis.» Post hæc, ostendens juvenem, sic virgo profatur:	745
II.132	«Hic ille est, tellure vagus qui victor in omni Cursu signa tulit; cui pervia Bactra Dahæque; Qui Gangem bibit, et Pellæo ponte Niphaten Adstrinxit; cui stant sacro sua mœnia Nilo.» Incipit Æneades: «Libyci certissima proles Hammonis, quando exsuperat tua gloria cunctos Indubitata duces, similique cupidine rerum Pectora nostra calent, quæ te via, fare, superbum Ad decus et summas laudum perduxerit arces.»	750
II.133	Ille sub hæc: «Turpis lenti sollertia Martis. Audendo bella expedias: pigra extulit artis Haud umquam sese virtus; tu magna gerendi Præcipita tempus: mors atra inpendet agenti.» Hæc effatus abit. Cræsi mox advolat umbra, Dives apud superos; sed mors æquarat egenis. Atque hic, Elysio tendentem limite cernens Effigiem juvenis castam, cui vitta ligabat Purpurea effusos per colla nitentia crines, «Dic, ait, hic quinam, virgo? nam luce refulget Præcipua frons sacra viro, multæque sequuntur Mirantes animæ, et læto clamore frequentant. Qui vultus! quam, si Stygia non esset in umbra, Dixissem facile esse Deum!» «Non falleris, inquit Docta comes Triviæ: meruit Deus esse videri, Et fuit in tanto non parvum pectore numen. Carmine complexus terram, mare, sidera, manes, Et cantu Musas et Phœbum æquavit honore. Atque hæc cuncta, prius quam cerneret, ordine terris Prodidit; ac vestram tulit usque ad sidera Trojam.» Scipio, perlustrans oculis lætantibus umbram, «Si nunc fata darent, ut Romula facta per orbem Hic caneret vates, quanto majora futuros Facta eadem intrarent hoc, inquit, teste nepotes! Felix Æacida, cui tali contigit ore Gentibus ostendi! crevit tua carmine virtus.» Sed quæ tanta adeo gratantum turba requirens, Heroum effigies majoresque adcipit umbras.	760
II.134	Inde viro stupet Æacide, stupet Hectore magno, Ajacisque gradum venerandaque Nestoris ora Miratur, geminos adspectat lætus Atridas, Jamque Ithacum, corde æquantem Peleia facta. Victuram hinc cernit Ledæi Castoris umbram:	770
II.135		775
		780
		785
		790
		795
		800

	Alternam lucem peragebat in æthere Pollux.	805
II.136	Sed subito vultus monstrata Lavinia traxit. Nam virgo admonuit, tempus cognoscere manes Femineos, ne cunctantem lux alma vocaret. «Felix hæc, inquit, Veneris nurus ordine longo Trojugenas junxit sociata prole Latinis.	810
	«Vis et Martigenæ thalamos spectare Quirini? Hersiliam cerne: hirsutos quum sperneret olim Gens vicina procos, pastori rapta marito Intravitque casæ, culmique e stramine fultum Pressit læta torum, et soceros revocavit ab armis.	815
	Adspice Carmentis gressus: Evandria mater Hæc fuit, et vestros tetigit præsağa labores. Vis et, quos Tanaquil vultus gerat? hæc quoque castæ	
II.137	Augurio valuit mentis, venturaque dixit Regna viro, et dextros adnovit in alite Divos.	820
	«Ecce pudicitiae Latium decus, inclita leti Fert frontem atque oculos terræ Lucretia fixos. Non datur, heu! tibi, Roma, nec est, quod malle deceret, Hanc laudem retinere diu. Virginia juxta, Cerne, cruentato vulnus sub pectore servat,	825
	Tristia defensi ferro monumenta pudoris, Et patriam laudat miserando in vulnere dextram. Illa est, quæ Thybrim, quæ fregit Lydia bella, Nondum passa marem, quales optabat habere Quondam Roma viros, contemtrix Clælia sexus.»	830
	Quum, subito adspectu turbatus, Scipio poscit, Quæ poenæ caussa, et qui sint in crimine manes. Tum virgo: «Patrios fregit quæ curribus artus, Et stetit adductis super ora trementia frenis,	
II.138	Tullia, non ullos satis exhaustura labores,	835
	Ardenti Phlegethonte natat: fornacibus atris Fons rapidus furit, atque uostas sub gurgite cautes Egerit, et scopulis pulsat flagrantibus ora. Illa autem, quæ tondetur præcordia rostro Alitis, (en quantum resonat plangentibus alis	840
	Armiger ad pastus rediens Jovis!) hostibus arcem Virgo (inmane nefas) adamato prodidit auro Tarpeia, et pactis reseravit claustra Sabinis. Juxta (nonne vides? neque enim leviora domantur Delicta) inlatrat jejunis faucibus Orthrus,	845
II.139	Armenti quondam custos inmanis Hiberi, Et morsu petit, et polluto eviscerat ungue. Nec par poena tamen sceleri: sacraria Vestæ Polluit, exsuta sibi virginitate, sacerdos.	
	«Sed satis hæc vidisse, satis: mox deinde videnti Nunc animas tibi, quæ potant obliviam, paucas In fine enumerasse paro, et reinare tenebris. Hic Marius (nec multa dies jam restat ituro Ætheream in lucem) veniet tibi origine parva In longum imperium consul; nec Sulla morari	850
II.140	Jussa potest, aut amne diu potare soporo. Lux vocat, et nulli Divum mutabile fatum. Imperium hic primus rapiet: sed gloria culpæ, Quod reddet solus: nec tanto in nomine quisquam Exsistet, Sullæ qui se velit esse secundum.	855
	Ille, hirta cui subrigitur coma fronte, decorum Et gratum terris Magnus caput: ille Deum gens, Stelligerum adtollens apicem, Trojanus Iulo Cæsar avo; quantas moles, quum sede reclusa Hac tandem erumpent, terraque marique movebunt!	860
II.141	Heu miseri, quoties toto pugnabitur orbe! Nec leviora lues, quam victus, crimina victor.» Tum juvenis lacrimans: «Restare hæc ordine duro Lamentor rebus Latiis: sed luce remota Si nulla est venia, et merito mors ipsa laborat,	865
	Perfidiae Poenus quibus aut Phlegethontis in undis Exuret ductor scelus, aut quæ digna renatos Ales in æternum laniabit morsibus artus?» «Ne metue, exclamat vates, non vita sequetur Inviolata virum: patria non ossa quiescent.	870
	Namque ubi, fractus opum, magnæ certamine pugnæ	875

II.142	<p>Pertulerit vinci, turpemque orare salutem, Rursus bella volet Macetum instaurare sub armis. Damnatusque doli, desertis conjuge fida Et dulci nato, linquet Carthaginis arces, Atque una profugus lustrabit cærule puppe. Hinc Cilicis Tauri saxosa cacumina viset. «Proh! quanto levius mortalibus ægra subire Servitia, atque hiemes, æstusque, fugamque, fretumque, Atque famem, quam posse mori! Post Itala bella Assyrio famulus regi, falsusque cupiti Ausoniæ motus, dubio petet æquora velo; Donec, Prusiacas delatus segniter oras, Altera servitia inbelli patietur in ævo, Et latebram munus regni. Perstantibus inde Æneadis, reddique sibi poscentibus hostem, Pocula furtivo rapiet properata veneno, Ac tandem terras longa formidine solvet.» Hæc vates, Erebique cavis se reddidit umbris. Tum lætus socios juvenis portumque revisit.</p>	880
		885
II.143		890
		895

II.144

LIBER DECIMUS QUARTUS.

ARGUMENTUM.

SILIUS nunc bellum, a Romanis, Marcello duce, in Sicilia gestum, commemoraturus, primum hujus insulæ situm, fertilitatem, poetas, veteres incolas (qui fuere Læstrigones, Cyclopes, Sicani ex Hiberia, Ligures eo ducti a Siculo, Cretenses cohors Minois, Trojani, Acestes scilicet et Helymus, Messenii ex Peloponneso, a quibus Zancle dicta est Messana, et Corinthii, quorum imperator Archias coloniam duxit Syracusas), loca ignibus subterraneis æstuantia, insulas Æolias, et tria promontoria recenset; [1-78](#).

Tum belli causas et originem tradit. Mortuo enim Hierone, miti rege ac fido Romanorum socio, regnum ad Hieronymum, nepotem ejus, translatum erat; puerum, vixdum libertatem, nedum dominationem, modice laturum, inflatumque adsentationibus eorum, qui illum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis, materni avi, meminisse jubebant; [79-95](#).

Qui quum ad Pœnos defecisset, et propter crudelitatem superbiamque cum omni stirpe regia a conjuratis esset occisus, pars Sicularum Pœnis, pars Romanis favebat; [96-109](#).

In hac turbatione rerum variisque animorum motibus M. Claudius Marcellus Prætor, qui jam ter consul fuerat, classem in Siciliam adpellit, et, de discordiis civilibus certior factus, bellum comparat; [110-124](#).

Cum omni exercitu proficiscitur in Leontinos, et facilem ab inbelli populo victoriam reportat: in qua pugna Asilus, miles Tyrrhenus, Beryam Pœnum, veterem dominum, jam humi prostratum, adnoscit, et, quia benigne olim ab eo tractatus erat, a morte revocat; [125-177](#).

II.145 Leontinis expugnatis Marcellus movet extemplo castra ad Syracusas, et legatis, quos præmiserat, ut pacis conditiones ferrent, re infecta reversis, terra marique urbs obpugnatur; [178-191](#).

Auxilia Syracusanis mittunt duce Grospho Messana, Catane, Camarina, Hybla, Selinus, Myle, Eryx, Centuripæ, Entella, Thapsos, Acræ, Agyrium, Tyndaris, Agrigentum, Gela, Halæsa, Palici, Acesta, quique Acim, Hypsam, Alabim, Achaten, Chrysam, Hipparim, Pantagiam et Symæthum fluvios, adcolunt, præterea Termæ Himerenses et Henna; [192-247](#).

Romanos contra adjuvant Petræa, Callipolis, Enguion, Hadranum, Ergetum, Melite, Calacte, Cephalœdis et Tauromenium; [248-257](#).

Reliquæ Siciliæ urbes a Pœnorum partibus stant, Agathyrna, Trogilos, Facelinæ Dianæ Fanum, Panormos, Herbesos, Naulocha, Morgentia, Menæ, Amastra, Tisse, Netum, Mutyce, Achætus, Drepane, Helorus, Triocola, Arbela, Ietas, Tabæ, Cossyra, Mute, Megara, Gaulum; [258-276](#).

Syracusæ ipsæ, quæ ex quatuor urbibus maximis constabant, armatorum multitudine, muris et in primis magno portu, munitissimæ erant, et præterea militibus memoria victæ olim Atheniensium classis a ducibus incenditur animus, plebi autem ab Hippocrate et Epicycde, prætoribus, Carthagine natis et Pœnis materno genere; [277-291](#).

Marcellus itaque, spe deditionis abscissa, omnem adparatum obpugnandarum urbium admovet muris, et Cimber turrim Syracusanorum miræ altitudinis incendio delet; [292-315](#).

Omnia vero consilia cœptaque Romanorum disjicit ars unius hominis, Archimedis, celeberrimi spectatoris cæli siderumque, mirabilioris tamen inventoris ac machinatoris bellicorum tormentorum operumque, quibus ea, quæ hostes ingenti mole agunt, ipse perlevi momento ludificatur; [316-352](#).

Interea adventat classis Punica, quæ, juncta Syracusanæ, cum Romana concurrat; [353-384](#).

Inter cunctas naves eminent prætoria Himilconis, qui ipse gubernatorem Romanum, et mox Taurum, in locum ejus succedentem, sagittis configit; [384-407](#).

In hanc vero navem Corbulo ex turri, navibus pluribus junctis inposita, ignes conjicit, quibus ubivis diffusis, Himilco, in minus navigium ope funis delapsus, e manibus hostium effugit; [408-](#)

451.

Bato gubernator pectus suum gladio transigit; 452-461.

Daphnis, formosi pastoris hujus nominis progenies, hauritur flammis; 462-476.

Ornytus in adusto transtro natat; 477-480. et Scyron aquæ innans rostro navis transfigitur; 481-486.

II.146 In ipsum quidem Marcellum impetum faciunt Lilæus et Podætus, juvenis ferox multarumque artium peritissimus: at illi manus amputantur bipenni, hic hasta transjicitur; 487-515.

Parte alia navis Punica, in qua Crantor et Polyphemus vehuntur, concurrat cum Romana, quæ tandem nimio Pœnorum, in eam inruentium, pondere depressa mergitur; 516-559.

Multis deinde navibus jam igni conreptis Himilco fugam capessit, et capta hostium navigia ad litus ducuntur; 559-579.

Hac Romanorum victoria Syracusanis animus frangitur, et urbs jam facilis captu fuisset, nisi subito intoleranda vis æstus, tempore autumnus in locis natura gravibus, genuisset pestilentiam, qua animi avertuntur a belli consiliis, et multi Romanorum, Sicularum Pœnorumque absumuntur; 580-617.

Mali hujus vi paulatim imminuta, animum recipiunt Romani, et, quia ferro potius quam morbo mori cupiunt, summo ardore invadunt urbem, quæ et primo impetu expugnatur; 618-640.

Victores mœnia ingressi inmensa pretiosarum rerum operumque artis vetustæ præda potiuntur; 641-665.

Marcellus autem militibus, ut a cædibus temperent, ædificiisque parcant tam sacris quam profanis, edicit, et lacrimans miseratur tristem sortem urbis atque Archimedis, quem in tanto tumultu intentum formis, quas descriperat in pulvere, miles ignarus, quis esset, interfecerat; 665-679.

Certatim deinde lætantur Romani et Syracusani, illi de victoria, hi de Marcelli humanitate; 680-684.

II.147	FLECTITE nunc vestros, Heliconis numina, cantus Ortygiæ pelagus Siculique ad litoris urbes. Muneris hic vestri labor est, modo Daunia regna Æneadum, modo Sicanios adcedere portus, Aut Macetum lustrare domos et Achaia rura, Aut vaga Sardoo vestigia tinguere fluctu, Vel Tyriæ quondam regnata mapalia genti, Extremumve diem et terrarum invisere metas. Sic poscit sparsis Mavors agitatus in oris. Ergo, age, qua litui, qua ducunt bella, sequamur.	5
II.148	Ausoniam pars magna jacet Trinacria tellus, Ut semel expugnante Noto et vastantibus undis Adcepit freta, cæruleo propulsa tridente. Namque per occultum cæca vi turbinis olim Inpactum pelagus laceratæ viscera terræ Discidit, et, medio perrumpens arva profundo, Cum populis pariter convulsas transtulit urbes. Ex illo, servans rapidus divortia, Nereus Sævo dividos conjungi pernegat æstu. Sed spatium, quod dissociat consortia terræ, Latratus fama est (sic arta intervenit unda) Et matutinos volucrum tramittere cantus.	10
II.149	Multa solo virtus: jam reddere fœnus aratris, Jam montes umbrare olea, dare nomina Baccho, Cornipedemque citum lituis generasse ferendis, Nectare Cecropias Hyblæo adcedere ceras.	25
II.150	Hic et Pæonios arcano sulfure fontes, Hic Phœbo digna et Musis venerabere vatum Ora excellentum, sacras qui carmine silvas, Quique Syracosia resonant Helicon Camena. Promtæ gens linguæ: ast eadem, quum bella cieret, Portus æquoreis sueta insignire tropæis.	30
II.151	Post dirum Antiphatae sceptrum et Cyclopia regna, Vomere verterunt primum nova rura Sicani. Pyrene misit populos, qui nomen ab amne Adscitum patrio terræ inposuere vacanti. Mox Ligurum pubes, Siculo ductore, notavit Possessis bello mutata vocabula regnis. Nec Cres dedecori fuit adcola: duxerat actos Mœnibus e centum non fausta ad prælia Minos, Dædaleam repetens pœnam: qui fraude nefanda Postquam perpetuas judex concessit ad umbras, Cocalidum insidiis, fesso Minoia turba Bellandi studio Siculis subsedit in oris.	40
II.152	Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes, Trojanusque Helymus, structis qui, pube sequuta, In longum ex sese donarunt nomina muris. Nec Zanclæa gerunt obscuram mœnia famam,	45

	Dextera quam tribuit posito Saturnia telo. Sed decus Hennæis haud ullum pulchrius oris, Quam quæ Sisyphio fundavit nomen ab Isthmo, Et multum ante alias Ephyræis fulget alumnis. Hic Arethusa suum piscoso fonte receptat Alpheon, sacræ portantem signa coronæ.	50
II.153	At non æquus amat Trinacria Mulciber antra; Nam Lipare, vastis subter depasta caminis, Sulfureum vomit exeso de vertice fumum. Ast Ætna eructat tremefactis cautibus ignis Inclusi gemitus, pelagique imitata furorem Murmure per cæcos tonat inrequieta fragores Nocte dieque simul: fonte e Phlegethontis ut atro Flammarum exundat torrens, piceaque procella Semiambusta rotat liquefactis saxa cavernis. Sed quamquam largo flammarum exæstuet intus Turbine, et adsidue subnascens profluat ignis, Summo cana jugo cohibet (mirabile dictu!) Vicinam flammis glaciem; æternoque rigore Ardentes horrent scopuli: stat vertice celsi Collis hiems, calidaque nivem tegit atra favilla. Quid referam Æolio regnatas nomine terras? Ventorumque domos, atque addita claustra procellis?	55
II.154	Hic versi penitus Pelopea ad regna Pachyni Pulsata Ionio respondent saxa profundo; Hic, contra Libyamque situm Caurosque furentes, Cernit devexas Lilybæon nobile Chelas. At, qua diversi lateris frons tertia terris Vergit in Italiam prolato ad litora dorso, Celsus arenosa tollit se mole Pelorus. His longo mitis placide dominator in ævo Præfuerat terris Hieron, tractare sereno Imperio vulgum pollens, et pectora nullo Parentum exagitare metu, pactamque per aras Haud facilis temerare fidem, socialia jura Ausoniis multos servarat casta per annos. Verum, ubi fata virum fragili solvere senecta, Primævo cessit sceptrum exitiale nepoti, Et placida indomitos adcepit regia mores. Namque, bis octonis nondum rex præditus annis, Caligare alto in solio, nec pondera regni Posse pati, et nimium fluxis confidere rebus. Jamque brevi nullum, delicta tuentibus armis, Fas notum, ignotumque nefas: vilissima regi Cura pudor: tam præcipiti materna furori Pyrrhus origo dabat stimulos, proavique superbum Æacidæ genns, atque æternus carmine Achilles. Ergo ardor subitus Pœnorum incepta fovendi: Nec sceleri mora: conjungit nova fœdera, pacto, Cederet ut Siculis victor Sidonius oris. Sed stabant pœnæ, tumulumque negabat Erinnys, Qua modo pactus erat socium non cernere, terra. Sævos namque pati fastus, juvenemque cruento Flagrantem luxu, et miscentem turpia diris, Haud ultra faciles, quos ira metusque coquebat, Jurati obtruncant; nec jam modus ensibus: addunt Femineam cædem, atque insontum rapta sororum Corpora prosternunt ferro; nova sævit in armis Libertas, jactatque jugum: pars Punica castra, Pars Italos et nota volunt; nec turba furentum Defit, quæ neutro sociari fœdere malit. Tali Trinacriæ motu, rebusque Sicaniis Exitio regis trepidis, sublimis honore (Tertia nam Latios renovarat purpura fascēs) Marcellus classem Zanclæis adpulit oris. Atque ubi cuncta viro, cædesque exposita tyranni, Ambiguæque hominum mentes, Carthaginis arma Quos teneant, et quanta, locos, quod vulgus amicū Duret Trojugenis, quantos Arethusa tumores Concipiat, perstetque suas non pandere portas: Incumbit bello, ac totam per proxima raptim Armorum effundit flammato pectore pestem. Non aliter Boreas, Rhodopes a vertice præceps Quum sese inmisit, decimoque volumine pontum	60
		65
		70
		75
II.155		80
		85
		90
II.156		95
		100
II.157		105
		110
		115
II.158		120

	Expulit in terras, sequitur cum murmure molem Ejecti maris, et stridentibus adfremit alis.	
	Prima Leontinos vastarunt prælia campos, Regnatam diro quondam Læstrigone terram. Instabat ductor, cui tarde vincere Graias Par erat, ac vinci, turmas: ruit æquore toto; (Femineum credas maribus concurrere vulgum)	125
II.159	Et Cereri placitos fecundat sanguine campos. Sternuntur passim; pedibusque evadere letum Eripuit rapidus Mavors; ut cuique salutem Promisit fuga, præveniens dux occupat ense. «Ite, gregem metite inbellem, ac subcidite ferro, Clamat, cunctantes arguens umbone catervas. Pigro luctandi studio certamen in umbra Molle pati docta, et gaudens splendescere olivo, Stat, mediocre decus vincentum, ignava juvenus: Hæc laus sola datur, si viso vincitis hoste.»	130
	Ingruit, audito ductore, exercitus omnis; Solaque, quod superest secum certamina norunt, Quis dextra antistet, spoliisque excellat opimis.	135
II.160	Euboici non, per scopulos inlisa Caphareo, Euripi magis unda furit; pontumve sonantem Ejicit angusto violentius ore Propontis; Nec fervet majore fretum rapiturque tumultu, Quod ferit Herculeas extremo Sole columnas. Mite tamen dextræ decus inter prælia tanta Enituit fama: miles Tyrrhenus (Asilo Nomen erat), captus quondam ad Trasymena fluenta, Servitium facile et dominantis mollia jussa Expertus Beryæ, patrias remearat ad oras Sponte faventis heri; repetitisque inpiger armis Tum veteres Siculo casus Mavorte piabat:	140
	Atque is, dum medios inter fera prælia miscet, Inlatus Beryæ, cui, pacta ad regia misso Pœnorum a populis, sociataque bella gerenti, Ærato cassis munimine clauserat ora,	145
II.161	Invadit ferro juvenem, trepideque ferentem Instabiles retro gressus prosternit arena. At miser, audita victoris voce, trementem Cunctantemque animam Stygia ceu sede reducens, Cassidis a mento malefidæ vincula rumpit, Jungebatque preces, atque addere verba parabat.	155
	Sed, subito adspectu et noto conterritus ore, Tyrrhenus ferrumque manu revocavit, et ultro Talia cum gemitu lacrimis effudit obortis: «Ne, quæso, supplex lucem dubiusque precare; Fas hostem servare mihi: multo optimus ille Militiæ, cui postremum est primumque, tueri Inter bella fidem: tu letum evadere nobis Das prior, et servas nondum servatus ab hoste.	160
II.162	Haud equidem indignum memet, quæ tristia vidi, Abnuerim, dignumque iterum in pejora revolvi; Si tibi per medios ignes mediosque per enses Non dederit mea dextra viam.» Sic fatur, et ultro Adtollit, vitæque exæquat munera vitæ. At, compos Siculo primum certaminis ora Cœpti, Marcellus victricia signa, quieto Agmine progrediens, Ephyræa ad mœnia vertit.	165
II.163	Inde Syracosias castris circumdedit arces. Sed ferri languebat amor: sedare monendo Pectora cæca virum, atque iras evellere avebat. Nec (renuant si forte sibi, et si mitia malle Credant esse metum) laxis servatur omissa Obsidio claustris: quin contra intentior ipse Invigilat cautis, frontem inperterritus, armis; Et struit arcana necopina pericula cura. Haud secus Eridani stagnis ripave Caystri	170
II.164	Innatat albus olor, pronoque immobile corpus Dat fluvio, et pedibus tacitas eremigat undas. Interea, dum incerta labat sententia clausis, Excitati populi atque urbes socia arma ferebant: Incumbens Messana freto, minimumque revulsa Discreta Italia, atque Osco memorabilis ortu: Tum Catane, nimium ardenti vicina Typhœo,	175
		180
		185
		190
		195

II.165	Et generasse Pios quondam celeberrima Fratres, Et, cui non licitum fatis, Camarina, moveri. Tum, quae nectareis vocat ad certamen Hymetton, Audax Hybla, favis, palmæque arbusta Selinus:	200
II.166	Et, justi quondam portus, nunc litore solo Subsidium infidum fugientibus æquora, Myle. Nec non altus Eryx, nec non et vertice celso Centuripæ, largoque virens Entella Lyæo, Entella, Hectoreo dilectum nomen Acestæ.	205
II.167	Non Thapsos, non e tumulis glacialibus Acræ Defuerunt: Agyrina manus, geminoque Lacone Tyndaris adtollens sese adfluit: altor equorum Mille rapit turmam, atque hinnitibus aera flammam, Pulveream volvens Agragas ad inania nubem.	210
II.168	Ductor Grosphus erat, cujus cælata gerebat Taurum parma trucem, pænæ monumenta vetustæ. Ille, ubi torreret subjectis corpora flammis, Mutabat gemitus mugitibus; actaque veras Credere erat stabulis armenta effundere voces. Haud inpune quidem: nam diræ conditor artis Ipse suo moriens inmugit flebile tauro. Venit, ab amne trahens nomen, Gela; venit Halæsa,	215
II.169	Et, qui præsentem domitant perjura, Palici, Pectora supplicio; Trojanaque venit Acesta; Quique per Ætnæos Acis petit æquora fines, Et dulci gratam Nereida perluit unda. Æmulus ille tuo quondam, Polypheme, calori, Dum fugit agrestem violenti pectoris iram, In tenuis liquefactus aquas evasit et hostem, Et tibi victricem Galatea immiscuit undam.	220
II.170	Nec non qui potant Hypsamque Alabimque sonoros, Et perlucem splendenti gurgite Achaten: Qui fontes, vage Chrysa, tuos, et pauperis alvei Hipparin, ac facilem superari gurgite parco Pantagiam, rapidique colunt vada flava Symæthi.	225
II.171	Litora Thermarum, prisca dotata Camena, Armavere suos, qua mergitur Himera ponto Æolio; nam dividuas se scindit in oras; Nec minus occasus petit incita, quam petit ortus. Nebrodes gemini nutrit divortia fontis, Quo mons Sicania non surgit ditior umbræ. Henna Deum lucis sacram dedit ardua dextram:	230
II.172	Hic specus, ingentem laxans telluris hiatum, Cæcum iter ad manes tenebroso limite pandit, Qua novus ignotas Hymenæus venit in oras. Hac Stygius quondam, stimulante Cupidine, rector Ausus adire diem, mæstoque Acheronte relicto Egit in inlicitas currum per inania terras. Tum rapta præceps Hennæa virgine flexit Adtonitos cæli visus lucemque paventes In Styga rursus equos, et prædam condidit umbris.	235
II.173	Romanos Petræa duces, Romana petivit Fœdera Callipolis, lapidosique Enguion arvi, Hadranum, Ergetiumque simul, telaque superba Lanigera Melite, et litus piscosa Calacte, Quæque procelloso Cephalœdias ora profundo Cæruleis horret campis pascentia cete, Et qui, conreptas sorbentem vorticis haustu, Atque iterum e fundo jaculantem ad sidera, puppes, Tauromenitana cernunt de sede Charybdim.	240
II.174	Hæc Latium manus et Laurentia signa movebat. Cetera Elissæis aderat gens Sicana votis. Mille Agathyrna dedit, perflataque Trogilos Austris, Mille Thoantæ sedes Facelina Dianæ.	245
II.175	Tergemino venit numero fecunda Panormos; Seu silvis sectere feras; seu retibus æquor Verrere, seu cælo libeat traxisse volucrem. Non Herbesos iners, non Naulocha pigra pericli Sederunt; non frondosis Morgentia campis Abstulit Marte infido: comitata Menæis Venit Amastra viris, et parvo nomine Tisse, Et Netum, et Mutyce, pubesque liquentis Achæti. Sidonios Drepane, atque undæ clamosus Helorus, Et mox servili vastata Triocala bello,	250
II.176		255
II.177		260
II.178		265
II.179		270

II.176	Sidonios Arbela ferox, et celsus Ietas, Et bellare Tabas docilis, Cossyraque parva, Nec major Megara Mute concordibus ausis Juvere, et strato Gaulum spectabile ponto, Quum sonat Halcyones cantu, nidosque natantes Inmota gestat, sopitis fluctibus, unda.	275
II.177	Ipsa Syracusæ patulos urbs incluta muros Milite conlecito variisque inpleverat armis. Ductores facilem inPELLI, lætamque tumultus Vaniloquo plebem furiabant insuper ore: Numquam hoste intratos muros, et quatuor arces, Et Salaminiacis quantam Eoisque tropæis Ingenio portus urbs invia fecerit umbram, Spectatum proavis: ter centum ante ora triremes Unum naufragium, mersasque inpune profundo	280 285
II.178	Clade pharetrigeri subnixas regis Athenas. Flammabant vulgum geniti Carthagine fratres, Pœni matre genus; sed quos, sub crimine pulsus Urbe Syracosia, Libycis eduxerat oris Trinacrius genitor, geminaque a stirpe parentum Astus miscebant Tyrios levitate Sicana. Quæ cernens ductor, postquam inmedicabile visum Seditio, atque ultro bellum surgebat ab hoste, Testatus Divos Sicularum, amnesque, lacusque, Et fontes, Arethusa, tuos, ad bella vocari Invitum, quæ sponte diu non sumserit, hostem	290 295
II.179	Induere arma sibi, telorum turbine vasto Adgreditur muros, atque armis intonat urbi. Par omnes simul ira rapit, certantque, ruuntque. Turris, multiplici surgens ad sidera tecto, Exibat, tabulata decem cui crescere Graius Fecerat, et multas nemorum consumserat umbras. Armatam hinc igni pinum et devolvere saxa Certabant, calidæque picis diffundere pestem. Huic procul ardentem jaculatus lampada Cimber Conjicit, et lateri telum exitiabile figit. Pascitur adjuto Vulcanus turbine venti, Gliscentemque trahens turris per viscera labem, Perque altam molem, et toties crescentia tecta, Scandit ovans, rapidusque vorat crepitantia flammis Robora, et, ingenti simul exundante vapore Ad cælum, victor nitentia culmina lambit. Implentur fumo, et nebula caliginis atræ (Nec cuiquam evasisse datur) ceu fulminis ictu Conreptæ rapido in cineres abiere ruinæ. Par contra pelago miseris fortuna carinis. Namque ubi se propius tectis urbique tulere, Qua portus muris pacatas adplicat undas, Improvisa novo pestis conterruit astu. Trabs fabre teres, atque, erasis undique nodis, Navali similis malo, præfixa gerebat Uncæ tela manus: ea celso ex aggere muri Bellantes curvi rapiebat in aera ferri Unguibus, et mediam revocata ferebat in urbem. Nec solos vis illa viros, quin sæpe triremem Belligeræ rapuere trabes, quum desuper actum Incuterent puppi chalybem morsusque tenaces. Qui, simul adfixo vicina in robora ferro, Sustulerant sublime ratem (miserabile visu!), Per subitum rursus laxatis arte catenis Tanta præcipitem reddebant mole profundo, Ut totam haurirent undæ cum milite puppem. His super insidiis angusta foramina murus Arte cavata dabat, per quæ confundere tela Tutum erat, obposito mittentibus aggere valli. Nec sine fraude labos, arta ne rursus eodem Spicula ab hoste via vicibus contorta redirent. Calliditas Graia, atque astus pollentior armis Marcellum, tantasque minas, terraque marique Arcebat, stabatque ingens ad mœnia bellum. Vir fuit Isthmiacis decus inmortale colonis, Ingenio facile ante alios telluris alumnos, Nudus opum; sed cui cælum terræque paterent. Ille novus pluvias Titan ut proderet ortu	300 305 310 315 320 325 330 335 340
II.180		
II.181		
II.182		

	Fuscatis tristis radiis: ille hæreat, anne Pendeat instabilis tellus; cur fœdere certo Hunc adfusa globum Tethys circumliget undis, Noverat, atque una pelagi lunæque labores, Et pater Oceanus qua lege effunderet æstus.	345
II.183	Non illum mundi numerasse capacis arenas Vana fides: puppes etiam constructaque saxa Feminea traxisse ferunt contra ardua dextra.	350
II.184	Hic dum Italum ductorem astu Teucrosque fatigat, Adnabat centum late Sidonia velis Classis subsidio, et scindebat cærula rostris. Erigitur subitas in spes Arethusia proles, Adjungitque suas, portu progressa, carinas. Nec contra Ausonius tonsis aptare lacertos Addubitat, mersisque celer fodit æquora remis. Verberibus torsere fretum: salis icta frequenti	355
	Albescit pulsu facies, perque æquora late Spumat canenti sulcatus gurgite limes. Insultant pariter pelago: ac Neptunia regna Tempestate nova trepidant: tum vocibus æquor Personat, et clamat scopulis clamoris imago.	360
II.185	Ac jam diffusus vacua bellator in unda Cornibus ambierat patulos ad prælia fluctus, Navali claudens humentem indagine campum. At simili curvata sinu diversa ruebat Classis, et artabat lunato cærula gyro.	365
	Nec mora: terrificis sævæ stridoribus æris, Per vacuum late cantu resonante profundum, Incubuerunt tubæ, quis excitus æquore Triton Expavit tortæ certantia murmura concbæ. Vix meminere maris; tam vasto ad prælia nisu Incumbunt proni, positisque in margine puppis Extremæ plantis nutantes spicula torquent, Sternitur effusus pelagi media area telis, Celsaque anhelatis exsurgens ictibus alnus	370
II.186	Cærula nigranti findit spumantia sulco. Ast aliæ latere atque incussi roboris ictu Detergent remos: aliæ per viscera pinus Tramissis ipso retinentur vulnere rostris, Quo retinent. Medias inter sublimior ibat Terribilis visu puppis, qua nulla per omne Egressa est Libycis major navalibus ævum. Sed quater hæc centum numeroso remige pontum Pulsabat tonsis; veloque superba capaci Quum rapidum hauriret Borean, et cornibus omnes Conligeret flatus, lento se robore agebat, Intraret fluctus solis si pulsa lacertis.	375
II.187	Procurrunt levitate agili, docilesque regentis Adivisse manum, Latio cum milite puppes. Has ut per lævum venientes æquor Himilco In lateribus obliquas, jussamque incurrere proram Conspexit, propere Divis in vota vocatis Æquoris, intento volucrem de more sagittam Adsignat nervo: utque oculis libravit in hostem, Et calamo monstravit iter, diversa relaxans Brachia, deduxit vultu comitante per auras In vulnus telum, ac residentis puppe magistri Adfixit plectro dextram; nec deinde regenda Puppe manus valuit, flectenti inmortua clavo. Dumque ad opem adcurrit ceu capta navita puppe, Ecce iterum fatoque pari nervoque sagitta, In medium perlapsa globum, transverberat ictu Orba gubernaculi subeuntem munera Taurum.	380
II.188	Inrumpit Cumana ratis, quam Corbulo ductor Lectaque complebat Stabiarum litore pubes. Numen erat celsæ puppis vicina Dione. Sed superingestis propior quæ subdita telis Bella capessebat, media subsedit in unda, Divisitque fretum: clamantum spumeus ora Nereus inplet aquis, palmæque, trahente profundo, Luctantum frustra summis in fluctibus exstant. Hic, audax ira, magno per cærula saltu Corbulo transgressus (nam textam robore turrim Adpulerant nexæ ferri compage triremes) Evadit tabulata super, flammaque comantem	385
II.189		390
		395
		400
		405
		410
		415

	Multifida pinum celso de culmine quassat. Inde atros alacer pastosque bitumine torquet, Amentante Noto, Pœnorum aplustribus ignes. Intrat diffusos pestis Vulcania passim, Atque inplet dispersa foros: trepidatur omissio Summis remigio; sed enim tam rebus in artis Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos. At rapidus fervor, per pingues unguine tædas Inlapsus, flammis victricibus insonat alveo. Qua nondum tamen inpulerat vim Dardana lampas, Parcebatque vapor, saxorum grandine dirus Arcebat, fatumque ratis retinebat Himilco. Hic miser, igniferam dum ventilat aere pinum, Murali saxo per lubrica sanguine transtra Volvitur in fluctus, Lychæi vulnere, Cydnus. Fax nidore gravi fœdavit comminus auras, Ambusto instridens pelago. Ferus inde citatum Missile adorata contorquet Sabrata puppe. Hammon numen erat Libycæ gentile carinæ, Cornigeraque sedens spectabat cærula fronte, «Fer, pater, adflictis, fer, ait, Garamantice vates, Rebus opem, inque Italos da certa effundere tela.» Has inter voces tremulo venit agmine cornus, Et Neptunicolæ transverberat ora Telonis.	420 425 430 435 440
II.191	Urguebant nihilo levius jam in limine mortis, Quos fuga præcipites partem glomerarat in unam Puppis adhuc vacuam tædæ: sed proxima cursu Fulmineo populatus inevitabilis ardor Conreptam flammis involvit ovariantibus alnum. Primus, ope æquorei funis delapsus in undas, Qua nondum Stygios glomerabat Mulciber æstus, Ambustus socium remis aufertur Himilco. Proxima nudarunt miserandi fata Batonis Desertam ductore ratem: bonus ille per artem Crudo luctari pelago, atque exire procellas. Idem, quid Boreas, quid vellet crastinus Auster, Anteibat: nec pervigilem tu fallere vultum, Obscuro quamvis cursu, Cynosura, valeres. Is, postquam adversis nullus modus, «Adcipe nostrum, Hammon, sanguinem, ait, spectator cladis iniquæ.» Atque, acto in pectus gladio, dextra inde cruorem Excipit, et large sacra inter cornua fundit. Hos inter Daphnis, deductum ab origine nomen Antiqua, fuit infelix, cui linqere saltus, Et mutare casas infido marmore visum. At princeps generis quanto majora paravit Intra pastorem sibi nomina! Daphnin amarunt Sicelides Musæ: dexter donavit avena Phœbus Castalia, et jussit, projectus in herba Si quando caneret, lætos per prata, per arva Ad Daphnin properare greges, rivosque silere. Ille ubi, septena modulatus arundine carmen, Mulcebat silvas, non umquam tempore eodem Siren adsuetos effudit in æquore cantus; Scyllæi tacuere canes; stetit atra Charybdis; Et lætus scopulis audivit júbila Cyclops. Progeniem hauserunt et nomen amabile flammæ. Innatat ecce super transtris fumantibus asper Ornytos, ac longam sibimet facit æquore mortem; Qualis Oiliades, fulmen jaculante Minerva, Surgentes domuit fluctus ardentibus ulnis. Transigitur valida medius, dum se adlevat, alni Cuspide Marmarides Scyron: pars subnatat unda Membrorum, pars exstat aquis; totumque per æquor Portatur, rigido (miserandum) inmortua rostro. Adcelerant puppes utrimque, atque ora ruentum Sanguinei feriunt remorum adspergine rores. Ipse adeo senis ductor Rhœteius ibat Pulsibus, et valido superabat remige ventos. Quam rapidis puppem manibus frenare Lilæus Dum tentat, sæva truncatur membra bipenni, Ac fert hærentes trabibus ratis incita palmas. Sicania Æoliden portabant transtra Podætum. Hic, ævo quamquam nondum excessisset ephebos	445 450 455 460 465 470 475 480 485 490
II.192		
II.193		
II.194		

II.195	Seu lævi traxere Dei, seu fervida corda (Nec sat maturus laudum) bellique cupido, Arma puer niveis aptarat picta lacertis, Et freta gaudebat celsa turbare Chimæra. Jamque super Rutula, super et Garamantide pinu Ibat ovans, melior remo meliorque sagitta: Et jam turrigerum demerserat æquore Nessum; (Heu puero malesuada rudi nova gloria pugnæ!) Dum cristam galeæ trucidis exuviasque precatur De duce Marcello Superos temerarius, hasta. Excepit raptim vulnus letale remissa. Proh! qualis! seu splendentem sub sidera nisu Exigeret discum, jaculo seu nubila supra Surgeret, aligeras ferret seu pulvere plantas Vix tacto, vel dimensi spatia inproba campi	495
II.196	Transiret velox saltu, decuere labores. Sat prorsus, sat erat decoris discrimine tuto, Sat laudis: cur fata, puer, majora petebas? Illum, ubi labentem pepulerunt tela sub undas, Ossa Syracosio fraudatum naufraga busto, Fleverunt freta, fleverunt Cyclopia saxa, Et Cyane, et Anapus, et Ortygie Arethusa. Parte alia Perseus (puppem hanc Tiberinus agebat) Quaque vehebatur Crantor Sidonius, Io Concurrunt: injecta ligant hinc vincula ferri, Atque illinc, steteruntque rates ad prælia nexæ. Nec jaculo aut longe certatur arundine fusa: Comminus et gladio terrestria prælia miscent.	500
II.197	Perrumpunt Itali, qua cædes prima reclusit, Monstravitque viam: vastas et mole catenas Hortatur socios et vincla abrumpere ferri, Ac parat hostili resoluta puppe receptos Avehere, et paribus pelago diducere ab armis. Ætnæo Polyphemus erat nutritus in antro; Atque inde antiquæ nomen feritatis amabat. Ubera præbuerat parvo lupa: corporis alti Terribilis moles, mens aspera, vultus in ira Semper, et ad cædes Cyclopia corde libido. Isque relaxatis membrorum pondere vinculis Impulerat puppim, et mergebat gurgite tonsas, Duxissetque ratem, pressa Laronius hasta Ni propere duro nitentem exurgere velox Adfixet transtro: vix morte incepta remittit.	510
II.198	Namque manus servat dum suetos languida ductus, Ignavum summa traxit super æquora remum. Perculsi cuneo Pœni densentur in unum, Quod caret hoste, latus; subito quum pondere victus, Insiliente mari, submergitur alveus undis. Scuta virum, cristæque, et inertis spicula ferro, Tutelæque Deum fluitant: hic robore fracto Pugnat inops chalybis, seseque in prælia rursus Armat naufragio: remis male fervidus ille Festinat spoliare ratem, discrimine nullo Nautarum interdum convulsa sedilia torquens. Non plectro ratis, aut frangendæ in vulnera proræ Parcitur, et pelago repetuntur nantia tela. Vulneribus patulis intrat mare: mox sua ponto. Singultante anima propulsa refunditur unda.	525
II.199	Nec desunt, qui conreptos amplexibus artis Inmergant pelago, et, jaculis cessantibus, hostem Morte sua perimant: remeantum gurgite mentes Crudescunt, ac pro ferro stat fluctibus uti. Haurit sanguineus contorta cadavera vortex. Hinc clamor, gemitus illinc, mortesque, fugæque, Remorumque fragor, flictuque sonantia rostra. Perfusum bello fervet mare: fessus acerbis Terga fuga celeri Libyæ convertit ad oras, Exigua sese furatus Himilco carina. Concessere mari tandem Graiusque Libysque, Et jam captivæ vinculis ad litora longo Ordine ducuntur puppes; flagrantibus alto Stant aliæ tædis: splendet lucente profundo Mulciber, et tremula vibratur imagine pontus. Ardet nota fretis Cyane, pennataque Siren.	530
II.200		535
		540
		545
		550
		555
		560
		565

II.201	Ardet et Europe nivei sub imagine tauri Vecta Jovi, ac presso tramittens æquora cornu; Et quæ, fusa comas; curvum per cærula piscem Nereis humenti moderatur roscida freno. Uritur undivagus Python, et corniger Hammon, Et, quæ Sidonios vultus portabat Elissæ, Bis ternis ratis ordinibus grassata per undas. At vinclis trahitur cognata in litora Anapus, Gorgoneasque ferens ad sidera Pegasus alas. Ducitur et Libyæ puppis signata figuram, Et Triton captivus, et ardua rupibus Ætne, Spirantis rogos Enceladi, Cadmeaque Sidon.	570
II.202	Nec mora, quin trepidos hac clade inrumpere muros Signaque ferre Deum templis jam jamque fuisset, Ni subito inportuna lues inimicaque pestis, Invidia Divum pelagique labore, parata, Polluto, miseris rapuisset gaudia, cælo. Criniger æstiferis Titan fervoribus auras, Et patulam Cyanen lateque palustribus undis Stagnantem Stygio Cocyti obplevit odore, Temporaque auctumni, lætis florentia donis, Fœdavit, rapidoque adcendit fulminis igni. Fumabat crassus nebulis caliginis aer: Squalebat tellus, vitiato fervida dorso; Nec victum dabat, aut ullas languentibus umbras; Atque ater picea vapor exspirabat in æthra. Vim primi sensere canes: mox nubibus atris Fluxit deficiens penna labente volucris: Inde feræ silvis sterni: tum serpere labes Tartarea, atque haustis populari castra manipulis. Arebat lingua, et gelidus per viscera sudor Corpore manabat tremulo: descendere fauces Abnuerant siccæ jussorum alimenta ciborum.	580
II.203	Aspera pulmonem tussis quatit, et per anhela Igneus efflatur sitientum spiritus ora. Lumina, ferre gravem vix subficientia lucem, Unca nare jacent, saniesque inmixta cruore Exspuitur, membrisque cutis tegit ossa peresis. Heu dolor! insignis notis bellator in armis Ignavo rapitur leto! jactantur in ignem Dona superba virum, multo Mavorte parata! Subcubuit medicina malis: cumulantur acervo Labentum, et magno cineres sese aggere tollunt. Passim etiam deserta jacent inhumataque late Corpora, pestiferos tetigisse timentibus artus. Serpit pascendo crescens Acherusia pestis, Nec levioere quatit Trinacria mœnia luctu, Pœnorumque parem castris fert atra laborem. Æquato par exitio, et communis ubique Ira Deum, atque eadem leti versatur imago. Nulla tamen Latios fregit vis dura malorum, Incolumi ductore, viros, clademque rependit Unum inter strages tutum caput: ut gravis ergo Primum letiferos repressit Sirius æstus, Et minuere avidæ mortis contagia pestes; Ceu, sidente Noto quum se maria alta reponunt, Propulsa invadit piscator cærula cymba; Sic tandem ereptam morbis grassantibus armat Marcellus pubem, lustratis rite manipulis. Circumstant alacres signa, auditisque tubarum Respirant læti clangoribus: itur in hostem; Et, si fata ferant, juvat inter prælia ferro Posse mori: socium miseret, qui sorte pudenda In morem pecudum effudere cubilibus atris Inlaudatam animam; tumulos inhonoraque busta Respiciunt, et, vel nullo jacuisse sepulcro, Quam debellari morbis, placet. Ardua primus Ad muros dux signa rapit: tenuata jacendo Et macie galeis abscondunt ora, malusque, Ne sit spes hosti, velatur casside pallor. Infundunt rapidum convulsis mœnibus agmen, Condensique ruunt: tot bellis in via tecta, Totque uno introitu capiuntur militis arces. Totum, qua vehitur Titan, non ulla per orbem	585
II.204		590
II.205		595
II.206		600
		605
		610
		615
		620
		625
		630
		635
		640

II.207	Tum sese Isthmiacis æquassent oppida tectis. Tot delubra Deum, totque intra mœnia portus; Adde fora, et celsis subgesta theatra columnis, Certantesque mari moles; adde ordine longo Innumeras spatioque domos æquare superbas Rura: quid, inclusos porrecto limite longis Porticibus, sacros juvenum certamine lucos?	645
II.208	Quid tot captivis fulgentia culmina rostris; Armaque fixa Deis, aut quæ Marathonium hostis Perdidit, aut Libya quæ sunt advecta subacta? Hic Agathocleis sedes ornata tropæis: Hic mites Hieronis opes: hic sancta vetustas Artificum manibus: non usquam clarior illo	650
II.209	Gloria picturæ seculo: non æra juvabat Quem adcire ex Ephyre: fulvo certaverit auro	655
II.210	Vestis, spirantes referens subtemine vultus,	
II.211	Quæ radio cælat Babylon, vel murice picto Læta Tyros, quæque Attalicis variata per artem Aulæis scribuntur acu, aut Memphitide tela.	660
II.212	Jam simul argento fulgentia pocula, mixta Quis gemma quæsitus honos, simulacra Deorum Numen ab arte datum servantia: munera rubri Præterea ponti, depexaque vellera ramis, Femineus labor. His tectis opibusque potitus Ausonius ductor, postquam sublimis ab alto Aggere despexit trepidam clangoribus urbem, Inque suo positum nutu, stent mœnia regum, An nullos oriens videat lux crastina muros, Ingemuit nimium juris, tantumque licere Horruit, et, propere revocata militis ira, Jussit stare domos, indulgens templa vetustis Incolere atque habitare Deis: sic parcere victis Pro præda fuit, et sese contenta, nec ullo Sanguine pollutis plaussit Victoria pennis.	665
II.213	Tu quoque, ductoris lacrimas memorande tulisti Defensor patriæ, meditantem in pulvere formas, Nec turbatum animi, tanta feriente ruina. At reliquum vulgus, resoluta in gaudia mente, Certarunt victi victoribus: æmulus ipse	670
II.214	Ingenii Superum servando condidit urbem. Ergo exstat seclis, stabitque insigne tropæum, Et dabit antiquos ductorum noscere mores. Felices populi! si, quondam ut bella solebant, Nunc quoque inexhaustas pax nostra relinqueret urbes. At ni cura viri, qui nunc dedit otia mundo, Effrenum arceret populandi cuncta furorem, Nudassent avidæ terrasque fretumque rapinæ.	675

II.215

LIBER DECIMUS QUINTUS.

ARGUMENTUM.

CNÆO et Publio Scipionibus in Hispania cæsis, Senatus Rom. de duce, qui in eorum subcedat locum, deligendo consilia agit, precibusque ad Deos fuis solliciti expectant Patres, ut, qui imperium in Hispaniam audeant accipere, nomina profiteantur; 1-9.

P. Cornelius Scipio, Publii, qui in Hispania ceciderat, filius, quatuor et viginti ferme annos natus, illud quidem petere gestit, ut patris patriuque necem ulciscatur; sed absterretur consiliis cognatorum, qui juvenilem respiciunt ætatem, horrentque et funestam domus fortunam, et gentem terramque mali ominis, ubi inter sepulcra parentis ac patris res gerendæ sint, et hostes, qui duos summos imperatores devicerint animosque conlegerint secundo Marte; 10-17.

Juveni in inpluvio domus sub lauri umbra hæc secum reputanti fluctuantique animo subito per aerem adlapsæ *Voluptas* ac *Virtus* diverso oris vestisque habitu adparent, et utraque dat operam, ut eam blande appellando deleniat; 18-31.

Voluptas, argumentis ex Epicureorum disciplina petitis, dissuadet militiam, vitamque mollem, otiosam, bellicis publicisque negotiis, periculis ac curis vacuam, omnibusque voluptatibus diffluentem commendat; 32-67.

Virtus contra, secundum doctrinam Stoicorum, de divina animi humani origine, de hominum præ ceteris animalibus præstantia, de inani brevique voluptatis fructu et malis, quæ inde nascantur,

- de veris ac perennibus præmiis virtuti propositis, disputat, et ad studium laudis patriæque defensionem exhortatur; 68-120.
- II.216 Hæc præcepta juveni adrident, et Voluptas irata in nubes se tollit; 121-128.
- Scipio igitur, Virtutis instinctus monitis, imperium, quod nemo sibi deprecari audeat, palam profitetur se petere, et ora in se convertit omnium, qui patrem ejus aut patrum revixisse et renatum sibi opinantur; 129-134.
- Impetus quidem animorum et ardor mox residet, silentio orto ac tacita cogitatione, quanta moles rerum quantumque imperium ætati haudquaquam maturæ permittatur: sed eum excitant rursus fausta omina anguis occidentem versus per aerem volantis, et tonitru, quo cælum bis terque contremittit; 135-145.
- Iis confirmati omnes Scipioni imperium esse in Hispania jubent, et certatim dant nomina; 146-151.
- Ille itaque, precibus ad Neptunum missis, cum classe oram Tusci Ligusticique maris, Alpes ac Gallicum sinum, et deinde Pyrenæi promont. et Emporias prætervectus, Tarraconem proficiscitur, ubi naves subduci jubet; 152-179.
- Ibidem ei in somno offertur species parentis, qui filio vehementer auctor est, ut prius quam tres Pœnorum duces, qui trifariam exercitus in diversissimas regiones distraxerint, castra jungant, Carthaginem Novam obpugnet, urbem opulentissimam omnium in Hispania, ac insignem præterea portu, celso situ et ubertate agrorum; 180-199.
- Eo itaque raptim ducitur agmen, eodemque tempore, quo ad mœnia subit, C. Lælius cum classe intrat portum; 200-231.
- Contra Aris, Pœnorum dux, arcem militibus insidet, et urbs potissimum altitudine murorum defenditur: raræ enim scalæ iis æquari possunt, et, quo quæque altiores, eo infirmiores sunt, ipsoque hominum, qui adscendunt, onere franguntur; 232-236.
- Verum Scipio, ubi comperit, æstum decedere, et, qua parte stagnum claudat urbem, facilem per illud pedibus ad mœnia transitum dari, eo secum armatos ducit, et, nulla ibi hostium statione aut custodia obposita, sine certamine Carthaginem uno die capit; 237-250.
- Postridie Neptuno Jovique tauros mactat, et militibus, prout cuique meritum virtusque fuerat, ante omnes vero C. Lælio, dat dona; 251-262.
- Tum prædam dividit, et adultam virginem eximia forma principi Hispaniæ adolescenti, cui ea desponsa erat, inviolatam reddit: quæ continentia ac benignitas in convivio amplissimis a Lælio laudibus celebratur; 263-285.
- Interea Philippus, Macedonum rex, fœdere cum Pœnis Acarnanibusque junctus, bellum infert Ætolis, sociis Romanorum, subitamque expeditionem facit in fines Epiri, Illyrici ac Græciæ; 286-311.
- II.217 Idem tamen sæpius in Macedoniam, a Dardanibus aliisque hostibus infestam, retro concedit, nec nisi finitimam Græciam bello vexat, donec, terra marique a Romanis victus, pacem petere cogitur; 312-319.
- Eodem tempore Tarentus per prodicionem recipitur a Fabio Maximo, in cujus exercitu erat frater mulierculæ, quam præfectus præsidii perditæ amabat; 320-333.
- Anno autem insequenti in Apulia cæditur M. Claudius Marcellus consul et vir fortissimus, qui, si diutius vixisset, Scipioni forte gloriam eripuisset confecti belli; 334-342.
- Is, tumulum inter Punica et Romana castra occupandum ratus, ipse eo cum T. Quintio Crispino conlega, M. Marcello filio paucisque equitibus, non perturbatus malo omine, speculatum proficiscitur; 343-365.
- Ab tergo deinde circumventus a Numidis, qui ex insidiis consurrexerant, fortissime pugnat, et forsitan evasisset e manibus hostium, nisi saucium vidisset filium: sed adtonito ea specie arma excidunt e manibus, et mox transfixus lancea prolabitur ex equo; 366-380.
- Inventum Marcelli corpus Hannibal comburendum curat, tantumque virum honore solemniter ac laudatione prosequitur; 381-398.
- Quæ dum in Italia aguntur, fama captæ Carthaginis Novæ terrorem incutit Hispaniæ populis, et tres Pœnorum duces omnem salutis spem in eo positam putant, ut exercitus in unum omnes contrahantur; 399-409.
- Proximus Scipioni est Hasdrubal, Hannibalis frater, qui, quum forte primordia Carthaginis veteris sacris epulisque celebranda instituisset, turbatur Romanorum adventu, et in castra trepide confugit; 410-439.
- Postero die prælium committitur, in quo maxime eminent virtus C. Lælii, viri non minus eloquentiæ, quam rei militaris gloria conspicui; 439-470.
- Pœni fusi ad Pyrenæum tendunt, et Scipio castris hostium potitus ingentem prædam concedit militibus; 471-492.
- Tum Hasdrubal in Galliam transgressus magno auri pondere conducit ibi auxilia, et vere ineunte Alpes transit, ut fratri se jungat; 493-514.
- Quo nuntio Romam perlato omnia terrore ac tumultu strepunt, et Italiæ imago vel genius, ægre ferens hostis audaciam et calamitates, quas hæc terra per decem jam annos perpessa sit, C. Claudium Neronem consulem, in Lucanis Hannibali obpositum, per somnum in eam impellere mentem conatur, ut, castris clam noctu relictis, cum electa manu ad Metaurum, Umbriæ fluvium, proficiscatur et Hasdrubali obviam eat; 515-559.
- II.218 Is quoque expergefactus confestim de toto exercitu, quod roboris est, deligit, magnisque itineribus contendit ad castra M. Livii conlegæ, viri fortis ac prudentis, qui, multis ante annis ex consulatu populi judicio damnatus, nunc eumdem honorem sibi delatum, ut laboranti patriæ opera et consilio suo subveniret, etsi invitus receperat; 560-600.
- Hasdrubal mox ex variis indicibus congligit, multitudinem hostium crevisse, eaque cura anxius noctu furtim signa ferri jubet; at per tortuosi Metauri amnis sinus flexusque errorem volvens haud multum procedit; 601-625.
- Postquam itaque orto sole fuga fit manifesta, Romani extemplo fessum agmen hostium

insequuntur, et duces orationibus animos militum ad pugnam excitant; 626-665.
Tum Livius, vir exactæ jam ætatis, acer in hostes ruit, et Nabim, Jovis Hammonis sacerdotem,
armis veneno infectis et conto ferocem, Hasdrubal vero Arabum, in spoliando Nabis corpore
occupatum, et Canthus Rutulum, pecoris olim ditissimum, telo transfigit; 666-710.
Inpetum Romanorum non sustinent Galli, intolerantissima laboris corpora, et Livius, juvenili
ardore pugnans, cedentibus instat; 711-739.
Fugientes nunc precando, nunc castigando revocat Hasdrubal, et leve vulnus infligit consuli, quo
facto atrox utrimque editur cædes; 740-777.
Tandem Nero, ubi conlegam vulneratum esse resciverat, ira incensus cæco inpetu fertur in
Hasdrubalem, eumque jaculo ictum gladio obruncat; 778-807.
Cæso duce reliqui Pœni aut sternuntur aut fugiunt: Nero autem jam ipsa nocte, quæ sequuta est
pugnam, raptim ad stativa sua, in Lucanis posita, redit; 807-812.
Illuc nuntium ingentis cladis adfert, caputque Hasdrubalis, hastæ cuspidi infixum, ostendit
Hannibali, qui tacito dolore cruciatus castra inde movet; 813-823.

	Ar nova Romuleum carpebat cura senatum, Quis trepidas gentes Martemque subiret Hiberum, Adtritis rebus: geminus jacet hoste superbo	
II.219	Scipio, belligeri Mavortia pectora fratres. Hinc metus, in Tyrias ne jam Tartessia leges Concedat tellus, propioraque bella pavescat. Anxia turba Patrum quasso medicamina mæsti Imperio circumspectant, Divosque precantur, Qui laceris ausit ductor subcedere castris.	5
	Absterret juvenem, patrios patruique piare Optantem manes, tristi conterrita luctu, Et reputans annos, cognato sanguine turba. Si gentem petat infaustam, inter busta suorum Decertandum hosti, qui fregerit arma duorum, Qui consulta ducum, ac flagret meliore Gradivo;	10
	Nec promptum teneris inmania bella lacertis Moliri, regimenque rudi deposcere in ævo.	15
II.220	Has, lauri residens juvenis viridante sub umbra, Ædibus extremisolvebat pectore curas; Quum subito adsistunt, dextra lævaque per auras Adlapsæ, haud paullum mortali major imago, Hinc Virtus, illinc virtuti inimica Voluptas.	20
II.221	Altera Achæmenium spirabat vertice odorem, Ambrosias diffusa comas, et veste refulgens, Ostrum qua fulvo Tyrium subfuderat auro:	25
II.222	Fronte decor quæsitus acu, lascivaque crebras Ancipiti motu jaciebant lumina flammas. Alterius dispar habitus, frons hirta, nec unquam Composita mutata coma; stans vultus, et ore Incessuque viro propior, lætique pudoris, Celsa humeros niveæ fulgebat stamine pallæ.	30
II.223	Occupat inde prior, promissis fisa, Voluptas: «Quis furor hic, non digne puer, consumere bello Florem ævi? Cannæne tibi, graviorque palude Mæonius Stygia lacus excessere, Padusque? Quem tandem ad finem bellando fata lacesses? Tunc etiam tentare paras Atlantica regna, Sidoniasque domos? moneo, certare periclis Desine, et armisonæ caput objectare procellæ. Ni fugis hos ritus, Virtus te sæva jubebit Per medias volitare acies, mediosque per ignes. Hæc patrem patruumque tuos, hæc prodiga Paulum, Hæc Decios Stygias Erebi detrusit ad undas:	35
II.224	Dum cineri titulum, memorandaque nomina bustis Prætendit, nec sensuræ, qui gesserit, umbræ. At si me comitere, puer, non limite duro Jam tibi decurrat concessi temporis ætas. Haud unquam trepidos abrumpet buccina somnos: Non glaciem Arctoam, non experiere furentis Ardorem Cancri, nec mensas sæpe cruento Gramine compositas: aberunt sitis aspera, et haustus	40
II.225	Sub galea pulvis, partique timore labores: Sed current albusque dies, horæque serenæ; Et molli dabitur victu sperare senectam. Quantas ipse Deus lætos generavit in usus Res homini, plenaque dedit bona gaudia dextra! Atque idem, exemplar lenis mortalibus ævi, Inperturbata placidus tenet otia mente.	50
		55

	«Illa ego sum, Anchisæ Venerem Simoentis ad undas	
II.226	Quæ junxi, generis vobis unde editus auctor. Illa ego sum, verti Superum quæ sæpe parentem Nunc avis in formam, nunc torvi in cornua tauri. Huc advertite aures; currit mortalibus ævum, Nec nasci his posse datur: fugit hora, rapitque Tartareus torrens; ac secum ferre sub umbras, Si qua animo placuere, negat: quis luce suprema Dimisisse meas sero non ingemit horas?» Postquam conticuit, finisque est addita dictis, Tum Virtus: «Quasnam juvenem florentibus, inquit, Pellicis in fraudes annis, vitæque tenebras, Cui ratio, et magnæ cælestia semina mentis Munere sunt concessa Deum? Mortalibus alti Quantum Cælicolæ, tantumdem animalibus isti Præcellunt cunctis; tribuit namque ipsa minores Hos terris Natura Deo: sed fœdere certo Degeneres tenebris animas damnavit Avernis. At, quîs ætherei servatur seminis ortus, Cæli porta patet; referam quid cuncta domantem Amphitryoniaden? quid, cui, post Seras et Indos Captivo Liber quum signa referret ab Euro, Caucasæ currum duxere per oppida tigres? Quid suspiratos magno in discrimine nautis Ledæos referam fratres, vestrumque Quirinum? «Nonne vides, hominum ut celsos ad sidera vultus Sustulerit Deus, ac sublimia finxerit ora; Quum pecudes, volucrumque genus, formasque ferarum Segnem atque obscœnam passim stravisset in alvum? Ad laudes genitum, capiat si munera Divum Felix, ad laudes hominum genus. Huc, age, paullum Adspice (nec longe repetam) modo Roma minanti Inpar Fidenæ, contentaque crescere asylo, Quo sese extulerit dextris; idem adspice, late Florentes quondam luxus quas verterit urbes. Quippe nec ira Deum tantum, nec tela, nec hostes, Quantum sola noces animis inlapsa Voluptas. Ebrietas tibi fida comes, tibi Luxus, et atris Circa te semper volitans Infamia pennis: Mecum Honor, ac Laudes, et læto Gloria vultu, Et Decus, ac niveis Victoria concolor alis. «Me cinctus lauro producit ad astra triumphus. Casta mihi domus, et celso stant colle penates: Ardua saxoso perducit semita clivo. Asper principio (nec enim mihi fallere mos est) Prosequitur labor: adnitendum intrare volenti: Nec bona censendum, quæ Fors infida dedisse, Atque eadem rapuisse valet; mox celsus ab alto Infra te cernes hominum genus. Omnia contra Experienda manent, quam spondet blanda Voluptas. Stramine projectus duro patiere sub astris Insomnes noctes, frigusque famemque domabis. Idem justitiæ cultor, quæcumque capesses, Testes factorum stare arbitrare Divos. Tunc, quoties patriæ rerumque pericula poscent, Arma feres primus: primus te in mœnia tolles Hostica; nec ferro mentem vincere, nec auro. Hinc tibi non Tyrîo vitiatas murice vestes, Nec donum deforme viro fragrantis amomi; Sed dabo, qui vestrum sævo nunc Marte fatigat Imperium, superare manu, laurumque superbam In gremio Jovis excisis deponere Pœnis.» Quæ postquam cecinit sacrato pectore Virtus, Exemplis lætum vultuque audita probantem Convertit juvenem. Sed enim indignata Voluptas Non tenuit voces: «Nil vos jam demoror ultra, Exclamat; venient, venient mea tempora quondam Quum docilis nostris magno certamine Roma Serviet imperiis, et honos mihi habebitur uni.» Sic quassans caput in nubes se sustulit atras. At juvenis, plenus monitis, ingentia corde Molitur, jussæque calet virtutis amore.	60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125 130

II.232	<p>Ardua rostra petit, nullo fera bella volente, Et gravia ancipitis deposcit munera Martis. Adrecti cunctorum animi; pars lumina patris, Pars credunt torvos patruī revirescere vultus. Sed quamquam instinctis tacitus tamen ægra periclis Pectora subrepat terror, molemque paventes Expendunt belli, et numerat favor anxius annos. Dumque ea confuso percenset murmure vulgus, Ecce, per obliquum cæli squalentibus auro Effulgens maculis, ferri inter nubila visus Anguis, et ardenti radiare per aera sulco, Quaque ad cæliferi tendit plaga litus Atlantis, Perlabi resonante polo. Bis terque coruscum Addidit augurio fulmen pater, et vaga late Per subitum moto strepuere tonitrua mundo. Tum vero capere arma jubent, genibusque salutant</p>	135
II.233	<p>Submissi augurium, ac iret, qua ducere Divos Perspicuum, et patrio monstraret semita signo. Certatim comites rerum bellique ministros Adglomerant sese, atque acres sociare labores Exposcunt, laudumque loco est isdem esse sub armis. Tum nova cæruleum descendit classis in æquor. It comes Ausonia, atque in terras transit Hiberas. Ut, quum sæva fretis inmisit prælia, Corus Isthmon curvata sublime suberigit unda, Et, spumante ruens per saxa gementia fluctu, Ionium Ægæo miscet mare. Celsus in arma Emicat, ac prima stans Scipio puppe profatur: «Dive tridentipotens, cujus maria ire per alta Ordinur, si justa paro, decurrere classi Da, pater, ac nostros ne sperne juvare labores. Per pontum pia bella veho.» Levis inde secunda Adspirans aura propellit carbasa flatus. Jamque agiles, Tyrrhena sonant qua cærula, puppes Ausonium evasere latus, Ligurumque citatis Litora tramittunt proris: hinc gurgite ab alto Tellurem procul inrumpentem in sidera cernunt, Aerias Alpes: occurrunt mœnia Graiis Condita Massiliæ; populis hæc cincta superbis, Barbarus inmani quum territet adcola ritu, Antiquæ morem patriæ cultumque habitumque Phocais armiferas inter tenet hospita gentes. Hinc legit Ausonius sinuatos gurgite ductor Anfractus pelagi: nemoroso vertice celsus Adparet collis, fugiuntque in nubila silvæ Pyrenes; tunc Emporiæ, veteresque per ortus Graiorum vulgus, tunc hospita Tarraco Baccho. Considunt portu; securæ gurgite clauso Stant puppes; positusque labor terrorque profundi. Nox similes morti dederat placidissima somnos; Visa viro stare effigies ante ora parentis, Atque hac adspectu turbatum voce monere: «Nate, salus quondam genitoris, nate, parentis Et post fata decus, bellorum dira creatrix Evastanda tibi tellus, et cæde superbi Ductores Libyæ cauta virtute domandi, Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris. Si conferre manum libeat, coeantque vocatæ Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes Ter gemina cum mole viros? Absiste labore Ancipiti, sed nec segnis potiora capesse. «Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros. Ut Libyæ sua, sic terris memorabile Hiberis Hæc caput est: non ulla opibus certaverit auri, Non portu, celsove situ, non dotibus arvi Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore. Invade aversis, nate, hanc ductoribus urbem. Nulla acies famæ tantum prædæve pararit.» Talia monstrabat genitor, propiusque monebat, Quum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago. Surgit, et infernis habitantia numina lucis</p>	140 145 150 155 160 165 170 175 180 185 190 195 200
II.234	<p>Per pontum pia bella veho.» Levis inde secunda Adspirans aura propellit carbasa flatus. Jamque agiles, Tyrrhena sonant qua cærula, puppes Ausonium evasere latus, Ligurumque citatis Litora tramittunt proris: hinc gurgite ab alto Tellurem procul inrumpentem in sidera cernunt, Aerias Alpes: occurrunt mœnia Graiis Condita Massiliæ; populis hæc cincta superbis, Barbarus inmani quum territet adcola ritu, Antiquæ morem patriæ cultumque habitumque Phocais armiferas inter tenet hospita gentes. Hinc legit Ausonius sinuatos gurgite ductor Anfractus pelagi: nemoroso vertice celsus Adparet collis, fugiuntque in nubila silvæ Pyrenes; tunc Emporiæ, veteresque per ortus Graiorum vulgus, tunc hospita Tarraco Baccho. Considunt portu; securæ gurgite clauso Stant puppes; positusque labor terrorque profundi. Nox similes morti dederat placidissima somnos; Visa viro stare effigies ante ora parentis, Atque hac adspectu turbatum voce monere: «Nate, salus quondam genitoris, nate, parentis Et post fata decus, bellorum dira creatrix Evastanda tibi tellus, et cæde superbi Ductores Libyæ cauta virtute domandi, Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris. Si conferre manum libeat, coeantque vocatæ Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes Ter gemina cum mole viros? Absiste labore Ancipiti, sed nec segnis potiora capesse. «Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros. Ut Libyæ sua, sic terris memorabile Hiberis Hæc caput est: non ulla opibus certaverit auri, Non portu, celsove situ, non dotibus arvi Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore. Invade aversis, nate, hanc ductoribus urbem. Nulla acies famæ tantum prædæve pararit.» Talia monstrabat genitor, propiusque monebat, Quum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago. Surgit, et infernis habitantia numina lucis</p>	160 165 170 175 180 185 190 195 200
II.235	<p>Anfractus pelagi: nemoroso vertice celsus Adparet collis, fugiuntque in nubila silvæ Pyrenes; tunc Emporiæ, veteresque per ortus Graiorum vulgus, tunc hospita Tarraco Baccho. Considunt portu; securæ gurgite clauso Stant puppes; positusque labor terrorque profundi. Nox similes morti dederat placidissima somnos; Visa viro stare effigies ante ora parentis, Atque hac adspectu turbatum voce monere: «Nate, salus quondam genitoris, nate, parentis Et post fata decus, bellorum dira creatrix Evastanda tibi tellus, et cæde superbi Ductores Libyæ cauta virtute domandi, Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris. Si conferre manum libeat, coeantque vocatæ Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes Ter gemina cum mole viros? Absiste labore Ancipiti, sed nec segnis potiora capesse. «Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros. Ut Libyæ sua, sic terris memorabile Hiberis Hæc caput est: non ulla opibus certaverit auri, Non portu, celsove situ, non dotibus arvi Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore. Invade aversis, nate, hanc ductoribus urbem. Nulla acies famæ tantum prædæve pararit.» Talia monstrabat genitor, propiusque monebat, Quum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago. Surgit, et infernis habitantia numina lucis</p>	175 180 185 190 195 200
II.236	<p>Qui sua nunc trinis diducunt agmina castris. Si conferre manum libeat, coeantque vocatæ Hinc atque hinc acies, valeat quis ferre ruentes Ter gemina cum mole viros? Absiste labore Ancipiti, sed nec segnis potiora capesse. «Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros. Ut Libyæ sua, sic terris memorabile Hiberis Hæc caput est: non ulla opibus certaverit auri, Non portu, celsove situ, non dotibus arvi Uberis, aut agili fabricanda ad tela vigore. Invade aversis, nate, hanc ductoribus urbem. Nulla acies famæ tantum prædæve pararit.» Talia monstrabat genitor, propiusque monebat, Quum juvenem sopor et dilapsa reliquit imago. Surgit, et infernis habitantia numina lucis</p>	190 195 200

II.237	Ac supplex patrios compellat nomine manes: «Este duces bello, et monstratam ducite ad urbem: Vobis ultor ego, et, Sarrano murice fulgens, Inferias mittam fuis insignis Hiberis, Et tumulis addam sacros certamine ludos.» Progreditur, celeratque vias, et conripit agmen Pernici rapidum cursu, camposque fatigat. Sic, ubi prosiluit Pisæo carcere præceps, Non solum ante alios, sed enim (mirabile dictu!) Ante suos it victor equus; currumque per auras Haud ulli durant visus æquare volantem. Jamque Hyperionia lux septima lampade surgens Sensim adtollebat propius subeuntibus arces Urbis, et admoto crescebant culmina gressu. Ac pelago vectus servata Lælius hora, Quam dederat ductor subigendæ ad mœnia classi, A tergo adfusus cingebat tecta carinis.	205
II.238	Carthago, impenso naturæ adjuta favore, Excelsos tollit pelago circumflua muros. Artatas ponti fauces modica insula claudit, Qua Titan ortu terras adspersit Eoo. At qua prospectat Phœbi juga sera cadentis, Pigram in planitiem stagnantes egerit undas, Quas auget veniens refluusque reciprocatur æstus. Sed gelidas a fronte sedet sublimis ad Arctos Urbs inposta jugo, pronumque excurrit in æquor, Et tuta æterno defendit mœnia fluctu. Audax, ceu plano gradiens victricia campo Ferret signa, jugum certabat scandere miles.	220
II.239	Aris ductor erat; qui contra, amplexus in artis Auxilium atque excelsa loci, præsepserat arcem Pugnabat natura soli; parvoque superne Bellantum nisu passim per prona voluti Truncato instabiles fundebant corpore vitam. Verum ubi concessit pelagi revolubilis unda, Et fluctus rapido fugiebat in æquora lapsu, Quaque modo excelsæ sulcarant cærula puppes, Hac inpune dabat Nereus transcurrere planta: Hinc tacite nitens informidatus adire Ductor Dardanius, subitam trahit æquore pubem, Perque undas muris pedes advolat; inde citati A tergo adcelerant, qua fissus fluctibus Aris Incustoditam sine milite liquerat urbem. Tum prostratus humi (miserandum) victa catenis Pœnus colla dedit, populumque addixit inermem. Hanc oriens vidit Titan, quum surgeret, urbem Vallari castris, captamque adspexit eamdem Ocius, Hesperio quam gurgite tingeret axem.	235
II.240	Aurora ingrediens terris exegerat umbras: Principio statuunt aras: cadit ardua taurus Victima Neptuno pariter, pariterque Tonanti. Tum merita æquantur donis, ac præmia virtus Sanguine parta capit: phaleris hic pectora fulget; Hic torque aurato circumdat bellica colla; Ille nitet celsus muralis honore coronæ. Lælius ante omnes, cui dextera clara domusque, Ter dena bove et æquorei certaminis alto Donatur titulo, Pœnique recentibus armis Rectoris: tunc hasta viris, tunc Martia cuique Vexilla, ut meritum, et prædæ libamina dantur.	240
II.241	Postquam perfectæ laudes hominumque Deumque Captivæ spectantur opes, digestaque præda. Hoc aurum Patribus, bello hæc Martique talenta, Hoc regum donis, Divum hoc ante omnia templis: Cetera bellantum dextræ pulchroque labori. Quin etiam adcitus populi regnator Hiberi, Cui sponsa et sponsæ defixus in ossibus ardor. Hanc notam formæ concessit lætus ovansque Indelibata gaudenti virgine donum. Tum vacui curis vicino litore mensas Instituunt, festoque agitant convivia ludo Lælius adfatur: «Macte, o venerande, pudici, Ductor, macte animi: cedat tibi gloria lausque Magnorum heroum, celebrataque carmine virtus.»	250
II.242	Mille Mycenæus qui traxit in æquora proras	260
II.243		270
		275

	Rector, et Inachiis qui Thessala miscuit arma, Femineo socium violarunt fœdus amore; Nullaque tum Phrygio steterant tentoria campo,	280
	Captivis non plena toris: tibi barbara soli Sanctius Iliaca servata est Phœbade virgo. Hæc, atque his paria, alterno sermone serebant; Donec nox, atro circumdata corpus amictu, Nigrantes invexit equos, suasitque quietem.	285
II.244	Emathio interea tellus Ætola tumultu Fervebat, Macetum subitis perculsa carinis. Proximus hinc hosti dextras jungebat Acarnan. Causa novi motus, Pœnis regique Philippo In bellum Ausonium sociatæ fœdere vires.	290
	Hic, gente egregius, veterisque ab origine regni Æacidum sceptris proavoque tumebat Achille. Ille et nocturnis conterruit Oricon armis: Quaque per Illyricum Taulantius incola litus Exiguos habitat non ullo nomine muros,	295
	Turbidus incessit telis: ille æquore vectus, Nunc et Phæacum Thesprotiaque arva lacessens, Epirum cassis lustrabat futilis ausis. Nunc et Anactoria signa ostentavit in ora, Ambraciosque sinus Pellæaque litora bello	300
II.245	Perfudit rapido: pepulit vada fervida remis Leucatæ, et Phœbi vidit citus Actia templa. Nec portus Ithacæ, Laertia regna, Samenque Liquit inadcessam, fluctuque sonantia cano Saxa Cephallenum, et scopulos Neriton arvis.	305
II.246	Ille etiam, Pelopis sedes et Achaia adire Mœnia prægaudens, tristem Calydonia Dianæ, Ceneasque domos, Curetica tecta, subibat, Promittens contra Hesperiam sua prælia Graiis. Tum lustrata Ephyre, Patræque, et regia Pleuron,	310
II.247	Parnasusque biceps, Phœboque loquentia saxa. Ac, sæpe ad patrios bello revocante penates, Quum modo Sarmaticus regna infestaret Orestes, Aspera nunc Dolopum vis exundasset in agros, Incepto tamen haud facilis desistere vano,	315
II.248	Belli per Graias umbram circumtulit oras; Donec, nunc pelago, nunc terra exutus, omisit Spem positam in Tyriis, et supplex fœdera sanxit Dardana, nec legem regno adcepisse refugit. Tunc et Tyndariis Latias Fortuna Tarenti	320
	Auxit opes laudemque simul: nam perfida tandem Urbs Fabio devicta seni, postremus in armis Ductoris titulus cauti. Sollertia tutum Tum quoque adepta decus, captis sine sanguine muris.	325
	Namque ut compertum, qui Punica signa regebat, Feminea exuri flamma, tacitusque quietæ Exin virtuti placuit dolus; ire sorori, Nam castris erat in Rutulis, germanus amatæ Cogitur, et magnis muliebria vincere corda	330
II.249	Pollicitis, si reclusas tramittere portas Concedat Libycus rector: votique potitus Evicto Fabius Pœno circumdata telis Incustodita penetravit mœnia nocte. Sed quisnam aversos Phœbum tunc jungere ab urbe	335
	Romulea dubitaret equos, qui tempore eodem Marcellum adciperet letum obpetiisse sub armis? Moles illa viri, calidoque habitata Gradivo Pectora, et haud ullis unquam tremefacta periclis, (Heu quantum Hannibalem clara fractura ruina!) Procubuere; jacet campis Carthaginis horror.	340
	Forsan Scipiadæ confecti nomina belli Rapturus, si quis paullum Deus adderet ævo. Collis Agenoreum dirimebat ab aggere vallum Ausonio (Dauni Mavors consederat arvis): Curarum comes et summi Crispinus honoris	345
II.250	Marcello socius communia bella ciebat. Ad quem Marcellus: «Gestit lustrare propinquas Mens silvas, medioque viros inponere monti, Ne Libys occultis tumulum prior occupet ausis. Si cordi est, te participem, Crispine, laboris	350

	Esse velim: nunquam desunt consulta duobus.»	
	Hæc ubi sedere, ardentem ad tollere sese	
	Jam dudum certant in equos. Marcellus, ut arma	
	aptantem natum adspexit, lætumque tumultu;	
	«Vincis, ait, nostros mirando ardore vigores.	355
	Sit præmaturus felix labor: urbe Sicana	
	Qualem te vidi, nondum permetteret ætas	
	Quum tibi bella, meo tractantem prælia vultu.	
	Huc, decus, huc, nostrum, lateri te junge paterno,	
	Et me disce novum Martem tentare magistro.»	360
	Tum, pueri colla amplectens, sic pauca precatur:	
II.251	«Summe Deum, Libyco, faxis, de præside nunc his,	
	His humeris tibi opima feram.» Nec plura, sereno	
	Sanguineos fudit quum Jupiter æthere rores,	
	Atque atris arma adpersit non prospera guttis.	365
	Vixdum finitis intrarant vocibus artas	
	Letiferi collis fauces, quum turba volucris	
	Invadunt Nomades jaculis, nimboque feruntur	
	Æthereo similes, cæca fundente latebra	
	Armatos in bella globos. Circumdata postquam	370
	Nil restare videt virtus, quod debeat ultra	
	Jam Superis, magnum secum portare sub umbras	
	Nomen mortis avet: tortæ nunc eminus hastæ	
	Altius insurgit, nunc sævit comminus ense.	
	Forsan et enasset rapidi freta sæva pericli,	375
	Ni telum adversos nati venisset in artus.	
	Tum patriæ tremuere manus, laxataque luctu	
	Fluxerunt rigidis arma infelicia palmis.	
II.252	Obvia nudatum tramittit lancea pectus,	
	Labensque inpresso signavit gramina mento.	380
	At postquam Tyrius sæva inter prælia ductor	
	Infixum adverso vidit sub pectore telum,	
	Inmane exclamat: «Latias, Carthago, timere	
	Desine jam leges; jacet exitiabile nomen,	
	Ausonii columen regni: sed dextera nostræ	385
	Tam similis non obscuras mittatur ad umbras.»	
	Magnanima invidia virtus caret: alta sepulcri	
	Protinus exstruitur, cæloque educitur, ara.	
	Convectant silvis ingentia robora; credas	
	Sidonium cecidisse ducem. Tum tura dapesque,	390
	Et fasces, clipeusque viri, pompa ultima, fertur.	
	Ipse facem subdens, «Laus, inquit, parta perennis.	
	Marcellum abstulimus Latio; deponere forsitan	
II.253	Gens Italum tandem arma velit: vos ite superbæ	
	Exsequias animæ, et cinerem donate supremi	395
	Muneris officio: nunquam hoc tibi, Roma, negabo.»	
	Alterius par atque eadem fortuna laborum	
	Consulis: exanimum sonipes ad signa revexit.	
	Talia in Ausonia; sed non et talis Hiberis	
	Armorum eventus campis: Carthaginis omnes	400
	Per subitum raptæ pernix victoria late	
	Terruerat gentes. Ducibus spes una salutis,	
	Si socias jungant vires: ingentibus orsum	
	Auspiciis juvenem, ceu patria gestet in armis	
	Fulmina, sublimi vallatam vertice montis	405
II.254	Ex oculis urbem, cumulatam strage virorum,	
	Non toto rapuisse die, qua Martius ille	
	Hannibal in terra consumto verterit anno,	
	Nec pube æquandam nec opum ubertate, Saguntum.	
	Proximus, adplicito saxosis aggere silvis,	410
	Tendebat, fratris spirans ingentia facta,	
	Hasdrubal: hic robur, mixtusque rebellibus Afris	
	Cantaber, hic volucris Mauro perniciosior Astur:	
	Tantaque majestas terra rectoris Hibera,	
	Hannibalis quantus Laurenti terror in ora.	415
	Forte dies priscum Tyriis sollempnis honorem	
	Rettulerat, quo primum orsi Carthaginis altæ	
	Fundamenta, novam cœpere mapalibus urbem.	
	Et lætus, repetens gentis primordia, ductor	
	Festa coronatis agitabat gaudia signis,	420
II.255	Pacificans Divos: fraternum læna nitebat	
	Demissa ex humeris donum, quam foederis arti	
	Trinacrius Libyco rex inter munera pignus	
	Miserat, Æoliis gestatum insigne tyrannis.	
	Aurata puerum rapiebat ad æthera penna	425

	Per nubes aquila, intexto librata volatu. Antrum ingens juxta, quod acus similavit in ostro, Cyclopum domus: hic recubans manantia tabo Corpora letifero sorbet Polyphemus hiatu. Circa fracta jacent excussa que morsibus ossa. 430 Ipse manu extenta Laertia pocula poscit, Permiscetque mero ructatos ore cruores.
II.256	Conspicuous Siculi Tyrius subteminis arte Gramineas pacem Superum poscebat ad aras: Ecce inter medios hostilia nuntius arma, 435 Quadrupedante invectus equo, adventare ferebat. Turbatæ mentes, imperfectusque Deorum Cessit honos: ruptis linquunt altaria sacris: Clauduntur vallo; tenuemque ut roscida misit Lucem Aurora polo, rapiunt certamina Martis. 440 Audax Scipiadæ stridentem Sabbura cornum Excepit; geminæque acies velut omine motæ. Exclamat Latius ductor: «Prima hostia vobis, Sacрати manes, campo jacet: en age, miles, In pugnam et cædes, qualis spirantibus ire 445 Adsueras ducibus, talis rue.» Dumque ea fatur, Incumbunt. Myconum Lænas, Cirtamque Latinus, Et Thysdrum Maro, et incestum Catilina Nealcen Germanæ thalamo obtruncat: cadit obvius acri Carthalo Nasidio, Libycæ regnator arenæ. 450
II.257	Te quoque Pyrenes vidit conterrita tellus Permixtum Pœnis, et vix credenda furentem, Magnum Dardaniæ, Læli, decus; omnia felix Cui natura dedit, nullo renuente Deorum. 455 Ille foro auditus, quum dulcia solverat ora, Æquabat Pylia Neleia mella senectæ. Ille, ubi suspensi Patres, et curia vocem Posceret, ut cantu, ducebat corda Senatus. Idem, quum subitum campo perstrinxerat aures Murmur triste tubæ, tanto fervore ruebat 460 In pugnam atque acies, ut natum ad sola liqueret Bella: nihil vitæ peragi sine laude placebat. Tunc e furtiva tractantem prælia luce Dejecit Galam: sacris Carthaginis illum Subposito mater partu subduxerat olim. 465 Sed stant nulla diu deceptis gaudia Divis. Tunc Alabim, Murrum, atque Dracen, demisit ad umbras, Femineo clamore Dracen extrema rogantem: Hujus cervicem gladio inter verba precesque Amputat: absciso durabant murmura collo. 470
II.258	At non ductori Libyco par ardor in armis. Frondosi collis latebras ac saxa capessit Avia, nec cædes extremave damna movebant Agminis; Italiam profugus spectabat et Alpes, Præmia magna fugæ: tacitum dat tessera signum; 475 Dimissa in colles pugna silvasque ferantur Dispersi, et summam, quicumque evaserit, arcem Pyrenes culmenque petat: tum primus, honore Armorum exuto, et parma celatus Hibera, In montes abit, atque volens palantia linqvit 480 Agmina: desertis Latius victricia signa Inmittit miles castris: non urbe recepta Plus ulla partum prædæ, tenuitque moratas A cæde, ut Libycus ductor providerat, iras: Fluminei veluti depensus gurgitis undis, 485 Avulsa parte inguinibus caussa que pericli, Enatat intento prædæ fiber avius hoste. Impiger occultis Pœnus postquam abditur umbris, Saxosæ fidens silvæ, majora petuntur Rursus bella retro, et superari certior hostis. 490 Pyrenes tumulo clipeum cum carmine figunt, HASDRUBALIS SPOLIUM GRADIVO SCIPIO VICTOR.
II.260	Terrore interea posito trans ardua montis Bebrycia populos armabat Pœnus in aula, Mercandi dextras largus, bello que parata 495 Prodigere in bellum facilis: præmissa feroces Augebant animos argenti pondera et auri, Parta metalliferis longo discrimine terris. Hinc nova complerunt haud tardo milite castra

	Venales animæ, Rhodani qui gurgite gaudent, Quorum serpit Arar per rura pigerrimus undæ. Jamque, hieme adfecta, mitescere cœperat annus. Inde, iter ingrediens rapidum per Celtica rura, Miratur domitas Alpes, ac pervia montis Ardua, et Herculeæ quærit vestigia plantæ, Germanique vias divinis comparat ausis.	500 505
II.261	Ut vero ventum in culmen, castrisque resedit Hannibalis, «Quos Roma, inquit, quos altius, oro, Adtollit muros, qui post hæc mœnia, fratri Victa meo, stent incolumes? sit gloria dextræ Felix tanta precor; neve usque ad sidera adisse Invideat lævus nobis Deus:» agmine celso Inde alacer, qua munitum declivis ab alto Agger monstrat iter, properatis devolat armis. Non tanto strepuere metu primordia belli: Nunc geminum Hannibalem, nunc jactant bina coire Hinc atque hinc castra, et pastos per prospera bella Sanguine ductores Italo conjungere Martem, Et duplicare acies; venturum ad mœnia cursu Hostem præcipiti, et visurum hærentia porta Spicula, Elissæis nuper contorta lacertis.	510 515 520
II.262	His super infrendens sic secum Cœnotria tellus: «Tantone, heu Superi! spernor contenta furore Sidoniæ gentis, quæ quondam sceptrâ timentem Nati Saturnum nostris considerare in oris, Et regnare dedi? decima hæc jam vertitur æstas, Ex quo proterimur: juvenis, cui sola supersunt In Superos bella, extremo de litore rapta Intulit arma mihi, temeratisque Alpibus ardens In nostros descendit agros: quot corpora texi Cæсорum, stratis toties deformis alumnis! Nulla mihi floret baccis felicibus arbor; Inmatura seges rapido subciditur ense; Culmina villarum nostrum delapsa feruntur In gremium, fœdantque suis mea regna ruinis. Hunc etiam, vastis qui nunc sese intulit oris, Perpetiar, miseras quærentem exurere belli Reliquias? tum me scindat vagus Afer aratro, Et Libys Ausoniis commendet semina sulcis, Ni cuncta, exsultant quæ latis agmina campis, Uno condiderim tumulo.» Dum talia versat, Et thalamos clausit nox atra hominumque Deumque, Tendit Amyclæi præceps ad castra nepotis.	525 530 535 540
II.263	Is tum, Lucanis cohibentem finibus arma, Pœnum vicini servabat cespite valli. Hic juvenem adgreditur Latiae telluris imago: «Clausorum decus, atque erepto maxima Romæ Spes Nero Marcello, rumpe, atque expelle quietem. Magnum aliquid tibi, si patriæ vis addere fatis, Audendum est, quod, depulso quoque mœnibus hoste, Victores fecisse tremant: fulgentibus armis Pœnus inundavit campos, qua Sena relictum Gallorum a populis servat per secula nomen. Ni propere alipedes rapis ad certamina turmas, Serus deletæ post auxiliabere Romæ. Surge, age; fer gressus: patulos regione Metauri Damnâvi tumulis Pœnorum atque ossibus agros.» His dictis abit, atque abscedens visa paventem Adtrahere, et fractis turmas propellere portis.	545 550 555
II.264	Rumpit flammato turbatus corde soporem, Ac supplex, geminas tendens ad sidera palmas, Tellurem Noctemque, et cælo sparsa precatur Astra, ducemque viæ tacito sub lumine Phœben. Inde legit dignas tanta ad conamina dextras. Quaque jacet superi Larinas adcola ponti, Qua duri bello gens Marrucina, fidemque Exuere indocilis sociis Frentanus in armis. Tum, qua vitiferos domitat Prætutia pubes, Læta laboris, agros, et penna, et fulmine, et undis Hibernis, et Achæmenio velocior arcu Evolat: hortator sibi quisque; «Age, perge, salutem Ausoniæ ancipites Superi, et, stet Roma cadatne, In pedibus posuere tuis,» clamantque, ruuntque.	560 565 570

	Hortandi genus acer habet præcedere ductor. Illum augent cursus adnisi æquare sequendo,	575
II.265	Atque indefessi noctemque diemque feruntur. At Roma adversi tantum mala gliscere belli Adciens, trepidare metu, nimiumque Neronem Speravisse queri, atque uno sibi vulnere posse Auferræ restantem animam: non arma, nec aurum,	580
	Nec pubem, nec, quem fundant, superesse cruorem. Scilicet Hasdrubalem invadat, qui ad prælia soli Hannibali satis esse nequit? jam rursus, ubi arma Avertisse suo cognorit devia vallo,	585
	Hæsurum portis Pœnum: venisse, superbo Qui fratri certet, cui maxima gloria cedat Urbis deletæ: fremit amens corde sub imo Ordo Patrum, ac magno interea meditatur amore Servandi decoris, quonam se fine minanti Servitio eripiat, Divosque evadat iniquos.	590
	Hos inter gemitus obscuro noctis opacæ Subcedit castris Nero, quæ conjuncta feroci Livius Hasdrubali vallo custode tenebat.	
II.266	Belliger is quondam, scitusque adcondere Martem Floruerat primo clarus pugnator in ævo.	595
	Mox falso læsus non æqui crimine vulgi, Secretis ruris tristes absconderat annos. Sed, postquam gravior moles terrorque periclo Poscebat propiore virum, revocatus ad arma Tot cæsis ducibus, patriæ donaverat iram.	600
	At non Hasdrubalem fraudes latuere recentum Armorum, quamquam tenebris nox texerat astus. Pulveris in clipeis vestigia visa movebant, Et properi signum adcursum, sonipesque, virique Substricti corpus, bis clarum buccina signum.	605
II.267	Præterea gemino prodebant juncta magistro Castra regi: verum, fratri si vita supersit, Qui tandem licitum socias jungere vires Consulibus? sed enim solum (dum vera patescant) Cunctandi restare dolum, Martemque trahendi.	610
	Nec consulta fugæ segni formidine differt. Nox, somni genetrix, mortalia pectora curis Purgarat, tenebræque horrenda silentia alebant: Erepat, suspensa ferens vestigia, castris, Et muta elabi tacito jubet agmina passu.	615
	Inlunem nacti per rura tacentia noctem Adcelerant, vitantque sonos; sed percita falli Sub tanto motu tellus nequit: implicat actas Cæco errore vias, umbrisque ferentibus arto Circumagit spatio sua per vestigia ductos.	620
II.268	Nam, qua curvatas sinuosis flexibus amnis Obliquat ripas, refluoque per aspera lapsu In sese redit, hac, casso ducente labore, Exiguam involvunt frustratis gressibus orbem, Inque errore viæ tenebrarum munus ademtum.	625
	Lux urguet, panditque fugam: ruit acer apertis Turbo equitum portis, atque omnis ferrea late Tempestat operit campos: nondum arma manusque Permixtæ, jam tela bibunt præmissa cruorem Hinc, jussæ Pœnum fugientem sistere, pennæ	630
	Dictææ volitant; hinc lancea turbine nigro Fert letum cuicumque viro, quem prenderit ictus. Deponunt abitus curam, trepidique coactas Constituunt acies, et spes ad prælia vertunt.	
	Ipse inter medios (nam rerum dura videbat)	635
	Sidonius ductor, tergo sublimis ab alto Quadrupedantis equi, tendens vocemque manusque, «Per decora, extremo vobis quæsita sub axe,	
II.269	Per fratris laudes oro, venisse probemus Germanum Hannibalis: Latio fortuna laborat	640
	Adversis documenta dare, atque ostendere, quantus Verterit in Rutulos domitor telluris Hiberæ, Suetus ad Herculeas miles bellare columnas. Forsitan et pugnas veniet germanus in ipsas. Digna viro, digna, obtestor, spectacula pleno Corporibus properate solo: quicumque timeri Dux bello poterat, fratri jacet: unica nunc spes, Et pœna et latebris infracto Livius ævo	645

	Damnatum obfertur vobis caput. Ite, agite, oro, Sternite ductorem, cum quo concurrere fratri Sit pudor, et turpi finem donate senectæ.»	650
II.270	At contra Nero: «Quid cessas cluisse labores Ingentis belli? pedibus tibi gloria, miles, Parta ingens: nunc adcumula cœpta ardua dextra. Heu! temere abducto liquisti robore castra, Ni factum absolvit victoria; præcipe laudem. Adventu cecidisse tuo memorabitur hostis.» Parte alia, insignis nudatis casside canis, Livius: «Huc, juvenes, huc me spectate ruentem In pugnas; quantumque meus patefecerit ensis, Tantum intrate loci; et tandem præcludite ferro Jam nimium patulas Pœnis grassantibus Alpes. Quod ni veloci prosternimus agmina Marte, Et fulmem subitum Carthaginis Hannibal adsit, Qui Deus infernis quemquam nostrum eximat umbris?»	655
II.271	Hinc, galea capite adcepta, dicta horrida ferro Sancit, et, obtectus senium, fera prælia miscet. Illum, per cuneos et per densissima campi Corpora tot dantem leto, quot spicula torsit, Turbati fugere Macæ, fugere feroces Autololes, Rhodanique comas intonsa juvenus.	670
II.272	Fatidicis Nabis veniens Hammonis arenis Inproba miscebat securus prælia fati, Ceu tutante Deo; ac patriis spolia Itala templis Fixurum vano timidus promiserat ore. Ardebat gemma Garamantide cærula vestis, Ut quum sparsa micant stellarum lumina cælo, Et gemmis galeam, clipeumque adcenderat auro. Casside cornigera dependens infula sacros Præ se terrores Divumque ferebat honorem. Arcus erat pharetræque viro, atque incocta cerastis Spicula, et armatus peragebat bella veneno. Necnon, cornipedis tergo de more repostus, Sustentata genu per campum pondera conti Sarmatici prona adversos urgebat in hostes. Tum quoque transfixum telo per membra, per arma, Consulis ante oculos, magno clamore Sabellum Absportabat ovans, et ovans Hammona canebat. Non tulit hanc iram tantosque in corde tumores Barbarico senior, telumque intorsit, et una Prædam animamque simul victori victor ademit. Adsilit, audito tristis clamore ruinæ, Hasdrubal, et cœptantem Arabum raptare peremto Gemmiferi spoliū cultus, auroque rigentes Exuvias, jaculum a tergo perlibrat ad ossa. Jam conrepta miser geminis velamina palmis Carpebat propere, et tepidos nudaverat artus. Concidit, et sacras vestes atque aurea fila Reddidit exanimō, spoliatum lapsus in hostem. At Canthus Rutulum, Canthus possessor arenæ, Qua celebre invicti nomen posuere Philæni, Ditem ovium Rutulum obtruncat, cui mille sub altis Lanigeræ balant stabulis: ipse, otia molli Exercens cura, gelido nunc flumine soles Frangebat nimios pecori, nunc lætus in herba Tondebat niveæ splendentia vellera lanæ, Aut, pecus e pastu quum sese ad tecta referret, Noscentes matrem spectabat ovilibus agnos. Obcubuit clipei transfixo proditus ære, Et sero ingemuit stabulis exire paternis. Acrius hoc Italum pubes incurrit, et urguet: Ut torrens, ut tempestas, ut flamma corusci Fulminis, ut Boream pontus fugit, ut cava currunt Nubila, quum pelago cælum permiscuit Eurus. Proceræ stabant, Celtarum signa, cohortes, Prima acies; hos impulsu cuneoque feroci Laxat vis subita, et fessos errore viarum, Nec soli faciles; longique laboris anhelos Avertit patrius genti pavor: addere tergo Hastas Ausonius, teloque instare sequaci, Nec donare fugam: cadit uno vulnere Thyrmis,	685
II.273		690
II.274		695
		700
		705
		710
		715
		720

II.275	Non uno Rhodanus; profligatumque sagitta Lancea deturbat Morinum, et jam jamque cadentem. Cedentes urguet, totas largitus habenas, Livius acer equo, et turmis abeuntibus infert Cornipedem: tunc aversi turgentia colla Diripit ense Mosæ: percussit pondere terram Cum galea ex alto lapsum caput, ac residentem Turbatus rapuit sonipes in prælia truncum. Hic Cato (nam medio vibrabat et ipse tumultu) «Si, primas, inquit, bello quum amisimus Alpes, Hic juveni obpositus Tyrio foret! hei mihi! quanta Cessavit Latio dextra, et quot funera Pœnis	725
II.276	Donarunt pravi suffragia tristia campi!» Jamque inclinabant acies, cunctisque pavorem Gallorum induerat pavor, et Fortuna ruebat Sidonia: ad Rutulos Victoria verterat alas. Celsus, ceu prima reflorescente juventa, Ibat consul, ovans major majorque videri. Ecce, trahens secum canentem pulvere turmam, Ductor Agenoreus subit, intorquensque lacertis Tela, sonat: «Cohibete fugam: cui cedimus hosti? Nonne pudet? conversa senex marcentibus annis Agmina agit: nunc, quæso, mihi nunc dextera in armis	735
II.277	Degenerat, nostrique piget? mihi Belus avorum Principium, mihi cognatum Sidonia Dido Nomen, et ante omnes bello numerandus Hamilcar Est genitor: mihi, cui cedunt montesque, lacusque, Et campi, atque amnes, frater: me magna secundum Carthago putat Hannibali: me Bætis in oris Æquant germano passæ mea prælia gentes.» Talia dum memorat, medios ablatus in hostes, Ut nova conspecti fulserunt consulis arma, Hastam præpropero nisu jactit: illa per oras Ærati clipei et loricae tegmina summo Incidit haud felix humero, parceque petitum Perstrinxit corpus, nec multo tincta cruore: Vana sed optanti promisit gaudia Pœno. Turbati Rutuli, confusaque pectora visu Terrifico: tunc increpitans conamina consul: «Femineis læsum vana inter cornua corpus Unguibus, aut palmis credas puerilibus ictum.	745
II.278	Ite, docete, viri, Romanæ vulnera suerint Quanta adferre manus.» Tum vero effunditur ingens Telorum vis, et densa sol vincitur umbra. Jamque per extentos alterna strage virorum Corpora fusa jacent campos, demersaque in undam Junxerunt cumulo crescente cadavera ripas. Ut, quum venatu saltus exercet opacos Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri, Aut Pindi nemora excutiens, aut Mænala lustrans,	755
II.279	Omnis Naiadum plenis comitata pharetris Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti. Tum per saxa feræ, perque ipsa cubilia fusæ, Per valles, fluviosque, atque antra virentia musco, Multa strage jacent: exsultat vertice montis Gratam perlustrans oculis Latonia prædam. Audit ante alios senioris vulnere, rumpit Per medios Nero sævus iter, visaque virorum Æquali pugna: «Quid enim, quid deinde relictum est Italiæ fati? hunc si non vincitis hostem, Hannibalem vincetis, ait?» Ruit ocius amens In medios: Tyriumque ducem inter prima frementem Agmina ut adspexit, rabidi ceu bellua ponti, Per longum sterili ad pastus jactata profundo, Quum procul in fluctu piscem male saucia vidit,	765
II.280	Æstuat, et, lustrans nantem sub gurgite prædam, Absorbet late permixtum piscibus æquor. Non telo mora, non dictis. «Haud amplius, inquit, Elabere mihi: non hic nemora avia fallent Pyrenes, nec promissis frustrabere vanis, Ut quondam terra fallax deprensus Hibera Evasti nostram mentito fœdere dextram.» Hæc Nero, et intorquet jaculum: nec futilis ictus. Nam latere extremo cuspis librata resedit.	775
		780
		785
		790
		795

	Invadit stricto super hæc interritus ense, Conlapsique premens umbone trementia membra, «Si qua sub extremo casu mandata referri Germano vis forte tuo, portabimus, inquit.»	800
	Contra Sidonius: «Leto non terreor ullo. Utere Marte tuo, dum nostris manibus adsit Actutum vindex; mea si suprema referre Fratrī verba paras, mando, Capitolia victor Exurat, cinerique Jovis permisceat ossa Et cineres nostros.» Cupientem adnectere plura	805
II.281	Ferventemque ira mortis transverberat ense, Et rapit infidum victor caput: agmina fuso Sternuntur duce, non ultra fidentia Marti. Jamque diem solisque vias nox abstulit atra, Quum vires parco victu somnoque reducunt; Ac, nondum remeante die, victricia signa, Qua ventum, referunt clausis formidine castris. Tum Nero, procera sublimia cuspide portans Ora ducis cæsi, «Cannas pensavimus, inquit, Hannibal, et Trebiam, et Trasymeni litora tecum Fraterno capite: i, duplica nunc perfida bella, Et geminas arcesse acies: hæc præmia restant, Qui tua tramissis optarint Alpibus arma.»	810
	Compressit lacrimas Pœnus, minuitque ferendo Constanter mala, et, inferias in tempore dignas Missurum fratri, clauso conmurmurat ore.	815
II.282	Tum, castris procul amotis, adversa quiete Dissimulans, dubia exclusit certamina Martis.	820

II.283

LIBER DECIMUS SEXTUS.

ARGUMENTUM.

	HANNIBAL, tanto simul publico familiarique ictus luctu, in Bruttio agro belli instaurandi consilia agitat; 1-10 .
	Sed inpetus ejus et ardor pugnandi languescit odio invidiaque Hannonis, cujus factio ipsi res ad bellum necessarias ab domo mitti prohibet; 11-14 .
	Nihilo tamen secius sola virtutis illius fama ac reverentia nominis tantam habent vim, ut nec hostes quietum lacessere auderent, nec ulla vel inter milites, ex conluvione omnium gentium mixtos, vel adversus ducem seditio existeret; 15-22 .
	Romanorum contra cœptis non in Italia tantum adspirat fortuna, sed in Hispania quoque, unde Pœni pelluntur; 23-27 .
	Eo quidem Hannon in locum Barcini Hasdrubalis novo cum exercitu ex Africa transgreditur, dux belli peritissimus, sed multum inferior Scipione, qui castra ejus vesperscente cælo adgreditur, magnamque in iis stragem edit; 28-43 .
	Inter hostes vix quisquam virtute excellit præter Larum, Cantabrum fortissimum, qui solus restituit pugnam, multosque Romanos securi percutit, donec a L. Scipione, Publii fratre, gladio jugulatur; 44-67 .
	Tanti viri præsidio orbatī Pœni terga vertunt, et Hannon vivus capitur; 68-77 .
	Tum Scipio Hasdrubali, Gisgonis filio, obviam procedit, sibique jam cum reliquiis hostium pugnandi occasionem fieri lætatur; 78-93 .
	Utrunque summo inpetu concurritur, et ingens fit cædes; 94-106 .
	Hasdrubal fortissime pugnāt suisque jam cedentibus obsistit: at levi vulnere ictus ipse quoque fugam capessit, et navibus adceptis nocte Tartessum revertitur; 107-114 .
II.284	In Pœnorum exercitu virtute eminuerat Masinissa, Nomadum rex, qui nunc omine fausto flammæ capite micantis, et adversa sociorum Hannibalisque fortuna permotus, ad Romanorum partes transit, et cum ipso Scipione congressus, fide data adceptaque, cum donis dimittitur; 115-167 .
	Quo fœdere ictu Scipio, jam Carthaginis excidium animo agitans, et præmoliendas sibi res conciliandosque aliorum etiam Libyæ regum gentiumque animos ratus, in Africam trajicit, ut Syphacem, opulentissimum regem Massyliorum, ad societatem belli impellat; 168-179 .
	Eodem forte tempore eodemque consilio Hasdrubal, Gisgonis filius, terræ adplicat naves, magnificentumque id Syphaci videtur, duorum populorum, de imperio orbis terrarum dimicantium, duces uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse; 180-188 .
	Utrumque hospitio benigne excipit rex, et contrahere ad colloquium dirimendarum simultatum causa conatur; 189-221 .
	Scipio abnuat, de republica se cum hoste agere quidquam injussu senatus posse; nec tamen ad easdem venire epulas recusat; 221-228 .
	Postero die orta luce adit Syphacem, et fœdus cum eo facit; 229-261 .
	Quod ubi sacris firmatur, rex terretur prodigiis, quæ interitum regni et captivitatem ei

- portendunt; [262-274](#).
- Juncto foedere Scipio locum, unde venerat, repetit, ubi multitudo Hispanorum circumfusa Regem eum ingenti adpellat consensu, quod nomen ille, tanquam Romanis intolerabile repudiat; [275-284](#).
- Ibidem ludos funebres in honorem patris patriuque, in Hispania cæsorum, instituit, et ad certamina tam Romanos quam Hispanos præmiis propositis invitat; [284-311](#).
- Certamen curule ineunt Cyrnus Lamponis equi, Atlas Caucasii, Durius Pelori, et Iberus Panchatis rector, qui victoriam consequitur; [312-456](#).
- Cursu certant Tartessus, Hesperus, Bæticus, Eurytus, Lamus, Sicoris et Theron, palmamque fert Eurytus; [457-526](#).
- Tum gladiatorium editur spectaculum, in quo non servi, neque obscuri tantum generis homines, sed clari quoque illustresque, et in his gemini fratres, de principatu civitatis ambigentes, ferro decernunt; [527-556](#).
- Postremo jaculandi arte contendunt Burrus, Glagus, Aconteus, Indibilis ac Ilerdes, metamque ferit Burrus; [557-574](#).
- Ipsi quoque duces, P. et L. Scipiones cum Lælio, hastas conjiciunt, sagittaque, a P. Scipione emissa in auras ac terræ infixæ, subito frondescit et in quercum mutatur; [575-591](#).
- Quo omine adcepto ludisque finitis Scipio Romam proficiscitur, ubi consul creatur ingenti centuriarum favore, et a senatu petit, ut Africa sibi provincia extra sortem destinetur; [592-602](#).
- II.285 Id haudquaquam primoribus Patrum placet, et Q. Fabius Maximus Hannibalem prius censet ex Italia pellendum, quam bellum in ipsa Libya geratur; [603-644](#).
- Ejus orationem et argumenta refutat Scipio, ipsique permittitur, ut in Africam trajiciat; [645-700](#).

	BRUTTIA mœrentem casus patriæque suosque Hannibalem adcepit tellus: hic aggere septus In tempus posita ad renovandum bella coquebat: Abditus ut silva, stabulis quum cesset ademtis, Amisso taurus regno gregis, avia clauso	5
	Molitur saltu certamina, jamque feroci Mugitu nemora exterret, perque ardua cursu Saxa ruit; sternit silvas, rupesque lacessit Irato rabidus cornu; tremet omnis ab alto Prospectans scopulo pastor nova bella parantem.	10
II.286	Sed vigor, hausurus Latium, si cetera Marti Adjumenta forent, prava obtrectante suorum Invidia revocare animos, ac stare negata Cogebatur ope, et senio torpescere rerum. Parta tamen formido manu, et tot cædibus olim Quæsitus terror, velut inviolabile telis	15
	Servabant sacrumque caput; proque omnibus armis, Et castrorum opibus, dextrisque recentibus unum Hannibalis sat nomen erat: tot dissona lingua Agmina, barbarico tot discordantia ritu	20
	Corda virum mansere gradu, rebusque retusis Fidas ductoris tenuit reverentia mentes. Nec vero Ausonia tantum se lætus agebat Dardanidis Mavors: jam terra cedit Hibera Auriferis tandem Phœnix depulsus ab arvis.	25
II.287	Jam Mago, exutus castris, agitante pavore In Libyam propero tramisit cærula velo. Ecce aliud decus, haud uno contenta favore, Nutribat Fortuna duci: nam concitus Hannon Adventabat, agens crepitantibus agmina cetris	30
II.288	Barbara, et indigenas serus raptabat Hiberos. Non ars, aut astus belli, vel dextera deerat, Si non Scipiadæ concurreret: omnia ductor Magna adeo Ausonius majori mole premebat: Ut Phœbe stellas, ut fratris lumina Phœben Exsuperant, montesque Atlas, et flumina Nilus, Ut pater Oceanus Neptunia cærula vincit. Vallantem castra (obscurum nam vesper Olympo Fundere non æquam trepidanti cœperat umbram)	35
	Adgreditur Latius rector, subitoque tumultu Cæduntur passim cœpti munimina valli Imperfecta: supercontexere herbida lapsos Pondera, et in tumuli concessit cespes honorem.	40
II.289	Vix uni mens digna viro, novisse minores Quam deceat, pretiumque operis sit tradere famæ. Cantaber ingenio membrorum et mole timeri Vel nudus telis poterat Larus: hic fera gentis More securigera miscebat prælia dextra. Et, quamquam fundi se circum pulsa videret Agmina, deleta gentilis pube catervæ, Cæsorum inplebat solus loca: seu foret hostis	45
		50

	Comminus, expleri gaudebat vulnere frontis Adversæ; seu læva acies in bella vocaret, Obliquo telum reflexum Marte rotabat.	
	At, quum pone ferox aversi in terga veniret Victor, nil trepidans retro jactare bipennem Callebat, nulla belli non parte timendus.	55
II.290	Huic ducis invicti germanus turbine vasto Scipio contorquens hastam, cudone comantes Disjecit crines; namque altius acta cucurrit Cuspis, et elata procul est ejecta securi.	60
	At juvenis, cui telum ingens adcesserat ira, Barbaricam adsiliens magno clamore bipennem Incuit: intremuere acies, sonuitque per auras Pondere belligero pulsati tegminis umbo.	65
	Haud inpune quidem; remeans nam dextera ab ictu Decisa est gladio, ac dilecto inmortua telo. Qui postquam murus miseris ruit, agmina concors Avertit fuga confestim dispersa per agros.	
	Nec pugnæ species, sed pœnæ tristis imago Illa erat, hinc tantum cædentum, atque inde ruentum.	70
	Per medios Hannon, palmas post terga revinctus, Ecce trahebatur, lucemque (heu dulcia cæli Lumina!) captivus lucem inter vincla petebat.	
II.291	Cui rector Latus: «Tanta, en, qui regna reposcant, Quis cedat toga, et armiferi gens sacra Quirini! Servitio si tam faciles, cur bella refertis?»	75
	Hæc inter celerare gradum, conjungat ut arma, Hasdrubalem ignarum cladis prænuntius adfert Explorator eques: raptat dux obvia signa.	80
	At, postquam optatam lætus contingere pugnam Vidit, et ad letum magno venientia cursu Agmina, suspiciens cælum, «Nihil amplius, inquit, Vos hodie posco, Superi; protraxtis ad arma	
	Quod profugos, satis est: in dextra cetera nobis Vota, viri: rapite, ite, precor; vocat ecce furentes Hinc pater, hinc patruus; gemina o mihi numina belli,	85
	Ducite, adeste; sequor: dignas spectabitis, haud me Præscia mens fallit, vestro jam nomine cædes.	
II.292	Nam quis erit tandem campis telluris Hiberæ Bellandi modus? en unquam lucebit in orbe Ille dies, quo te armorum, Carthago, meorum Adspiciam sonitus admotaque bella trementem?»	90
	Dixerat; et raucus stridenti murmure clangor Increpuit; tonuere feris clamoribus astra.	95
	Concurrunt; quantumque rapit violentia ponti, Et Notus, et Boreas, et inexorabilis Auster, Quum mergunt plenas tumefacta sub æquora classes;	
	Aut quum letiferos adcendens Sirius ignes, Torret anhelantem sævis ardoribus orbem;	100
	Tantum acies hominumque ferox discordia ferro Demetit: haud ullus terrarum æquarit hiatus Pugnarum damna; aut strages per inhospita lustra Unquam tot dederit rabies horrenda ferarum.	
	Jam campi vallesque madent, hebetataque tela. Et Libys obcubere, et amantes Martis Hiberi. Stat tamen una loco perfossis debilis armis, Luctaturque acies, qua concutit Hasdrubal hastam.	105
II.293	Nec finem daret ille dies animosaque virtus, Ni perlapsa viro loricæ tegmine arundo, Et parco summum violasset vulnere corpus, Suasissetque fugam: rapido certamina linqvit In latebras evectus equo, noctisque per umbram Ad Tartessiacos tendit per litora portus.	110
	Proximus in pugna ductori Marte manuque Regnator Nomadum fuerat; mox fœdere longo Cultuque Æneadum nomen Masinissa superbum.	115
II.294	Huic fesso, quos dura fuga et nox suaserat atra, Carpenti somnos subitus rutilante coruscum Vertice flusit apex, crispamque involvere visa est Mitis flamma comam, atque hirta se spargere fronte. Concurrunt famuli, et serpentes tempora circum Festinant gelidis restinguere fontibus ignes.	120

	At grandæva, Deum prænoscens omina, mater, «Sic sit, Cælicolæ; portentaque vestra secundi	125
II.295	Condite, ait; duret capiti per secula lumen. Ne vero, ne, nate, Deum tam læta pavesce Prodigia, aut sacras metue inter tempora flammæ. Hic tibi Dardaniæ promittit fœdera gentis, Hic tibi regna dabit, regnis majora paternis,	130
II.296	Ignis, et adjunget Latiis tua nomina fatis.» Sic vates, juvenisque animum tam clara movebant Monstra, nec a Pœnis ulli virtutis honores, Hannibal ipse etiam jam jamque modestior armis. Aurora obscuri tergebatur nubila cœli,	135
	Vixque Atlantiadum rubefecerat ora sororum: Tendit ad Ausonios et adhuc hostilia castra. Atque, ubi se vallo intulerat, ductorque benigno Adcepit Latius vultu, rex talibus inquit:	140
	«Cælestum monita et sacræ responsa parentis, Disque tua, o Rutulum rector, gratissima virtus Avulsum Tyriis huc me duxere volentem. Si tibi non segnes tua contra fulmina sæpe Visi stare sumus, dignam te, nate Tonantis, Adferimus dextram; nec nos aut vana subegit	145
II.297	Incertæ mentis levitas, et mobile pectus; Aut spes et læti sectamur præmia Martis. Perfidiam fugio et perjuram ab origine gentem. Tu, quando Herculeis finisti prælia metis, Nunc ipsam belli nobiscum invade parentem.	150
	Ille tibi, qui jam gemino Laurentia lustris Possedit regna, et scalas ad mœnia Romæ Admovet, in Libyam flammis ferroque trahendus.» Sic Nomadum ductor: tunc dextra Scipio dextram Amplexus, «Si pulchra tibi Mavorte videtur,	155
II.298	Pulchrior est gens nostra fide; dimitte bilingues Ex animo socios; magna hinc te præmia claræ Virtutis, Masinissa, manent; citiusque vel armis, Quam gratæ studio vincetur Scipio mentis. Cetera quæ in Libyam portari incendia suades, Expediet tempus; nec enim sunt talia rerum Non meditata mihi, et mentem Carthago fatigat.»	160
	Hinc juveni dona insignem velamine picto Dat chlamydem, stratumque ostro, quem ceperat ipse Dejecto victor Magone animique probarat, Cornipedem; tum, qua Divum libabat ad aras Hasdrubal, ex auro pateram, galeamque comantem. Exin, firmato sociali fœdere regis, Vertendas agitat jam nunc Carthaginis arces.	165
II.299	Massylis regnator erat ditissimus oris, Nec nudus virtute, Syphax: quo jura petebant Innumeræ gentes, extremaque litore Tethys. Multa viro terra, ac sonipes, et bellua, terror Bellorum, nec non Marti delecta juvenus. Nec foret, aut ebore, aut solido qui vinceret auro, Gætulisve magis fucaret vellus ahenis. Has adungere opes avidus, reputansque laborem, Si vertat rex ad Pœnos, dare vela per altum Imperat, atque animo jam tum Africa bella capessit.	170
	Verum ubi perventum, et portus tenuere carinæ, Jam, trepida fugiens per proxima litora puppe, Hasdrubal adflictis aderat nova fœdera quærens Rebus, et ad Tyrios Massylia signa trahebat. Audit, pariter populorum in regna duorum Advenisse duces, qui tota mole laborent, Disceptentque armis, terrarum uter imperet orbi, Celsus mente Syphax adciri in tecta benigne Imperat, et tanto regni se tollit honore. Tum lætos volvens oculos adversa per ora, Sic Latium adfatur juvenem, ac prior incipit ultro:	180
II.300	«Quam te, Dardanida pulcherrime, mente serena Adcipio, intueorque libens! quamque ora recorder Lætus Scipiadæ: revocat tua forma parentem. Nam repeto, Herculeas Erythia ad litora Gades Quum studio pelagi et spectandis æstibus undæ Venissem, magnos vicina ad flumina Bætis Ductores miro quondam me cernere amore.	185
		190
		195

	Tum mihi dona viri præda delecta tulere, Arma simul, regnoque meo tum cognita primum Cornipedum frena, atque arcus, quîs cedere nostra	200
II.301	Non norunt jacula, et veteres tribuere magistros Militiæ, qui dispersas sine lege catervas Vestro formarent ritu ad certamina Martis. Ast ego, quum nostra (in nostris quæ copia regnis) Nunc auri ferrem, nivei nunc munera dentis, Nil valui precibus; solos sibi cepit uterque, Quos cohibebat ebur vaginæ sectilis, enses. Quare, age, lætus habe nostros intrare penates, Ac, mea quando adfert Libycum fortuna per undas Ductorem, facili, quæ dicam, percipe mente.	205 210
II.302	Et vos, qui Tyriæ regitis Carthaginis arces, Hasdrubal, huc aures, huc, quæso, advertite sensus. «Quanta per Ausonios populos torrentibus armis Tempestas ruat, et Latio suprema minetur, Utque bibant Tyrium bis quinos sæva per annos Sicana nunc tellus, nunc litora Hibera cruorem, Cui nescire licet? quin ergo tristia tandem Considunt bella, et deponitis arma volentes? Tu Libya, tu te, Ausonia, cohibere memento. Haud deformis erit vobis ad fœdera versis Pacator mediusque Syphax.» Subjungere plura Non passus, gentis morem arbitriumque Senatus Scipio demonstrat; vanique absistere cœpti Spe jubet, et Patres docet hæc expendere solos. Suadendi modus hic: quodque est de parte diei Exacti super, ad mensas et pocula vertunt. Atque, epulis postquam finis, dant corpora somno, Et dura in noctem curarum vincula solvunt. Jamque novum terris pariebat limine primo Egrediens Aurora diem, stabulisque subibant Ad juga solis equi, necdum ipse adscenderat axem, Sed prorupturis rutilabant æquora flammis: Exigit e stratis corpus, vultuque sereno Scipio contendit Massyli ad limina regis.	215 220 225 230
II.303	Illi mos patrius fetus nutrire leonum, Et catulis rabiem atque iras expellere alendo. Tum quoque fulva manu mulcebat colla jubasque, Et fera tractabat ludentum interritus ora. Dardanium postquam ductorem adcepit adesse, Induitur chlamydem, regnique insigne vetusti Gestat læva decus: cinguntur tempora vitta Albente, ac lateri de more adstringitur ensis. Hinc in tecta vocat, secretisque ædibus hospes Sceptringero cum rege pari sub honore residunt. Tum prior his infit terræ pacator Hiberæ: «Prima mihi, domitis Pyrenes gentibus, ire Ad tua regna fuit properantem et maxima cura, O sceptri venerande Syphax; nec me æquore sævus Tardavit medio pontus: non ardua regnis Quæsumus aut inhonora tuis; conjunge Latinis Unanimum pectus, sociusque adcede secundis. Non tibi Massylæ gentes, extentaque tellus Syrtribus, et latis proavita potentia campis Amplius adtulerint decoris, quam Romula virtus Certa juncta fide, et populi Laurentis honores.	235 240 245 250
II.304	Cetera quid referam? non ullus scilicet ulli Æquus Cælicolum, qui Dardana læserit arma.» Audiuit læto Massylus et adnuit ore, Complexusque virum, «Firmemus prospera, dixit, Omina, nec votis Superi concordibus absint, Cornigerumque Jovem Tarpeiumque ore vocemus.» Et simul exstructis cespes subrexaerat aris; Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni; Quum subito abruptis fugiens altaria taurus Exsiluit vinclis, mugituque excita late Inplevit tecta, et, fremitu suspiria rauco Congeminans, trepida terrorem sparsit in aula; Vittaque, majorum decoramen, fronte sine ullo Delapsa adtactu, nudavit tempora regis. Talia Cælicolæ casuro tristia regno Signa dabant, sævique aderant gravia omina fati. Hinc fractum bello regem solioque revulsum,	255 260 265 270

II.305	Tempus erit, quum ducet agens ad templa Tonantis, Qui tunc orabat socialia foedera supplex. His actis repetit portum, puppesque secundo Dat vento, et notis reddit se Scipio terris. Concurrere avidae gentes, variosque subacta, Pyrene misit populos: mens omnibus una. Concordes regem adpellant, regemque salutant. Scilicet hunc summum norunt virtutis honorem. Sed, postquam miti rejecit munera vultu, Ausonio non digna viro, patriosque vicissim Edocuit ritus, et Romam nomina regum Monstravit nescire pati, tum versus in unam, Quae restat, curam, nullo super hoste relicto, Et Latios simul, et vulgum Bætisque Tagique Convocat, ac medio in cœtu sic deinde profatur: «Quando ita Cælicolum nobis propensa voluntas	275
II.306	Adnuit, extremo Libys ut dejectus ab orbe, Aut his occideret campis, aut, axe relicto Hesperio, patrias exsul lustraret arenas: Jam vestra tumulos terra celebrare meorum Est animus, pacemque dare exposcentibus umbris. Mente favete pari, atque aures advertite vestras. Septima quum solis renovabitur orbita cælo, Quique armis ferroque valent, quique arte regendi Quadrijugos pollent currus, quibus vincere planta Spes est, et studium jaculis impellere ventos, Adsint, et pulchræ certent de laude coronæ. Præmia digna dabo, e Tyria spolia incluta præda; Nec quisquam nostri discedet muneris expers.» Sic donis vulgum laudumque cupidine flammât.	290
II.307	Jamque dies prædicta aderat, cœtuque sonabat Innumero campus, similatasque ordine justo Exsequias rector lacrimis ducebat obortis. Omnis Hiber, omnis Latio sub nomine miles Dona ferunt, tumulisque super flagrantibus addunt. Ipse, tenens nunc lacte, sacro nunc plena Lyæo Pocula, odoriferis adspersit floribus aras. Tum manes vocat excitos, laudesque virorum Cum fletu canit, et veneratur facta jacentum. Inde refert sese circo, et certamina prima Inchoat, et rapidos cursus proponit equorum.	305
II.308	Fluctuat æquoreo fremitu rabieque faventum, Carceribus nondum reseratis, mobile vulgus, Atque fores oculis et limina servat equorum. Jamque, ubi prolato sonuere repagula signo, Et toto prima emicuit vix ungula cornu, Tollitur in cælum furiali turbine clamor: Pronique, ac similes certantibus, ore sequuntur Quisque suos currus, magnaue volantibus idem Voce loquuntur equis: quatitur certamine circus Certantum, ac nulli mentem non abstulit ardor.	310
II.309	Instant præcipites, et equos clamore gubernant. Fulvus, arenosa surgens tellure, sub auras Erigitur globus, atque operit caligine densa Cornipedumque vias, aurigarumque labores. Hic studio furit aeris equi, furit ille magistri. Hos patriæ favor, hos adcendit nobile nomen	315
II.310	Antiqui stabuli: sunt, quos spes grata fatiget, Et nova ferre jugum cervix: sunt, cruda senectus Quos juvet, et longo sonipes spectatus in ævo. Evolat ante omnes, rapidoque per aera cursu Callaicus Lampon fugit, atque ingentia tranat Exsultans spatia, et ventos post terga relinquit. Conclamant, plausuque fremunt, votique peractam Majorem credunt præcepto limite partem. At, quibus interior cura, et prudentia circi Altior, effusas primo certamine vires Damnare, et cassis longe increpitare querelis Indispensato lassantem corpora nisu:	320
II.311	«Quo nimius, quo, Cyrne, ruis? (nam Cyrnus agebat) Verbera dimitte, et revoca moderatus habenas.» Heu surdas aures! fertur securus equorum, Nec meminit, quantum campi decurrere restet. Proximus, a primo distans, quantum æquore currus	325
		330
		335
		340
		345

	Occupat ipse, loci tantum: sed proximus ibat Astur Panchates, patrium frons alba nitebat Insigne, et patrio pes omnis concolor albo: Ingentes animi, membra haud procera, decusque Corporis exiguum; sed tum sibi fecerat alas Concitus, atque ibat campo indignatus habenas. Crescere sublimem, atque augeri membra putares. Cinyphio rector cocco radiabat Hiberus.	350
II.312	Tertius æquata currebat fronte Peloro Caucasus: ipse asper, nec qui cervicis amaret Adplausæ blandos sonitus, clausumque cruento Spumeus admorsu gauderet mandere ferrum. At, docilis freni et melior parere, Pelorus Non unquam effusum sinuabat devius axem; Sed lævo interior stringebat tramite metam. Insignis multa cervice, et plurimus idem Ludentis per colla jubæ; (mirabile dictu!) Nullus erat pater: ad Zephyri nova flamina campis Vettonum eductum genitrix effuderat Harpe.	355 360 365
II.313	Nobilis hunc Durius stimulabat in æquore currum: Caucasus antiquo fidebat Atlante magistro. Ipsam Ætola, vago Diomedi condita, Tyde Miserat: exceptum Trojana ab origine equorum Tradebant, quos Æneæ Simoentis ad undas Victor Tydides magnis abduxerat ausis. Jamque, fere medium evecti certamine campum, In spatia addebant; nisusque adprendere primos Panchates animosus equos, super altior ire, Et præcedentem jam jamque adscendere currum Pone videbatur, curvatisque ungula prima Callaicum quatiens pulsabat calcibus axem.	370 375
II.314	At postremus Atlas; sed non et signior ibat Postremo Durio: pacis de more putares Æquata fronte et concordi currere freno. Sensit ut exhaustas, qui proximus ibat, Hiberus Callaicas Cyrni vires, nec, ut ante, salire Præcipitem currum, et fumantes verbere cogi Adsiduo violenter equos, ceu monte procella Quum subita ex alto ruit, usque ad colla repente Cornipedum protentus, et in capita ardua pendens, Concitat ardentem, quod ferret lora secundus, Panchaten, vocesque addit cum verbere mixtas: «Tene, Astur, certante feret quisquam æquore palmam Erepto? consurge, vola, perlabere campum Adsuetis velox pennis; decrescit anhelus Pectore consumtus Lampon, nec restat hianti, Quem ferat ad metas, jam spiritus.» Hæc ubi dicta, Tollit se sonipes, ceu tunc e carcere primo Conriperet spatium, et, nitentem obponere curvos Aut æquare gradus, Cyrnum post terga relinquit. Confremittit et cælum, et percussus vocibus altis Spectantum circus: fertur sublime per auras Altius adtollens cervicem victor ovantem Panchates, sociosque trahit prior ipse jugales.	380 385 390 395 400
II.315	At postremus Atlas, Durius postremus in orbem Exercent artes, lævos nunc adpetit ille Conatus, nunc ille premit, certatque subire Dexter, et alterni nequidquam fallere tentant; Donec, confisus primævæ flore juventæ, Obliquum Durius conversis pronus habenis Obposuit currum, atque eversum propulit axem Atlantis senio invalidi, sed justa querentis: «Quo ruis? aut quinam hic rabidi certaminis est mos? Et nobis et equis letum commune laboras.» Dumque ea proclamat, perfracto volvitur axe Cernuus, ac pariter fusi (miserabile) campo Discordes sternuntur equi: quatit æquore aperto Lora suis victor, mediaque Pelorus arena Surgere nitentem fugiens Atlanta relinquit. Nec longum Cyrni defessos prendere currus. Hunc quoque, cunctantem et sero moderamina equorum Discentem, rapido prætervolat incitus axe:	405 410 415
II.317		

	Impellit currum clamor vocesque faventum. Jamque etiam dorso atque humeris trepidantis Hiberi	420
	Ora superposuit sonipes, flatusque vapore Terga premi, et spumis auriga calescere sentit. Incubuit campo Durius, misitque citatos Verbere quadrupedes, nec frustra: æquare videtur, Aut etiam æquavit juga præcedentia dexter.	425
II.318	Adtonitus tum spe tanta, «Genitore, Pelore. Te Zephyro eductum nunc nunc ostendere tempus. Discant, qui pecudum ducunt ab origine nomen, Quantum divini præcellat seminis ortus. Victor dona dabis, statuesque altaria patri.»	430
	Et, ni successu nimio lætoque pavore Proditus elapso foret inter verba flagello, Forsan sacrasset Zephyro, quas voverat, aras. Tum vero infelix, veluti delapsa corona Victoris capiti foret, in se versus ab ira,	435
	Auratam medio discindit pectore vestem, Ac lacrimæ simul et questus ad sidera fusi: Nec jam subducto parebat verbere currus. Pro stimulis dorso quatiuntur inania lora.	440
	Interea metis, certus jam laudis, agebat Sese Panchates, et præmia prima petebat Arduus; effusas lenis per colla, per armos Ventilat aura jubas: tum, mollia crura superbi Adtollens gressus, magno clamore triumphat.	445
II.319	Par donum solido argento cælata bipennis Omnibus, at vario distantia cetera honore. Primus equum volucrem, Massyli munera regis Haud spernenda, tulit: tulit huic virtute secundus E Tyria, quæ multa jacet, duo pocula, præda, Aurifero perfusa Tago: villosa leonis	450
	Terga feri, et cristis horrens Sidonia cassis Tertius inde honor: et postremo munere Atlanta, Quamvis perfracto senior subsederat axe, Adcitur donat ductor, miseratus et ævum Et sortem casus: famulus florente juvena	455
II.320	Huic datur, adjuncto gentilis honore galeri. His actis ductor læta ad certamina plantæ Invitat, positisque adcendit pectora donis: «Hanc primus galeam (hac acies terrebat Hiberas Hasdrubal); hunc ense, cui proxima gloria cursus, Adcipiet; cæso pater hunc detraxit Hyempsæ. Tertius extremam tauro solabere palmam. Cetera contenti discedent turba duobus Quisque ferox jaculis, quæ dat gentile metallum.»	460
	Fulgentes pueri Tartessos et Hesperos ora Ostendere simul vulgi clamore secundo. Hos Tyriæ misere domo patria incluta Gades. Mox subit, adsersus prima lanugine malas, Bæticus: hoc dederat puero cognomen ab amne Corduba; et haud parvo certamina læta fovebat.	470
II.321	Inde, comam rutilus, sed cum fulgore nivali Corporis, inplevit caveam clamoribus omnem Eurytus: excelso nutritum colle creatat Sætabis, atque aderant trepidi pietate parentes. Tum Lamus, et Sicoris, proles bellacis Ilerdæ,	475
	Et Theron potator aquæ, sub nomine Lethes Quæ fluit, inmemori perstringens gurgite ripas. Qui postquam adrecti plantis et pectora proni, Pulsantesque æstu laudum exsultantia corda, Adcepere tuba spatium, exsiluere per auras	480
	Ocius effusis nervo exturbante sagittis. Diversa et studia et clamor, pendentque faventes Unguibus; atque suos, ut cuique est gratia, anhelii Nomine quemque cient: grex inclutus æquore fertur, Nullaque tramissa vestigia signat arena.	485
II.322	Omnes primævi, flaventiaque ora decori, Omnes ire leves, atque omnes vincere digni. Extulit, incumbens medio jam limite, gressum Eurytus, et primus brevibus, sed primus, abibat Præcedens spatiis. Instat non segnius acer Hesperos, ac prima stringit vestigia planta Progressæ calcis: satis est huic esse priori;	490

	Huic sperare sat est, fieri se posse priorem. Acrius hoc tendunt gressus, animique vigore Corpora agunt; auget pueris labor ipse decorem.	495
	Ecce, levi nisu postremoque agmine currens, Postquam sat visus sibi concepisse vigoris, Celsus inexhaustas effundit turbine vires Non exspectato, subitusque erumpit, et auras Prævehitur Theron: credas Cyllenida plantam Æthereo nexis cursu talaribus ire.	500
II.323	Jamque hos, jamque illos, populo mirante, relinquit: Et modo postremus, nunc ordine tertia palma, Hesperon infestat sua per vestigia pressum. Nec jam quem sequitur tantum, sed prima coronæ Spes trepidat tantis venientibus Eurytus alis. Quartus sorte loci, sed, si tres ordine servent Inceptos cursus, nequidquam vana laborans, Tartessos fratrem medio Therone premebat. Nec patiens ultra tollit sese æquore Theron	505
	Igneus, et plenum prætervolat Hesperon iræ. Unus erat super, et metæ propioribus ægros Urebat finis stimulis: quascumque reliquit	510
II.324	Hinc labor, hinc penetrans pavor in præcordia vires, Dum sperare licet, brevia ad conamina uterque Advocat: æquantur cursus; pariterque ruebant. Et forsán gemina meruissent præmia palma, Pervecti simul ad metas, ni, terga secutus Theronis, fusam late per lactea colla Hesperos ingenti tenuisset sævus ab ira, Traxissetque comam: tardato lætus ovansque Eurytus evadit juvene, atque ad præmia victor Emicat, et galeæ fert donum insigne coruscæ. Cetera promisso donata est munere pubes, Intonsasque comas viridi redimita corona	515
	Bina tulit patrio quatiens hastilia ferro. Hinc graviora virum certamina, comminus ensis Destructus, bellique feri simulacra cientur. Nec, quos culpa tulit, quos crimina noxia vitæ, Sed virtus animusque ferox ad laudis amorem, Hi crevere pares ferro; spectacula digna Martigena vulgo, suetique laboris imago. Hos inter gemini (quid jam non regibus ausum? Aut quod jam regnis restat scelus?) in pia Circo Innumero fratres, cavea damnante furorem, Pro sceptro armatis inierunt prælia dextris. Is genti mos dirus erat; patriumque petebant Orbati solium lucis discrimine fratres. Concurrere animis, quantis conflagere par est, Quos regni furor exagitat; multoque cruore Exsatiata simul portantes corda sub umbras Obcubere: pari nisu per pectora adactus Intima descendit mucro; superaddita sævis Ultima vulneribus verba; et, convicia volvens, Dirus in invitas effugit spiritus auras.	520
II.325	Nec manes pacem passi; nam corpora junctus Una quum raperet flamma rogos, inpius ignis Dissiluit, cineresque simul jacuisse negarunt. Cetera distincto donata est munere turba, Ut virtus et dextra fuit: duxere juvencos, Inpressis dociles terram proscindere aratri: Duxere adsuetos lustra exagitare ferarum Venatu juvenes, quos dat Maurusia præda.	525
	Nec non argenti, nec non insignia vestis Captivæ pretia, et sonipes, et crista nitenti Insurgens cono, spolia exuviæque Libyssæ. Tum jaculo petiere decus, spectacula Circi Postrema, et metæ certarunt vincere finem Burrus avis pollens, quem misit ripa metalli, Qua Tagus auriferis pallet turbatus arenis, Et Glagus, insignis ventos anteire lacerto, Et, cujus numquam fugisse hastilia cervi Prærapida potuere fuga, venator Aconteus, Indibilisque, diu lætus bellare Latinis, Jam socius, volucresque vagas deprendere nube Adsuetus jaculis, idem et bellator, Ilerdes. Laus Burri prima, infixit qui spicula metæ:	530
II.326		535
		540
		545
		550
II.327		555
		560
		565

II.328	Est donum serva, albentes invertere lanas Murice Gætulo docta. At, quem proxima honorant Præmia, vicinam metæ qui propulit hastam, Adcepto lætus puero discessit Ilerdes, Cui ludus, nullam cursu non tollere damam. Tertia palma habuit geminos insignis Aconteus Nec timidos agitare canes latratibus aprum.	570
	Quos postquam clamor plaususque probavit honores, Germanus ducis atque effulgens Lælius ostro Nomina magna vocant læti manesque jacentum, Atque hastas simul effundunt: celebrare juvabat Sacratos cineres, atque hoc decus addere ludis. Ipse etiam, mentis testatus gaudia vultu, Ductor, ut æquavit meritis pia pectora donis, Et frater thoraca tulit multiplicis auri, Lælius Asturica rapidos de gente jugales,	575
II.329	Contorquet magnis victricem viribus hastam Consurgens, umbrisque dari testatur honorem. Hasta volans (mirum dictu!) medio incita campo Substitit ante oculos, et terræ infixæ cohæsit. Tum subitæ frondes, celsoque cacumine rami, Et latam spargens quercus, dum nascitur, umbram. Ad majora jubent præsagi tendere vates; Id monstrare Deos, atque hoc portendere signis. Quo super augurio, pulsus de litore cunctis Hesperio Pœnis, ultor patriæque domusque Ausoniam repetit, fama ducente triumphum.	580
II.330	Nec Latium curis ardet flagrantius ullis, Quam juveni Libyam et summos permittere fasces. Sed frigans animis, nec bello prospera turba Ancipiti senior temeraria cœpta vetabant, Magnosque horrebant cauta formidine casus. Ergo, ubi delato consul sublimis honore Ad Patres consulta refert, deturque potestas, Orat, delendæ Carthaginis, altius orsus Hoc grandæva modo Fabius pater ora resolvit: «Haud equidem metuisse queam, satiatus et ævi Et decoris, cui tam superest et gloria et ætas, Ne credat nos invidiæ certamine consul Laudibus obtrectare suis: satis incluta nomen Gestat fama meum, nec egent tam prospera laude Facta nova; verum et patriæ, dum vita manebit, Deesse nefas, animumque nefas scelerare silendo.	585
II.331	Bella nova in Libyæ moliris ducere terras? Hostis enim deest Ausoniæ; nec vincere nobis Est satis Hannibalem: petitur quæ gloria major Litore Elissæo? stimuli si laudis agunt nos, Hanc segetem mete: composuit propioribus ausis Dignum te Fortuna parem; vult Itala tellus Ductoris sævi, vult tandem, haurire cruorem. Quo Martem, aut quo signa trahis? restinguere primum est Ardentem Italiam: tu fessos obvius hostes Deseris, ac septem denudas proditor arces. «An, quum tu Syrtim ac steriles vastabis arenas, Non dira illa lues notis jam mœnibus urbis Adsiliet? vacuumque Jovem sine pube, sine armis Emerito, est? tanto percussi fulmine belli Siccine te, ut nuper Capua est aditus ab alta Fulvius, æquoreis Libyæ revocabimus oris? Vince domi, et trinis mœrentem funera lustris Ausoniam purga bello: tum tende remotos In Garamantas iter, Nasamonicosque triumphos Molire; angustæ prohibent nunc talia cœpta Res Italæ: pater ille tuus, qui nomina vestræ Addidit haud segnis genti, quum consul Hiberi Tenderet ad ripas, revocato milite primus Descendenti avide superatis Alpibus ultro Obposuit sese Hannibali: tu consul abire A victore paras hoste, atque avellere nobis Scilicet hoc astu Pœnum? si deinde sedebit Inpavidus, nec te in Libyam tuaque arma sequetur, Capta damnabis consulta improvida Roma.	590
		595
		600
		605
		610
		615
		620
II.332		625
		630
		635
II.333		640

	Sed fac turbatum convertere signa, tuæque Classis vela sequi: nempe idem erit Hannibal, idem, Cujus tu vallum vidisti e mœnibus urbis.» Hæc Fabius: seniorque manus paria ore fremebant.	
	Tum contra consul: «Cæsis ductoribus olim Magnanimis leto gemino, quum tota subisset Sidonium possessa jugum Tartessia tellus, Non Fabio, non, quîs eadem est sententia cordi, Quoquam ad opem verso, fateor, primoribus annis Excepi nubem belli, solusque ruenti Objeci cælo caput, atque in me omnia verti. Tum grandæva manus, puero male credita bella, Atque idem hic vates temeraria cœpta canebat. Dis grates laudemque fero, sub numine quorum Gens Trojana sumus; puer ille, et futilis ætas, Inbellesque anni, necdum maturus ad arma Scipio, restituit terras inlæsus Hiberas Trojugenis: pepulit Pœnos, solisque secutus Extremas ad Atlanta vias, exegit ab orbe Hesperio nomen Libyæ, nec rettulit urbi Signa prius, quam fumantes circa æquora vidit Romano Phœbum solventem litore currus.	645 650
II.334	Adscivit reges idem: nunc ultimus actis Restat Carthago nostris labor: hoc sator ævi Jupiter æterni monet. Hannibali ecce senectus Intremit, aut ægros simulat mentita timores, Ne finem longis tandem peperisse ruinis Sit noster titulus. Certe jam dextera nobis Experta, et robur florentibus auximus annis.	655
II.335	«Ne vero fabricate moras; sed currere sortem Hanc sinite ad veterum delenda opprobria cladum Quam mihi servavere Dei. Sat gloria cauto Non vinci pulchra est Fabio, peperitque sedendo Omnia Cunctator nobis: nec Mago, nec Hannon, Nec Gisgone satus, nec Hamilcare terga dedissent, Si segnes clauso traheremus prælia vallo. Sidoniusne puer, vix pubescente juventa, Laurentes potuit populos et Troia adire Mœnia, flaventemque sacro cum gurgite Thybrim? Et potuit Latium longo depascere bello? Nos Libyæ terris tramittere signa pigebit? Et Tyrias agitare domos? Secura pericli Litora lata patent, et opima pace quieta Stat tellus; timeat tandem Carthago, timeri Adsueta, et nobis, quamvis Cœnotria nondum Hannibale arva vacent, superesse intelligat arma.	660 665 670
II.336	«Illum ego, quem vosmet cauti consultaque vestra In Latio fecere senem, cui tertia large Fundenti nostrum ducuntur lustra cruorem, Illum ego ad incensas trepidantem et sera paventem Avertam patriæ sedes: an Roma videbit Turpia Agenoreæ muris vestigia dextræ? Carthago immunis nostros secura labores Audiet interea, et portis bellabit apertis? Tum vero pulset nostras iterum improbus hostis Ariete Sidonio turre, si templa suorum Non ante audierit Rutulis crepitantia flammis.»	675 680
II.337	Talibus adcesi Patres, fatoque vocante, Consulis adnuerunt dictis, faustumque precati Ut foret Ausoniæ, tramittere bella dederunt.	685 690
II.338		695
II.339		700

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

QUUM inventum esset carmen in libris Sibyllinis inspectis, *hostem pelli Italia vincique posse, si mater Idæa a Pessinunte Romam transportata esset*; quumque oraculum Delphicum dedisset responsum, Deam hospitio excipiendam esse ab eo, qui vir optimus Romæ esset: missa in Phrygiam nave advehitur Cybele, et Scipio Nasica, quem Patres judicaverant in tota civitate

virum bonorum optimum esse, Ostiam ire jussus obviam Deæ, eam adcipit de nave, quæ deinde inter cymbalorum tympanorumque strepitus, saltationes et cantus a matronis per Tiberim trahitur; 1-22.

Eadem mox in vado fluminis hæret; at Claudia Quinta propalam precata, ut ita demum se sequeretur, si pudicitia, a multis in dubium vocata, sibi constaret, facili eam negotio sola movet; 23-45.

Tum læta spes belli tandem feliciter conficiendi omnium animos tenet, et Scipio e Sicilia cum classe profectus, mactata victima aquilisque viam monstrantibus, in Africam trajicit; 46-58.

Expositis ibi copiis, ad Syphacem, qui, ducta in matrimonium Hasdrubalis filia, a Romanis desciverat ad Pœnos, literas dat, quibus etiam atque etiam monet eum, ne jura hospitii secum, neu cum populo Romano initæ societatis fallat; 59-82.

Quo quum nihil profecisset, castra Numidarum et mapalia arundine texta noctu incendit; 83-91. Flamma late effusa uno repente omnia haurit incendio, et rex ipse vix e somno expergefactus a satellite effugit; 92-108.

Mox Syphax, ira, pudore precibusque conjugis motus, residuam juventutem excit ex regno, et Hasdrubali junctis concitato inpetu in Romanos incurrit: at, equo graviter icto effusus, vivus capitur; 109-145.

II.340 Quo facto Hasdrubal cum reliquiis Numidarum Pœnorumque iterum fugam capessit, jamque omnis spes Carthaginis sita est in Hannibale, ad quem propere senatus mittendos censet, qui ex Italia eum arcessant; 146-157.

Is quum somnio perterritus surrexisset, de summo patriæ periculo certior fit per legatos, ac frendens indignatur, nunc auxilium inplorari suum ab iis, a quibus ipse nec subplemento nec pecunia adjutus esset: 158-200.

Terram tamen hostilem, etsi invitus mœstusque, relinquit, nec Romani duces discessum ejus remorantur; 201-217.

Enimvero ubi vix in altum evectus e conspectu Italiæ aufertur, illuc redeundi Romamque obpugnandi consilia agitat; 218-235.

Iis desistit, acerrima tempestate a Neptuno commota, qua sæviente tristem lamentatur sortem suam; 236-282.

Veneris autem interventu ira Neptuni ventique remittunt, et Hannibal classem adpellit ad Libyam, ubi castris Scipionis sua obponit; 283-291.

Tum acie utrimque instructa Hannibal concionem ad milites habet, qua ad virtutem eos acuit, et res in Italia gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occisione occisos, et sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoria militem venit, refert; 292-337.

Romani contra milites moræ inpatientes signum prælii committendi poscunt; 338-340.

Magna hæc rerum molimina procul e nubibus mœsto vultu lustrat Juno, quam Jupiter exhortatur, ut tandem aliquando Pœnos adjuvare desinat, neque amplius fini hujus belli imperioque Romanorum, quod fato fixum sit, inferat moram; 341-356.

Respondet Juno, se non eo consilio pugnam contemplari, ut fata mutare et trahere bellum conetur, sed id unum petere a conjuge ac fratre, ut neque Hannibalem perire vel vivum capi, neque Carthaginem dirui patiatur; 357-369.

His precibus cedit Jupiter et sorori hanc veniam dat, ut Hannibalem præsentem eripiat periculo, sed docet quoque in fatis ita esse, ut ille nunquam repetat Italiam, et Carthago mox ab alio Scipione excindatur; 370-384.

Dum fata pandit rex deorum, in supremum de imperio orbis terrarum certamen descendunt duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut eversuri; 385-405.

Hastis primo inpetu effusis, res gladiis geritur, et Masinissa, acer juvenis, in Macedonum legionem incursans viam facit Romanis, in turbatos submotosque gradum inferentibus; 406-431.

Lælius etiam Bruttios milites, Hannibalem ex Italia decedentem sequutos, acerrime increpat et in fugam vertit; 432-443.

II.341 Aciem vero inclinatam restituit Hannibal, cæsisque Herio ac Plemio fratribus, reliquos hostes profligat; 444-478.

Alia campi parte Scipio Pœnos, usu militiæ famaue rerum gestarum Romanis pares, ingenti clade prosternit, et terrorem addit perculsis; 479-508.

Mox ipsum quærit Hannibalem, et ad certamen singulare provocat; 509-521.

Sollicita de ejus vita Juno periculum propulsat, objecta illi falsa Scipionis imagine; 522-533.

Eam Hannibal infesta petit hasta, et fugientem persequitur, donec procul a prælio simulacrum repente oculis ipsius subducitur; 534-547.

Ubi dolum sibi a Deo aliquo nexum esse sentit, furibundus repetit campum sed equus feбри, a Junone ipsi inmissa, conreptus subito conlabitur; 548-557.

Tum Pœnos iterum inlusus et instinctus furore necem sibi consciscere in animum inducit; 558-566.

Juno autem, in formam habitumque pastoris mutata, et similans, se erranti proximam ad Scipionem viam monstraturam esse, longius eum a campo removet; 567-580.

Interea Pœni, ducem suum vel periisse, vel spe omni abjecta acie excessisse rati, pavidi terga vertunt, et per patentem circa campum late fuga sparguntur; 581-596.

Hannibalem vero fessum Juno ad tumulum propinquum ducit, in quo omnis pugnæ stragisque facies ante oculos ei versatur; 597-604.

Tandem et ipse, Romanis colli adpropinquantibus, at ne nunc quidem sine fastu ac minis, fugientibus inmistus montium latebras quærit; 605-617.

Ita prælio belloque finito condiciones pacis conveniunt, et Scipio Romam profectus non modo primus imperator nomine devictæ a se gentis ac terræ nobilitatur, sed etiam triumpho omnium clarissimo urbem invehitur; 618-628.

Curram ejus præcedunt Syphax et Hannon cum reliquis captivis, et tabulæ victorum regum, populorum, terrarum, urbium, fluminumque in ferculis præferuntur: tum Scipio ipse, Bacchi Herculisque instar, insignis habitu ac ore invehitur curru, et, velut alter Romulus aut Camillus, laudibus in cælum tollitur; 629-654.

II.342	<p>HOSTIS ut Ausoniis discederet advena terris, Fatidicæ fuerant oracula prisca Sibyllæ, Cælicolum Phrygia genetricem sede petitam Laomedontæ sacrandam mœnibus urbis: Advectum exciperet numen, qui, lectus ab omni Concilio Patrum, præsentis degeret ævi Optimus: heu nomen melius majusque triumphis! Jamque petita aderat, Latia portante Cybebe</p>	5
II.343	<p>Puppe, adque os amnis, magno censente Senatu, Obvius adcitis properabat Scipio sacris, Qui, genitus patruo ductoris ad Africa bella Tunc lecti, multa fulgebat imagine avorum. Isque ubi longinquo venientia numina ponto</p>	10
II.344	<p>Adcepit supplex palmis, Tuscique sonora Thybridis adducit sublimis ad ostia puppim, Femeinæ tum deinde manus subiere, per amnem Quæ traherent celsam religatis funibus alnum. Circum arguta cavis tinnitibus æra, simulque Certabant rauco resonantia tympana pulsu; Semivirique chori, gemino qui Dindyma monte Casta colunt; qui Dictæo bacchantur in antro; Quique Idæa juga et lucos novere silentes.</p>	15
II.345	<p>Hos inter fremitus ac læto vota tumultu, Substitit adductis renuens procedere vinclis Sacra ratis, subitisque vadis immobilis hæsit. Tum puppe e media magno clamore sacerdos, «Parcite pollutis contingere vincula palmis, Et procul hinc, moneo, procul hinc, quæcumque profanæ, Ferte gradus, nec vos casto miscete labori; Dum satis est monuisse Deæ: quod si qua pudica Mente valet, si qua inlæsi sibi corporis adstat Conscia, vel sola subeat pia munera dextra.»</p>	20
II.346	<p>Hic, prisca ducens Clausorum ab origine nomen, Claudia, non æqua populi mala credita fama, In puppim versis palmisque oculisque profatur: «Cælicolum genitrix, numen, quod numina nobis Cuncta creas, cujus proles terramque, fretumque, Sideraque, et manes regnorum sorte gubernant, Si nostrum nullo violatum est crimine corpus, Testis, Diva, veni, et facili me absolve carina.»</p>	25
II.347	<p>Tum secura capit funem; fremitusque leonum Audiri visus subito, et graviora per auras Nulla pulsa manu sonuerunt tympana Divæ. Fertur prona ratis (ventos inpellere credas), Contraque adversas ducentem prævenit undas. Extemplo major cunctis spes pectora mulcet, Finem armis tandem, finemque venire periclis. Ipse alacer Sicula discedens Scipio terra Abscondit late propulsis puppibus æquor, Cui numen pelagi placaverat hostia taurus, Jactaque cæruleis innabant fluctibus exta. Tunc a sede Deum purumque per æthera lapsæ Armigeræ Jovis ante oculos cœpere volucres Æquoreas monstrare vias, ac ducere classem. Augurium clangor lætum dabat: inde, secuti Tantum progressos liquida sub nube volatus,</p>	30
II.348	<p>Quantum non frustra speculantum lumina servant, Litora Agenoreæ tenuerunt perfida terræ. Nec segnis, tanta in semet veniente procella, Africa terribilem magno sub nomine molem Regis opes contra et Massyla paraverat arma: Spesque Syphax Libycis una, et Laurentibus unus Terror erat: campos pariter vallesque refusas Litora que inplerat, nullo decorare tapete Cornipedem Nomas adsuetus, densæque per auras Condebant jaculis stridentibus æthera nubes. Inmemor is dextræque datæ junctique per aras Fœderis, et mensas testes, atque hospita jura,</p>	35
		40
		45
		50
		55
		60
		65

	Fasque, fidemque simul, pravo mutatus amore, Ruperat, atque toros regni mercede pararat.	70
II.349	Virgo erat eximia specie claroque parente, Hasdrubalis proles: thalamis quam cepit ut altis, Ceu face subcensus prima tædaque jugali, Vertit opes gener ad Pœnos, Latiaëque soluto Fœdere amicitiaë, dotalia transtulit arma.	75
II.350	Sed non Ausonio curarum extrema Syphacem Ductori monuisse fuit, missique minantur, Stet regno, reputet Superos, pacta hospita servet: Longe conjugia, ac longe Tyrios Hymenæos Inter Dardanias acies fore; sanguine quippe, Si renuat, blando nimium facilique marito Statura obsequia et thalami flagrantis amores. Sic Latius permixta minis, at cassa movebat Ductor; nam surdas conjux obstruxerat aures. Ergo, asper monitis frustra nitentibus, enses Advocat, et, castas polluti fœderis aras Testatus, varia Martem movet inpiger arte.	80 85
II.351	Castra, levi calamo cannaque intecta palustri, Qualia Maurus amat dispersa mapalia pastor, Adgreditur, furtum armorum tutantibus umbris, Ac tacita spargit celata incendia nocte. Inde, ubi conlecti rapidam diffundere pestem Cœperunt ignes, et se per pinguia magno Pabula ferre sono, clare exspatiantur in auras, Et frenos volucris propellunt lumine flammæ.	90 95
II.352	It totis inimica lues cum turbine castris, Atque alimenta vorat strepitu Vulcanus anhelos Arida, et ex omni manant incendia tecto. Sentitur plerisque prius, quam cernitur, ignis Excitis somno, multorumque ora vocantum Auxilium invadunt flammæ: fluit undique victor Mulciber; et rapidis amplexibus arma virosque Conripit: exundat pestis, semiustaque castra Ardenti volitant per nubila summa favilla.	100
	Ipsius ingenti regis tentoria saltu Lugubre increpitans late circumvolat ardor; Hausissetque virum, trepidus ni clade satelles E somno ac stratis rapuisset multa precantem. Verum, ubi mox juncto sociarant aggere vires	105
II.353	Massylus Tyriusque duces, adcitaque regno Lenierat pubes infaustæ vulnera noctis, Ira, pudorque dabant, et conjux, tertius ignis, Inmanes animos; adflataque barbarus ora Castrorum flammis, et se velamine nullo Vix inter trepidas ereptum ex hoste catervas Frendebat minitans: sed enim non luce Syphacem, Nec claro potuisse die, nec sole tuente, A quoquam vinci: jactarat talia vecors; Sed jam claudebat flatus, nec plura sinebat	110 115
II.354	Atropos; et tumidæ properantur stamina linguæ. Namque, ubi prosiluit castris, ceu turbidus amnis, Qui, silvas ac saxa trahens, per devia præceps Volvitur, et ripas spumanti gurgite laxat, Ante omnes prævectus equo, trahit agmina voce. Contra nava manus Rutuli, celsusque ruebat Viso rege procul raptis exercitus armis. Ac sibi quisque, «Videsne, videsne, ut in agmine primo	120
II.355	Massylus volitet, deposcens prælia, rector? Fac nostrum hoc, mea dextra, decus: violavit et aras Cælicolum, et casti ductoris fœdera rupit. Sit satis hunc castris semel effugisse crematis.» Sic secum taciti, et certatim spicula fundunt. Prima in cornipedis sedit spirantibus ignem Naribus hasta volans, erexitque ore cruento Quadrupedem, elatis pulsantem calcibus auras. Corruit asper equus, confixaque cuspide membra Huc illuc jactans, rectorem prodidit hosti.	125 130
II.356	Invadunt, vanumque fugæ, atque adtollere fessos Adnitentem artus, revocato a vulnere telo, Conripiunt: tum vincla viro manicæque (pudendum) Addita, et, exemplum non unquam fidere lætis, Sceptraferas arta palmas vinxere catena.	135 140

II.357	Ducitur ex alto dejectus clumine regni, Qui modo sub pedibus terras, et scepra, patensque Litora ad Oceani sub nutu viderat æquor. Prostratis opibus regni Phœnissa metuntur Agmina, et invisus Marti, notusque fugarum Vertit terga citus damnatis Hasdrubal ausis.	145
	Stabat Carthago, truncatis undique membris Uni nixa viro, tantoque fragore ruentem Hannibal absenti retinebat nomine molem. Id reliquum fessos opis auxiliique ciere Rerum extrema jubent: huc confugere paventes, Postquam se Superum desertos numine cernunt.	150
II.358	Nec mora: propulsa sulcant vada salsa carina, Qui revocent, patriæque ferant mandata monentis, Ne lentus nullas videat Carthaginis arces. Quarta Aurora ratem Dauni devexerat oras, Et fera ductoris turbabant somnia mentem. Namque gravis curis carpit dum nocte quietem, Cernere Flaminium, Gracchumque, et cernere Paulum	155
	Visus erat simul adversos mucronibus in se Destructis ruere, atque Itala depellere terra: Omnisque a Cannis, Trasymenique omnis ab undis In pontum inpellens umbrarum exercitus ibat. Ipse, fugam capiens, notas evadere ad Alpes Quærebat, terræque ulnis amplexus utrisque Hærebat Latiaë; donec vis sæva profundo Truderet, et rapidis daret absportare procellis.	160
	His ægrum visis adeunt, mandata ferentes, Legati, patriæque extrema pericula pandunt: Massyla ut ruerint arma, ut cervice catenas Regnator tulerit Libyæ, letoque negato, Servetur nova pompa Jovi: Carthago laboret Ut trepidi Hasdrubalis, qui rerum agitarit habenas, Non una concussa fuga: se, triste profatu, Vidisse, arderent quum bina in nocte silenti Castra, et luceret sceleratis Africa flammis.	165
II.359	Prærapidum juvenem minitari, Bruttia servet Litora dum Pœnus, detracturum ignibus atris, In quam se referat, patriam, suaque incluta facta. Hæc postquam dicta, et casus patuere metusque, Effundunt lacrimas, dextramque ut numen adorant. Audivit torvo obtutu defixus, et ægra Expendit tacite cura secum ipse volutans, An tanti Carthago foret: sic deinde profatur: «O dirum exitium mortalibus! o nihil unquam Crescere, nec magnas patiens exsurgere laudes, Invidia! eversam jam pridem excindere Romam, Atque æquasse solo potui, traducere captam Servitum gentem, Latioque inponere leges.	170
II.360	Dum sumtus, dumque arma duci, fessosque secundis Submisso tirone negant recreare maniplos, Dumque etiam Cerere et victu fraudasse cohortes Hannoni placet, induitur tota Africa flammis: Pulsat Agenoreas Rhœteia lancea portas. Nunc patriæ decus, et patriæ nunc Hannibal unus Subsidium; nunc in nostra spes ultima dextra. Vertentur signa, ut Patres statuere; simulque Et patriæ muros, et te servabimus, Hannon.»	175
	Hæc ubi detonuit, celsas e litore puppes Propellit, multumque gemens movet æquore classem. Non terga est ausus cedentum invadere quisquam, Non revocare virum: cuncti præstare videntur, Quod sponte abscedat, Superi, tandemque resolvat Ausoniam: ventos optant; et litora ab hoste Nuda videre sat est: ceu flamina comprimit Auster Quum fera, et abscedens reddit mare, navita parco Interea voto non auras poscit amicas, Contentus caruisse Noto, pacemque quietam Pro facili cursu reputat salis. Omnis in altum Sidonius visus converterat undique miles; Ductor defixos Itala tellure tenebat Intentus vultus, manantesque ora rigabant Per tacitum lacrimæ, et suspiria crebra ciebat.	180
II.361		185
		190
		195
		200
		205
		210
		215

	Haud secus ac patriam pulsus dulcesque penates Linqueret, et tristes exsul traheretur in oras.	
II.362	Ut vero adfusis puppes procedere ventis, Et sensim cœpere procul subsidere montes, Nullaque jam Hesperia, et nusquam jam Daunia tellus; Hæc secum infrendens: «Mentisne ego compos, et hoc nunc Indignus reditu, qui memet finibus unquam Amorim Ausoniæ? flagrasset subdita tædis Carthago, et potius cecidisset nomen Elissæ. Quid tunc? sat compos, qui non ardentia tela A Cannis in templa tuli Tarpeia, Jovemque Detraxi solio? sparsissem incendia montes Per septem bello vacuos, gentique superbæ Iliacum exitium et proavorum fata dedissem. Cur porro hæc angant? nunc, nunc invadere ferro Quis prohibet, rursusque ad mœnia tendere gressus? Ibo; et, castrorum relegens monimenta meorum, Qua via nota mihi est, remeabo Anienis ad undas. Flectite in Italiam proras, avertite classem. Faxo, ut vallata revocetur Scipio Roma.»	220
II.363	Talibus ardentem furiis Neptunus ut alto Prospexit, vertique rates ad litora vidit, Quassans cæruleum genitor caput æquora fundo Eruit, et tumidum movet ultra litora pontum. Extemplo ventos, imbresque, et rupe procellas Concitat Æolias, ac nubibus æthera condit. Tum, penitus telo molitus regna tridenti Intima, ab occasu Tethyn inpellit et ortu, Ac totum Oceani turbat caput. Æquora surgunt Spumea, et inlisu scopulus tremit omnis aquarum.	225
II.364	Primus, se adtollens Nasamonum sedibus, Auster Nudavit Syrtim conrepta nubilus unda. Insequitur sublime ferens nigrantibus alis Abruptum Boreas ponti latus: intonat acer Discordi flatu, et partem rapit æquoris, Eurus. Hinc rupti reboare poli, atque hinc crebra micare Fulmina, et in classem ruere inplacabile cælum. Consensere ignes, nimbique, et fluctus, et ira Ventorum, noctemque freto inposuere tenebræ. Ecce, intorta Noto, veniensque a rupe procella Antennæ in mugit, stridorque in mite rudentum Sibilat, ac similem monti, nigrante profundo, Ductoris frangit super ora trementia fluctum.	230
II.365	Exclamat, volvens oculos cæloque fretoque: «Felix, o frater, Divisque æquate cadendo, Hasdrubal! egregium fortis cui dextera in armis Pugnanti peperit letum, et cui fata dedere, Ausoniam extremo tellurem adprendere morsu. At mihi Cannarum campis, ubi Paulus, ubi illæ Egregiæ obcubere animæ, dimittere vitam Non licitum: vel, quum ferrem in Capitolia flammas, Tarpeio Jovis ad manes descendere telo.» Talia dum mæret, diversis flatibus acta In geminum ruit unda latus, puppimque sub atris Æquoris aggeribus tenuit, ceu turbine mersam. Mox, nigris altæ pulsa exundantis arenæ Vorticibus, ratis æthereas remeavit ad auras, Et fluctus supra, vento librante, pependit. At geminas Notus in scopulos atque horrida saxa Dura sorte rapit (miserandum et triste!) biremes.	240
II.366	Increpuere ictu proræ; tum murice acuto Dissiliens sonuit, rupta compage, carina. Hic varia ante oculos facies: natat æquore toto Arma inter, galeasque virum, cristasque rubentes, Florentis Capuæ gaza, et seposta triumpho Laurens præda ducis, tripodes, mensæque Deorum, Cultaque nequidquam miseris simulacra Latinis. Quum Venus, emoti facie conterrita ponti, Talibus adloquitur regem maris: «Hoc satis iræ Interea, genitor: satis ad majora minarum. Cetera parce, precor, pelago: ne tollat acerba Hoc Carthago decus, nullo superabile bello	245
		250
		255
		260
		265
		270
		275
		280
		285

	Progenuisse caput, nostrosque in funera Pœni Æneadas undis totoque eguisse profundo.»	
II.367	Sic Venus: et tumidi considunt gurgite fluctus; Obviaque adversis propellunt agmina castris.	290
	Dux vetus armorum, scitusque adendere corda	
II.368	Laudibus, ignifero mentes furiabat in iram Hortatu, decorisque urebat pectora flammis. «Tu mihi Flamini portas rorantia cæsi	295
	Ora ducis: nosco dextram: tu primus in ictus Ingentis Pauli ruis, ac defigis in ossa Mucronem; tibi pugnacis gestantur opima Marcelli: Gracchusque cadens tibi proluit ense.	
II.369	Ecce manus, quæ te pulsantem, belliger Appi, Mœnia sublimis Capuæ de culmine muri Excelso fusa moribundum propulit hasta. Ecce aliud fulmen dextræ, quò nobile nomen Fulvius excepit non unum pectore vulnus. Huc prima te siste acie, cui consul in armis	300
	Crispinus cecidit: me tu comitare per hostes, Qui nobis (memini) ad Cannas lætissimus iræ Servili fers ora ducis subfixa veruto. «Cerno flagrantem oculos; vultumque timendum	305
	Non ipso minus ense tuum, fortissime Pœnum	310
	O juvenis: qualem vidi, quum flumine sævo Insignis Trebiæ complexum ingentibus ulnis Mersisti fundo luctantem vana tribunum. At tu, qui gelidas Ticini primus ad undas Scipiadæ patris tinxisti sanguine ferrum,	315
	Incepta exsequere, et nati mihi redde cruorem. Horrescamne ipsos, veniant ad prælia, Divos, Quum stetis turmæ, vidi certantia cælo	
II.370	Quas juga calcantes summas volitare per Alpes? Quum videam, quorum ferro manibusque capaces Arsere Argyripæ campi, num segnior ibis	320
	Nunc mihi, qui primus torques in mœnia telum Dardana, nec nostræ facilis concedere laudi? «Te vero, te, te exstimulem; qui fulmina contra, Et nimbos, tonitrusque, ac summi numinis iras	325
	Quum starem, perferre ferox hæc vana jubebas Nubila, et ante duces Capitolia celsa petebas? Quid vos, quîs claro deletum est Marte Saguntum, Exhorter, quos nobilitant primordia belli?	
II.371	Ut meque et vobis dignum, defendite, quæso, Præteritas dextræ laudes. Divum ipse favore, Vincendoque senex patriam post trina labantem Lustra, et non visos tam longa ætate penates, Ac natum, et fidæ jam pridem conjungis ora, Confisus vobis, repeto: non altera restat	330
	Jam Libye; nec Dardaniis pugna altera restat. Certatus nobis hodie dominum adcipit orbis.» Hannibal hæc: sed non patiens remorantia verba Ausonius miles, quoties dux cœperat ora Solvere ad adfatus, signum pugnamque petebant.	335
	Hæc procul aëria speculantem nube sororem Ut vidit Divum genitor, mœstosque sub acri	
II.372	Obtutu vultus, sic ore effutus amico est: «Qui te mentis edunt morsus, da noscere, conjux: Num Pœni casus ducis, et Carthaginis angit Cura tuæ? sed enim reputa tecum ipsa furores Sidonios: gentem contra et fatalia regna Teucrorum quis erit, quæso, germana, rebelli Fractis fœderibus populo modus? Ipsa malorum Non plus Carthago tulit, exhausitque laboris, Quam pro Cadmea tu exercita gente tulisti. Turbasti maria ac terras, juvenemque ferocem Inmisti Latio; tremuerunt mœnia Romæ, Perque bis octonos primus fuit Hannibal annos Humani generis: tempus componere gentem.	340
	Ad finem ventum; et claudenda est janua belli.» Tum supplex Juno: «Neque ego, mutare laborans, Quis est fixa dies, pendenti nube resedi: Nec revocare acies, bellumve extendere quæro: Quæ donare potes, quoniam mihi gratia languet, Et cecidit jam primus amor, nil fila sororum Adversus posco: vertat terga Hannibal hosti,	345
		350
		355
II.373		360

	Ut placet, et cineres Trojæ Carthagine regnent. Illud te gemini per mutua pignora amoris Et soror et conjux oro, tranare pericla	365
II.374	Magnanimum patiare ducem, vitamque remittas, Neve sinas captum Ausonias perferre catenas. Stent etiam contusa malis mea mœnia, fracto Nomine Sidonio, et nostro servantur honori.»	
	Sic Juno, et contra breviter sic Jupiter orsus: «Do spatium muris, ut vis, Carthaginis altæ. Stent lacrimis precibusque tuis; sed percipe, conjux, Quatenus indulsisse vacet: non longa supersunt Fata urbi, venietque pari sub nomine ductor, Qui nunc servatas evertat funditus arces.	370
	Æthereas quoque, uti poscis, trahat Hannibal auras, Ereptus pugnæ: miscere hic sidera ponto, Et terras inplere volet redeuntibus armis. Novi feta viri bello præcordia; sed lex Muneris hæc esto nostri: Saturnia regna	375
	Ne posthac videat, repetat neve amplius unquam Ausoniam; nunc instanti raptum avehe leto; Ne, si miscebit latis fera prælia campis, Romulei nequeas juvenis subducere dextræ.»	380
II.375	Dum statuit fata omnipotens urbique ducique, Invadunt acies pugnam, et clamore lacesunt Sidera: non alio graviores tempore vidit Aut populos tellus, aut, qui patria arma moverent, Majores certare duces; discriminis alta In medio merces, quidquid tegit undique cælum.	385
	Ibat Agenoreus præfulgens ductor in ostro, Excelsumque caput penna nutante levabat Crista rubens, sævus magno de nomine terror Præcedit, Latioque micat bene cognitus ensis. At contra ardenti radiabat Scipio cocco, Terribilem ostentans clipeum, quo patris et una Cælarat patrui spirantes prælia dira Effigies: flammam ingentem frons alta vomebat.	390
II.376	Sub tanta cunctis vi telorumque virorumque, In ducibus stabat spes et victoria solis. Quin etiam, favor ut subigit plerosque metusve, Scipio si Libycis esset generatus in oris, Sceptra ad Agenoreos credunt ventura nepotes. Hannibal Ausonia genitus si sede fuisset, Haud dubitant terras Itala in ditioe futuras.	395
	Contremuere auræ, rapido vibrantibus hastis Turbine, et horrificam traxere per æthera nubem. Inde ensis, propiorque acies, et comminus ora Admota, ac dira flagrantia lumina flamma. Sternitur in medium contemtrix turba pericli, Quæ primis se præcipitem tulit obvia telis, Gentilemque bibit tellus invisâ cruorem. Fervidus ingenii Masinissa, et fervidus ævi, In primas Macetum turmas inmania membra	400
II.377	Infert, et jaculo circumvolat alite campum. Cærulus haud aliter, quum dimicat, incola Thules Agmina falcifero circumvenit arta covino. Graia phalanx patrio densarat more catervas, Intentisque adstat nulli penetrabilis hastis.	405
II.378	Inmemor has pacti post fœdus in arma Philippus Miserat, et quassam refovebat Agenoris urbem. Rarescit multo laxatus vulnere miles, Atque aperit patulas prostrato corpore late Inter tela vias; inrumpit mole ruinæ Ausonius globus, et perjuria Graia resignat. Archemorum Rullus, Teucrum Norbanus, et ambo Mantua labenti genitrix dimiserat ævo. Obtruncat Samium bellacis dextra Caleni. At Clytium Selius, Pellæum et vana tumentem Ad nomen patriæ Clytium; sed gloria Pellæ Haud valuit misero defendere Daunia tela.	410
II.379	Sævior his Latios vastabat Bruttia signa Lælius increpitans: «Adeone CEnotria tellus Detestanda fuit, quam per maria aspera, perque Insanos Tyrio fugeretis remige fluctus? Sed fugisse satis fuerit. Latione cruore Insuper externas petitis perfundere terras?»	415
		420
		425
		430
		435

	Hæc dicens Silarum, meditantem in prælia, telo Prævenit: hasta volans imo sub gutture sedit, Et vitæ vocisque vias simul incita clausit.	440
	Virgilio Caudinus, acerbo Sarris Amano Sternitur: adcendunt iras vultusque virorum, Armorumque habitus noti, et vox consona linguæ. Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus Terga fuga, «state, ac nostram ne prodite gentem,»	445
II.380	Vociferans subit, et convertit prælia dextra. Qualis in æstiferis Garamantum feta veneno Adtollit campis ferventi pastus arena Colla Parætonius serpens, lateque per auras Undantem torquet perfundens nubila tabem.	450
	Continuo infesta portantem cuspide vulnus Impedit antevolans Herium; cui nobile nomen Marrucina domus, clarumque Teate ferebat. Atque illi magnum nitenti, et laudibus hostis Adrecto, capuli ad finem manus ilia fodit,	455
II.381	Quærebatque miser morienti lumine fratrem, Quum juvenis subit, et, leto stimulatus acerbo, Pleminius sævum mucronem ante ora coruscat, Ac fratrem magno minitans clamore reposcit. Huic proles Barcæ: «Germanum reddere vero	460
	Si placet, haud renuo: maneant modo fœdera nostra, Hasdrubalem revocare umbris: egone aspera ponam Unquam in Romanos odia? aut mansuescere corda Nostra sinam? parcamque viro, quem terra crearit Itala? tum manes inimicos æde repellat	465
	Æterna, socioque abigat me frater Averno.» Sic ait, et clipei propulsum pondere toto, Lubrica qua tellus lapsantis sanguine fratris Fallebat nisus, prosternit, et occupat ense. Extendit labens palmas, Heriumque jacentem	470
II.382	Amplexus, juncta lenivit morte dolorem. Tum Libys invadit mixtæ certamina turbæ, Convertitque ruens per longum hostilia terga: Ut quum fulminibus permixta tonitrua mundum Terrificant, summique labat domus alta parentis,	475
	Omne hominum in terris trepidat genus; ipsaque ob ora Lux atrox micat, et præsens adstare viritim Creditor intento percussis Jupiter igne.	
	Parte alia, ceu sola forent discrimina campo, Qua miscebat agens truculentus Scipio Martem,	480
II.383	Aspera pugna novas varia sub imagine leti Dat formas. Hic ense jacet prostratus adacto; Hic saxo perfracta gemit lacrimabilis ossa; Ast hos (turpe) pavor fusos projecit in ora; Horum adversa dedit Gradivo pectora virtus.	485
	Ipse super strages ductor Rhœteius instat; Qualis apud gelidum currus quatit altior Hebrum, Et Geticas solvit ferventi sanguine Mavors Lætus cæde nives, glaciemque Aquilonibus actam Perrumpit stridens sub pondere belliger axis.	490
	Jamque ardore truci lustrans fortissima quæque Nomina obit ferro: claris spectata per orbem Stragibus obcumbit late inter tela juvenus. Qui muros rapuere tuos, miserasque nefandi Principium belli fecere, Sagunte, ruinas;	495
II.384	Qui sacros, Trasymene, lacus, Phaethontia quique Polluerant tabo stagna; ac fiducia tanta Quos tulit, ut Superum regi soliumque domosque Irent direptum, mactantur comminus uno Exitio; redduntque animas, temerata ferebant	500
	Qui secreta Deum, et primo reserasse negatas Gressibus humanis Alpes: formidinis hujus Plena acies propere retro exanimata ruebat. Haud secus, ac tectis urbis Vulcania pestis Quum sese infundit, rapidusque incendia flatus	505
	Ventilat, et volucres spargit per culmina flammas: Adtonitum erumpit subita formidine vulgus, Lateque ut capta passim trepidatur in urbe. Verum ubi cunctari tædet dispersa virorum Prælia sectantem, et leviori Marte teneri,	510
II.385	Omnes in caussam belli auctoremque malorum	

	Vertere jam vires tandem placet. Hannibal unus Dum restet, non, si muris Carthaginis ignis Subdatur, cæsique cadant exercitus omnis, Profectum Latio: contra, si concidat unus,	515
	Nequidquam fore Agenoreis cuncta arma virosque. Illum igitur lustrans circumfert lumina campo, Rimaturque ducem: iuvat in certamina summa Ferre gradum, cuperetque viro concurrere, tota Spectante Ausonia; celsus clamore feroci	520
II.386	Provocat increpitans hostem, et nova prælia poscit. Quas postquam audivit voces conterrita Juno, Ne Libyci ducis inpavidas ferrentur ad aures, Effigiem informat Latiam, propereque coruscis Adtollit cristis: addit clipeumque jubaque	525
	Romulei ducis, atque humeris inponit honorem Fulgentis saguli: dat gressum habitusque cientis Prælia, et audaces adicit sine corpore motus. Tum par effigies fallacis imagine vana Cornipedis moderanda cito per devia passu	530
	Belligeræ datur ad speciem certaminis umbræ. Sic Pœni ducis ante oculos exsultat, et ultro Scipio Junoni similatus tela coruscat. At, viso lætus rectore ante ora Latino, Et tandem propius sperans ingentia, Pœnus	535
II.387	Quadrupedi citus inponit velocia membra, Et jacit adversam properati turbinis hastam. Dat terga, et, campo fugiens, volat ales imago, Tramittitque acies: tum vero, ut victor, et alti Jam compos voti, ferrata calce cruentat Cornipedem, et largas Pœnus quatit asper habenas.	540
	«Quo fugis, oblitus nostris te cedere regnis? Nulla tibi Libyca latebra est, o Scipio, terra.» Hæc ait, et stricto sequitur mucrone volantem, Donec longinquo frustratum duxit in arva Diversa spatio procul a certamine pugnae.	545
	Tum fallax subito simulacrum in nubila cessit. Fulmineus ductor, «Quisnam se lumine cæco Composuit nobis, inquit, Deus? aut latet idem Cur monstro? tantumne obstat mea gloria Divis? Sed non avelles unquam, quicumque secundus Cælicolum stas Ausoniæ, non artibus hostem Eripies verum nobis.» Frena inde citati	550
II.388	Convertit furibundus equi, campumque petebat, Quum subitæ occulto pestis conlapsa tremore Cornipedis moles ruit, atque efflavit anhelio Pectore, Junonis curis, in nubila vitam. Tum vero inpatiens, «Vestra est hæc altera, vestra Fraus, inquit, Superi: non fallitis: æquore mersum Texissent scopuli, pelagusque hausisset et undæ. Anne huic servabar leto? Mea signa secuti, Quis pugnae auspicium dedimus, cæduntur; et absens	555
	Adcipio gemitus vocesque et verba vocantum Hannibalem; quis nostra satis delicta piabit Tartareus torrens?» Simul hæc fundebat, et una Spectabat dextram, ac leti fervebat amore.	565
II.389	Tum Juno, miserata virum, pastoris in ora Vertitur, ac silvis subito procedit opacis, Atque his adloquitur versantem ingloria fata: «Quænam te silvis adcedere caussa subegit Armatum nostris? num dura ad prælia tendis, Magnus ubi Ausoniæ reliquos domat Hannibal armis?	570
	Si velox gaudes ire, et compendia grata Sunt tibi, vicino in medios te tramite ducam.» Adnuit, atque onerat promissis pectora largis Pastoris, Patresque docet Carthaginis altæ Magna repensuros, nec se leviora daturum. Præcipitem et vasto superantem proxima saltu Circumagit Juno, et, fallens regione viarum, Non gratam invito servat celata salutem.	575
II.390	Interea Cadmea manus, deserta pavensque, Non ullum Hannibalem, nusquam certamina cernit Sævi nota ducis: pars ferro obcumbere credunt, Pars damnasse aciem, et Superis cessisse sinistris.	580

	Ingruit Ausonius, versosque agit æquore toto Rector, jamque ipsæ trepidant Carthaginis arces.	585
	Inpletur terrore vago cuncta Africa pulsis Agminibus, volucrique fuga sine more ruentes Tendunt adtonitos extrema ad litora cursus, Ac Tartessiacas profugi sparguntur in oras:	590
II.391	Pars Batti petiere domos, pars flumina Lagi. Sic ubi, vi cæca tandem devictus, ad astra Evomuit pastos per secula Vesbius ignes, Et pelago et terris fusa est Vulcania pestis, Videre Eoi (monstrum admirabile!) Seres Lanigeros cinere Ausonio canescere lucos.	595
	At fessum tumuto tandem regina propinquo Sistit Juno ducem, facies unde omnis, et atræ Adparent admota oculis vestigia pugnæ. Qualem Gargani campum, Trebiæque paludem, Et Tyrrhena vada, et Phaethontis viderat annem Strage virum undantem; talis (miserabile visu!) Prostratis facies aperitur dira manipulis. Tum superas Juno sedes turbata revisit. Jamque propinquabant hostes, tumuloque subibant,	600
	Quum secum Pœnus: «Cælum licet omne soluta In caput hoc compage ruat, terræque dehiscant, Non ullo Cannas abolebis, Jupiter, ævo; Decedesque prius regnis, quam nomina gentes Aut facta Hannibalis sileant: nec deinde relinquo Securam te, Roma, mei; patriæque superstes Ad spes armorum vivam tibi; nam modo pugna Præcellis, resident hostes: mihi satque superque, Ut me Dardaniæ matres atque Itala tellus, Dum vivam, exspectent, nec pacem pectore norint.»	605
II.392	Sic rapitur, paucis fugientum mixtus, et altos Inde petit retro montes tutasque latebras.	610
	Hic finis bello: reserantur protinus arces Ausonio jam sponte duci. Jura improba ademta, Armaque, et incisæ leges, opibusque superbis Vis fracta, et posuit gestatas bellua turres. Excelsæ tum sæva rates spectacula Pœnis Flammiferam adcepere facem, subitaque procella Arserunt maria, atque expavit lumina Nereus.	615
II.393	Mansuri compos decoris per secula rector, Devictæ referens primus cognomina terræ, Securus sceptri, repetit per cærula Romam, Et patria invehitur sublimi tecta triumpho. Ante Syphax, feretro residens, captiva premebat Lumina, et auratæ servabant colla catenæ.	620
II.394	Hic Hannon, clarique genus Phœnissa juvena, Et Macetum primi, atque incocti corpora Mauri, Tum Nomades, notusque sacro, quum lustrat arenas, Hammoni Garamas, et semper naufraga Syrtis.	625
II.395	Mox victas tendens Carthago ad sidera palmas Ibat, et effigies oræ jam lenis Hiberæ, Terrarum finis Gades, ac laudibus olim Terminus Herculeis Calpe, Bætisque lavare Solis equos dulci consuetus fluminis unda: Frondosumque apicem subigens ad sidera mater Bellorum fera Pyrene, nec mitis Hiberus, Quum simul inlidit ponto, quos adtulit, amnes.	630
II.396	Sed non ulla magis mentesque oculosque tenebat, Quam visa Hannibalis campis fugientis imago. Ipse, adstans curru, atque auro decoratus et ostro, Martia præbebat spectanda Quiritibus ora. Qualis odoratis descendens Liber ab Indis Egit pampineos frenata tigride currus. Aut quum Phlegræis, confecta mole Gigantum, Incessit campis tangens Tiryntius astra.	635
	Salve, invicte parens, non concessure Quirino Laudibus, ac meritis non concessure Camillo. Nec vero, quum te memorat de stirpe Deorum, Prolem Tarpeii mentitur Roma Tonantis.	640
		645
		650

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed,

viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification

number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.